Bilim ve Gelecek

Aylık bilim, kültür, politika dergisi | Şubat 2014 | 9,00 TL (KDV Dahil)

120

REJİM KRİZİ ve DİNCİLİK

- Fatih Yaşlı - Yeni rejim ve Sünni-Ulus üzerine tezler
- Alâeddin Şenel - Dinsel ideolojiyle mücadele neden gerekli?
- Bülent Serim - AKP'nin 'sekülerizmi' ne anlama geliyor?

ISSN 1304-675614-0
9 771304 675614
Kâbrıs satış fiyatı 10 TL

Mücella Yapıcı ile Türkiye'de kentsel dönüşümün öyküsü

Dizginsiz talan, ölçüsüz rant, Allahlık kapitalizm!

İnsanlık olmanın mutluluğuna ermiş insan: Halet Çambel

Başın sağ olsun ütopya…

Y. Savaş Emek'i kaybettik

Bilim ve Gelecek
Aylık bilim, kültür, politika dergisi
SAYI: 120 / ŞUBAT 2014

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Ender Helvacıoğlu

YAYIN YÖNETMEN YARDIMCILARI
Nalân Mahsereci
Baha Okar

YAZIİŞLERİ
Şule Dede

İDARİ İŞLER
Deniz Karakaş

DAĞITIM
Süleyman Altuğ

ADRES
Caferağa Mah. Moda Cad. Zuhal Sk. 9/1
Kadıköy / Istanbul
TEL: (0216) 345 26 14 / 349 71 72 (faks)

www.bilimvegelecek.com.tr
E-posta: bilgi@bilimvegelecek.com.tr

Internet grubumuza üye olmak için
bilimgelecekdergisi-subscribe@yahoogroups.com
adresine eposta göndermeniz yeterlidir.

YURTİÇİ ABONE KOŞULLARI
1 yıllık: 100 TL / 6 aylık: 50 TL
(Bilgi almak için dergi büromuzu arayınız)
Kurumsal abonelik: 1 yıllık 120 TL

YURTDIŞI ABONELİK KOŞULLARI
Avrupa ve Ortadoğu için 75 Euro
Amerika ve Uzakdoğu için 150 Dolar

e-ABONELİK KOŞULLARI
1 yıllık: 25 TL / 6 aylık: 15 TL
(Bilgi almak için: www.bilimvegelecek.com.tr)

7 RENK BASIM YAYIM FİLMCİLİK LTD. ŞTİ. ADINA SAHİBİ
Ender Helvacıoğlu

SORUMLU YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ
Deniz Karakaş

BASILDIĞI YER
Ezgi Matbaacılık
Sanayi Cad. Altay Sok. No: 10, Çobançeşme
Yenibosna / Istanbul Tel: (0212) 452 23 02

DAĞITIM: Turkuvaz Dağıtım Pazarlama

YAYIN TÜRÜ: Yerel - Süreli (Aylık)
ISSN: 1304-6756 **DİLİ:** Türkçe

TEMSİLCİLERİMİZ

ANKARA: Uğur Erözkan / Tel: (0501) 202 07 78 / ugurerozkan@gmail.com

BARTIN: Barbaros Yaman / (0506) 601 64 50 / yamanbar2000@yahoo.com

İSKENDERUN: Bahar Işık / (0533) 217 71 96 / isikbahar@gmail.com

İZMİR: Levent Gedizlioğlu / (0232) 463 98 57

Osman Altun / (0541) 695 19 97

SAMSUN: Hasan Aydın / (0505) 310 47 60 / hasanaydn@hotmail.com

TARSUS: Uğur Pişmanlık / (0533) 723 47 89 / aratosdergisi@gmail.com

ALMANYA: Çetin M. Akçı / cetin@akci.de

AVUSTURYA: Murat Naroğlu / murat.naroglu@gmail.com

BELÇİKA: Emre Sevinç / emre.sevinc@gmail.com

İTALYA: Aslı Kayabal / aslikayabal@hotmail.com

KANADA: Erdem Erinç / erdem_e@hotmail.com

ANADOLU ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Ekin Can Alıcı (0549) 430 72 53 / ekin.cann@gmail.com

BİLGİ ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Nazan Mahsereci (0532) 485 63 63 / nazanmahsereci@hotmail.com

DOKUZ EYLÜL ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Buse Zorlu (0506) 472 73 84 / t.busezorlu@gmail.com

HACETTEPE ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Selim E. Arkaç (0506) 663 84 12 / selimbio@gmail.com

İTÜ TEMSİLCİSİ: Deniz Şahin (0530) 655 82 26 / calideniz@yahoo.com

İÜ (BEYAZIT) TEMSİLCİSİ: Ezgi Altınışık (0555) 481 64 38 / tern.ezgi@gmail.com

MUĞLA ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Deniz Ali Gür (0536) 419 84 00 / denizaligur@gmail.com

ODTÜ TEMSİLCİSİ: Çağlar Kılınç (0553) 267 38 11 / caglarkilinc@yahoo.com

SİNOP ÜNİVERSİTESİ TEMSİLCİSİ: Özkan Kalfa (0541) 814 16 32 / berke__442@hotmail.com

10. yaşın kutlu olsun 'Bilim ve Gelecek'

*Bilim ve Gelecek dergisi elinizdeki 120. sayısıyla birlikte 10. yılını doldurmuş bulunuyor. Sizlere keyifli bir 10. yaş dosyası sunmak isterdik. Fakat on yılın belki de en hüzünlü dergi hazırlığını gerçekleştirmek zorunda kaldık bu ay. 12 Ocak'ta Türkiye arkeolojisinin anıt isimlerinden birinin, devrimci biliminsanı **Halet Çambel**'in ölüm haberiyle sarsıldık. Henüz kendimizi toparlayamamışken sevgili **Savaş Emek**'imizi kaybettik 20 Ocak'ta.*

Öyle iki büyük kayıptı ki bu, öyle can evimizden vurdu ki bizi, ne onuncu yaş kaldı, ne dergi, ne de kitaplar…

Ne yazık ki yitirdiklerimizi andığımız dosyalarla dolu elinizdeki sayı. Hiç çıkarmak istemediğimiz, hiç okumak-okutmak istemediğimiz bir sayı… Belki hatalar vardır bu sayıda, belki üzmüşüzdür sizi; çok gergindik, birbirimizi üzdük, kırdık, sizi de üzmüş olabiliriz. Affola…

Değerli okurlar, Bilim ve Gelecek sadece bir dergi değil, bir kulvar… Öyküsü tam 20 yıl önce Bilim ve Ütopya ile başlayan, daha sonra Bilim ve Gelecek ile devam eden, bilim etkinliğini farklı bir yaklaşımla ele alan bir toplumsal bilim hareketi…

*Biz bu kulvarı Türkiye'nin aydınlık yüzünün değerli bir parçası olan okur ve yazarlarımızla birlikte, adım adım, dişimizle tırnağımızla kazıyarak yarattık. Tabii bu mücadelenin öncüleri de var: derginin emekçileri. İşte bu öncülerin en önde gelenlerinden **Serhat Özyar**'ımızı kaybetmiştik yıllar önce, 2002'de. İki küsur yıl önce **Kağan Güner**'imizi… Ve şimdi de sevgili **Savaş Emek**'imizi… Üç kanser, üç kayıp…*

Bu üç değerli insan, birçok farklı ve zengin niteliklerinin yanı sıra, Türkiye toplumcu bilim yayıncılığının öncüleri olarak da anılacaklardır gelecekte.

Biz onlardan devraldığımız bayrağı taşımayı sürdüreceğiz. Nice on yıllara götüreceğiz. Neyse ki genç öncülerimiz de var. Gençlerin olgun olanları, Nalân var, Baha var… Yeni bir kuşağımız, Deniz'imiz, Şule'miz, Süleyman'ımız, Şiar'ımız var… Çevremizde bize destek veren cıvıl cıvıl genç bilimci dostlarımız var… Bilim ve Gelecek'in geleceği garanti altındadır. Bu kulvar kazılmıştır, daha da gürül gürül akacağız…

***

Bir dergi yayın hayatına başlarken okurlarına bir söz verir. Bir yayın organının çıkışı okurlarla yapılan bir bağıttır. Örneğin -en basitinden- periyodunu "aylık" olarak deklare eder. Bu okurlara veriler bir sözdür, tutulmak zorundadır. Dergi her ay çıkmak zorundadır, namustur! Bu nedenle on yılın sonunda Bilim ve Gelecek'in elinizdeki sayısının no'su 10x12=120'dir.

Örneğin, bir dergi ilk sayısında yayın çizgisini genel hatlarıyla deklare eder; "Ben şöyle bir yayın çizgisi izleyeceğim, amaçlarım şunlardır" der. Bu çizgiden de sapma kabul edilemez, çünkü okurlar bu dergiyi o çizgiyi benimsedikleri için almakta ve okumaktadırlar.

Bilim ve Gelecek "patronsuz" ve "şefsiz" bir dergidir. Dergi, künyesinde görevleri belirtilmiş olan emekçileri ve sayısız destekçisi tarafından çıkarılır. Hiçbir odaktan emir almaz. İçeriğini kendi mekanizmalarıyla belirler. Bu, yayının sürekliliğinin en büyük garantisidir.

Bu dergi eğer bir gün bir patrona sahip olursa veya -mali, politik vb.- herhangi bir odağın denetimine girerse, bütün okurlara çağrımız böyle bir dergiyi okumayı, satın almayı bırakmalarıdır. Çünkü Bilim ve Gelecek emekçileri olarak bizler bırakırız.

Bilim ve Gelecek bilimsel düşünceyi savunmaktan ve bilimsel yöntemi izlemekten bir milim bile sapamaz. Dinsel ve büyüsel düşünce örnekleri bu dergide hiçbir biçimde yer alamaz. Her şeyi tartışırız, ama dinsel veya büyüsel düşünceye karşı kaya gibi sağlam dururuz.

10. yaşın kutlu olsun Bilim ve Gelecek.

Dostlukla kalın…

Bilim ve Gelecek

İçindekiler

BİLİM GÜNDEMİ / Şule Dede 4
'Seviye üstü' genç matematikçi Barış Paksoy anlatıyor / Neden çok yeriz? / DNA kodlamaları, doğanın yapılanmasına bakışımızı değiştiriyor / Üçlü yıldız sisteminden kütleçekiminin sırları çıkabilir / ALMA'dan yeni bir başarı! / Şubat ayı gök olayları / Kuşlarda enerji verimini artırmak için uygun uçuş dizilişi: V'nin sırrı çözüldü

BAŞIN SAĞ OLSUN ÜTOPYA, SAVAŞ EMEK'İ KAYBETTİK
Dostları Savaş Emek için yazdı 14
Kendi kaleminden Savaş Emek 18

KAPAK **DOSYASI: REJİM KRİZİ ve DİNCİLİK**
Fatih Yaşlı
Yeni rejim ve Sünni-Ulus üzerine tezler 32
Alâeddin Şenel
Dinsel ideolojiyle mücadele neden gerekli? 43
Bülent Serim ile söyleşi
AKP'nin 'sekülerizmi' ne anlama geliyor? 50

HALET ÇAMBEL'İN ARDINDAN
Nalân Mahsereci
İnsanlık olmanın mutluluğuna ermiş insan: Halet Çambel 55
Murat Akman
Halet Çambel'in Alman arkeologları yüreklendiren sözleri 58
Prof. Dr. Mehmet Özdoğan
Halet Çambel okulu 60

Mücella Yapıcı ile söyleşi
Türkiye'de kentsel dönüşümün hikâyesi
Dizginsiz talan, ölçüsüz rant, Allahlık kapitalizm 62

Murat Naroğlu - Murat Tuğrul
Viyana kahvelerinde bilim tarihi
Freud ve Cafe Landtmann 68

GENİŞ AÇI / Prof. Dr. Sedat Ölçer
Doğru atıflar, hatalı atıflar 71

BİLİŞİM DÜNYASINDAN / İzlem Gözükeleş
GnuPG: Güvenli e-posta kullanımı 74

Hasan Aydın
İhvân-ı Safâ ve risaleleri üzerine
Sonsuz mutluluk için din ve bilim dersleri 80

YAYIN DÜNYASI / Şule Dede 84
Özer Or
"Barınma hakkı" bu değil! 84
Emir Ali Türkmen ile söyleşi
Türkiye Sosyalist Solu Kitabı 1 84

MATEMATİK SOHBETLERİ / Ali Törün
Doğru çözüme "doğru" diyememek! 90

BİLİMUM BİLİM / Zeynep Hülya Gümüş 92
Angelina Jolie'nin memelerinden ne öğrenebiliriz?

BRİÇ / Lütfi Erdoğan 95

BULMACA / Hikmet Uğurlu 96

KAPAK DOSYASI

REJİM KRİZİ ve DİNCİLİK

Fatih Yaşlı

Yeni rejim ve Sünni-Ulus üzerine tezler 32

Yeni rejimin ve Sünni-Ulus projesinin en büyük krizine tanıklık ediyoruz. Yeni rejimi kuran güçler, yani AKP ve Cemaat, rejimin esas sahibinin kim olacağına dair iktidar mücadelesine tutuşmuş durumda. Rejimin krizinin derinleşmesi de, bir restorasyonla krizi ertelemeyi başarması da muhtemel. Bir ihtimal daha var: O da halkın kendi sözünü söyleyerek yeni rejimi ve Sünni-Ulus projesini tarihin çöplüğüne yollaması.

Alâeddin Şenel

Dinsel ideolojiyle mücadele neden gerekli? 43

Efendi tanrı - kul insan arası eşitsizlikçi ilişki kalıbı, eşitsizlikçi ilişkilerin aklanıp, yeniden üretilip, tanrının yeryüzündeki vekilleri olduklarına inanılan peygamberlere, halifelerine, tanrının yeryüzündeki vekili sayılan yöneticilere, kendilerinin tapınaklarda tanrının işlerini yürüten kahyaları, sözcüleri olduklarını kabul ettirmiş dincilere ve tanrı gibi efendi sayılan köle sahibi egemen sınıf insanlarına hizmete yarayacaktır. Tanrı bu, kul bu, din bu…

Bülent Serim

AKP'nin 'sekülerizmi' ne anlama geliyor? 50

ABD'deki sekülerizmin bize özgü laikliğin yerine geçmesi, cemaat ve tarikatların yalnız toplumsal alana değil, siyasal yaşama da egemen olması sonucunu doğurur. Kuşkusuz AKP iktidarının isteği, ABD türü bir sekülerizmin Türkiye'de de benimsenmesidir. Laiklik "din ve vicdan özgürlüğüdür"; laiklik "devletin tüm dinlere eşit durması, karışmamasını gerektirir" söylemleri bunun içindir.

Başın sağ olsun ütopya…

Savaş Emek'i kaybettik

13

Savaşımızda, emeğimizde, ütopyalarımızda yaşayacaksın…

Dergimizin kurucularından, İzmir Temsilcimiz, Ütopyalar Toplantıları'nın her şeyi, yarım asırlık devrimci, sarsılmaz yurtsever, anti-emperyalist, komünist, ekolojist, sevgili dostumuz, ağabeyimiz YUSUF SAVAŞ EMEK'i kaybettik.

Okuyacağınız dosyada Savaş Emek'in dolu dolu geçen yaşamının kısa bir öyküsünü sunabildiğimizi sanıyoruz.

"Ben anti-emperyalistim, yani kapitalizmin son aşaması olan emperyalizme karşıyım. Tek ölçütüm bu. Arkadaşlıkta da bu, dostlukta da bu... Sevgide de bu, aşkta da bu… Anti-emperyalist değilseniz, benimle anlaşamazsınız."

İnsanlık olmanın mutluluğuna ermiş insan:

Halet Çambel

Nalân Mahsereci, Murat Akman ve Mehmet Özdoğan'ın kaleminden...

55

Mücella Yapıcı ile söyleşi / Baha Okar

Türkiye'de kentsel dönüşümün hikâyesi

Dizginsiz talan, ölçüsüz rant, Allahlık kapitalizm

62

Kentsel dönüşüm devletin dönüşümüyle iç içe gelişmiştir bir bakıma. Yani yaşanan bir kentsel dönüşüm değil, topyekûn bir ekonomik, toplumsal, siyasi ve hukuki dönüşümün mekâna yansımasıdır aslında.

Murat Naroğlu - Murat Tuğrul

Viyana kahvelerinde bilim tarihi

68

Freud ve Cafe Landtmann

Avusturya'da, bir zamanlar Freud'un kahvesini yudumlayıp düşüncelere daldığı, belki de zihninde o ünlü teorilerini şekillendirdiği Cafe Landtmann'da, Freud'un hayatı ve çalışmaları üzerine bir sohbet…

BİLİŞİM DÜNYASINDAN / İzlem Gözükeleş

GnuPG: Güvenli e-posta kullanımı

GnuPG ile servis sağlayıcıların ya da e-posta sunucularını barındıran şirketlerin e-postalarımızın içeriğinden elde edebilecekleri bilgi için gerekli emek zamanını olağanüstü artırarak e-posta gözetimini ekonomik olarak elverişsiz hale getirebiliriz.

74

Şule Dede

‘Seviye üstü’ genç matematikçi Barış Paksoy anlatıyor

Barış M. Paksoy halihazırda Almanya’da Humboldt Üniversitesi’nde matematik ve felsefe okuyan genç bir matematikçi. Paksoy, geçen ayın gündemine, 2011’de gerçekleşen bir olayla girdi. 2011’de TÜBİTAK’ın Ortaöğretim Öğrencileri Arası Araştırma Projeleri Yarışması için hazırladığı “Ramanujan Asalların Genelleştirilmesi” başlıklı projenin “seviye üstü” olduğu gerekçesiyle reddedilmesiydi, haberlere konu olan. Biz de Barış’a ulaşarak, hem işin aslını, hem “seviye üstü” projenin içeriğini, hem de matematiğe genç yaşta ilgiyle bağlanmış olmasının hikâyesini öğrenmek istedik. E-posta kanalıyla yaptığımız söyleşiyi sunuyoruz.

Nereden çıktı bu matematik sevgisi?

- Genelde matematik öğrencileri zorlayan bir derstir. Hatta çoğunlukla korkulur matematikten. Senin matematiğe ilgin nasıl başladı Barış?

- Öğrencileri zorlayanın matematikten çok öğretmenler olduğunu düşünüyorum. Korkulanın da! Ben o açıdan oldukça şanslıyım. İlk öğretmenim matematik dersinde sorduğu sorulara ilk cevap vereni ödüllendirirdi. Bu benim için bir anlamda çok iyi, bir anlamda da çok kötü oldu. O tahtada soruyu yazana kadar ben hem soruyu yazar, hem de çözmeye başlar; soruyu yazmayı bitirdiğindeyse çoktan soruyu çözmüş olurdum. Sınıfımda birkaç iyi arkadaşımla rekabet ederdik. Bu süreç bana hem problem çözmeyi sevdirdi, hem de rekabet ruhumu destekledi. Daha sonra ulusal ilköğretim matematik olimpiyatlarına hazırlanırken bu temel oldukça işime yaradı. Ama halen çok hızlı yazı yazabilmeme rağmen güzel yazı yazamam.

Bir diğer önemli etken de ailemdi tabii ki. Ailemden bugüne kadar sadece destek gördüm. Ağabeyim ben ilköğretimde okurken matematikle uğraşıyordu. Okulda öğretilenlerden daha farklı şeyler anlatırdı ara sıra, merakımı gidermemi, daha çok şey merak etmemi sağlıyordu. Daha sonra 6. sınıftan itibaren matematik olimpiyatlarına hazırlanmaya başladım ve 7. sınıfta MEF Okulları’ndan burs alıp yatılı öğrenci olarak İstanbul’a taşındım. MEF Okulları’nda 1,5 yıl boyunca Prof. Dr. Mehmet Tagiyev’in danışmanlığında ilköğretim matematik olimpiyatlarına hazırlandım. Normalde olimpiyatlara hazırlanırken size öğretilen şey, karşınıza bir soru geldiğinde, onun hangi yollarla çözülebileceğini hemen idrak edip, bu yöntemleri nasıl uygulayacağınızdır. Bunun için çok fazla ve farklı sorular çözmeniz, tecrübe biriktirmeniz gerekir. Çok fazla soru da çözdüm bu dönemde, fakat Prof. Dr. Mehmet Tagiyev’den öğrendiğim en önemli şey, matematiğe genel olarak nasıl yaklaşılması gerektiğiydi. İşin ezberinden çok mantığını anlatırdı. O dönemde matematiği gerçekten çok sevdim ve matematikçi olmaya karar verdim.

- Desteğini aldığın, önünü açan başka kişiler de oldu mu?

- Türkiye koşullarında bundan başka çareniz yok diye düşünüyorum. Zira ilk ve ortaöğretim sisteminde matematikte gidebileceğiniz nokta oldukça kısıtlı. İlköğretimi bitirip liseye geçtikten sonra, ilk yıllarda yine Prof. Tagiyev’in çok desteğini gördüm. İstanbul Erkek Lisesi’nde ilk iki yılı okuduktan sonra, yazın bir haftalığına Nesin Matematik Köyü’nde bir programa katıldım ve çok etkilendim. Daha sonra da Almanya’nın Cottbus Şehri’nde bir matematik-fizik lisesinde, Max-Steenbeck Gymnasium’da eğitim görmeye başladım. Döndükten sonra Prof. Dr. Ali Nesin’in Bilgi Üniversitesi’ndeki birinci sınıf derslerini takip etmeye başladım. Ali Nesin’den hem üniversitede, hem her yaz ve mümkün olduğunca her kış Nesin Matematik Köyü’ndeki programlara katıldığımda, çok şey öğrendim. Benim için bir dönüm noktası da bu köydür.

Normalde arkadaşlarınızla matematik hakkında laflamanız pek mümkün olmuyor, belli bir noktadan öteye gidemiyorsunuz. Nesin Matematik Köyü bu açıdan çok iyi bir ortam. İnsanlar köyde egolarından sıyrıldığı için akademisyenler ve öğrencilerle rahat iletişim kurabiliyorsunuz. Hepsi belli noktalarda, sadece matematik değil, önümü açmıştır diyebilirim. Ayrıca Nesin Matematik Köyü’nde tanıştığım Kürşat Aker, Türkiye’deki son iki yılımda matematiksel gelişimimi izledi ve yönlendirdi. Muhtemelen onun yardımları olmasaydı, bugün olduğum yerde olamazdım. TÜBİTAK 2011’de ülkenin teorik fizik ve matematik dallarında yoğunlaşan tek enstitüsü olan Feza Gürsey Enstitüsü’nü kapayana kadar, oranın da ufkumu oldukça genişlettiğini söyleyebilirim.

- Lisedeki matematik dersleri seni tatmin ediyor muydu?

- İstanbul Erkek Lisesi’nde matematik derslerinin seviyesi yüksekti. Fakat dürüst olmak gerekirse, lise matematik derslerinde pek de iyi değildim. Öyle, konuları aşmışlığım falan yoktu. İstanbul Erkek Lisesi’nde Alman müfredatı uygulandığı için matematik anlatırken ispat önemseniyordu. Bu gerçekten çok önemli. Fakat matematik müfredatı, matematikçi yetiştirmek amacıyla kurulmuş değildi elbet. Bu yüzden iki yıl İstanbul Erkek Lisesi’nde okuduktan sonra bir seneliğine Max-Steenbeck Gymnasium’a geçtim. Oldukça iyi bir tecrübeydi. Tüm öğrenciler belli bir alanda dönem ödevi yazıyor, danışmanlığını yine aynı şehirdeki üniversitenin profesörleri yapıyorlardı. Ben dönem ödevimi matematikten seçtim ve bir yıl boyunca üniversitede bir araştırmanın nasıl yapılması gerektiğine dair çok şey öğrendim. Ayrıca bu okulda da matematik olimpiyatlarıyla uğraşıyordum ve matematik olimpiyatlarından elenmediğiniz sürece,

tüm derslerinizden en yüksek notu alıyordunuz. Milli takım elemesine kadar kaldım, yıl sonunda notlarım da İstanbul Erkek Lisesi'ndekilerin aksine oldukça iyiydi. Tekrar Türkiye'ye döndükten sonra, yukarıda söz ettiğim gibi düzenli olarak çalıştay ve konferanslara katıldım.

İntihal yapmış olabileceği matematikçi: "Çalışmaları benimkilere katkıdır"

- TÜBİTAK'ın Yarışması'na yolladığın "Ramanujan Asallarının Genelleştirilmesi" Projesine nasıl yöneldin?

- Ortaokuldan beri sayılar teorisiyle ilgileniyordum. Lisedeki ilk iki yılım sadece bu alanla uğraşmakla geçti. Almanya'da ve daha sonrasında da bu alana merakım sürdü ve çalışmaya devam ettim. Almanya'daki profesörümün danışmanlığındaki proje sürecinden epey kazanım elde etmiştim ve artık kendi başıma bir şey yapmak istiyordum. *Matematik Dünyası* dergisini ve birkaç yabancı matematik dergisini takip ediyordum. *American Mathematical Monthly*'de Ramanujan asallarına dair bir makale okudum ve oldukça ilgimi çekti. Ramanujan 1919'da Bertrand Postulasının ispatını verdiği makalenin sonunda, bugün Ramanujan asalları olarak adlandırdığımız dizinin ilk birkaç terimini yazmış; fakat 2009'da J. Sondow bu diziyle ilgilenene kadar hiçbir araştırma yapılmamıştı. Bu inanılmaz bir avantaj tabii ki; çünkü yeni ve anlayabildiğiniz bir konuyla uğraşacaksınız; yeni bir şeyler yapma şansınız var. Bunun üzerine konuyla ilgili literatür araştırması yaptım; neler yapılmış, konunun temelleri nedir anlamak için. Araştırma sürecinden sonra merak ettiğim kimi problemler ürettim ve onlarla uğraşmaya başladım.

- Çalışmanın içeriğinden de kısaca söz eder misin?

Bertrand Postulası 1'den büyük veya eşit bir sayı ile onun iki katı arasında en az bir asal sayı olduğunu söyler. Ramanujan bu aralıktaki asalların sayısının, sayı sonsuza giderken ıraksadığını söylüyor. Yani bir sınırdan sonraki sayıların her birinin kendisiyle iki katı arasında en az 2, 3, 4, ... asal sayı olduğunu söyleyebilirsiniz. Bu sınırlar da Ramanujan asalları oluyor. Ramanujan asalları, asal sayılardan daha seyrek bir dizi. Ben de projemde, Ramanujan asalları asal sayılara göre daha seyrek bir dizi olmasına rağmen, bir sayı ile onun iki katı arasındaki Ramanujan asallarının sayısının da ıraksadığını göstermiştim.

- TÜBİTAK ile bu projen ve yarışma özelinde yaşadıklarını kısaca anlatır mısın?

- Çocukken TÜBİTAK'ı yayınlarından ötürü çok severdim. Kitaplarının ve dergilerinin çok faydasını gördüm. O zamanlar evrim teorisine uyguladıkları sansür gibi olaylar yoktu. Projemi yolladıktan sonra "seviye üstü" cevabı alınca, çok kızmadım, ama gerçekten üzüldüm; bilimsel bir yarışmada bir öğrenciyi elerken "seviye üstü"nü bir gerekçe olarak görebiliyorlardı. Ne demek olduğunu da anlamamıştım açıkçası.

Koordinatörle görüşüp savunma yapmak istedim. İlk defa o, projeyi tek başıma yaptığıma inanmadıklarını söyledi. 2,5 saat tartıştık ve en son, beni daha önce tanısaydı böyle bir karar vermeyeceklerini, bana inandığını, ama savunma yapmam halinde emsal teşkil edeceğini, bunun da mümkün olmadığını söyledi. Çok işleri olduğunu belirtti ve her isteyen savunma yaparsa nasıl başa çıkacaklarını sordu.

Üstü kapalı olarak intihalle suçlanıyordum, ama öte yandan düşündüklerinin doğru olmadığını ortaya koymam için savunma yapmamı "zaman darlığı", "iş yoğunluğu" gibi sudan sebeplerle reddediyorlardı. Alelade bir sınav kâğıdından öte, ulusal ve belki de uluslararası nitelikte olan bir projeye, biraz daha zaman ayırıp, öncelik vermeleri, açıklama fırsatı tanımaları gerekiyordu. O gün de bugün de düşüncelerim aynı.

Sonuna kadar sahiplendiğim bir projeyi böylesi sudan sebeplerle reddetmeleri, hiçbir hal ve şartta kabul edebileceğim bir durum değildi. Yarışma sonuçlarına karşı yargı yolu açıktı ve derhal dava açmak yolunu benimsedim. Dava açtıktan bir süre sonra da basına gittik. Vaka kamu bazında oldukça tepki topladığı için TÜBİTAK ertesi gün bir kamuoyu açıklaması yapmak durumunda kaldı ve daha öncesinde açıkça ifade etmekten çekindikleri intihal iddiasını bu sefer dayanakları varmışçasına basın açıklamasıyla deklare ettiler. Dava başından beri konu olmadığı halde, bu basın sürecinden sonra, kendileri gibi düşünen bir profesörden "sözde" uzman raporu alıp mahkemede de intihal iddialarını devam ettirdiler.

Çalıştığım konu yeni olduğu için intihal yapabileceğim iki tane makale vardı. Projemi İngilizceye çevirip bu makalelerin yazarı olan J. Sondow'a yollamışlar. O da TÜBİTAK'a şöyle bir mektup yolladı: "Sayın Baylar, Ben Ramanujan asalları üzerine iki makale yazmış bir matematikçiyim. Bana makalesini yolladıktan sonra Barış'la yazıştım. Çalışması benimkinden farklıdır, özgündür ve benim çalışmalarıma katkı niteliğindedir. Barış Paksoy'un matematiksel yeteneği desteklenmeli ve kendisi teşvik edilmeli. O Türkiye için milli bir hazinedir."

Daha sonra TÜBİTAK yurtdışındaki başka akademisyenlerden de görüş istedi; fakat hiçbiri intihalle suçlamadı. Hatta aksine yaptığım çalışmayı ilginç bulanlar da vardı. TÜBİTAK kuruluş yasasına dayanarak bu araştırma projeleri yarışması ile gençleri teşvik etmeyi amaçladığını söylüyor. Eğer teşvikten anlayışları buysa, akademik çalışmaları desteklemek üzere kurulmuş olan bir kurumun akademik kimliğinden ve vicdanından şüphe duymak işten değil.

- Dava hangi aşamada?

- Dava yarışmanın değerlendirilmesinin objektif kriterlere dayanmadığı gerekçesiyle lehimize sonuçlandı. Hem zamanlı olarak manevi tazminat talebimiz de olmuştu. İlgili idare mahkemesi tazminat talebimizi reddetti. Biz manevi tazminat yönünden, idare de değerlendirme kıstası yönünden verilen kararı temyiz etti. Dosya halen Danıştay'dadır.

- Ramanujan asalları üzerinde çalışmaya devam ediyor musun?

- Şu an okuldaki derslerime yoğunlaşmış durumdayım. Herhangi bir araştırma yapmıyorum.

- Örnek aldığın matematikçiler var mı?

- En başta Paul Erdös var. Hem insan olarak, hem matematiksel açıdan çok ilginç biri. Fakat bu Erdös gibi bir matematikçi olmak istiyorum demek değil, olamam da.

Hazırlayan:
Nalân Mahsereci

Neden çok yeriz?

Çağlardan beri, bayram ya da şenlik gibi özel günler fazla gıda tüketiminin bir bahanesi olarak görülür. Örneğin İngilizler yalnızca yılbaşı akşamında 6000-7000 kalori tüketirler. Bu bir insanın tüketmesi için önerilen miktarın iki-üç katına denk gelir. Peki, neden bu özel günlerde çok yeriz? Bu sorunun cevabı nöroloji, fizyoloji ve psikoloji alanlarında yapılan araştırmalarla aranmaya devam ediliyor. Son araştırmalarsa bizi cevaba oldukça yaklaştırdı.

Fazla yemek üzerine geliştirilen teoriler çok fazla. "Yeriz; çünkü gıda beynimizde haz merkezlerini uyarır" ya da "kıtlıkla ziyafet arasında gidip gelen avcı-toplayıcı atalarımızdan miras aldığımız güdüyle yiyeceklerin atılmasından, boşa gitmesinden korkar ve her zaman tabağımızdakini bitirmek zorunda hissederiz." gibi. Bazı araştırmacılarsa çocukken istismara maruz kalmanın yarattığı psikolojik boşluğu doldurmak ya da stresi azaltmak için fazla yendiğini ileri sürer.

Başlanması gereken soru ise şudur: Ne kadarı "fazla"?

Fazla yemenin bilimi

Farklı alanlarda yapılan çeşitli araştırmalara rağmen, fazla yemenin resmi bir tanımının olmaması şaşırtıcı. Genelde, erkek için günde 2500, kadın içinse 2000 kalorinin normal olduğu belirtilir. Ama bu sınırları aşmak, "fazla yemek" olarak sınıflandırılmaz. Bristol Üniversitesi'nden psikolog Jeffrey Brunstorm ise "fazla yemek" tanımının bir "normal yemek" tanımını var saydığını fakat insanın yeme miktarının günden güne büyük değişiklik gösterdiğini belirtiyor.

Bu belirsizlikle birlikte kültürel farklılıklar da mevcut. Cornell Üniversitesi'nden gıda psikoloğu Dr. Brian Wansink Amerikalıların tamamıyla doyuncaya kadar yeme eğiliminde olduklarını; fakat bazı ülkelerde açlığın geçmesiyle yemek yemenin durdurulduğunu söylüyor. Örneğin Japonya'nın Okinawa kentinde bu durum için bir ifade bile var: "hara hachi bu". Anlamı, yüzde 80 doyuncaya kadar yemek.

Nedenleri ne olursa olsun fazla yemenin sonuçları çok ağır olabiliyor. Fazla yemek ile obezite arasındaki ilişki karmaşık olsa da, sağlıklı kiloda olmamak diyabet, kalp hastalıkları ve bazı kanser türlerine yakalanma riskini artırıyor. Ayrıca bulimia gibi tek bir öğünde 2000-3000 kalorinin alındığı bazı yeme bozukluklarına da neden olabiliyor.

Basitçe, vücudumuz bir arabaya benziyor, çalışmak için düzenli olarak yakıt almaya ihtiyaç duyuyor. Açlık ve doygunluk duygusu, bir çeşit yakıt ölçer görevini görüyor ve yeme davranışlarımızı düzenliyor. Bu duygular ise, çeşitli hormonsal sinyallerin mideden beyne iletimi ile gerçekleşiyor. İştah, mide boş olduğunda uyarılıyor ve kan dolaşımına girelin adında bir hormon salınıyor. Bu sırada yağ dokusu, leptin ve insülin hormonlarının üretimini azaltıyor. Sinyaller açlık duygusunun üretildiği, beynin lateral hipotalamus bölgesine gönderiliyor.

Yeme isteği ise doygunluk sinyallerinin etkisiyle azalıyor. Karnımız doyduğunda mide duvarında pek çok ucu bulunan vagus sinirleriyle sinyal iletiliyor. Beynin medulla adı verilen arka kısmındaki sinirlere gelen sinyal, beslenmeyi durdurma emri veriyor. Eğer aç kurt gibi yemeği mideye indirmeyip ya da yemek sırasında sohbet etmeyip, dikkatli ve yavaş yiyorsanız, doygunluk sinyalini güçlü bir şekilde algılayabilirsiniz.

Hızlı yemek, midenizin beyninize gönderdiği doygunluk sinyalini geç algılamamanıza neden olabilir.

Fakat insanlar arabadan daha karmaşık bir yapıya sahipler; beslenme ya da seks gibi haz veren eylemlere eğilimliler. Yemeğin kokusu, tadı, dokusu ve görünüşü insanlara haz verebilir. Araştırmalar gösteriyor ki, lezzetli bir yemek yendiğinde beynin ödül merkezinden dopamin salınıyor. Açık ki bazı yiyecekler diğerlerine göre daha lezzetli…

Yemeğe bağımlılık

Lezzet, üç faktöre indirgenebilir: yağ, tuz ve şeker. Evrimsel olarak bu anlamlı; çünkü yağ, avcı toplayıcı atalarımızın kışın kıtlıkta hayatta kalmalarına; tuz, suyu tutarak dehidrasyonu engellemeye ve şeker, tatlı ve besleyici meyveleri zehirli olanlardan ayırt etmeye yardım etti. Modern zamanlarda da bu üç temel besin bizlerin en sevdikleriymiş gibi görünüyor.

Gıdadan haz almamızda etkili olan dopamin, aynı zamanda tütün, alkol ya da ilaç bağımlılığında da rol sahibi. Bu nedenle bu bağımlılıklar gibi gıdaya, özellikle şekerli ve yağlı

olanlara bağımlı olmak da olası. Bu durumlarda fazla yemek anlaşılabilir. Nurses' Health Study tarafından yapılan bir araştırmaya göre çocuk istismarına maruz kalan kadınlar gıdaya bağımlı olmaya normalden iki kat daha eğilimli.

Başka bir çalışmada Boston Children's Hospital'dan David Ludwig, fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme yöntemi ile yemek tüketildikten sonraki dört saatlik zaman diliminde beyin aktivitelerini gözlemledi. Gönüllüler, aynı kalori ve tatlılıktaki içecekleri tükettiler. Fakat bunlardan biri, hızlı tepkili ya da yüksek glisemik indeksli karbonhidratlar, diğeri ise daha yavaş tepkiyen veya düşük glisemik indeksli karbonhidratlar içeriyordu. Yüksek glisemik indeksli besinlerin tüketiminin kan şekerinde ani bir yükseliş ve ardından ani bir düşüşe neden olduğu biliniyor. Beyin taramaları bu ani düşüşün yoğun bir açlık yarattığı ve beynin bağımlılık, ödül ve iştah davranışlarıyla ilişkilenen nükleüs akkümbensinde güçlü bir hareketlenmeye neden olduğunu gösterdi. Araştırmacılar glisemik indeksi sınırlamanın fazla yemenin önüne geçmede faydalı olabileceğini öne sürüyor.

North Carolina Üniversitesi'nden Garret Stuber ve ekibi tarafından yapılan bir araştırma ise en az bir belirli sinir dolaşımının fazla yemeye yönlendirdiğini -en azından farelerde- gösteriyor. Bu dolaşım tetiklendiğinde, Garret hayvanların aç olmaktan çok haz almak için yemek yediklerini düşünüyor.

Bristol'de Profesör Brunstorm ise fazla yemeyi anlamak için başka bir yaklaşıma başvuruyor. Araştırması, yemek yemeden önce ne yenileceğinin planlanmasının, yemek sırasında üretilen doygunluk sinyalleri kadar önemli olduğu üzerine. Üstelik yemeğin planlamasını bilinçli yapmasak bile…Brunstorm ve ekibi, araştırma için farklı gıdalardan beklenen doygunluğu ölçmek üzere bazı yollar geliştirdi. Beklenen doygunluk, bir yiyeceğin açlığımızı ne kadar bastırabileceğine ilişkin algımızı kapsıyor.

Brunstorm, araştırmalarından çıkan sonuçlara göre yiyeceğin kalorisi ile ne kadar doyurucu olduğuna ilişkin algımız arasında büyük bir uyuşmazlık olduğunu söylüyor. Örneğin patates çikolataya göre daha yüksek bir beklenti yaratıyor. Başka bir deyişle, çikolata gibi yoğun enerji verici gıdaların açlığı daha az gidereceği düşünülüyor. Öyle görünüyor ki, doygunluk beklentisi hacimden etkileniyor. Büyük hacimli fakat az enerji verici gıdalar daha tatmin edici algılanıyor.

Ayrıca yiyeceğin akışkanlığını değiştirerek doygunluk beklentisinin manipüle edilmesi de muhtemel. Düşük doygunluk beklentisinde bulunulan içecekler sıklıkla kalori deposu çıkıyor. Bu nedenle bu tür içeceklerin bilinçsizce tüketimi kilo alımına sebep oluyor. Diğer yandan, akışkanlığın azaltılması beklentiyi yükseltiyor. Bu, enerji yüklü içeceklerin tüketimini azaltacak bir yöntem olabilir.

Büyüklük önemlidir

İnsanın ne kadar yediği paketin, tabağın ya da porsiyonun büyüklüğü, servis edilen gıdaların çeşitliliği ve yenilen gıdanın içeriği ile de ilişkili. Aç olunmamasına ya da lezzetsiz olmasına rağmen insanların gıda maddelerini tüketmesi Wansink'in deneylerinde gösteriliyor. Wansink'in takımı, gönüllüleri film izlemeye davet ediyor ve bir anketi tamamlamalarının karşılığında onlara bedava patlamış mısır veriyor. Patlamış mısır beş gün önce yapılmış ve dolayısıyla oldukça bayat. Gönüllülerin çoğu öğle yemeği yemişler, yani aç değiller; buna rağmen bayat mısırı yiyorlar. Aynı zamanda gönüllülerden bazılarına orta boy, bazılarına ise büyük boy mısır verilmiş. Ankette paketin büyüklüğünden etkilenmediklerini söyleseler de büyük boy alanlar diğerlerinden (173 kalori) daha fazla yiyor. Wansink pek çok patlamış mısır deneyi yapıyor ve bulguları aynı insanın daha büyük bir kapta daha fazla yediği yönünde.

Büyüklük konusu daha detaylı bakmaya değer. 1970 ve 2000 arasında, süpermarketlerdeki büyük boy gıda ürünleri on katına çıkmış. Fast food mağazalarının yayılması ve bu zincirlerin birbiriyle rekabet halinde olması, süper-boy ya da jumbo boy porsiyonların çoğalmasını sağlıyor.

Pennsylvania Üniversitesi'nden psikolog Paul Rozin ve sosyolog Claude Fischler'in 2003'te gerçekleştirdikleri ünlü araştırmada, fast food mağazaları, pizzacılar, dondurmacılar ile Philadelphia ve Paris'teki restoranların porsiyon büyüklükle-

ri karşılaştırılıyor. Sonuç ise şaşırtıcı: 36 yemek ve içecekten 26'sının Paris'te daha küçük porsiyonlarla servis edildiği, Amerika'da ise porsiyonların Paris'te olduğundan yüzde 25 büyük olduğu görüldü.

Daha açık anlatmak için başka bir örnek verelim. Wansink 85 gıda profesörü ve mezununu bir dondurma partisine davet ediyor. Gelenlere, orta boy ya da büyük boy kâseler ve yine orta boy ya da büyük boy dondurma kaşıkları dağıtıldıktan sonra herkesin kendine dondurma alması isteniyor. Büyük boy kâse ve kaşık alanlar orta boy alanlara göre yüzde 53 oranında daha fazla dondurma alıyorlar.

Büyük porsiyonda daha fazla yeme eğilimi mantıklı; çünkü porsiyonlardaki farklılığı görmeden pek çok yemeği tüketebilirsiniz. Temiz tabak belki de yiyene bir amaç veriyor: tabağın temizlendiğini görerek yemek yemenin bittiğini işaret eden açık sinyali almak. Büyük porsiyonda bu amaca ulaşmak için yapmak gereken tek şey daha fazla yemek.

Çok çeşit, çok kalori

Fazla yemede önemli bir etken ise çeşitlilik. Brunstrom'un deneyleri çeşitliliğin yeme miktarını artırdığını gösteriyor. Bu deneylerden birinde katılımcılara tavuk, makarna, şeftali dilimleri ve limonlu tart taşıyan dört tabak resmi gösteriliyor; fakat farklı kombinasyonlarla. Ardından kombinasyonların hangisini tercih ettikleri soruluyor. Katılımcılar, çeşitlilik gösteren kombinasyonları -örneğin baharatlı olanın arkasından tatlı geldiğinde- daha iyi buluyor.

Yalnız yemek sağlıklı

Aynı zamanda Georgia Üniversitesi'nden John de Castro'nun yaptığı bir araştırmada, başka bir insanla yemek yendiği takdirde yalnız yemeye göre yüzde 35 daha fazla gıda tüketiliyor. Yedi ve daha fazla kişilik bir grupla birlikte yiyorsanız bu oran neredeyse iki katını buluyor. Çünkü sohbet etmek dikkatimizi yemeğe vermemizi engelliyor ve ağzımızda neler olduğunu takip etmiyoruz. Aynı zamanda hızlı yemek de insanları fazla yemeye eğilimli kılıyor. Araştırmalar beynin vücuttan doygunluk sinyalini almasının 20 dakikayı bulduğunu gösteriyor.

Bütün bunlar, fazla yemeyi teşvik edecek faktörleri engellemeye yönelik pek çok numarayı da olanaklı kılıyor. Örneğin, bir festivalde konuşurken tabağınızı aşağı koyabilirsiniz ve tabağınıza yalnızca iki parça koyabilirsiniz. Gıda ürünlerinde küçük paketleri tercih edebilir, küçük tabaklar kullanabilirsiniz. Ya da yavaş ve dikkatli yiyebilirsiniz. Afiyet olsun…

Kaynak: "Why do we eat too much?", *Focus*, Ocak 2014.

Hazırlayan: Şule Dede

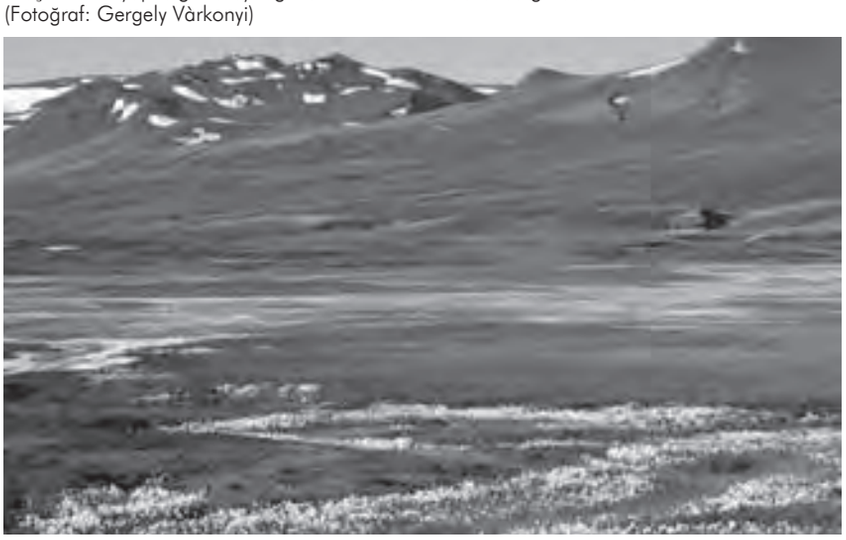
DNA kodlamaları, doğanın yapılanmasına bakışımızı değiştiriyor

Doğada kimin, kimin üzerinden ne sıklıkla beslendiğine ilişkin bilgimiz, doğanın nasıl yapılandığını ve işlediğini anlamamızın temelini oluşturmaktadır. Yeni bir çalışma, besin ağlarının (Besin ağları birden fazla besin zincirini birbirine bağlayan ve içeren sistemlerdir-ç.n.) karakteristik özelliklerini nasıl algıladığımız üzerinde, bu ağları tanımlamada kullanılan yöntemlerin güçlü bir etkisi olabileceğini gösteriyor. Benzer yöntemleri, dünya genelindeki besin ağlarına uyguladığımızda büyük sürprizlerle karşılaşabiliriz.

Nasıl aradığın ne bulduğundur

Beslenme ilişkilerinin nasıl yapılandığını anlayabilmek için Finlandiya ve Kanada'dan araştırmacılar, dünya üzerindeki en basit besin ağlarından biri üzerine odaklanmayı seçtiler: Üzerlerinde barınan/beslenen parazit yaban arıları ve sinekler tarafından öldürülen Kuzeydoğu Grönland güve ve kelebekleri. Araştırmanın başyazarı Helena Wirta bulguları şu şekilde açıklıyor: "Sistemde bulduğumuz şey akıllara durgunluk verici. Konak larva gelişip erişkin olana ya da düşmanı ortaya çıkana dek geçen büyüme sürecinde kullanılan geleneksel yöntemleri modern moleküler tekniklerle desteklediğimizde, besin ağının her düzeyinde değişiklik kaydettik. Aniden, türler arasındaki etkileşimin daha önceki deneyimlere oranla üç katına çıktığını tespit ettik. Ortalama olarak çoğu avcı türünün varsayılandan daha az uzmanlaştığını ve çoğu av türünün düşünülenden daha fazla sayıda avcı tarafından saldırıya uğradığını gördük. Böylece, basit bir şekilde ifade etmek gerekirse, tüm ağın daha önceden inandığımızın aksi-

Araştırmanın yapıldığı Kuzeydoğu Grönland'daki Zackenberg Vadisi'nden bir manzara. (Fotoğraf: Gergely Vàrkonyi)

Yukarı Arktika besin ağı içerisinde bulunan etkileşimli iki farklı türün DNA kodlaması. (Fotoğraf: Gergely Vàrkonyi)

ne birbirine sıkı sıkıya bağlandığını gözlemledik."

Çalışmanın başlatıcısı konumundaki Tomas Roslin ise "Yöntemin, bizim tek merkezli ağa ilişkin algımız üzerinde ne kadar etkili olduğunu anlamak için farklı yöntemlerin uygulanması sonucu açığa çıkan çeşitlilik ile dünyanın değişik bölgeleri için önceden tanımlanmış besin ağları arasındaki çeşitliliği karşılaştırabiliriz. Basitçe ağ yapısı, farklı yöntemlerimiz arasında, Birleşik Krallık'tan Japonya'ya kadar olan belirli bölgeler arasında saptanandan daha fazla çeşitlilik gösterir. Böylece, dünya genelinde besin ağı yapısına ilişkin bildiğimizi düşündüklerimiz, türlerin gerçekte birbirlerini nasıl etkiledikleri kadar araştırma yöntemlerimizin nasıl olduğundan da etkilenmiş olabilir." şeklinde açıklamalarda bulundu.

Böceğin iç dünyası

DNA kodlamalarının kullanımı, araştırmacıların besin ağını daha hassas biçimde incelemelerini sağlıyor.

Yaklaşımın iyileştirilmesi amacıyla aylarca laboratuarda çalışan Sean Prosser, "Bu yaklaşımın temeli, türlerin verili olan gen çeşitliliğine dayanarak tanımlanmasıdır. Av ve avcı arasında fark ihtiva eden gen bölgelerini belirleyerek hem avlar içerisinde bulunan gelişmemiş avcıyı hem de gelişkin avcıların midesinde bulunan larva halindeki besin (av) kalıntılarını titizlikle saptayabildik. Böylece, gözlemlenen dizilimleri, bölgedeki tüm türlerin DNA dizilimlerini barındıran bir kütüphaneyi referans alarak karşılaştırdığımızda kesin bir biçimde kimin av, kimin avcı olduğunu belirleyebiliyoruz."

"Bu yaklaşımın en büyük güzelliklerinden biri oyundaki bazı belirsiz oyuncuların hayat hikâyelerinin köklerine kadar inmemize izin vermesi," şeklinde açıklama yapan uluslararası parazit yaban arısı uzmanı Gergely Vàrkonyi sözlerini şöyle sürdürdü: "Neredeyse bütün sistemlerde, bazı avcıların gözlenmesi gerçekten çok zordur. Hedefimizde bulunan bazı avcı türleri larva benzeri avlarına biz insanların onları asla keşfedemeyeceği yerler olan toprak ya da bitki örtüsünün altındayken saldırıyor. Bunun yerine, daha kolayca fark edilebilen erişkin avcıların bağırsaklarındaki av kalıntılarına bakarak, besin ağının genel yapısının aslında gizli olan bu bağlantılarının önemini belirleyebildik."

Beş yıllık bir çalışma

Şu anda ulaşılan nokta, Tomas Roslin ve Gergely Vàrkonyi tarafından gerçekleştirilen beş yıllık Zackenberg böcek besin ağları araştırmasının doruk noktası.

Roslin, "Kuzey Kutbu'na yakın bir yerde çalışmayı istememizin amacı her şeyi daha basit bir şekilde gözlemekti. Eğer kiminle kimin arasında etkileşim olduğunun kaydını tutmak istiyorsanız, şunun farkına varmalısınız ki çeşitliliğin çok olduğu durumlarda olgular kolaylıkla elinizden kaçabiliyor. Ama sadece bir avuç tür üzerinde çalışırsanız, neyin gerçekleşip neyin gerçekleşmediği konusunda gerçekten doğru bulgulara rastladığınıza dair güveniniz tam oluyor." şeklinde konuştu.

Gergely ise çalışma sürecini şöyle ifade etti: "Dürüst olmak gerekirse bu güzel manzarayı ve dünya üzerinde istila edilmemiş en büyük alanlardan birinde çalışmanın bizlere verdiği heyecanı unutamayız. Araştırmamız süresince kurduğumuz tuzakları bozan kutup ayıları, bizi kovalayan Misk öküzleri oldu. Bu sizi sürekli tetikte tutuyor."

Yeni bir başlangıç

Araştırma ve sonuçları hakkındaki görüşlerini "Araştırmamızın en heyecan verici sonucu bizlere yeni bakış açıları kazandırması oldu," şeklinde ifade eden Helena sözlerine şöyle devam etti: "Şu ana kadar yaptığımız şey, bu teknikleri dünya üzerindeki en basit besin ağlarında uygulamak oldu. Hatta uyguladığımız teknikler şimdiden böylesi bir ağ yapılanmasına ilişkin fikirlerimizi tekrar gözden geçirmemizi sağladı. Bu yaklaşımı diğer ortamlara da uyguladığımızda nelerle karşılaşabileceğimizi şu anda sadece hayal edebiliriz. Temel yapıları, daha hassas olan bu perspektifle yeniden değerlendirdiğimizde hangi yapıların yerinde kalacağı, hangilerinin yerle bir olacağına dair henüz hâlâ bir ipucu bulabilmiş değiliz."

10 yıl önce DNA kodlaması fikrini öneren ve şimdi bu fikrin doğadaki birçok sorunun cevaplanması için kullanıldığına tanık olan, Helena'nın çalışma arkadaşı Paul Herbert, şu anda vizyonunu bir adım öteye götürmeye hazır. Herbert çalışmayla ilgili şunları söyledi: "Burada geliştirilen tekniklerin doğanın işleyişi konusuna yenilikçi bir yaklaşım getireceğine inanıyorum. Sadece birkaç yıl içerisinde bu yaklaşımın artan oranda uygulanması, herhangi bir böceği seçerek DNA dizilimlerini o ana kadar etkileşimde bulunduğu diğer organizmalardan çıkarsamamıza izin verir. Bir organizmanın tüm etkileşim geçmişini çıkarsamak, ekolojik etkileşimlerin yapısını daha önce tasarlanmamış bir kesinlikle kurmamızı sağlayacaktır."

Kaynak: "DNA barcodes change our view on how nature is structured ", http://phys.org/news/2014-01-dna-barcodes-view-nature.html

Hazırlayan: Görkem Giray

ASTRONOMİ

Üçlü yıldız sisteminden kütleçekiminin sırları çıkabilir

Astronomlar kütleçekiminin asıl doğasını ortaya çıkarabilecek, daha önce eşine rastlanmamış üçlü bir yıldız sistemi keşfetti. Araştırmacılar, iki beyaz cücenin eşlik ettiği bir pulsar (atarca) buldular. Bu beyaz cüceler Dünya'nın Güneş etrafındaki yörüngesinden daha dar bir alanda toplanmışlardı.

Merkezi Virginia'nın Charlottesville şehrinde bulunan, ABD'nin Ulusal Radyo Astronomi Gözlemevi'nden (NROA) Scott Ransom, "üçlü sistem, buna benzer üç cisimli sistemlerin nasıl çalıştığını tam olarak anlamak ve fizikçilerin olağanüstü koşullar altında karşılaşabileceği genel görelilikle ilgili problemleri saptamak için şu ana kadar bulunan en iyi doğal kozmik laboratuvarı bize sunuyor." diyor ve ekliyor: "Birçok yönden bu fevkalade bir sistem, çılgın bir oluşum hikâyesinin ne olduğunu gösteriyor, bunu iyice anlamak için yapacak çok işimiz var."

Kendi eksenleri etrafında dönerken, deniz feneri gibi, uzaya doğru hızla hareket eden radyo dalgaları yayan pulsarlar Süpernova patlamasının sonucunda oluşurlar. Ortaya çıkan parçalar bir araya gelerek yoğun ve yüksek manyetik alana sahip nötron yıldızlarına dönüşür.

Astronomlar Dünya'ya 4200 ışık yılı uzaklıkta, kendi etrafında saniyede 366 devirle dönen bir pulsarı Green Bank Teleskobu aracılığıyla keşfettiler. Bu hızda dönen gökcisimlerine "milisaniye pulsarlar" denir. Ayrıca kütleçekim etkileri ve diğer olaylar üzerine yapılan çalışmalar sırasında astronomlar tarafından hassas aygıtlar olarak kullanılır. Keşfedilen pulsarın dışındaki beyaz cüce eşin yörüngede dönüşü yaklaşık bir yıl sürerken, içtekinin dönüşü iki günden kısa zaman alıyor.

Işımaların geliş hızı kesin bir şekilde ölçüldü. Biliminsanları bu sayede yıldızların kütlelerini ve sistemin geometrisini çıkarabildi.

Yeni bir teoriye doğru

Biliminsanları üç gökcisimli sistemler hakkında hevesle çalışıyor; çünkü bu sistemler birbiriyle yarışan kütleçekim teorilerinin test edilmesine olanak sağlıyor. Fakat şimdiye dek bilinen tek üçlü sistemde, milisaniye pulsar, eşi olan bir gezegenle birlikteydi. Bu da sadece zayıf kütleçekimi etkileşimlerine sebep oluyordu. "Böyle bir sistemde bulunan ilk milisaniye pulsar bu. Kütleçekiminin doğası ve etkileri üzerine çalışmak adına bize harika bir fırsat verdiğini hemen fark ettik." diyor Profesör Ransom. Ayrıca sistemin her üyesinin maruz kaldığı kütleçekime bağlı sapmaların son derece kusursuz ve şiddetli olduğunu belirtiyor.

ALMA'dan yeni bir başarı!

ALMA'yı, Atacama Büyük Milimetre / Milimetre-altı Dizgesi olarak tanıyoruz. Oldukça dikkat çekici başarılara imza atan bu teleskop, yeni bir başarıya daha imzasını attı.

Süpernovaları yıldızların yaşamlarına şiddetli bir patlama ile son vermeleri sonucu oluşur. Patlayan yıldızın dış kabuğu uzaya yayılır ve dış uzayı ağır elementler bakımından yeni yıldızların oluşması için zenginleştirir. ALMA, ilk kez henüz yeni patlamış bir süpernovanın kalıntılarını inceledi. Tozlarla dolu bir kalıntı, gökadalar hakkında önemli bir sorunun cevabını bizlere sunabilir. Eğer bu toz kalıntıları yıldızlar arası ortama yeterli miktarda geçiş yapıyor ise çoğu gökadanın tozlu ve karanlık yapısı açıklanabilecek.

Gökadalar kütleçekim kuvveti ile birbirine bağlanmış temel olarak yıldızlar arası madde, gaz ve toz parçacıkları, plazma ve karanlık maddeden oluşan kozmik sistemlerdir. Evrende oldukça toz barındıran gökadalara rastlanmaktadır. ALMA'nın yaptığı keşif doğrultusunda gökbilimciler bu tozların kaynağının özellikle evrenin erken dönemlerinde oluşan süpernova patlamaları olduğunu düşünüyor.

Charlottesville, "Görece yakın ve genç bir süpernova kalıntısının tam ortasında toplanmış çok miktarda toz kütlesi bulduk" diyor. ABD'de bulunan Ulusal Radyo Gökbilim Gözlemevi (NRAO) ve Virginia Üniversitesi'nde çalışan gökbilimci Remy Indebetouw ise, "İlk kez tozun oluştuğu yeri görüntülemeyi başardık, bu, gökadaların evrimini anlamak için oldukça önemli." diyor.

Gözlemlenen bu süpernova kalıntısı astronomi kataloglarında SN 1987A Büyük Macellan Bulutu'nda bulunuyor. Uluslararası bir gökbilim ekibi bizden 160.000 ışık yılı uzaklıktaki bu kalıntıyı gözlemlemek için ALMA'yı kullandı.

Patlamadan sonra saçılan gazların soğuduğunu, büyük miktarda tozun ise süpernova kalıntısının soğuk merkezi bölgesinde, oksijen, karbon ve silikon parçacıkları olarak bir araya geldiğini düşünüyor. Patlamadan 500 gün sonra yapılan gözlemlerde ise, kalıntı içerisinde çok az miktarda sıcak toz parçası keşfedildi. Yıldızın patlamasından sonra ortaya çıkan kalıntının Güneş'in kütlesinin dörtte biri kadar yeni oluşmuş toz içerdiğini tahmin ediyor. "SN 1987A özel bir yer, çünkü henüz çevresindeki ortamla karışmadı, bu yüzden gördüğümüz şeyler orada üretilen şeyler. Kendi türünde bir ilk olan yeni ALMA sonuçları, basitçe birkaç on yıl öncesine kadar var olmayan maddeyle dolup taşan bir süpernova kalıntısını gözler önüne seriyor." diyor Indebetouw.

Yapılan bu keşif gökadaların evriminde çok önemli bir rol oynuyor. Patlama sonrası oluşan tozdan yarısı ya da üçte biri yıldızlararası ortama geçiş yapabilirse, evrenin erken dönemlerinde tespit edilen verimli tozların sorumlusu ortaya çıkmış oluyor.

Hazırlayan: Ertan Koç
Uzay Çobanları Astronomi Topluluğu

100 metre çapındaki Green Bank teleskobu.

Üçlünün yörüngelerinin aşırı derecede birbirine yakın olması kütleçekiminin kesin olarak ölçülmesine imkân sağlıyor. Bu durumun Einstein'ın teorisindeki zorluklara çözüm getirmesi bekleniyor. Einstein tarafından tanımlanan eşitlik ilkesine göre kütleçekiminin bir cisim üzerindeki etkisi bu cismin doğasına ya da içyapısına bağlı değildir. Biliminsanları bu yeni sistemle Einstein'ın ortaya koyduğu eşitlik ilkesine aykırı noktaları bulmak için şimdiye dek en iyi fırsatı yakalamış oluyorlar.

Galileo'nun meşhur örneğinde vardır, farklı ağırlıklarda iki top eğik Pisa Kulesi'nden atılır. 1971'de Apollo 15 Kumandanı Dave Scott da Ay'da ayakta dururken çekiç ve şahin tüyünü atar. Tüy yere süzülerek düşeceğine, çekiçle aynı hızla düşerek yere çakılmıştır. Tüyün hızını kesecek hava direnci olmadığından cisimlerin ikisi de Ay'ın yüzüne aynı zamanda düşer.

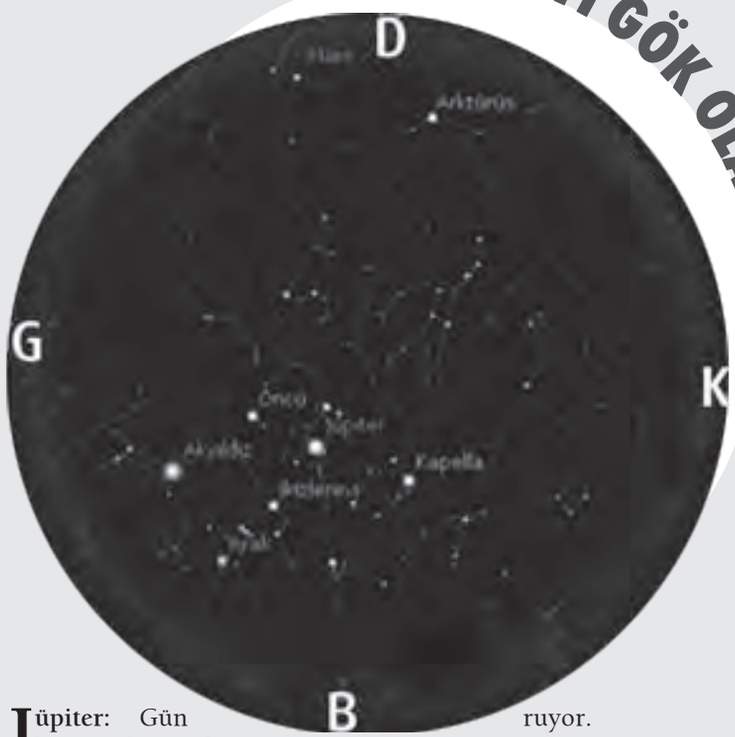
Ransom, Einstein'ın genel görelilik teorisinin bugüne dek her deneyle doğrulanırken, kuantum teorisiyle uyumlu olmadığını söylüyor. "Pulsarın 'fener' ışıklarının yüksek-hassasiyetli ölçümü astronomlara eşitlik prensibindeki sapmaları daha önce olmadığı kadar büyük bir hassasiyetle yakalama imkanı verecek." diye belirten British Columbia Üniversitesi'nden astronom Profesör Ingrid Stairs, bir sapmanın bulunması halinde genel görelilik teorisinin çökeceğini ve bunun bizi yeni, doğru bir genel görelilik teorisine götüreceğini söylüyor.

Kaynak: James Morgan, "Triple star system 'can reveal secrets of gravity", http://www.bbc.co.uk/news/science-environment-25598051

Hazırlayan: Güner Or

İrem Yiğit - Ertan Koç - Ufuk Süngü - Sinan Gözcü - Emre Alagöz
Umut Çalışkan - Mahmut Tekeş - Ö. Can Özüdoğru

ŞUBAT AYI GÖK OLAYLARI

Jüpiter: Gün batımından hemen sonra Doğu ufkunda yer alan dev gezegen, Şubat ayının ilk günleri gece yarısından sonra batıyor. Giderek daha erken batacak olan gezegenin gözlem süresi azalıyor.

Merkür: Şubat ayının ilk günlerinde yılın en iyi gözlemi için uygun konumda olan gezegenimiz 15 Şubat'tan sonra gözlemlenemiyor. Acele edin…

Mars: Gece yarısından itibaren Doğu ufkundan gözlenebilen Mars 20 Şubat'ta Ay ve Spica ile bir araya gelerek bir üçgen oluşturuyor.

Venüs: Güneş'ten önce gün doğumunda yerini alan Venüs, 15 Şubat sabahı gözlem için en uygun konumunda olacak.

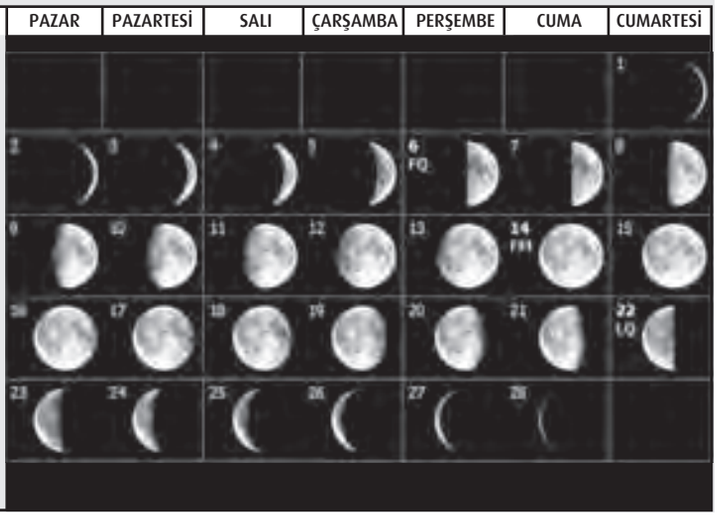
Satürn: Gece yarısından hemen sonra gözlem için uygun konuma gelen gezegen, 22 Şubatta Ay ile yakın bir konumda olacak ve gece boyu gözlemlenebilecek.

2 Şubat: Mars ve Spica doğu yönünde yakın konumda.

8 Şubat: Ay ve Aldebaran batı yönünde yakın konumda.

19 Şubat: Ay ve Spica güneydoğu yönünde yakın konumda.

ŞUBAT AY EVRELERİ TAKVİMİ

Kuşlarda enerji verimini artırmak için uygun uçuş dizilişi

V'nin sırrı çözüldü

Göçmen kuşların uçma sırasında en yüksek enerji tasarrufunu sağlamak için, kanat çırpışlarını düşünüldüğünden daha büyük bir incelikle koordine etmeleri yeni bir çalışmayı ortaya çıkarttı.

2011'de kışlık bölgelerine gitmek için araştırma uçağını takip eden Aynaklar kendilerini V şeklinde organize etti. Sırtlarındaki veri kaydediciler her bir pozisyonu ve kanat çırpışlarını kaydetti. Bu da kuşların enerji tasarrufu için benzer dizilişlerin aerodinamiğini kullandığını kanıtladı.

Teorik modeller diğer göçmen kuşlarda da gözlenen V dizilişinin, sondaki kuşların enerji tasarrufu yapmasını sağladığını gösterdi. Ayrıca modeller, kuşların koordinasyonunun son derece hassas olması gerektiğini de gösterdi. Hatfield'deki Royal Veterinerlik Koleji'nden ekofizyolojist Steven Portugal, birçok biliminsanının hayvanların uçma esnasında böyle bir şeyi başarıp başaramayacağından şüphelendiğini söylüyor.

V dizilişinin aerodinamiğinden maksimum avantaj sağlayabilmek için, her kuş kanatlarını ön kuşun kanat uçlarında türbülansla oluşan hava girdabının hareketli kısmına doğru konumlandırmalıdır. Fakat bu hava girdabı öndeki kuş kanat çırptıkça yukarı aşağı hareket eder. Bu nedenle arkadaki kuş doğru konumda olmalıdır, kuşların arasındaki mesafeye bağlı olarak değişen doğru zamanlamada kanat çırpmalıdır. Bu karmaşık durum anlaşıldıktan sonra biliminsanları dizilişin kuşları yırtıcılara karşı koruyor olabileceği ya da sürünün önde yönünü daha iyi bulan kuşların istiflenmesini sağladığı gibi alternatif sebepler varsaydı.

V'nin izinde

Ocağın 15'inde *Nature*'da yayınlanan yeni çalışmada Portugal ve iş arkadaşları aerodinamik hipotezini test etmek istediler. Bunun için üzerinde birkaç yıldan beri çalıştıkları kanat çırpmaları saymak için hızölçer ile senkronize, saniyede beş kez GPS verisi kaydeden özel veri kaydedicileri kullandılar.

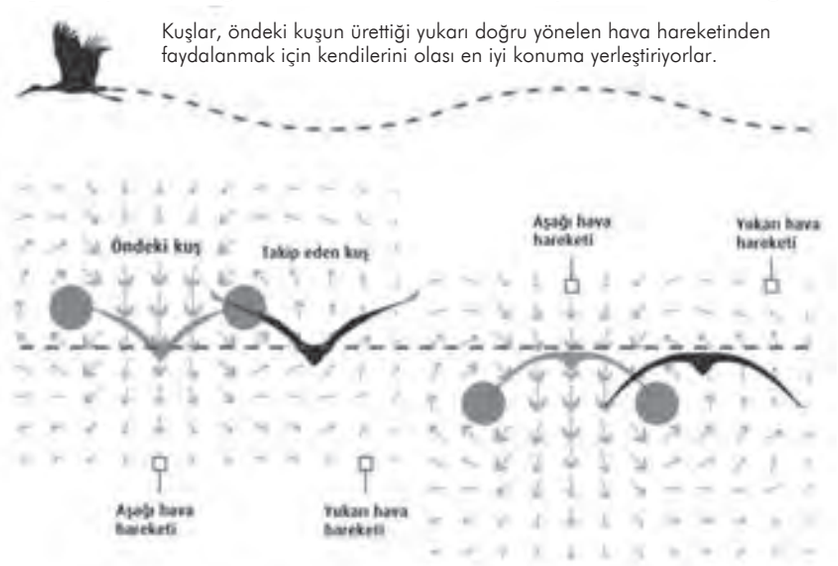
Fakat bir sorun vardı: Yakalamak için yeterince evcil bir kuş sürüsüne nasıl ulaşılacaktı? Cevap Avusturya'daki bir koruma programından geldi. Avrupa Birliği Komisyonu tarafından büyük bir fonla ödüllendirilen biyolog Johannes Fritz'in başkanlığındaki ekip Avrupa'da yaklaşık 400 yıldır soyu tükenmiş olan kelaynakları tekrar tanıtıyordu. 2003'ten beri korumacılar kuşları üreme alanları olan Avusturya ve Almanya'dan kışlık bölgeleri olan İtalya'nın Toskana bölgesine ulaştıran koruyucu ailelerini takip etmelerini öğretti. Fritz'in davetiyle, Ağustos 2011'de Salzburg'da Portugal, 14 genç kelaynağa veri kaydedicilerden taktı.

Portugal 36 günlük küçük bir uçak öncülüğündeki göçün üç günlük uçuşunda veri topladı. Bu verilerden problemsiz yedi dakikalık bölümü analiz etmek için seçti. Analizler kuşların dizilişinin aerodinamik tahminlere uyduğunu gösterdi. Portugal, kuşların uçarken kendilerini en iyi yere koyduklarını ve en iyi zamanlamayla kanat çırptıklarını söylüyor.

Portugal ve ekibi aynı zamanda kuşların görünüşte daha az verimli olan konumlar için yer değiştirdiğini de gösterdi; mesela öndeki kuşun hemen arkası. Radolfzell, Almanya'daki Max Planck Enstitüsü Ornitoloji bölümünden ekolojist Martin Wikelski kuşların enerji tasarrufu sağlayan V dizilişini neden bıraktıklarının cevabının ise açık olmadığını söylüyor. Chapel Hill'deki North Carolina Üniversitesi'nden biyolog Ty Hedrick cevabın kuşların yatay pozisyonunu ölçmenin yanında düşey hareketlerini de ölçebilen daha iyi bir GPS teknolojisiyle gelebileceğini söylüyor.

Sebebi ne olursa olsun, kuşlar açıkça hava akışını algılama ve karşılığında ona göre hareket etme konusunda araştırmacıların düşündüğünden daha yetenekliler. Missoula'daki Montana Üniversitesi'nden biyolog Bret Tobalske hayvanların uçuşlarında motor sistemlerine nazaran duyu sistemleri ile ilgili daha az şey bilindiğini söylüyor. Bir ihtimal kuşlar özel tüyler kullanıyorlar.

Portugal kuşların her birinin nerede konumlandığının farkında olduklarını söylüyor ve esas etkileyici olanın her birinin diğerinin ne yaptığının farkında olması olduğunu da ekliyor.

Kuşlar, öndeki kuşun ürettiği yukarı doğru yönelen hava hareketinden faydalanmak için kendilerini olası en iyi konuma yerleştiriyorlar.

Kaynak: "Migrating Birds Use Precise Flight Formations to Maximize Energy Efficiency", http://www.scientificamerican.com/article/migrating-birds-use-preci/

Hazırlayan: Nihan Avcı

Y. SAVAŞ EMEK

(1948-2014)

"Ben anti-emperyalistim, yani kapitalizmin son aşaması olan emperyalizme karşıyım. Tek ölçütüm bu. Arkadaşlıkta da bu, dostlukta da bu... Sevgide de bu, aşkta da bu... Anti-emperyalist değilseniz, benimle anlaşamazsınız."

Savaşımızda, emeğimizde, ütopyalarımızda yaşayacaksın...

Dergimizin kurucularından,
İzmir Temsilcimiz,
Ütopyalar Toplantılarının her şeyi,
yarım asırlık devrimci,
sarsılmaz yurtsever,
anti-emperyalist,
komünist, ekolojist,
sevgili dostumuz, ağabeyimiz
YUSUF SAVAŞ EMEK'i kaybettik.

Sadece ailesinin, bizim, sevenlerinin değil, ihtiyar dostu köpek Kıtmir'in, kör kedi Jorjet'in, Karaburun'un bütün kedi ve köpeklerinin, dağının taşının, denizinin balıklarının, güneşinin rüzgârının, mor dolunayın, güzelim denizkızlarının, keyifli rakı sofralarının başı sağ olsun.

O kendisi için hiçbir şey istemedi...

Bilim ve Gelecek dergisi
çalışanları-yazarları-dostları

Karaburun gibiydin be güzel abim...

Karaburun Mezarlığı, merkezin arkasında, sırtını rüzgârlı Mimas'a dayamış; İskele ve Kuyucak Koyları'na, Büyük Ada'ya epeyce tepeden bakıyor. Körfezin açık denizle kucaklaştığı sular uzanıyor ufukta… Midilli'nin dağları belli belirsiz seçiliyor ötelerden. Foça'nın ışıkları karşı kıyıdan göz kırpıyor.

Savaş Abi Karaburun'un doğasına buradan karışacak; denizin kokusunu buralara taşıyan, servileri hışır hışır konuşturan poyraz, mezarı başında eserken; Mimoza Koyu'na kıpkırmızı doğan dolunay mezarlığın göğünde yükselirken… Dağlardan süzülüp gelen yeraltı sularına buradan sızacak Savaş Abi'yi tümlemiş, Savaş Abi'ye can vermiş moleküller; belki kendilerini suların akışına bırakıp inecekler Karaburun'un birbirinden güzel koylarına, belki bir kefalin midesine girecekler, belki bir barbun yumurtasına, belki bir kalamarın minik vantuzuna; belki Karaburun'un Narkissos efsanesine esin vermiş mis kokulu nergislerinden biri olup açacaklar Savaş Abi'nin göğsünde, belki bir zeytin ağacına yürüyüp meyvelere dönecekler, belki zeytinyağı olup o kefalle, o barbunla, o kalamarla, o nergisle birlikte gelecekler rakı-balıklı bir dost sofrasına, belki o an kadehler Savaş Emek anısına kalkacak; belki onun çok sevdiği bir türküyü okuyor olacak içlerinden biri, herkesin zihnine doluşurken sıcacık anılar, gözler takılacak duvardaki elinde kadehiyle ağız dolusu gülen Savaş Emek fotoğrafına… "Kim bilir kiminle dalga geçiyor bire bin katarak anlattığı hikâyeyle, kime kur yapıyor, söylediklerinin coşkusuna kapılıp birazdan ayağa fırlayacak mı acaba gene" benzeri düşünceler geçecek akıllardan… Savaş Abi, Karaburun doğasının çarkında çevrilip dost sofralarına yeniden dönecek.

O dostların bir bölümü Savaş Abi ile sevmiştir Karaburun'u. Savaş Abi Karaburun'a yerleştiğinde dostları da birer birer sökün etmiştir peşinden. Uzaklı yakınlı birçok arkadaşı ya Karaburunlu olmuştur, ya da Karaburun tutkunu… Savaş Ağabey, insanları ömrü boyunca sürüklemiş bir öncüydü zaten ardından. Meydanlara, sokaklara, yürüyüşlere, eylemlere, devrimci partilere, politik tutumlara, dergilere, ütopyalı toplantılara… Datça sevgisi yeşertmişti bir zamanlar dost gönüllerde; Karaburun tutkusu da ekecekti aynı yere… İkisi de ütopyalara yaraşır toprak parçaları. Bir ayakları anakarada, üç yanları mavi ufuklarda… İkisine de el uzatamamış yağmacıların betonları; hâlâ turizmin pek işine gelmeyen vahşi doğaları, kolay aşılamayan yollarıyla doğal bir direniş gösterirler yağmaya. Ütopyaları besleyen bu güzelim yarımadalar, yeni yollarla, rüzgâr santralleriyle, balık çiftlikleriyle, dikenli çitlerle zapt edilmeye çalışıldıkça, içimiz sızım sızım sızlar.

Biz de Savaş Abi'yle tutkun olanlardanız Karaburun'a. Her sene Ütopyalar Toplantısı'nda ve peşine eklediğimiz günlerde, 99 basamakta yüzün dedi, yüzdük; Badembükü'nü görün dedi, gördük; İncirlikoy'a gidin dedi, gittik; Tahsin Usta'da yiyin öğle yemeğinizi dedi, yedik; Hüseyin'e şu balığı şöyle pişirtin dedi, dediği balığı dediği gibi pişirttik; Ergin'de 12 numarada kalın dedi, kaldık; Kavimler Kapısı Sanat Derneği'ni görün dedi, gördük; Şıh Ali'ye selam söyleyin dedi, söyledik; Ambarseki ve Saip köy kahvelerinde manzaraya karşı bir çay için dedi, içtik; Sonya ile Karaburun Yarımadası'nı dolaşın dedi, dolaştık; Kösedereli Arif'ten alın zeytinyağını dedi, aldık; kaparinizi öteden, kopanisti peynirinizi beriden, paprika malzemenizi şuradan temin edin dedi, ettik; Nergis Çay Bahçesi'nde oturun dedi, otur-

duk; 7 Kardeşler'den keçi sütünden yapılan, katkısız doğal dondurma yiyin dedi, yedik. Keçi Kırkım Şenliklerini görmeli mutlaka dedi, hak verdik. Yaşama ustasından öğrendik Karaburun'u yaşamayı, sevmeyi.

Savaş Abi giderek münzevileşirken, önce kendini yalnızca Karaburun'a, sonra yalnızca evinin bulunduğu Bodrum Koyu'na, sonra yalnızca evinin sokağına, sonra yalnızca evine ve bahçesine hapsederken; biz Karaburun'un bütün köylerini, bütün koylarını, dağlarını, yollarını, fenerini, kendini kolayına sunmayan vahşi doğasını dere tepe demeden gezdik; kokularını, seslerini, görüntülerini, bin bir halini, eşsiz güzelliklerini, yaşantısını iyice yerleştirdik içimize. Öyle Karaburun'la dolduk ki dostlar ve maaile, 5,5 yaşındaki oğlum Ilgaz bile, Karaburun hasreti çekiyor yıl boyu. "Yeter artık gezdiğiniz" demişti Savaş Ağabey en son, "bir dahaki yaz Bodrum Koyu'nda dizimin dibinde olun; bu koyun tadını hep birlikte çıkaralım, balığa çıkalım, yüzelim, güneşlenelim, mangal yapalım, dolunayı izleyelim, çalgımızı çalalım, şarkımızı-şiirimizi söyleyelim…" Keşke önümüzdeki yazı, Karaburun'da dizinin dibinde geçirebilecek olsaydık güzel abim…

Savaş Abi'm, senin için çok şey söylenebilir; kıyısında dursan da yaşama müdahale etmeyi, değiştirmeyi, tavır almayı hiç bırakmayan yanın, yani devrimciliğin; aileden komünistliğin, 68'liliğin, ölene dek Aydınlıkçılığın, ekoloji hareketindeki öncülüğün, dergiciliğin, hangi politik arenada olursan ol, anti-emperyalistliğinden hiç taviz vermeyişin; her eylemi, her toplantıyı işlerin tıkır tıkır yürüdüğü, herkesin gönülden katıldığı bir şenliğe dönüştüren örgütçülüğün; insan sarrafı oluşun, tek tek her insana kolektif işin hangi yanını tutturacağını çok iyi bilmen; tanıştığın insanlarda derin etkiler bırakan renkli, derin, keyifli, boyutlu, geniş ama ilkeli kişiliğin; o keyif adamının altına sakladığın ince duyarlılıkların; şarkılara-şiirlere olan sevgin, dolu dolu bir yaşamın hiçbir anını es geçmeden, tüm ayrıntılarıyla kaydetmiş canlı belleğin; arşivciliğin, zehir gibi zekân; sevdiklerinle bazen acı acı, bazen tatlı tatlı dalga geçişlerin; dişilere duyduğun artık diline vurmuş ilgin, dostlarınla küsüp küsüp barışmaların; bulunduğun her yerde hemen kendine göre bir düzen oluşturman, günlük yaşamının inanılmaz ayrıntılı rutinleri; beslediğin kediler, köpekler uzun uzun anlatılabilir… Kitaplar yazılabilir senin için; ki içime ölümünle iyice oturmuş keder ve boynumun borcudur…

Ama Yusuf Savaş Emek'i kısaca anlat deseler; "Savaş Abi Karaburun'a benzerdi" derim. "İnsan yaşadığı yere benzer" demişti ya senin de çok sevdiğin 2. Yenici; sen de Karaburun'a benzerdin. Anakaradan kopmadan gövdesini enginlere uzatan, el değmemiş, vahşi, başına buyruk, özgür ve bağımsız, bin bir zenginlik barındıran doğasına; binlerce yıl geriye giden, Ege mitolojisinin esin, Börklüce Mustafa'nın isyanının can bulduğu tarihine; yer yer kıraç, yer yer yeşil oluşuna; zaman zaman hepten hırçınlaşan rüzgârlarına; sırtınızı verebileceğiniz dayanıklı dağlarına, bereketli denizlerine; besleyen, keyif veren, rahatlatan, gönül ve göz okşayan çeşit çeşit güzelliğine; renkliliğine, sağlamlığına, dirençliliğine, ıssızlığına ve yalnızlığına… İnsanda yer eden, kendine tutkun kılan bütün bu yanlarına… artık harcına girdiğin Karaburun'a benzerdin.

Senden miras alışkanlığımla sodalı içtiğim rakımı bendeki, ortak dostlarımızdaki, tüm sevenlerindeki, Datça'da, İzmir'de, Karaburun'daki, Aliağa'da, Gökova'da, Akkuyu'daki, Türkiye yeşil ve devrimci hareketindeki unutulmayacak izlerine kaldırıyorum:

"Şerefine güzel abim!"

Nalân Mahsereci

Öğretmenim, dostum, yoldaşım

Doğal olarak bilmeyenler kim olduğunu merak ediyor. Kısaca Yusuf Savaş Emek, 68 kuşağının yorulmaz devrimcisi. Sevgili Savaş'ı anlatmak ne kadar mümkün bilmiyorum. Her daim, yayın hayatında olan, hayatının her alanında mücadeleler eden Savaş her şeyden önce ekoloji hareketinin öncüsüdür. Ekoloji kavramını (popüler anlamda), ilk kez siyasal yaşama sokandır. Pamukkale'den Aliağa'ya, nükleerden Yatağan'a, foklardan ormanlara vd. katliamların karşısında durmuş, unutulmaz eylemler düzenlemiştir. 10 yıldan fazla bir süre ile reklam almamayı ilke edinerek *Ağaçkakan* dergisini çıkarmış, kitaplar yayımlamış, dernekler kurmuş, *Bilim ve Ütopya* ile *Bilim ve Gelecek* dergilerinin kurucularından ve yazarlarından olmuştur ve tam 20 yıldır Ütoyalar Toplantısının fikir babası ve düzenleyicilerindendir. Aydınlık hareketiyle başladığı siyasi yaşamı, "ben ulusalcıyım arkadaş" sözü ile son anına kadar sürmüştür.

Birçoğumuzun pek çok konuda öğretmeni olmuştur... Ve benim kadim dostumdur, yoldaşımdır.

Nesrin Timur

Savaşa emeğe...

Terzi Emin'in oğlu. Babadan zengin… Öyle mal mülk, banka borsa zengini değil. Nicellikle, bitip tükenecekle, bitirip tüketecekle işi olmaz. Onun zenginliği paylaşıldıkça çoğalan cinsten. Eski TKP'li Terzi Emin'in oğlu. Herhangi bir soyluluk değil, komünistlik miras kalmış babadan. Bundan daha büyük bir zenginlik olabilir mi… Yetmemiş, babası bir de adına çakmış bu mirası. Son anına kadar sahip çıktı bu mirasa ve adına Savaş Emek.

Evet gençler, bir komünist oğlu komünisti doğaya teslim ettik üç gün önce… Hem de öyle böyle değil, sıkıyönetim bildirilerinin "Marksist, Leninist ve hatta Maoist" diye aradığı cinsten… "Ve hatta"sı da olmuştur her zaman…

Has Aydınlıkçı… Şefik Hüsnü'den, Nazım Hikmet'ten, Hikmet Kıvılcımlı'dan miras kalmış bir Aydınlıkçılık. Bunu söylemezsek eksik kalır: İşçi Partisi üyesi olarak yaşama gözlerini yumdu. Kenarında köşesindeydi, unutulmuştu belki ama bir partili olarak öldü Savaş.

Ameliyata girecekti, telefon etti, "Ender, kan gerek" dedi. "Tamam Abi" dedik, haber saldık etrafa. TKP'li gençler sıraya girmiş, kan vermişler. Ameliyat sonrası teşekkür etti, "bundan böyle *Aydınlık*'ın yanı sıra bir de *SoL* gazetesi gelecek her gün odama" diye yazdı. TKP'li gençlerin kanıyla doğaya karıştı kadim Aydınlıkçı Savaş…

Evet gençler, bir Aydınlıkçıyı toprağa verdik geçtiğimiz gün. Sağ olun, kıpkızıl kanlarınız için…

Yeşilmiş… Doğru, daha bıyığı terlemeden Söke Ovasının, Ege dağlarının yeşiline âşık olmuş Savaş. İhtilalci partinin bir militanı olarak… Kıpkızıl bir yeşildi Savaş. Niye saklayalım, çok tartışmışlığımız vardır bunu. Kızıla yeşili anlattı, yeşile de kızılı. O kızıl pembeleşmeye, o yeşil sararmaya başladığı zaman elinin tersiyle itmeyi de bildi Savaş.

Evet gençler, bir doğa dostu doğaya yürüdü. Doğa denilen şeyin "vatan" olduğunu, "emek" olduğunu bilenlerdendi.

Sarsılmaz bir anti-emperyalistti Savaş. Bu, onun kalın çizgisiydi. "Ben anti-emperyalistim, yani kapitalizmin son aşaması olan emperyalizme karşıyım. Tek ölçütüm bu. Arkadaşlıkta da bu, dostlukta da bu... Sevgide de bu,

aşkta da bu… Anti-emperyalist değilseniz, benimle anlaşamazsınız." diye yazmıştı.

Evet gençler, bir emperyalizm düşmanını toprağa verdik. O toprak ki, emperyalizmle savaşanlarla dolu. Ele geçirilemez, köle edilemez o toprak; savaşlarla dolu…

Geçtiğimiz Pazar günü kadim dostu Levent Gedizlioğlu ile birlikte hastanede ziyaret ettik onu. Bedeni iflas etmişti, her tarafına hortumlar bağlı, hareketsiz, nefes almakta zorlanıyordu. "Savaş" diye seslendik ona. Duydu, güçlükle gözünü açtı. Bir göz kırptı… Yaşama, hepimize son mesajı oldu bu göz kırpış. Gece ölüm haberi geldi.

Evet gençler, keyifli, muhabbetli bir devrimciyi, gerçek aşığı bir ütopyacıyı doğaya teslim ettik. O göz kırpış sizlere mirası olsun. Bir görev olarak değil, acı çekiyor gibi değil, keyifle, yaşam sevinciyle, içselleştirerek, damıtarak, bitmek tükenmek bilmez bir iyimserlikle, gelecek umuduyla, ütopyayla, coşkuyla yaşayın devrimciliğinizi.

***

Ne yalan söyleyeyim, ölüm haberini duyduğumda omuzlarım düştü, sendeledim biraz. Görseydi, "bak çocuğum" diye başlardı, biliyorum. Ne yapalım, giden "güle güle", kalan ağlaya ağlaya…

Sadece bizim, sevenlerinin değil, sokakta bulup sahip çıktığı ihtiyar dostu köpek Kıtmir'in, kör kedi Jorjet'in, Karaburun'un bütün kedi ve köpeklerinin, dağının taşının, denizinin balığının, güneşinin fırtınasının, mor dolunayın, güzelim denizkızlarının, keyifli rakı sofralarının başı sağ olsun.

***

Güle güle dostum. Kendin için bir şey istemedin. Böyle yaşar devrimci, böyle gider… Artık bir ütopyasın hepimiz için.

Haydi bakalım gençler…

Güle ağlaya, düşe doğrula, bata çıka, dişe tırnağa, yana yakıla, küse barışa, sırt sırta, omuz omuza…

Savaşa emeğe… Savaşa emeğe…

Ender Helvacıoğlu

Savaş ile bir grev anısı

Savaş, Orman Bakanlığı'ndaki işinden uzaklaştırılmış, İzmir'de Gültepe Belediyesi'nde çalışmaya başlamıştı. Gültepe Belediye Başkanı, solculuğuyla öne çıkan Aydın Erten idi. Savaş, işçi statüsünde, yol ve çevre ağaçlandırması işleriyle uğraşıyordu. Ben de o sıralarda, MATU isimli mimarlık bürosunda çalışıyordum. MATU'nun başında mimar Salih Pekin vardı. Salih Pekin, "Savunma"da imzası bulunan bir devrimciydi; Savaş ve benim gibi "Aydınlıkçı"ydı. 1976 Temmuz sonlarında, Savaş beni, halka daha iyi hizmet etmek için Gültepe Belediyesi'ne çağırdı. Durum uygundu, çünkü Aydın Erten bilinen ve sevilen bir solcuydu, Salih Pekin ise bir devrimci olarak durumu anlayışla karşılardı. Bu nedenle, Savaş'ın davetini hiç tereddütsüz kabul ettim ve 1976 Ağustosunda, işçi olarak Gültepe Belediyesi'nde çalışmaya başladım.O sıralarda iktidarda "Milliyetçi Cephe" Hükümeti vardı ve belediyelere zorluk çıkartıyordu. Bu zorluktan Gültepe Belediyesi de nasibini alıyor ve parasızlıktan işçilere maaşlarını ödeyemiyordu. Parasız geçirilen aylardan sonra Savaş ve ben başka birkaç arkadaşla birlikte grev örgütledik. Grev haklıydı ve eylem için durum son derece uygundu. Bildiriler hazırlayarak ve toplantılar yaparak, grevimizin belediyeye değil, MC Hükümeti'ne karşı yapıldığını, Gültepelilere anlatıyorduk. Belediye Başkanı "solcu" Aydın Erten, kendisinden habersiz eylem gerçekleştirildiğinden ve Belediye'yi Gültepelilerle karşı karşıya getirdiğimiz savıyla bizleri işten attı. Grev örgütleyicileri olarak Savaş ve benimle birlikte dört arkadaşımız daha vardı. Bir tanesi bizim gibi Aydınlıkçıydı. Diğer bir arkadaş TİP'liydi. İki arkadaşımız da Halkın Kurtuluşu grubundandı. Arkadaşlarımız çok değerli insanlardı ve birbirimizi çok sevdik. Böylelikle Belediye'de beş ay çalıştıktan sonra Savaş'la işsiz kalmıştık. Aydın Erten ise sonradan Savaş'la ikimizin iyi dostlarımızdan oldu ve rakı masalarında epey birlikte olduk. Yıllar önce Aydın Erten'i de kaybetmiştik; ışıklar içinde yatsın. Savaş hayatımda çok önemli bir yer tutar; onunla birlikte yaşadığımız, anlatılacak o kadar çok şey var ki…"Güle güle" diyemeyeceğim, hoşça kal sevgili dostum.

Levent Gedizlioğlu

Atoma karşı, Savaş - Emek

Kasım'da Adana'ya gitmiştim. Tarsus'da haber geldi, Savaş hastaneye kaldırılıyordu. Ertesi gün yanına gittim. Durusu, halini son derece yalın anlatmıştı. Yeni hayatının ilk gününde sıkıntılıydı, en sevdiği alışkanlıklarını bırakmak zorundaydı. Fakat süratle organize oluyor ve düzenliyordu. Refakatçi yemeği verilmedi diye kızmıştı. Durusu ve Semra'nın onun yanında olduğunu görünce, sakallarının üstünde kalan yanağına iki küçük öpücük kondurdum. Emin ellerde olduğunu bildiğimden huzurluydum. Telefon, sms, facebook ile konuşuyorduk.

Adana'ya gittim. 19 Ocak Pazar günü Mersin'de, dostlarımla Akkuyu'ya yakın olduk. Savaş'ın Akkuyu'sunu konuştuk. Pazartesi İstanbul'a dönerken Münevver aradı: Savaş'ı kaybettik... Salı sabahı İzmir'e ulaştım. SOS Akdeniz bürosuna giden yolun başında Sevinç Pastanesi var. Ne zaman Savaş'la İzmir'de buluşacak olsam Sevinç Pastanesi'nde otururdum. Salı sabahı da öyle yaptım. Üç saat pastanede oturup, müzik dinledim. Sonra kalktım gene Savaş'a gittim. Onu alıp, Hoca'nın dediği gibi sonsuzluğa uğurladık.

Ne zaman başım sıkışsa, tıkansam Savaş'ı arardım. Birkaç sözcükle yolumu çiziverirdi. Termik santralin küçük bacasından kükürt, büyük bacasından da su buharı çıktığını, bunlar birleşince de H_2SO_4 olduğunu, bunun da asit yağmuru yaptığını ondan öğrenmiştim. Torbasından çıkardığı sigara jelatini için elektrik santralleri gerektiğini, tüketim alışkanlıklarımızdan vazgeçmezsek, enerjiye esir olacağımızı ondan öğrenmiştim. Bu kadar bilgi de bana yetmişti. Stant açmayı, dergi satmayı ondan görmüştüm. Aliağa'dan beri her çağrısında çadırımı kapıp gelirim. O çağrıya bir yanıt olarak Gezi Parkı'nda çadır kurduk. Savaş Akkuyu'yu bize yurt yaptı. O çağırdı diye o yollara düştük ve bu uzun ince yolda hâlâ gidiyoruz. *GeziBostan* kitabı için 20 yıllık bir ekoloji özeti yapmak isteyip, beceremediğim, Savaş'dan da isteyememiştim. Kitabın ikinci baskısı için küçük bir tıkanıklık yaşıyordum ki, Savaş gene önümü açtı. Savaş'ın Türkiye ekoloji hareketi içinde bana etkisini kitabın ikinci baskısına yazacağım. Bu son acı yolluğun için sana teşekkür edemeyeceğim. Sana binlerce teşekkür ederim benim harika dostum, yoldaşım.. Bize, atoma karşı Savaş'mayı ve Emek vermeyi öğrettiğin için.

Timur Danış

Kendi kaleminden Savaş Emek

Okuyacağınız bu dosya, Savaş Emek'in yaşamının çeşitli dönemlerine ait anılarından oluşuyor. Kaynaklarımız esas olarak Savaş'ın facebook sayfasında paylaştığı notlar, Şule Bıçakçıoğlu'nun (Semra Dinler Emek, Ayşe Emek, DD Emek'in katkılarıyla) Savaş'ın ölümünden sonra kısa notlarla derlediği fotoğraflar ve Nalân Mahsereci'nin üç yıl önce hazırlamaya başladığı "Savaş Emek Kitabı" için kendisiyle yaptığı söyleşiler. Dosyada bu renkli kişiliğin dolu dolu geçen yaşamının çok azını yansıttığımızı biliyoruz. Ama yine de genel hatlarıyla kısa bir yaşamöyküsü sunabildiğimizi sanıyoruz.

Terzi Emin'in oğlu

Y. Savaş Emek, Yusuf babamın babasının adı olduğu için konmuş, Savaş ise Barış konamadığı için. 17 Nisan 1948 doğumluyum, 1945 sonrası, yani 2. Dünya Savaşı sonrası SSCB'ye karşı yürütülen kampanyaya karşı barış çağrıları komünistlerin dillerinde olduğu için, Barış adı konulursa, partili olduğu belli olur diye, Savaş denmiş. İyi de olmuş. Yıllar sonra babama, iyi ki Barış koymamışsın revizyonist bir isim olacaktı, derdim. Baba, Milaslı, Babaanne Milas'ın Selimiye Köyü'nden, ağa konaklarında çalışmış yıllarca. Dede Arap Yusuf diye bilinirmiş. Ben dedemi hiç görmedim. Bir amcam vardı, Milas'ta, terziydi o da, onu görmüştüm küçükken. Amcam ile babam anne ayrı, baba bir kardeşler. Yıllar sonra Hüsamettin Emek diye bir ad duymaya başladım. Bir ara

Öndekiler Emin Emek ve İrfan Emek

Beçin Belediye Başkanlığı da yaptı. Amcamın oğluymuş.

Babam Rüştiye mezunu. Yani o zamanki ortaokul. Lise biliyorsunuz idadi. Sonra terzilik yapmaya başlıyor. 30'lu yılların sonuna doğru Milas artık ona küçük geliyor. İzmir'de başlıyor terzilik yapmaya. 1940'lı yılların başında da İstanbul. Beyoğlu, yine terzilik… Ancak varlık vergisi onu da vuruyor. Çünkü tabelasında E. Emek yazmış, eh memleketi de Milas olunca… varlık vergisini yapıştırıyorlar (O yıllar Milas'da epey bir Yahudi nüfusu var). Yeniden İzmir, Bahçelihan... hâlâ ayakta, Fevzipaşa Bulvarı'nın girişinde duruyor. Terzilik… 1945'den sonra sendikalar kurulmaya başlayınca, Terziler Sendikasına üye oluyor. Parti ile tanışıyor ve 1946 yılında partili oluyor. Bu arada aynı handa İl Özel İdaresi'nde çalışan annem ile tanışıyorlar. Sonra 1951 yılı tevkifatı. 119 gün Sansaryan Han'da tabutluk, sonra da Harbiye (yani İstanbul) tutukluluk. 19 ay sonra özgürlük. 2 yıl mahkûmiyet. Benimle ilgili polis evraklarında ilk yıllarda Mahkum Komünist Emin Emek'in oğlu yazardı. Sonra ben de mahkûm olunca (sekiz yıla) gerek kalmadı. Çocukluğum Moskova, Bükreş, Sofya Türkçe yayınları ve Bizim Radyo dinleyerek geçti. "Aaazerbaycan'da pamuk üretimi aaartıyor.." Moskova Radyosunun bayan spikerinin uzatılmış "a" lar ile söylediği bu cümleyi hiç unutmadım. Sonra da haftalık *Bilim ve Ütopya*'da bir yazıda kullandım. 1960 İhtilali sevinç demek bizim evde. Sonra *Yön* dergisi ve bildirgesi, imzası vardır babamın da. Sonra TİP. Eski tüfekler deniyor o zaman, üye olmuyorlar partiye, ki kapatılmasın. Ama annem ve ağabeyim üye oluyorlar. Annem uzun süre il yönetim kurulu üyeliği, saymanlık, sekreterlik gibi görevler yapıyor. Babam zaten kendisi kitap olabilecek bir insan, yaşamı boyunca hep devrim olmasını bekledi. Hiç unutmam, bir aralar, ihtilalden sonra işleri bayağı iyi gidiyordu, Tüccar Terzi Emin Emek, İzmir'in tanınmış ailelerine elbise dikerdi hep. "Baba" derdim, "araba alsana." "Olmaz çocuğum, yollarda fakir ve aç insanlar varken, arabayla dolaşamayız." "Baba ev alsana..." "Olmaz çocuğum, mülkiyet kötü bir şeydir ve bir gün nasılsa hepimizin evi olacak." Ama benim en çok zoruma giden, yaz akşamüzerleri, tam mahallede top filan oynarken, annemin beni buz almaya göndermesi olurdu. Buzdolabı da almıyordu yani… Neyse sonra ikna oldu da buzdolabı aldı. Ben de oyunu kesip buz almaya gitmekten kurtuldum.

(Nalân Mahsereci'nin yaptığı söyleşiden)

Anne İrfan Emek

Şule Bıçakçıoğlu'nun notu: Annesinin tabiriyle "saçları sim gibi sarı"ydı. Kıral Ağabeyi, Ülker Ablası ve annesi ile birlikte.

1971 yılının sonu, 72 yılının ilk ayları, Şirinyer Askeri Cezaevindeyiz. Mahirler hapishaneden kaçıncaya kadar, her pazar ziyaret günü... Annem, babam, eşim, kızım gelirler. Ayşe küçük o zamanlar, yani iki yaşında. İzin verirler, cam bölmenin benim olduğum tarafına geçer; ama bir türlü kucaklayamazdım, ağlar dururdu. Sonradan anlattılar, sokaklarda da asker gördüğü zaman ağlıyormuş. Neyse, konumuz annem… Pazar günleri, -dedim ya Mahirler kaçıncaya kadar, çünkü o tarihten sonra yasaklandı-, yemek getirmek de serbestti. Koca bir torba, ama sen de 50 litrelik ben diyeyim 60; içinde ne kadar yeşillik, ot varsa, hepsi yıkanmış, ayrı ayrı torbalanmış. Benim yeşillik sevdiğimi biliyor, üstelik hapishane koşullarında bunları bulamayacağımızı da. Fava getirir, ben çok severim. İnanır mısınız üzerindeki doğranmış dereotu bile tamdır. Öyle bir kadındı.

28 Şubat olmalı, 1914 Söke doğumlu. Dedem Girit'ten gelmiş, tahsilli. Ahmet Dinçkal. Telgraf İdaresinde çalışıyor o yıllar. Söke'de anneannemle tanışmış, evlenmişler. Anneannem Sabriye, o da Bulgaristan göçmeni, Pomak asıllı. Balkan Harbinden sonra gelmişler ikisi de. Sonra bir dönem dedem Karaburun'da bile çalışmış, ayrılmış memuriyetten, Kemeraltı'nda vilayet binasının yanında, arzuhalcilik yapardı. Yani insanların dilekçelerini yazar, başvurularını yapar filan. Sonra anneannemden ayrılmışlar. Balığa çok meraklı. Güzelyalı'da avlanırmış, banyolar denilen yerde, lüfer, levrek… Bir olta takımı vardı, ben gördüm, o takımın kutusunu da hâlâ saklarım. Ayrılınca, Üçkuyular o zaman sessiz bir yer, köy gibi, orada oturmuş bir süre. Sonra da genç yaşta, 58 yaşında ölmüş. Onu hatırlıyorum, gördüm kendisini. Ben o zamanlar küçüğüm, ama çok yaramazım aynı zamanda, babam "Yaramaz çocuk zeki olur" derdi, dedem ise küçük ağabeyimi çok seviyor. Fakat beni ve davranışlarımı görünce, dizinin üstüne oturtur, "Bu çocuk kendini bana zorla sevdirecek" dermiş.

Annem Göztepe Kız Meslek Lisesi mezunu. İlk evliliğini kendisi gibi Giritli, ağabeyimlerimin babası ile yapıyor. Mehmet Bey, tanırdım kendisini, sohbet ederdik. Çok güzel bir evleri vardı Alsancak'ta. Mehmet Bey'in iki kız kardeşi, Hürriyet ve Siret Halalar, bak ben bile onlara hala derdim ve Abidin Bey, Siret Halanın kızı Ümmühan, kalabalık bir aile anlayacağın. Türkçeyi zar zor konuşuyorlar, evde konuşulan dil Rumca. Bu arada Hürriyet Halanın Cazim Aktimur'un sevgilisi olduğunu da söylemeliyim. Annem dikbaşlı bir kadın. Geçinemiyorlar, anlayacağın. İki oğulları var, birisi rahmetli ağabeyim Vural, diğeri de Kıral. Boşanırken Vural Ağabeyim babasında, Kıral Ağabeyim ise annemde kalıyor.

Annem çalışmaya başlıyor, İl Özel İdarede. Babam da aynı handa terzilik yapıyor. Tanışıyorlar ve olan oluyor. Büyük bir ihtimalle ben annemin karnındayken evlenmişler.

İşi bırakıyor tabii ki, istifa ediyor. O zamanlar Karşıyaka'da oturuyoruz, Alaybey'de. Sonra Alsancak, Bornova Sokağı, sonra Güzelyalı. Dedim ya, babam mülkiyete karşı bir adam, ev almak, arsa almak onun işi değil. Büyük dünya ihtilalini bekliyor.

TİP kurulunca, birlikte gidiyorlar partiye. Annem üye yazılıyor, ama babamların ortak kararı var, üye yazılmıyorlar. Ama her toplantıda babam da, annem de oradalar. Kıral Ağabeyim de geliyor. Ağabeyim de ilde yöneticilik yaptı. Annem sevilen bir kadındı. Zeki, akıllı, sevecen, fedakâr bir insandı...

(Nalân Mahsereci'nin yaptığı söyleşiden)

Şule Bıçakçıoğlu'nun notu: "Tüm ailesinin ve bir kısım aile dostlarının yer aldığı bu fotoğrafı facebookdaki profiline 28 Ekim 2010'da koymuş. Şu yorumla birlikte: "Kimler yok ki.. Gözlüklü dedem (annesinin babası/ŞB) bile var, en arkada sağda gözlüklü olan.. En önde sol baştaki Vural Ağabeyim, sağ baştaki Kıral Ağabeyim.. Ben ninemin (babasının annesi/ŞB) kucağında.. Ayfer Abla, hemen ninemle Ülker Ablamın arkasında.. Annemin iki yanındakiler ablalarım.. Babam en arkada.. Bu fotoğraf Karşıyaka, Alaybey'deki evin bahçesinde çekilmiş."
Bebeklik yılları, babasının TKP Davası nedeniyle tutuklu olmasından dolayı pek de kolay geçmedi. Sonraki yıllarda, bana anlatılan öykülere dayanarak, oldukça güzel bir çocukluk yaşadığını düşünüyorum. Bu öyküler içinde Güzelyalı sahili önemli bir yer tutar.

Anılar... Anılar... Hücum ediyorlar...

Güzelyalı İlkokulu... 1950'li yılların sonu, ama 1959 değil, çünkü ben 1959'da, Namık Kemal Lisesi birinci sınıftayım. 1959-1960 Ortaokul birinci sınıftayım yani... Yani Abdullah Özkan ile sınıf arkadaşıyım, Nedim Aksoy'la da tabii, daha kimlerle mi… Bir gün anlatırım.

Biz bu fotoğrafa dönelim. Kimler yok ki, bu fotoğrafta. Aslında herkes var. Bir "zamanların herkesi"… Süeda Tara var, Ali Tara var, Nergiz Ovacık var, Hüsnü var, Tiraje var… Olcay var… Bütün bir hayat var yani, hayatım... Hayatımız… Nereden başlayayım bilemiyorum. Nalan Mahsereci'nin "kulakları çınlasın"...

Peki, bir yerden başlamak gerek.. Nergiz Ovacık'tan belki.. Bugün kaybettiğimiz Hüsnü'nün ilk eşi, "çocuklarının anası"… Feministler kızmasın. Ama gerçek bu. Biz, pardon ben, bu okula ikinci sınıfta geldim, birinci sınıfı Gazi İlkokulu'nda okudum da ondan... Üçüncü sınıfta Nergiz geldi, Ovacık. Olmaz bir güzellik… Biz, yani Ali Tara ve ben, Nergiz'e âşığız. Her gün okuldan çıkınca, Nergiz'in peşinden, Üçkuyular'a… Üçkuyular o zamanlar gerçekten de üç kuyu. Bizi çekemeyen ve gözetleyen biri ihbar etmiş, bu fotoğrafta var olan öğretmenimiz "rahmetli" Aliye Hanıma. Aliye Hanım çağırdı bizi, Ali ile beni yani. Kulaklarımızı çekmedi, hayır hayır… Kulağımın yanındaki saçı çekti uzun uzun. Üstelik Ali Tara bir anlamda "meşhur" çünkü o, Ayfer Feray'ın oğlu. Ama ayrım yok, ikimizin de kulağı çekildi. "Bir daha sizin Nergiz'i takip ettiğinizi duymayacağım."

Olur hocahanım…

Yıllar yıllar…

1970'lerin başı. İşçi Partisi'nde "MDD" yani Milli Demokratik Devrimi savunuyoruz. Yaz tatillerinde geliyorum İzmir'e. İzmir'de, tek ilçe var MDD'yi savunan, Karşıyaka. Vefik ve Ayten Okan (rahmetle), Güney Dinç, hepimiz o ilçede faaliyet gösteriyoruz.

Derken bir gün, Ankara ODTÜ'den iki genç daha var dediler. Kimler mi, Hüsnü Ovacık ve Nergiz.

Dedim ya. Anılar… Anılar…

Hücum ediyorlar...

2 Kasım 2010 tarihinde facebook'a eklenen bu fotoğrafın (Savaş Emek ön sırada sol baştan ikinci) altındaki notunun başlığı: ANILAR... ANILAR HÜCUM EDİYORLAR...

Şule Bıçakcıoğlu'nun notu: "Yıl 1962. Çamlık'ta piknik."

"Ortaokul ve liseyi Namık Kemal Lisesi'nde okudu. Lise yıllarını, başta Abdullah Özkan olmak üzere, o dönemdeki yakın arkadaşları kuşkusuz daha iyi biliyor. Benim ekleyebileceğim l961'de Türkiye İşçi Partisi'nin kuruluşuyla birlikte siyaset hayatının da başlamış olmasıdır. Annesi partide görevliydi. Babası ise, eğer yanlış hatırlamıyorsam, on yıl önceki TKP davası nedeniyle resmen görev alamıyordu; ama bu fiilen çalışmasına engel değildi tabii.

"1967'de, olması gerekenden iki yıl geç, İ.Ü. Orman Fakültesine girdi. O zamanlar moda böyleydi çünkü. Liseyi zamanında bitirmek kız öğrencilere mahsustu. Erkek öğrencilerse lisede bir-iki yıl rötar yapmamışlarsa, kendileriyle fena halde dalga geçilir ve hemen 'inek' sıfatıyla anılmaya başlanırdı."

Tuncer Gönen 14 Ocak'ta paylaştığı bu fotoğrafın altına 20 Ocak'ta şunları yazmış: "Güzel dostum. Güzel yaşadın, doğaya döndün. Yolun açık, ruhun huzur içinde olsun. Geriye güzel anılar ve değerli anlar bıraktın. Uğurlar olsun."

Şule Bıçakçıoğlu'nun notu:

"Yücel Ulu ve Hüseyin Peker ile birlikte. Yücel Ulu'yu hatırlayamadım. Hüseyin Peker'le ise liseden mi arkadaştılar, yoksa İstanbul'a geldiğinde Devrim Öğrenci Yurdu'nda mı tanıştılar emin değilim (Abdullah bilir). Ancak, Kohar adlı hanıma duyduğu dillere destan aşkı hem Savaş'tan, hem de Apo'dan defalarca dinlediğim Hüseyin Peker'e (umarım hayattadır) bir selam göndermeden geçemeyeceğim."

Şule Bıçakçıoğlu'nun notu:

"Orman Fakültesi. Yer sanırım Orman Fakültesi öğrenci yurdu kantini. Zamansa 1968'in son ayları olmalı. Sanırım l969'un başlarıydı, devrimci öğrenciler MHP'li öğrenciler tarafından, bir gece baskınıyla yurttan kovuldular. Bir daha o kantinde hiç böyle oturamadık (MHP'li arkadaşlar, lütfen kusuruma bakmayın, bir bölümünüzle daha sonra teşkilatta birlikte çalıştım, bir bölümünüz şu anda arkadaşımsınız, ama o zamanlar biz sizden çok çektik; zaman geçti, affettik gerçi ama, olan biteni unutmamız mümkün değil).

"Fakültenin ikinci sınıfındayken Şule Bıçakçıoğlu ile (benimle) evlendi. İlk kızı Ayşe 7 Haziran 1970'te doğdu. 15-16 Haziran olayları (sendika yasasında yapılan değişiklikleri protesto amacıyla, DİSK'in önderliğinde gerçekleşen büyük işçi direnişi) nedeniyle İstanbul'da olduğundan kızını ilk kez 20 günlükken gördü. Ayşe'nin birinci yaş günü geldiğinde ise, 12 Mart askeri yönetiminin 'vur emri' ile arananlar listesindeydi ve saklanıyordu."

16 Haziran 1970 sabahı

15 Haziran 1970, Yeniköy... Bütün gün İstinye'deki fabrikaları dolaşmış yorgun argın eve gelmişiz. Yarın büyük bir gün olacak, sabah erkenden kalkmalı, şalter indirecek fabrikalar, işçiler, onlarla konuştuk orada olmalıyız...

Ama o ne kapı çalınıyor, karşımızda ev sahibi... "Görüyorum ki, çok müptedisiniz ama öğrenmeye meraklı gençlersiniz"... diyen bir ev sahibinin karşısında, "kirayı ödemiyorsunuz çoktandır", diye sormasın diye, aklımıza ne geliyorsa soruyoruz. Emekli bir albay ev sahibimiz, kışları Osmanbey'de yazları Yeniköy'de, bizim hemen üstümüzde oturuyor... Kürt isyanlarını soruyoruz, Kemalist iktidarı soruyoruz. O, hep söze böyle başlıyor: "Görüyorum ki çok müptedisiniz ama öğrenmeye meraklı gençlersiniz", ve başlıyor anlatmaya. O anlatıyor, biz soruyoruz... Yeter ki, kira ne oldu demesin... Bir yanda odadaki ocağın üstünde çay... Yanımda Mustafa Dural var, köylü, Bayındır'ın "Forunlu" Köyünden, ona güveniyorum, ben o tarihler, ne mümkün erken uyanacağım!, ama Mustafa uyanır...

Sabahı ediyoruz, "şükür" kirayı istemeden evine gidiyor.

Ama sabah, güvendiğim Mustafa da horul horul... Uyanıyoruz öğlen olmuş... Ne yaparız, söz verdiğimiz işçiler, ustabaşları...

Utancımızdan ne yapacağımızı bilemiyor ve doğru Teknik Üniversite'ye gidiyoruz...

Öğreniyoruz ki, büyük olaylar olmuş, köprüler kapatılmış, tanklar, polisler...

Bizim gibi, eylemi kaçırmış bir dolu insan, Gümüşsuyu'nda İTÜ'nün yurdunda, derken biri atılıyor ortaya, haydi arkadaşlar Taksim'e yürüyüş yapalım (O birinin kim olduğunu yazmayayım değil mi?)... Yürüyüşe başlıyoruz Gümüşsuyu'ndan Taksim'e doğru, derken az yukarıda Türk-İş binası, birden binanın önüne molotoflar atılıyor, çat-pat sesleri...

Rahatlıyoruz! Eylemse eylem! Sonra ver elini Taksim... Anıtın önünde birkaç konuşma ve geri dönüyoruz Gümüşsuyu'ndaki yurda...

Biz gerçekten de "çok müptedi ama öğrenmeye meraklı gençlerdik", diyorum bugün kendime...

15-16 Haziran 1970, o gün yüz binlerdik... İşçi sınıfının tarih yazdığı günler...

(16 Haziran 2013 tarihli facebook notu)

Yakalanma öyküsü ve Gökdere nasıl devrimci oldu?

Ali, ben, Gökdere oturuyoruz. 1 Eylül oluyor. Gökdere eczaneden maaş alacak. Yine paramız yok, yoğurtlu makarna falan yiyoruz. Ali çok insan bir heriftir. Çok severim onu. Çok sert görünür; ama o görünüşünün altında pamuk gibi bir kalbi vardır.

Gökdere eczacı ya, bir şey olursa tanınmayalım diye bize saç boyası getirmiş. Ali'nin saçları sapsarı boyanıyor. Bana siyah boya getiriyor. Kobalt siyahı diye bir boya varmış. Onunla kafamı boyamışım… Evdeyken, Ali'nin alttan siyahlar çıkmış, üstü sarı… Benim alttan sarılar çıkmış, üstten siyah. Bu tablodayız. Gökdere eczaneden geliyor. Maaşını almış, aşağıdan dondurma alıyor. Apartmanın altı dondurmacı… Fakat dondurmayı alıp çıkıyor, tam apartmanın kapısının önünde bir adam var, bağdaş kurmuş, oturmuş. Dik dik bakıyor. Gökdere "Ne bakıyorsun ulan?!" diyor buna. Çıkıyor yukarı, geliyor; dondurmayı yiyoruz biz.

Birazdan kapılar langır lungur çalınıyor. Bir dakika diyoruz. Notları şurada saklardım ben hep, saat cebi vardır ya pantolonlarda, orada saklardım, tuvalete atıyorum, sifonu çekiyorum. Ali silahı bir yere kaldırıyor. Gökdere'ye kapıyı açtırıyoruz, biz bekliyoruz. Bir dalıyorlar içeri. Yusuf Savaş Emek, Ali Karşılayan… Evet biziz. Ama alttan sarılar siyahlar... Ellerimizi arkadan urganla bağlıyorlar, kelepçe ile değil. Bir anda o süslü Gökdere, o parfümle yıkanan Gökdere, "Böyle davranamazsınız" diye dikleniyor. Ben bir insanın bir anda bu kadar değişebileceğini, bu kadar devrimleşebileceğini böyle gördüm. O günden ölünceye kadar Gökdere hep devrimci kaldı. O gün bir aşkın insanı nasıl devrimcileştirdiğini gördüm. Birden döndü polislere, ellerinde silahlar var, sürmüşler namlulara, "Böyle davranamazsınız bu çocuklara" dedi.

(Nalân Mahsereci'nin yaptığı söyleşiden)

Şule Bıçakçıoğlu'nun notu:

"Arandığı günlerden birinde polis, o zamanlar 70 küsur yaşında olan babasını karakola götürdü. Oğluna 'Teslim ol' çağrısı yapmasını istedi. 'Terziler'den Emin Emek bu teklifi kesinlikle reddetti. Bir hafta boyunca karakolda tahta bir sandalyenin üstünde oturduktan sonra serbest bırakıldı. Başı dimdik eve döndüğünde 70'lik bir ihtiyar değil, 20'lik bir delikanlı gibiydi. Ne Emin Emek ne de İrfan Emek, yapılan bütün baskılara karşın, oğullarından asla teslim olmasını istediler; asla aleyhinde konuşmadılar. "1971 yılı gelip de sıkıyönetimce aranmaya başlayana kadar kimse Savaş'ın bir göbek adı olduğunu bilmezdi. 'Yusuf'u ilk kez polisler kullandılar. Biz de hiç itiraz etmedik. Çünkü böylece kimin polis ya da polisle ilişkili olduğunu kolayca anlıyorduk. Ne yazık ki, sonradan bazı 'devrimci arkadaşları' Savaş'ı aşağılamak/incitmek istediklerinde bu adı kullanmışlardır."

Halkın Ormanı

Levent Gedizlioğlu'nun notu:

"Yanılmıyorsam, 1976 başlarıydı. Savaş, Orman Mühendisleri Odası'nda ses getirecek, etkili bir dergi çıkartmayı düşünüyordu. Ben de, derginin kapak ve sayfa düzenlemeleriyle ilgilenecektim. Mimarlar Odası çalışmalarından, 'meslek odaları' hakkında bir fikre sahiptim.

"Konuyla ilgili olarak Ankara'da bir toplantı yapıldı. Savaş ve benimle birlikte toplantıya katılanlardan hatırladıklarım şu arkadaşlardı: Orman mühendisleri, Fevzi Yılmaz, Abdülkadir Özdemir, Temel Yılmaz. Toplantıda bir de Nergiz Ovacık vardı. O zamanlar, (ta ki TİİKP mensubu olana kadar) ODTÜ'lü bir endüstri mühendisi olan Nergiz Abla'nın (bugün ona 62 yaşında biri olarak 'abla' demek tuhafıma gidiyor) toplantıdaki varlığına anlam verememiştim.

"Derginin adı epey bir tartışma konusu oldu, çok da vaktimizi aldı. O sıralarda, 'Halkın' kelimesiyle başlayan, 'Halkın Sesi', 'Halkın Kurtuluşu', 'Halkın Yolu' gibi birçok dergi çıkıyordu. 'Halkın Sesi' de biz Aydınlıkçıların dergisiydi. İstiyorduk ki, dergiye vereceğimiz ad, çarpıcı ve çok etkili olsun. O kadar kişi, o kadar tartışmadan sonra, oy birliğiyle, 'Halkın Ormanı'nda karar kıldık…"

Şule Bıçakçıoğlu'nun notu:

Yıl 1976, ya da 77. Fotoğrafın yanında şöyle yazıyor: "Yine Karşıyaka'daki ev, elimde *Halkın Ormanı* dergisinin birinci sayısı, hayatımdan çok memnunum. En güzel şey, çıkardığın dergiyi birçok kez, başkalarının gözüyle okumaktır. Arkadaki radyo ve bu koltuklar, sehpası.."

Üniversiteyi, kaçıp saklanmaktan, yakalanıp tutuklanmaktan, hapishanelerden, mahkemelerden fırsat buldukça okuyarak 1974'de bitirdi. İzmir Orman Bölge Başmüdürlüğü'nde göreve başladı.

1970'lerin ikinci yarısında -sanırım 1976 olmalı- onun öncülük etmesiyle, bir grup arkadaş (Temel Yılmaz, Fevzi Yılmaz, vd. -hatırlayamadıklarım beni bağışlasın-) *Halkın Ormanı* dergisini çıkardık. Derginin çıkışından kısa bir süre sonra Savaş Adana'ya sürüldü; ben de Artvin'e. Gitmeyip istifa ettik. Savaş önce Gültepe Belediyesi'nde, sonra bir arkadaşının (adını hatırlayamadım) mimarlık bürosunda çalıştı; dergiyi çıkarmaya devam ettik.

7 Kasım 2010'da paylaştığı, o günlere ait bu fotoğrafın altında şöyle yazıyor:

"Doğum günün kutlu olsun sevgili Temel, nice yıllara.. Yıllar yıllar öncesinden bir fotoğraf, İzmir'de Yurtsever Sanatçılar Birliği Derneği'nin üst katında. *Halkın Ormanı* yazı kurulu toplantısı… Sol başta Şule, Ali Kemal, Arif Doğramacı, Ahmet, sen, ben ve Ecevit döneminin DSP İzmir İl Başkanı olan Ramazan Gürsoy. 1978 yılı olmalı.."

Şule Bıçakçıoğlu'nun notu:

"1978'de memuriyete geri döndük. Birkaç ay sonra Savaş askere gitti (30 yaş sınırından dolayı). Yedeksubay eğitimine Narlıdere İstihkam Okulu'nda başladı. Kısa bir süre sonra bir şey öğrendi: Yedeksubay okulundan ilk üç derece ile mezun olanlar kuraya katılmıyor ve askerliğinin kalanını istediği yerde yapıyormuş. Başladı çalışmaya. İzmir'de kalmaya kararlıydı. Sen misin başlayan! Bu yarışa başka 'inek'ler de katıldı ardından. Ve o dönem Narlıdere İstihkam Okulu tarihinin en başarılı mezunlarını verdi. Savaş ilk üçe girdi ve Narlıdere'de kaldı.

"Haziran 1980'de Şule Bıçakçıoğlu'ndan (benden) boşandı.

"12 Eylül 1980'de askerliği devam ediyordu. "70'te aranıyordum, 80'de arıyordum" derdi, şaka yollu.

Şule Bıçakçıoğlu'nun notu:

"Askerliği bitince Orman Başmüdürlüğünde göreve başladı. 1983'te görevden alınan 1402'liklerden biriydi (12 Eylül darbesinden sonra 1983 yılında, 1971 yılında çıkarılan 1402 sayılı yasanın ikinci maddesi sıkıyönetim komutanlığınca değiştirilerek, akademik personelden, devlet memuruna kadar kamuda çalışan birçok kişinin görevine son verildi). Bu dönemde bir mobilya atölyesi açarak geçimini sağladı, daha sonra, 1992'de yeniden devlet memurluğuna döndü."

Şule Bıçakçıoğlu'nun notu:
"1983'te Semra Dinler ile evlendi. Düğün günlerinde çekilen bu fotoğraftaki diğer kişi Cazim Aktimur. Savaş'ın 'Giritli Cazim Amca'sı. Babasının kadim dostu, eski TKP'li, ayaklı tarih Cazim Amca'yı yeteri kadar konuşturamamış olmak, anlattıklarını kaydetmemiş olmak ne büyük kayıp! 'Düşündüğün gibi konuşmazsan bir süre sonra konuştuğun gibi düşünmeye başlarsın' sözünü hiç unutmadım. Eminim Savaş da öyle…"

19 Mayıs 1985'te ikinci kızı Durusu doğdu. Ayşe ve Durusu.

"Mr. Haydar... Mr. Haydar! I want to go tualet..."

1984 olmalı... Nereden çıkarıyorum, sıkıyönetim İzmir'de 1985'de kalktığına göre... 1984 Ekim... Yine ılık günler... Akşamları dışarıda da oturabiliyor... Fotoğraf mı... 3. Beyler'deki Atıf'ın Meyhanesinden... Bahçesinde...

O yıllar, şimdiki gibi değil, İzmir'in meyhane semti, Konak, Kemeraltı... Alsancak'ta birkaç içkili yer var ama, bizim tercihimiz değil. Daha önceki yıllarda öyleymiş... Hep anlatırlar ya, Halikarnas Balıkçısı, Kemeraltı'na meyhaneye geldiğinde filesini Vilayet Konağı önündeki çınar ağacına asarmış...

Bodrum Meyhanesine takılıyoruz o yıllar... Bodrum'un meyhane gibi meyhane olduğu günler... Kimi ararsan orada... 1980 sonrası oluşmuş bir ortam var, eskisi gibi değil, TKP'lisi, TİP'lisi, TİKP'lisi aynı masada oturabiliyor, arkadaşlık edebiliyorlar.

Yine öyle bir akşam... Ben tezgâhta rakı içiyorum... Levent, Düzgün ve Rüçhan masadalar... Veysel Çıkmazı'nda da meyhaneler var... Şükran Lokantası var... Bu Atıf'ın Yeri yeni açılmış... Üçüncü Beyler'de... Bize uzak.. Tercih etmiyoruz...

Sakız satan bir çocuk var, Mardinli... O meyhane meyhane dolaşır, sakız satar, ne ilgisi varsa... Rakı ile sakız... Olsun, ekmek parasını çıkarmaya çalışıyor... Hepimizi de tanır... "Olgun abi Veysel Çıkmazı'nda içiyor, selamı var" gibi, haber taşır o sokaktan bu sokağa...

Geldi yanımıza... "Feyzi Abi'nin selamı var, sizleri Atıf'ın meyhanesine çağırıyor" dedi...

"Sağol" dedik, "biz burada iyiyiz..."

Birazdan yine geldi... "Feyzi Abi mutlaka gelsinler diyor, burada şarkı türkü de var..."

"Ne yapalım" dedik, konuştuk aramızda... "Haydi gidelim bari..."

Levent, Rüçhan, Düzgün kalktık gittik Atıf'ın meyhanesine... İşte fotoğraftaki masa böyle oluştu...

Gerçekten şarkılar, türküler... Meyhanenin arka tarafında küçük bir bahçe var, orada oturuyoruz, açık havada... Arkamızdaki masada da kalabalık bir grup var... Erol Yeşilpınar bir tanesi, kapatılan AP'nin İzmir milletvekili... Onlar da şarkılar söylüyorlar... Eğleniyoruz, hep birlikte...

Masada Feyzi'nin iş arkadaşları da var, tanışmıyoruz, ama olsun, dedim ya eğleniyoruz, ortam güzel... Bir ara, nereden estiyse, "Güneşin Sofrasındayız" da söylendi... Arka masadakiler de eşlik etti bizlere... Sonra yine Feyzi'nin meşhur şarkılarına geldi sıra... "Batan gün kana benziyor / Yaralı cana benziyor"...

Bir ara gözüm takıldı, ben meyhanenin kapalı tarafına bakıyorum, patron, yani Atıf, telaşlı telaşlı telefonlar ediyor... Şüphelendim... "Levent" dedim, "kalk gidelim... Tatsız şeyler olacak... Bu adam büyük bir ihtimal, bizi ihbar ediyor..." Levent'i güç bela ikna ettim... "İyi akşamlar, iyi eğlenceler..." Çıktık dışarıya... Beyler Sokağı'ndan yürüyoruz, Milli Kütüphane'nin arkasına doğru... Konak Meydanı'na geleceğiz ve evlere gideceğiz. Levent yolda tutturdu, "Düzgün'ü bırakmayalım, onu da alalım" diye. Ben, Düzgün ve Feyzi'nin partili olduklarını biliyorum ama, o kadar... Döndük, çaresiz... Düzgün'ü almaya gidiyoruz meyhaneye... O ne, kapıda bir polis arabası, bizimkileri alıyor arabaya. Meyhaneci bizi gördü, "Bunlar da vardı" dedi... Haydi biz de polis arabasına... Doğru Kemeraltı Karakolu'na. "Yahu, suçumuz ne?"... Meyhaneci ihbar etmiş... Enternasyonal söylüyorlardı diye. Karakol, vilayet, sıkıyönetim komutanlığı... Herkes ayakta... Telefonların ardı arkası kesilmiyor. Bir ara, nezarethanelerin kapıları demir parmaklıklıdır ya, Erol Yeşilpınar'ı da gördük... O da geldi karakola... Ama, sabaha kadar kimse bize bir şey sormadı karakolda.

Sabah... 1. Şube ekipleri geldiler, haydi Emniyet Müdürlüğü'ne... Oradan ayrı ayrı arabalara bindirildik... Önce benim mobilya atölyesine... Sabah sabah... Ustalar, çalışanlar şaşkın... Atölye arandı, özel silahlı polisler eşliğinde... Sonra eve... Ev arandı... Tek bir kitap aldılar... Diğerleri zaten çok önceden gitmişti başka adreslere...(*) Mete Tunçay'ın *Türkiye'de Sol Akımlar* kitabı... Neyse, yeniden emniyete... Ayakkabı bağcıklarımızdan, kol saatimize kadar ne varsa hepsi alındı... Üçümüzü bir yere, diğerlerini de başka bir yere götürdüler...

Girdik içeriye, zifir karanlık... Ama içerisi dolu, kaynıyor, insan kaynıyor... Oturacak yer yok... Saçı sakalı birbirine karışmış insanlar, yerlerde oturuyorlar... Biz hemen girişte duran bir bank var, bildiğiniz park bankı, onun üzerine tünedik... "Geçmiş olsun" diye seslendiler, "gelin buraya oturun" dediler... Ama, hayır, biz misafiriz.... Birazdan nasıl olsa salıverecekler... Suçumuz ne ki, meyhanede şarkı söylemek...

Zaman geçmek bilmiyor... Gözlerimiz alıştı karanlığa, koğuşu inceliyoruz... Arkada, yukarıda küçücük bir pencere var... Onun ardında da yanan, sen de 25 mumluk ben diyeyim 10 mumluk bir ampül...

Kaç saat geçti bilmiyorum... Demir kapı açıldı, "Yusuf" diye seslendi biri... Çıktım dışarıya... "En son hangi şarkıyı söylemiştiniz" dedi, "Batan gün kana benziyor" dedim... "Mırıldan bakayım" dedi... Mırıldandım...

Sonra tekrar içeri... Saatler geçiyor, dışarıdan gelen daktilo sesleri kesildi. Bizim çıkacağımız falan yok. Eh, biz de karışalım bari aralarına... Çoğunluğu Filistinli öğrenciler... Bombalı bir araç bulunmuş Fransız Konsolosluğu'nun önünde... Toplamışlar hepsini, öğrencileri... İki ayı geçmiş buradalar... Ondan saç sakal birbirine karışmış... Sınırdışı edilecekler de, nereye... Suriye'yi istiyorlar... "Ürdün olursa yandık" diyorlar. "İsrail'e teslim ederler bizi, öyle olursa."

TKP'li, Dev-Yolcu olduğu iddia edilen insanlar da var... Ama birisi var ki, çok ilginç... Pakistanlı... Mohammed...

Ertesi gün, sabah... Nasıl anlıyoruz, daktilo sesleri geliyor... Bir de bizi tuvalete çıkarıyorlar, ikişer ikişer.. Bir koridor var, iki polis oturuyor orada... Adları Haydar... Buradaki görevlilerin tümünün adı Haydar... "Haydar bey" diye seslenmek zorundasınız, bir şey söyleyeceksiniz. Neyse, Haydar beylerin eşliğinde tuvalete gidiyoruz, kapılar açık, Haydar bey dışarıda bekliyor, zaten günde iki kez böyle bir şansınız var. Nöbet değişim saatlerinde... Ne yapacaksan yap, açık kapı, karşında Haydar bey eşliğinde...

Aynı yıllardan bir başka rakı sofrası

Öğlene doğru birileri daha geliyor koğuşa... Aaa, bu bizim Güven, kitapçı Güven... Meğerse o sık sık gelirmiş buraya, İleri Kitabevi'nde çalışıyor o aralar... Güven neşeli çocuktur... Hoş bir insandır, hayata hep iyimser bakar, hep güldürür...

Kaç gün geçti bilmiyorum, meyhanede şarkı söylemekten içeri düşen ilk insanlarız, bu anlamda tarihe de geçtik, herhalde... Şartlara alıştık, burada yaşamaya da, Güven ile iyi bir ekip oluşturduk, gırgıra alıyoruz her şeyi.

Bu arada Mohammed'in öyküsünü dinliyoruz, o bir Pakistanlı, diğer koğuşta da arkadaşları var, Avrupa'ya geçmeye çalışıyorlar. Pasaportsuz gelmiş Türkiye'ye kadar, İstanbul'a. Oradan bir pasaport alacak ve yurtdışına çıkacak. Ama o bir yoksul köylü, çok parası yok yani. Araştırmışlar, İngiliz pasaportu çok pahalı, ABD pasaportu desen yanına yaklaşılmaz... En ucuzu Cezayir pasaportu imiş, yanlış hatırlamıyorsam 200 dolar. Mohammed parası yeteni, yani Cezayir pasaportunu almış, gelmişler Çeşme'ye... Feribotla Sakız'a geçecekler, oradan da ver elini Avrupa... Çeşme'de gemiye binerken polisler pasaport kontrolü yapıyorlar ya, kontrolü yapan polis, bir Mohammed'e bakmış bir pasaporta. Eh, tecrübe tabii, bir Pakistanlıyı Cezayirli sanmak mümkün mü... Yakalanmışlar, hepsi birden içeriye... İstanbul'dan gelecek şebeke elemanlarını bekliyorlar, işlem yapılabilmesi için...

Dost olduk Mohammed ile, Türkçe bilmiyor, İngilizcesi çok az, ama anlaşıyorduk aramızda. Bize şarkılar söylerdi, kendi köyünün şarkılarını. "Dönya Dönya" diye nakaratı olan bir şarkısı vardı, bildiğimiz dünya, Farsça'dan geçmiş dilimize, hem de onların diline, ne ilginç...

Neyse, bir gün Mohammed sıkıştı, tuvalet zamanı değil, ama ne yapsın sıkıştı, altına yapacak adam... Çaresiz bize bakıyor, Güven dedi ki, "Seslen Haydarlara, seslen ve tuvalete gitmek istediğini söyle..." Mohammed demir kapının ardından seslendi. "Mister Haydar, Mister Haydar..." Ses yok, bir daha, bir daha... Yine ses yok... Bize baktı, Güven "Mister Haydar, Mister Haydar, I want to go tualet de" dedi ona. Mohammed can havliyle hem bağırıyor, ki yüksek sesle konuşmak yasak, hem de kapıyı yumrukluyor:

"Mr. Haydar, Mr. Haydar, I want to go tualet!"

Dokuz gün kaldık orada, yazılsa en az dokuz öykü çıkar inanın, öyle ilginç öyle güzel...

Bir akşam üzeri bırakıldık... İnsan ne yapar doğru evine gider değil mi... Hayır, tabii ki, doğru Bodrum Meyhanesine... Kapıda Tahir (meyhanenin sahibi) "Hoş geldiniz ama türkü söylemek yok, sakın ha," diye karşıladı bizi...

(*) Şule Bıçakçıoğlu'nun notu: İlk sevkiyat (!) 1971'de yapılmıştı. Savaş ortadan kaybolduktan sonra evdeki yasaklanmış kitap ve bir kısım dokümanı yok etmemiz gerekmişti. Evdeki termosifon gazyağı ile çalışıyordu, yakamazdık. Torbalara doldurup atamazdık. Leğenlere su doldurup, annesi ile birlikte kitapları içinde 'erittik' ve tuvalete döktük. Birkaç gün sonra bir de baktık, belediye işçileri bizim kapının az ilerisinde bir yeri kazıyorlar. Meğer kanalizasyonu tıkamışız.

Yeşil yıllar

Şule Bıçakçıoğlu'nun notu:

1986'da "yeşil yıllar" başladı. Kendi anlatımıyla, "Bazılarımızın ekolojiyle hiç ilgisi yoktu, hatta kaplumbağalara kurbağa diyenler bile vardı aramızda, 86'larda.. Yani bu ekoloji ilgisinden kaynaklanan bir şey değildi. Mesele politik bir çıkış noktası yakalamaktı."

Ama Savaş onlardan değildi. 1968'de, Türkiye'de daha kimsenin "çevre"nin "ç"sinden haberi yokken ekoloji okumuştu. *Orman Ekolojisi* adlı, A4 boyutunda ve üç parmak kalınlığındaki kitaba ve yazarı, hocamız, Ord. Prof. Dr. Asaf Irmak'a (merhum) görüşümüze ve algılarımıza kattıklarından dolayı hepimiz çok şey borçluyuz; teşekkürlerimizle…

1988'de kurulan Yeşiller Partisi'nin İzmir İl Örgütünde görev aldı, bir süre sonra İl Başkanı oldu. Rotasyon ilkesi nedeniyle 1990'da İl Başkanlığından ayrıldı.

Yeşillerin direncini soğuk bile kıramadı

Doğa aşkıyla ısındılar

Protestocu Yeşil'ler çadırda sabahladı

Bu gazete kupürünün üzerinde 10.11.1989 yazıyor.

Meftun Bulunmaz'ın notu

"Aliağa'da kurulmak istenen termik santrale karşı İzmir'den Aliağa'ya 30 kilometrelik insan zincirini örgütledi."

Ümit Şahin ve Ayşem Mert tarafından gerçekleştirilen, *3 Ekoloji* dergisinde 2005 yılında yayımlanan söyleşisinden: "Bu hareketin en sonunda el ele eylemi yapıldı, İzmir'den Aliağa'ya binlerce insan katıldı. Türkiye tarihinin belki de en kitlesel eylemlerinden bir tanesidir bu. (…) Basın bizi izliyor ama zincir kurabileceğimize de pek ihtimal vermiyor. Biz zinciri kurmaya başladık. Zincir kuruldu gidiyor. Limana kadar gitti."

Şule Bıçakçıoğlu'nun notu:
O günlerden bir fotoğraf daha. Ayşe Emek ile birlikte.

Mart 1990'da SOS Akdeniz Çalışma Grubu kuruldu. Grup, yalnızca Yeşiller Partisi üyelerine değil bütün çevreci gruplara açıktı. 1991'de Parti ile yollar ayrıldı. SOS Akdeniz artık bağımsız bir gruptu. 1 Eylül 1992'de *Ağaçkakan* yayın hayatına başladı. Şubat 1994'te Yeşiller Partisi kapandı; Mart 1994'te Dünya Dostları Derneği kuruldu.

Tayfun Gönül anısına...

1991 yılı sonu olmalı, Yeşil Ev-İzmir'de, Cem Özdemir yanında eyalet milletvekilleri ile ziyaretimize gelmişti, akşamına bir söyleşi düzenlemiştik. O yıllar Alman Yeşilleri arasında "Köktenciler" ile "Realos"lar arasında kıyasıya bir mücadele vardı. Tabii ki biz "köktenci"lerden yanaydık, daha doğrusu "köktenci"ydik.

Cem Özdemir'i ve yanındaki milletvekillerini "Fena köşeye sıkıştırdık", ne demişler "misafir umduğunu değil, bulduğunu"... Bu da Cem Özdemir ile son görüşmemiz oldu doğal olarak, bir daha ne aradı ne de sordu!
Tayfun Gönül anısına, o akşamdan bir fotoğraf:
Sol başta Tayfun Gönül, elinde mikrofonu olan Cem Özdemir, eyalet milletvekili ve ben...

(31 Temmuz 2012 tarihli facebook notu)

Ütopyalar Toplantısı

Ütopyalar Toplantıları 1994 yılında Savaş Emek'in girişimiyle başladı. 1994 yılında Datça'da başlayan ütopya toplantıları, 2000 yılından bu yana da düzenli olarak Karaburun'da yapıldı. Savaş Emek bu toplantıların çağrıcısı, düzenleyicisi, sunucusu, konuşmacısı, kısaca her şeyiydi.

5 Temmuz 2005. Savaş Emek, 12. Ütopyalar Toplantısı'nda Arslan Başer Kafaoğlu ile birlikte.

2009 yılı 16. Ütopyalar Toplantısı'nın açılış kokteyli.

2013'teki 19. Ütopyalar Toplantısı'nda dostlarla.

"Hayvanseverliğim üzerine"

Kapımın önündeki "sokak hayvanları"nı beslemek için, "avuç açacaksam" eğer Avrupalı emperyalistlere "yuh olsun bana"...

Nerede kaldı "Nasreddin Hoca'nın" öykülerinde geçen "Kedi ve Ciğer" öyküsü...

Yüzyıllardır bu topraklarda yaşayan "sokak hayvanları" Avrupalı emperyalistlerin verdiği "hibe"lerle mi beslendi ki, bugün "proje"ler hazırlayıp onlardan "sadaka" isteyeyim?

Not: Biraz önce gelen bir telefon üzerine... "Hayvan hakları için uluslararası çalışıyormuşsun birader" diyen birine yanıt olarak...

(14 Ağustos 2013 tarihli facebook notu)

Heeey, Sevgili Can Baba!

Ne güzel anılarım var seninle, biliyorsun değil mi?

Hangisini anlatsam, Bergamayı mı? Akkuyu mu? Yoksa "Cova"yı mı?

Anlatsam "öykü" olur, hayır... Seni unutmadım...

Sadece o "adamlar" kaldırdı ya "cenaze"ni...
Benimkisi biraz kırgınlık...

Hatırlıyorsun değil mi? Sana adadığım yazdığım tek "mani"mi...

"*Ülen Can Baba, / Can Baba,/ Zaten bir ayağın çukurda / Ne işin var, ne ararsın 'Elsikincilerin' arasında*"

Sen de bana onların hepsi "Elsikinci" değil ki, diye anlatmaya çalışmıştın.

Senin Asuman Abacıoğlu ile yaptığın "Mıstıki Milli" söyleşini *Cumhuriyet* gazetesinde, keşke gençler bilse, görse, okusa...

Hani, demiştin ya, gırtlak kanseri olduğunu öğrendiğinde,

- Ne kanseri olacaktım ya, bu kadar içki ve sigaraya "g.t" kanseri mi?

"Vallahi billahi" seni unutmadım, sadece "dün Ufuk Uraslar" oradaydı, sevmem bilirsin "hainleri", o nedenle bugüne sakladım, üstelik Kuzguncuk'ta da yarın anacaklarmış seni, ne çok mutlu oldum bilemezsin...

"Ben Hayatta En Çok Babamı Sevdim" şiirini koynuma koyup uyuyacağım bu gece...

Sevgili Can Baba, iyi ki vardın, iyi ki seni tanıdım...

(13 Ağustos 2013 tarihli facebook notu)

Rennan Hoca'nın gözlerine bakın da utanın!

Çok net bir fotoğraf değil ama, iyi bakın gözlerine, yüzüne iyi bakın...
Anayasa Halk Oylamasında" "Evet" oyu verenler, yok "yetmez ama", yok "ileri demokrasi" adına evet oyu verdiğini söyleyenler, bunu savunanlar, iyi bakın...

Eğer "yüzünüz ve de gözünüz" var ise, Rennan Hoca'nın bu fotoğrafta çok net olmasa da gözlerine iyi bakın...

Bu "despotluğun" destekçisi olduğunuz için bari biraz utanın!

Ne dersiniz?

Yoksa o da mı kalmadı....

Ben sizin adınıza utanıyorum...

Rennan hocam iyi ki varsın!

(1 Ağustos 2013 tarihli facebook notu)

'Kediye ceket dikecek kadar mavilik'

İlk gençliğimin tılsımlı sözcükleri: "Kediye ceket dikecek kadar mavilik."

Lise çağları, hafta sonlarını, cumartesileri "iple çekiyoruz", sokaklara, sinemalara, kültürparka koşacağız. Hayat bekliyor bizi dışarıda.

Ama o ne, bütün hafta günlük güneşlik olan hava,

Cumartesi günü kapkara. Yağmur, yağmur, meşhurdur İzmir'in cumartesi yağmurları.

Annem, bir bilge, derdi ki, sıkıldığımı görüp, "Gökyüzünde kediye ceket dikecek bir mavilik görürsen eğer, bil ki hava açar".

Yani, ilk gençliğim "gökyüzünde kediye bir ceket dikecek kadar mavilik" beklemekle geçti.

Hâlâ da öyle, bu kez, amaç farklı ama olsun…

2013 yılında, hepinize "kediye ceket dikecek kadar mavilik"lerin ve "pencerenizin önünden eksilmeyen güneş"lerin olduğu günler diliyorum.

Belli mi olur, o "kediye ceket dikecek kadar mavilik"ler birleşir birleşir de, gökyüzü masmavi olur.

(30 Aralık 2012 tarihli facebook notu)

Birleşirsek kazanırız

"Devletler bağımsızlık, milletler kurtuluş, halklar devrim istiyor" (Mao Zedung)

Ya biz, biz ne istiyoruz?

Birleşik bir halkın yenilmezliğini biliyoruz, hem de şarkılarla türkülerle...

"El Pueblo unido"

Tayyip'in bile anladığını: "Tekel işçilerini örnek verdi bugün Yek'e Yek'te...

Biz niye anlamakta zorlanıyoruz?

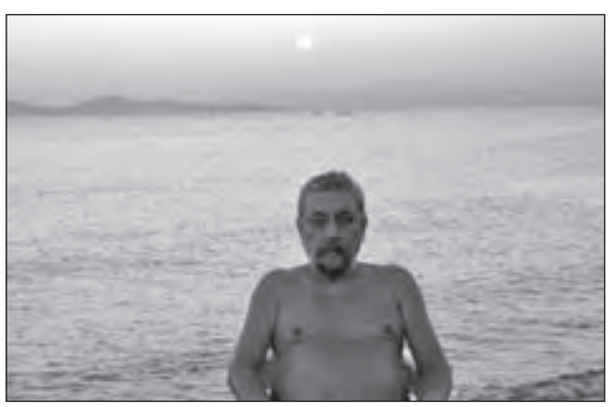
Birleşirsek kazanacağız, bir olursak yeneceğiz!

Bir olmanın yolunu bulmalıyız, hep birlikte olmanın... Öğreneceğiz, öğrenmek zorundayız.

"Biz halkız yeniden diriliriz."

(2 Haziran 2013 tarihli facebook notu)

Bir gün mutlaka

60'larda, 70'lerde, "halk düşmanlarına" "halka zulmedenlere" tek bir "dua"mız vardı, "Allah size uzun ömürler versin!", öylesine inanıyorduk ki "devrime" uzun yaşasınlar da bu ettikleri zulmün hesabını versinler, istiyorduk.

Kim biliyor şimdiki gençlerden Turan Emeksiz'i, yani "Beyazıt'ta yatan ölü"yü, "Hürriyet kahramanlarını", bu uğurda şehit olanları...

Nazım Hikmet şiirlerinden belki...

Bir gün gelecek "Haziran İsyanı"nda ölen kahramanları da kimse hatırlamayacak belki... Ama onlar "güneşin zaptı" için yapılan "akın"ın en güzel, en yiğit kahramanları...

Umudumuzu yitirmedik elbette, sadece "bayrağı devrettik", umudumuzu yeşerten o genç kahramanlara...

Diliyor ve umut ediyorum ki bu zulmün sorumlularına, zulmün maşalarına, eli palalı, sopalı halk düşmanlarına, "Allah size uzun ömürler versin" diyecekler şimdiki gençler...

"Bir gün mutlaka!"

(11 Temmuz 2013 tarihli facebook notu)

Güle güle Sevgili Chavez

Sevgili Chavez,

Bugün yine canım çok sıkkın.

Sana, öte dünyaya, yazmak istedim.

Biliyorum, senin için çok şey söylendi, söylenecek, daha çok konuşacak insanlar senin hakkında.

Ama sevgili kardeşim, benim diyeceklerim farklı.

Neresinden başlayayım bilemiyorum. Ama galiba en doğrusu, doğrudan başlamak.

Biliyorsun değil mi, sevgili dostum, sen Latin Amerikalı değilsin.

Sen, o senin kıtanı yağmaya gelen beyazların "ırkı"ndan değilsin.

Sen bir elde kılıç diğer elde haç, sana zorla bir dini "empoze" ettirenlerin "ırk"ından değilsin.

Senin yaşadığın topraklara "Amerika" adını takan "beyaz adamları" tanımıyordu ataların.

Seni onun için sevdim, "yüzde yüz yerli" ve kendi topraklarında yeşermiş bir halkın evladıydın.

Ne senin ülkenin adı Venezüella'ydı, ne senin adın Chavez, ne dinin katolik.

Sevgili Hugo,

Bütün bu adları sana "beyaz yağmacılar" ve onların torunları taktı, onun için, örneğin çok takdir etmeme karşın Allende, benim gözümde sen olamadılar.

Birden yüzyıllar öncesine gittim,

Bir ellerinde haç, bir ellerinde kılıç o çapulcu sürüsünü gördüm karşında...

Ne değişti Hugo, ne değişti...

Hâlâ aynı değil mi?

Bir İranlının, Ahmedinejad'ın senin annene sarılması, beni çok etkiledi, biliyor musun Sevgili Hugo, çok etkiledi.

İki eski halkın torunları, Perslerin "Bizimkiler onlara Fars diyorlar, ne fark eder" binyılların kucaklaşmasını yapıyorlar.

Sevgili Chavez, dedim ya canım çok sıkkın.

Bizim buralar, yani Doğu, sizden daha farklı, sizin hoşgörünüz, sevecenliğiniz, her şeye karşın, hayata "raksederek" direnişiniz yok burada. Burada kurallar farklı. Burada "biat" kültürü var, kesin itaat. Ya kesin itaat edeceksin, ya da hain olmayı göze alacaksın.

Bugün "biat etmedikleri için" hain gibi kapının önüne konan iki pırıl pırıl, iki cefakâr insanı gördüm, Sevgili Chavez, tanımam, hiç karşılaşmadım onlarla, bilmem... Ama bildiğim bir şey var sevgili Chavez, sen bize emperyalizme karşı gülerek, dans ederek, ama sonuna kadar direnerek, karşı çıkmayı öğrettin.

Senden çok şey öğrendik, tıpkı diğer önem verdiğimiz ustalar gibi.

Güle güle Sevgili Chavez. Bir gün başım sıkışırsa, inan ilk yazacağım insan yine sensin.

(11 Mart 2013 tarihli facebook notu)

Hangisi açık?

Ne yapayım, o paylaşımları görünce aklıma hep o fıkra geliyor: Hani gençler çay bahçesine oturmuşlar, garson gelmiş, ne içersiniz, üç çay demişler, biri açık.

Garson ocakçıya seslenmiş, üç çay biri açık, ocakçı sormuş:

- Hangisi açık...

Bugünlerde başladı yine o paylaşımlar:

Bir köpek fotoğrafı, karlı, kışın 17 saat aç kalırsa donarak ölür. Bir kedi fotoğrafı, karlı, kışın beş saat aç kalırsa donarak ölür. Ben de ocakçı gibi sorayım: Kaç saatten sonra 17 saat aç kalırsa donarak ölür!

Yapmayın etmeyin, 17 saatte soğukta aç kalarak donan köpekler olsaydı eğer yurdumuzda, sokaklarda tek bir köpek bile kalmazdı.

Hiç mi sokak köpeği beslemediniz hayatınızda. Her gün sabah çıkıyorum dışarıya, onları besliyorum. Ertesi gün sabah yine, kaç saat eder. Yirmi dört değil mi?

Usta üç çay biri açık... Hangisi açık!

(8 Ocak 2013 tarihli facebook notu)

'Kemal'e düşman bir komünist tanımadım

"Konumum gereği" doğduğumdan beri, komünistlerin arasındayım. Nasıl mı? Nasıl olduğunu "münasip bir zamanda" anlatırım.

Konumum gereği dedim ya, annem 1965'lerde TİP (Türkiye İşçi Partisi İl Sekreteriydi), ağabeyim İl Yönetim Kurulu Üyesi, babam, zaten malum... 1951 TKP tevkifatının tutuklu ve mahkûmlarından...

Böyle bir ev, ona göre "konuklar" Ahmet Bilge, Cazim Aktimur, Suha Çilingiroğlu, Cemal Kıral, say say bitmez...

1960'ların sonunda, babam bana yüklendiğinde (ona göre Maocu olmuş ve yani sonuçta Amerikancı idim) onu kızdırmak için "Sen sol kemalistsin" derdim...

Niye mi yazıyorum bunları...

1980'lerin sonuna kadar ben, bu kadar komünistle "haşır neşir" olmuş ben, "Kemal"a düşman bir komünist tanımadım hiç!

İlginç değil mi? Cazim Aktimur, yani Cazim Amca, 1927 yılında kalebentliğe mahkûm olduğunda iktidarda kim vardı? Kalebentliğini çekmek için Diyarbakır'a gittiğinde?

Dedim ya, anlayamıyorum bu 1980 sonrasının tahribatını, aslında anlıyorum da, burada anlatamadığım için öyle yazıyorum.

Hanımlar, beyler, "Kemal"in yaptıklarını aştınız mı da, ona küçümser gözlerle bakıyorsunuz?

Hangi devrimi yaptınız da bizim haberimiz olmadı?

Önce kendi geçmişimize sahip çıkacağız, kendi devrimcilerimize, tabii ki eleştireceğiz, tabii ki kıyasıya...

Ama biraz insaf yahu!

"Bizim çocuklar" Moskova'larda "sosyalizm eğitimi" yaparken "Kemal" devrim yapıyordu...

Hem de ne devrim, yedi düvele karşı, yani emperyalizme karşı!

Yarın 10 Kasım, onu sadece anmıyoruz, yaptıklarından öğreniyor ve onun gibi devrimci olmaya, o koca bir imparatorluğun küllerinden bir devlet yarattı ya, onun gibi yeni, devrimci, genç bir Türkiye Cumhuriyeti yaratmaya çalışıyoruz!

(9 Kasım 2012 tarihli facebook notu)

'Piyangocu Faşizm' Baha'yı vurdu

Size de çıkabilir, size de çıkabilir...

Faşizmin tarifini "bizim zamanımızda" en güzel yapan Dimitrov'dur... "Tekelci sermayenin en gerici, en ırkçı.. kesiminin diktatörlüğüdür." Öyle bir diktatörlük ki, "sıradan" "burjuva diktatörlüğü"ne benzemez. Yani, "burjuva demokrasisi"ne, yani burjuva sınıfı arasında "demokrasi" uygulayıp da, diğerlerini ezmez... "Tekelci sermaye"nin bile tümüne "demokrasi" uygulamaz...

Ama şimdiki "faşizme" bakıyorum... Bizim okuduğumuz, öğrendiklerimizle ilgisi yok...

İnanın 1971, 80... "Hazirun" idim... Ama ben böylesini ilk kez görüyorum... Bizim dönemimizde, "ağlayan, sızlayan"lara, "Ulen seni cami duvarından mı getirdiler" denirdi... Şimdi insanları "cami duvarından" değil ama, "nalbur"dan getiriyorlar...

Yahu bir söz vardır, "Cami duvarına mı işedin" diye...

Şimdi "işe", "işeme"... Piyango... Size çıktı deyip adamı bir küsur yıldır, hapiste tutuyorlar...

"Bari işeseydim"... Öyle bir "şans"ın da yok...

Çok kızdığım sözler vardır. "İlkel kapitalizm", "vahşi kapitalizm" gibi... Neye mi kızarım, kapitalizm zaten bu. Bu sözlerle onun gerçeğini gizlemeye çalıştığı için...

Şimdi bana kızın...

"Piyangocu Faşizm"...

"Size de çıkabilir"...

Bula bula Nalân'ı mı buldun?

(Nalân'la Savaş Emek kitabı için ilk yazışma)

Hayatıma yön veren iki kitap…

İlkokul dördüncü sınıftayım. Babam beni bir gün tutup kolumdan, Alsancak'ta bir kitapçıya götürdü, Kıbrıs Şehitleri'nde... O zamanki adı, yani caddenin öyle olmayabilir, 1974'ten sonra bu adı koymuş olabilirler, önemli değil, neyse… Yeşim Kitabevi... Sahibi, sonradan anlıyorum ki TKP'li, yani babamın arkadaşı.. Hiç unutmam aldığım ilk kitaplar *Ömer Seyfettin Külliyatı*'ydı. Sonra... Sonra mı? Ortaokuldayken *Sefiller*'i, hem de yedi cildini birden okumuştum.

Ama hayatımın en önemli iki kitabı nedir dersen...

Bitmeyen Kavga ve *Ve Çeliğe Su Verildi*. Neden mi?

Ortaokuldayım. *Bitmeyen Kavga*'yı okuyorum. Kitabın sonu… Dün gibi hatırlıyorum. Elma bahçesinde, ölen yoldaş için yapılan tören: Yine bir yoldaş diyor ki, "Ve o kendisi için hiçbir şey istemedi". Bu söz benim hayatımı değiştirdi. Kendisi için hiçbir şey istememiş olmak, nasıl bir duygu...

Sonra, *Ve Çeliğe Su Verildi*... Biliyorsun devrimden sonra, genç bir kız gelir Ostrovski'nin yanına ve bu kitap ortaya çıkar. O anlatır, genç kız yazar.

Hayallerimi süsledi yıllarca. Böyle bir kitabı yazabilmek...

Kitap teklifiniz gelince, nasıl sevindim bilemezsin.

Hemen Ender'e telefon açtım, "Çok sevindim, hayatımın en önemli şeyi. Ama Nalân... Evli barklı, çoluk çocuklu bir kadın… Başka biri yok muydu? Hani *Ve Çeliğe Su Verildi*'deki gibi bir genç kadın, bekâr…"

Neyse bunlar ilk yazdıklarım olsun. Kitabın adı da bence "Gel Ey Seher" olsun. Ne diyorsun?

'O kendisi için hiçbir şey istemedi'

Hiç tatmamış ki "ömrü hayatında" susuz kalmış kuşlara su vermenin keyfini...

Aç kalmış bir "sokak hayvanı"nın kuru ekmeğe bile razıyken "onun önüne koyduğun" "bir parça eti" yerken gözlerindeki "minnet" duygusunu...

İşsiz bir genç insana iş bulmanın mutluluğunu...

Bir yoksul insanın kapısına sessizce bıraktığın "bir torba erzak"ın onda ve sende yarattığı duyguyu...

Tatmamış ve bilmiyor...

Ne yaparsın?

Evet, biliyorum, zaman zaman belki de çoğu zaman, "umutsuzluğa kapılıyor" ve "klavyede" önüme hangi harf gelirse basıyorum...

Bir şeyi daha biliyorum, artık bu "sanal âlemi" terk etmek için çok geç...

Fotoğraflar, gruplar, insanlar insanlar insanlar... Yani kısaca, özetle "sorumluluk"...

Geçmişe gidiyorum, ilk gençliğime, duvarda asılı Che fotoğrafına, Bulgaristan baskısı Nazım Hikmet'in Türkçe şiirlerine...

Bitmeyen Kavga'ya, *Gazap Üzümleri*'ne, Gorki'nin *Hayatım*'ına, *Ve Durgun Akardı Don*'a, *Sefiller*'e... ve daha nicesine...

Ama aklımdan çıkmayan o cümle, *Bitmeyen Kavga*'nın... Okuyalı neredeyse 50 yıl olmuş, o son cümlesi: "O kendisi için hiçbir şey istemedi..."

Ve "o insan" olamadığıma hâlâ daha yanıyorum, evet "kendisi için hiçbir şey istemeyen" o insana hâlâ daha "gıpta" ile yani "imrenerek" -bazen yeni Türkçe yetmiyor anlatmaya da olsun- bakıyorum...

Bakarsın bir gün olur, umudum var hâlâ...

"O kendisi için hiçbir şey istemedi"...

(30 Temmuz 2013 tarihli facebook notu)

Şule Bıçakçıoğlu'nun notu:

Savaş öldü!. Onunla birlikte benim hayatımın bir bölümü, hem de nitel olarak önemli bir bölümü -neredeyse- yok oldu. Artık onun muhteşem hafızasına güvenerek yaşayamam.

Telefonu açıp "Yahu Savaş, filanca isim sana ne hatırlatıyor, kimdi? İsim tanıdık ama hakkında hiçbir şey hatırlamıyorum" diyemem. "Savaş, hani şöyle şöyle bir olay olmuştu, ne zamandı o?" da diyemem. Bu dosyayı hazırlarken bile elim defalarca telefona uzandı ama, çaresi yok!

Sevgili Savaş! Anlaşılan ben sana "güle güle" diyemeyeceğim. Öyleyse… HOŞÇA KAL!

Yeni rejim ve Sünni-Ulus üzerine tezler

Yeni rejimin ve Sünni-Ulus projesinin en büyük krizine tanıklık ediyoruz. Yeni rejimi kuran güçler, yani AKP ve Cemaat, kendi aralarında çok ciddi bir iktidar mücadelesine tutuşmuş durumda. Bu ise yeni rejimin esas sahibinin kim olacağına dair bir kavga anlamına geliyor. Rejimin krizinin derinleşmesi de, bir restorasyonla krizi ertelemeyi başarması da muhtemel. Bizim için önemli olan ise denkleme başka bir faktörün, yani yeni bir Haziran'ın eklenip eklenmeyeceği. Bir ihtimal daha var: O da halkın kendi sözünü söyleyerek yeni rejimi ve Sünni-Ulus projesini tarihin çöplüğüne yollaması.

Fatih Yaşlı

1 *Türkiye'de Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı eliyle yeni bir rejim inşa edilmektedir.*

AKP iktidarı ile kastettiğimiz aslında AKP ile Gülen Cemaatinin 17 Aralık 2013 tarihi itibariyle sona eren gayri resmi koalisyonudur. Türkiye'de siyasal İslam'ın partili geleneği olan Milli Görüş çizgisinden gelen ve merkez sağın siyaset sahnesinden çekilirken bıraktığı boşluğu dolduran AKP'yle, Milli Görüş'le her zaman belli bir mesafeyi korumuş olan Gülen Cemaati özellikle 2007'den itibaren bir koalisyon hükümeti gibi davranmaya başlamış, yaklaşık altı yıl boyunca Türkiye'yi birlikte yönetmişlerdir. Dolayısıyla "iktidar" derken bir AKP-C koalisyonundan söz etmek mümkün hale gelmektedir. Parti, sendika, dernek, vakıf vs. olmayan bir illegal tarikat yapılanmasının iktidar ortağı olarak Türkiye siyasetinin en önemli aktörlerinden biri haline gelmesi yeni rejimin alametifarikalarından biri olarak mutlaka not edilmelidir.

AKP'yle Gülen Cemaati özellikle 2007'den itibaren bir koalisyon hükümeti gibi davranmaya başlamış, yaklaşık altı yıl boyunca Türkiye'yi birlikte yönetmişlerdir.

Yeni bir rejim inşasından söz ederken kastettiğimiz bir anayasa değişikliğiyle, örneğin parlamenter sistemden başkanlık sistemine ya da resmen bir diktatörlüğe/tek parti rejimine geçiş değildir. Eğer rejimi sadece anayasal düzlemde, yani biçimsel olarak tanımlarsak, elbette ki Türkiye'de bir rejim değişikliğinden söz etmemiz mümkün olmayacaktır; çünkü anayasal, dolayısıyla teorik olarak parlamenter rejim varlığını hâlâ devam ettirmektedir. AKP, anayasayı değiştirmek ve parlamenter rejim yerine başkanlık esasına dayalı bir rejimi getirmek için yoğun bir çaba göstermiş, ancak nesnellik buna izin vermemiştir; dolayısıyla, bu anlamda -ama sadece bu anlamda- Türkiye'de bir rejim değişikliğinden söz etmek mümkün değildir.

Peki o halde "yeni bir rejim inşası"ndan söz etmek ne demektir? Öncelikle rejimle kastettiğimizin ne olduğunu açıklığa kavuşturalım. Bir siyasal rejim, egemenliğin kaynağının ne olduğuna, egemenliğin kim tarafından ve nasıl kullanıldığına, erkin devlet aygıtı içerisinde nasıl dağıtıldığına, devletle

yurttaş arasındaki ilişkinin nasıl kurulduğuna dair bütünlüklü bir yapıya işaret eder. Bununla birlikte her siyasal rejimin bir devlet, toplum, egemenlik ve yurttaş tasavvuru vardır ve bu tasavvuru rejimin kurucu paradigması, kurucu felsefesi belirler. Dolayısıyla rejimleri sadece anayasa metinlerine bakarak tarif ve tahlil edemeyiz. Her rejim toplumsal ve sınıfsal mücadeleler neticesinde tarihsel olarak ortaya çıkar ve belli bir küresel konjonktüre göre şekillenir. Tüm bu mücadeleler, tarihsellik ve konjonktür ise bize o rejimin ana karakteristiğini verir. O karakteristik aynı zamanda siyasal, toplumsal ve kamusal olanın nasıl kurulduğunu, nasıl inşa edildiğini de belirler.

1923 Türkiye'si ya da aynı anlama gelmek üzere Birinci Cumhuriyet, 28 Ekim akşamı Mustafa Kemal'in birdenbire aklına esivererek "yarın Cumhuriyeti ilan ediyoruz" demesiyle kurulmamıştır elbette. Cumhuriyetin kökenleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyıldan itibaren içerisine girdiği ve birbirine koşut olarak ilerleyen yarı-sömürgeleşme ve modernleşme sürecinde aranmalıdır. Bir yandan ülkenin iktisadi ve siyasi açıdan emperyalizme bağımlı hale gelişi ve feodaliteden kapitalizme doğru yaşanan dönüşüm, bir yandan milliyetçilik hareketleriyle birlikte başlayan dağılma süreci, bunlara yanıt olarak ise Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışı, dinin ilerlemenin önündeki en büyük engel olduğuna dair düşünceden hareketle başlayan laikleşme ve sekülerleşme süreci gibi faktörlerin hepsi bir arada Cumhuriyete giden yolun yapıtaşlarını oluşturur.

Bu açıdan 1908 devrimi ile 1923 devrimi Türkiye'nin burjuva devrimi olma anlamında bir süreklilik arz ederler. Kapitalizmle geç tanışmış feodal, monarşik, teokratik ve yarı-sömürge bir ülkenin burjuva devrimidir elbette bu ve büyük ölçüde "tepeden" bir karakter taşır. Modern anlamda sınıfların ortaya çıkışına izin vermeyen böylesi bir toplumsal formasyonda devrime damgasını vuran ise sermaye sahibi olma anlamında burjuvazi değil, kapitalistleşme ve modernleşmenin ülkeyi kurtarmak için tek yol olduğunu düşünen askeri-sivil bürokrasiyle entelijansiya olacaktır elbette.

1908 devrimi, "devrimlerin yarattığı domino etkisi"ne uygun bir şekilde, Meksika, İran ve Rus burjuva devrimleriyle aynı tarihselliğin bir ürünü olarak ortaya çıkar ve mutlakıyetçiliğe karşı meşrutiyeti savunur; 1923'ü ise 1917 Ekim devriminden bağımsız bir şekilde değerlendirmek ve Cumhuriyet fikrinin hâkim oluşundan ayırarak anlamak mümkün değildir. Cumhuriyet, kimi kurum ve kadrolar açısından Osmanlı'nın devamı olarak görülebilecekse de süreklilik ilişkisi yalnızca ve yalnızca bundan ibarettir, odaklanılması gereken yer ise elbette ki üretim ilişkileri ve zihniyet dünyası bağlamındaki radikal kopuştur. Kopuş, bu bağlamda feodalizmden kapitalizme, teokrasiden laikliğe ve monarşiden cumhuriyete geçiş anlamına gelir.

1923, egemenliği saraydan ve dolayısıyla gökyüzünden alıp millete/ulusa verir, yani yeryüzüne indirir. 1923'ün temel paradigması tam da bu olarak görülmelidir: Egemenliğin kaynağının ve kullanım biçiminin değişmesi. Bu, aynı zamanda bir ulus ve ulus-devlet inşası anlamına geldiği gibi tebaadan yurttaşa geçişe de işaret eder. İşaret ettiği başka bir şey ise vahyin yerini aklın ve bilimin almasıdır, bu açıdan 1923 bir aydınlanma devrimi olarak da görülmelidir elbette. Dolayısıyla 1923'ün yani Birinci Cumhuriyet rejiminin paradigması ve siyasal tasavvurunun, egemenlikle ulusun özdeşleştirilmesi, ulusal bir devlet/ekonomi modelinin kurulması ve aydınlanma felsefesi olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. (1)

İşte rejim değişikliği derken kastettiğimiz tam da bu paradigma ve tasavvurun değişimidir; rejim, biçimsel düzeydeki birtakım değişikliklerle birlikte, esas olarak "içerik" düzeyinde değişmektedir. Yani söz konusu olan, basitçe bir anayasa değişikliği ya da parlamentarizmden başkanlığa doğru bir dönüşüm değil; toplumsal/siyasal/kamusal olanı inşa eden ve devletle birey arasındaki ilişkiyi belirleyen kurucu felsefenin değişmesidir. Tam da bu nedenle Türkiye'de rejim, AKP iktidarı (ve Gülen Cemaati) eliyle değiştirilmekte, yeni bir rejim inşa edilmektedir dememiz olanaklı hale gelmektedir.

Yeni rejim fiili bir tek adam ve tek parti rejimidir; tek adam Recep Tayyip Erdoğan, tek parti ise Adalet ve Kalkınma Partisi'dir.

2) Yeni rejim neoliberalizmle İslam'ın otoriter bir zihniyet, fiili bir tek parti ve tek adam rejimi altında bir araya gelmesi anlamına gelmektedir.

AKP, açıkça neoliberal ekonomi modelini savunan, ona uygun politikalar geliştiren, bu anlamıyla da 24 Ocak kararlarının ve 12 Eylül darbesinin devamı olan bir partidir. Onu farklı kılan ise neoliberalizmle İslam'ı sentezlemeye çalışmasıdır. İktisadi yaşamın neoliberal ilkeler doğrultusunda belirlenmesine paralel olarak bunların yoksullaştırıcı etkileri İslam'ın tevekkül anlayışı ve aynı zamanda, hayırseverlik mekanizmaları üzerinden hafifletilmeye çalışılmaktadır. Benzer şekilde, emek rejimi/çalışma hayatı da yine İslami bir anlayışla, "aynı camiye gidip aynı namazda saf tutan patron ve işçi arasında sınıf çatışması yoktur/olmayacaktır" düşüncesinden hareketle ve sınıf çatışmalarını minimize edecek bir İslami solidarizm anlayışıyla düzenlenmektedir. Yine de şunu unutmamak gerekir: İslam'ı, yeni rejimi inşa eden güçler açısından yalnızca neoliberalizmin sürekliliğini sağlamak adına kullanılan bir araç olarak görme tuzağına düşmek büyük hata olur. Böylesi bir araçsallığın ötesinde, söz konusu güçler için İslam esas olarak dünyayı algılamanın ve ona nizam vermenin, "manalı" bir hayat yaşamının ve ölümden sonraki sonsuz hayatla ödüllendirilmenin yegâne unsuru olmak gibi bir nitelik taşımaktadır ve bu niteliğiyle de bir *weltanschauung*/dünya görüşüdür.

Neoliberalizmle İslam'ı sentezleyen yeni rejim otoriterdir. Kâğıt üzerinde demokrasiyi savunur ancak bu demokrasideki *demos* hak sahibi ve o hakları için mücadele eden aktif özne yani yurttaş değil, kendisi için en doğruyu bilen partiyi/önderi seçimden seçime sandığa giderek onaylayan ve kendisine bahşedilen haklarla yetinen pasif öznedir.

İktidar partisine oy verdiği sürece "milli irade" olarak adlandırılan bu özne iktidarın hikmetinden sual edemez ve bu nedenle de yurttaştan çok tebaayı andırır.

Söz konusu pasif özne, söylemsel düzeyde merkeze karşı çevre, modernleştirici elitlere karşı halk kitleleri, seküler egemen sınıflara karşı muhafazakâr/mütedeyyin yoksullar gibi ikilikler üzerinden inşa edilir. (2) Yeni rejimin kurucu unsuru AKP ise bu kitleleri temsil eder ve onlar adına konuşur, Türkiye liberalizminin ve muhafazakârlığının o çok sevdiği kavramı kullanacak olursak, yeni rejim temsil edilemeyenleri siyasal alanda temsil etme ve onlar adına konuşma iddiasıyla vesayetçiliği muhafazakâr bir düzlemde yeniden üretir. Bu sefer konuşanlar ve yönetenler muhafazakâr elitlerdir, temel fark ise bu elitlerin kendilerini elit olarak sunmaktan ısrarla kaçınırken en iyisini bilme iddiasını tekellerinde bulundurmaya devam etmeyi arzuluyor oluşlarıdır.

Yeni rejim "milli irade" dışında saydığı ve "öteki" olarak gördüğü kesimlere karşı gösterdiği "hoşgörü"yle de otoriterdir. Milli iradenin ya da aynı anlama gelmek üzere, ilerleyen satırlarda daha ayrıntılı bir şekilde üzerinde duracağımız şekilde Sünni-Ulusun dışında bırakılanlar, anayasal düzlemde eşit haklara sahip yurttaşlar olmanın ötesinde, fiilen tahammül edilmesi, "hoşgörülmesi" gereken ötekiler, marjinaller, azınlıklar ve bunların da ötesinde "iç düşman" kategorisine dahil edilirler. Hoşgörü ve tahammülle şiddet kontrol ve cezalandırma pratikleri arasındaki mesafe ise sanıldığından çok daha kısadır.

Yeni rejim fiili bir tek adam ve tek parti rejimidir; tek adam Recep Tayyip Erdoğan, tek parti ise Adalet ve Kalkınma Partisi'dir. Anayasa değişikliklerinden en ufak bir bürokrat atamasına kadar Erdoğan tarafından kontrol edilmek istenen ve devletle hükümet/parti arasındaki açının neredeyse tamamen ortadan kalktığı bir rejimdir karşımızdaki. Bu açıdan bakıldığında parti/devlet özdeşleşmesinin 30'lar ve 40'lar Türkiye'sine hiç olmadığı kadar yakınsandığı söylenebilir. Örneğin, resmen olarak değilse de gayri resmi olarak valiler AKP'nin il başkanları gibi görev yapmakta, parti çıkarları doğrultusunda çalışmakta, parti-devletinin bürokratları olarak iş görmektedirler. (3)

Benzer bir şekilde, neoliberalizmin doğasına uygun olan kuvvetler ayrılığı ilkesinin aşındırılması ve yürütmenin güçlendirilmesi yeni rejimde bunun "aşırı" bir örneği olarak karşımıza çıkmakta, yasama ve yargı, bütünüyle yürütmenin kontrolü altına alınmak istenmektedir.

Yeni rejim dini/Sünni İslam'ı kamusal, siyasal ve toplumsal yaşamın merkezine yerleştirmeyi arzulamaktadır.

AKP ile Cemaat arasındaki kavga da bu bağlamda anlam kazanmaktadır. Yaşanılanı, yürütmeyle yargı arasındaki bir mücadele olarak görmek ya da "yargı bağımsızlığı" gibi bir klişeyle değerlendirmek büyük bir yanılgı olacaktır. Söz konusu olan eski rejim tasfiye edilip yenisinin inşasında son noktaya gelindiğinde, Erdoğan ile Cemaat arasında iktidarın nasıl bölüşüleceğine dair bir kavganın patlak vermesidir. Kuşkusuz AKP-Cemaat kavgasının uluslararası bir boyutu da vardır ama, yeni rejim bağlamında bir değerlendirme yapıldığında, Erdoğan yeni Türkiye'yi tek başına yönetmek istemekte, Cemaat ise Erdoğan'a "birlikte yönetelim" demektedir. Kavganın söz konusu iktidar paylaşımında en azından yeni bir dengeye kavuşulana kadar süreceğini söylemek ise çok yanlış olmayacaktır.

3) AKP eliyle inşa edilen yeni rejimin temel paradigması İslam'dır, söyleminin merkezinde İslam bulunmaktadır, toplumsal-siyasal yaşayışın merkezine oturtmak istediği değerler İslami değerlerdir.

Birinci Cumhuriyet için din, gerekliliği kabul edilmekle birlikte, kamusal alanda kontrol altında tutulması gereken ve özel alanda yaşanması arzulanan bir olgudur. Homojen bir toplum/ulus-millet yaratmak açısından elbette ki önemlidir, ancak hiçbir zaman tahayyül edilen kolektif kimliğin merkezi bir unsuru olarak kabul edilmemiş, ancak bu kimliği oluşturan unsurlardan biri olarak görülmüştür. Oysa yeni rejimin kolektif kimlik tahayyülünün merkezinde çok net bir şekilde İslam ve onun Sünni yorumu bulunmaktadır. Bu, Birinci Cumhuriyetle yeni rejim arasındaki temel farktır. Birinci Cumhuriyet hilafeti kaldırarak ve şeriatı ilga ederek Osmanlı'dan çok büyük bir kopuş gerçekleştirmişse de İslam'ı ve onun Sünni yorumunu, homojen bir toplum yaratma hedefi doğrultusunda ve "medenileştirme" anlayışına uygun olarak araçsallaştırarak benim-

semiş; onu kamusal alandan büyük ölçüde dışlamakla birlikte milli kimliğin bir parçası olarak görmüştür. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Sünni İslam'ı devlet dini olarak yeniden üretmek için kurulmuş olduğu gerçeği bu noktada akıldan çıkarılmamalıdır. Benzer bir şekilde Alevilik ve Bektaşilik de, hem toplumun homojenliğini bozacağı düşünüldüğü hem de "medenileşme"nin önünde bir engel olarak görüldüğü için, ancak "dışlayarak kapsama" diye tabir edebileceğimiz bir uygulamaya maruz bırakılmıştır. (4)

Yeni rejim ise dini/Sünni İslam'ı kamusal, siyasal ve toplumsal yaşamın merkezine yerleştirmeyi ve devlet-toplum, devlet-birey ilişkilerinin esas referans kaynağı haline getirmeyi arzulamaktadır. Bu açıdan bakıldığında, yeni rejimin milli kimlik anlayışında "milli" ve esas belirleyici olanın Türklükten ziyade Müslümanlık olduğu söylenebilir; dolayısıyla ortada bir Türk milliyetçiliği değil de Türklüğü de kapsayan bir Müslüman milliyetçiliğinin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

İslam'ın siyasal/toplumsal/kamusal olanın belirleyicisi haline gelişi elbette ki hiçbir zaman anayasal/yasal bir statüye kavuşmayacaktır. Yani yeni rejimde şeriat hiçbir zaman, yasa olarak ilan edilmeyecektir. Ancak yeni rejimi kuran güçlerin, zorunlu din derslerinden 4+4+4 uygulamasına, kürtaj tartışmalarından içki satışı yasağına dair geniş bir alanda, toplumu İslami bir perspektif doğrultusunda biçimlendirme ve toplumsal yaşayışı da bu kuralların belirleyici olduğu şekilde dönüştürme arzusu kolaylıkla gözlemlenebilmektedir. Bu arzu, az önce belirtildiği üzere hiçbir zaman hukuk kurallarının doğrudan *Kuran* ve hadislere referansla belirlenmesi veçhesine bürünmeyecektir hiç kuşkusuz ama yeni rejimin kolektif bilinçaltında varlığını sürdürmeye devam edecektir. Bunun en iyi örneklerinden biri, belli saatler arasında içki satışını yasaklayan düzenlemeye ilişkin tartışmalarda Erdoğan'ın -muhtemelen prompterdan okumayarak- doğaçlama bir şekilde kurduğu "iki ayyaşın yaptığı yasa oluyor da *Kuran*'ın emri niye yasa olmuyor" minvalindeki cümledir. İki ayyaş derken kastedilenin kimler olduğu da, toplumsal yasanın esas referans noktasının neresi olması gerektiği de, Erdoğan'ın Cumhuriyete bakışı da, bilinçaltından fışkıran bu cümleyle net bir şekilde oraya çıkmıştır.

Kutlu Doğum Haftası, yeni rejimin gelenek icadına örnek teşkil edecek "önemli gün ve haftalar"dan ilk akla gelenlerinden biri.

Bu noktada İslam'la egemenliğin kaynağı arasındaki ilişkiye de dikkat çekmemiz gerekmektedir. 1923 Cumhuriyeti açısından egemenliğin kaynağı ulustur. Bu ise egemenliğin padişahın ve yeryüzündeki gölgesi olduğu tanrının elinden alınması ve yeryüzüne, seküler bir varlık olan ulusa sabitlenmesi demektir. Oysa bir sonraki tezde ortaya koyacağımız gibi yeni rejimin ulus tahayyülü, doğrudan İslam'a referansla kurulmaktadır. Yeni rejimde de egemenliğin kaynağı "millet"tir elbette ama millet burada artık seküler niteliği sınırlandırılmış ve esas olarak Sünni Müslümanları işaret eder bir niteliğe kavuşmuştur; yani ulus, Sünni-Ulusa (AKP'nin söyleminde "millet"e) dönüşmüştür. Bu açıdan bakıldığında iktidar partisine oy verenlerin toplamından oluşan milli irade, Müslümanların iradesi anlamına gelmektedir ve seküler değil dinsel bir karakter taşımaktadır; dolayısıyla egemenliğin kaynağı dinselleşmiş, fiilen gökyüzüne iade edilmiştir. Milli irade adına egemenliği kullanan lider de meşruiyetini gökyüzünden almakta, tanrı adına yönetmektedir.

4) Yeni rejim bir "Sünni-Ulus" inşa etmek istemektedir.

"Nation" sözcüğünü Türkçede karşılayan iki sözcük bulunmaktadır; birisi "millet" diğeri ise "ulus"tur bu sözcüklerin ve her ne kadar sözlük anlamı itibariyle eşanlamlı olup birbirlerinin yerine kullanılabilir olsalar da, her ikisi de değer yüklü durumdadır. Değer yüklü derken kastedilen şudur: Konuşurken ya da yazarken bu iki sözcükten hangisini kullanacağınızı belirleyen şey, dünyaya bakışınız ve politik duruşunuzken, dünyaya bakışınızı ve politik duruşunuzu gösteren de bu iki sözcükten hangisini tercih ettiğinizdir.

Biraz daha açacak olursak; millet sözcüğü 1940'lardan beri Türk sağının söyleminin bir parçasıyken, ulus sözcüğü Kemalist ve sol-Kemalist söylemin bir parçasını teşkil eder. Başka bir ayrım ise şöyle yapılabilir; "Atatürkçüler" "millet"ten söz etmeyi tercih ederken, "Kemalistler" ulustan söz etmeyi tercih ederler; yani kavram, Atatürkçü-Kemalist ayrımına da işaret etmektedir. (5)

Bugün gelinen noktada ise "millet" sözcüğü AKP aracılığıyla Türkiye siyasetinin merkezine oturmuş, "milli irade" ile birlikte iktidarın tüm icraatlarını meşrulaştırdığı söylemsel bir araç haline gelmiş durumdadır. İktidarın temel iddiası egemenliğin kaynağının millet olduğu yönünde-

dir; ancak buradaki millet, anayasada tanımlanan ve bütün yurttaşları kapsayan bir hukuki kategoriye de, hak ve özgürlükler üzerine temellenmiş modern yurttaşlık anlayışına da tekabül etmemektedir. Millet artık daha çok Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki "millet sistemi"ne bir tür geri dönüşü ifade eder durumdadır. Bu ise kavramın modern bir olgu olan "cemiyet"i, yani yurttaşlar toplumunu değil; "cemaat"i, yani inançlar toplumunu ve dolayısıyla modern-öncesi bir olguyu işaret etmesi anlamına gelmektedir.

Millet sistemi, çok-etnili, çok-dinli ve modern-öncesi bir imparatorluk olan Osmanlı'daki temel toplumsal sistem olarak adlandırılabilir. Toplumsal hiyerarşinin en üstünde "millet-i hâkime" olarak da adlandırılan Sünni Müslümanlar yer alır, daha altta ise "zimmî" statüsünde yer alan, yani vergi ödemeleri karşılığında can ve malları devletin güvencesi altında olan gayrimüslimler vardır. Modern yurttaşlık anlayışından farklı olan bu sistem, Osmanlı tebaasını inanç eksenli kompartımanlara ayırmış ve her millet kendi inançlarının gereklerini yerine getirmede göreli bir otonomiye sahip olmuştur.

Modernleşme, sekülerleşme ve milliyetçilik akımının ortaya çıkışı ile birlikte millet sözcüğündeki dönüşüm de başlar. Örneğin 19. yüzyılda Namık Kemal ilk kez "vatan"dan ve "vatan sevgisi"nden söz etmeye başladığında, bu modern anlamda milliyetçiliğin ortaya çıkışı anlamına gelir. Vatan bir kez ortaya çıktığında ise mutlaka o vatanın "asli" sahibi olanlarla, yani "millet"le bir kavramsal çakışma kaçınılmaz hale gelecektir; dolayısıyla "milliyetçilik, vatan fikriyle millet fikrinin çakışması demektir" de diyebiliriz.

Yeni-Osmanlılardan Jön Türklere ve oradan da İttihat-Terakki'ye uzanan süreçte millet, Müslümanlığın esas damgasını vurduğu, ancak etnik bir içeriği de olan, örneğin ortak dil, tarih ve kültüre de vurgu yapan bir veçheye kavuşmaya başlar, Türklüğün ikincil planda kaldığı bir "Müslüman milliyetçiliği" ortaya çıkmaktadır yani. İmparatorluk milliyetçilik akımlarının etkisiyle sarsılmakta, halklar isyan etmekte, kendini imparatorluğun sahibi olarak gören "millet-i hakime"nin münevverleri de bu süreçte yavaş yavaş milliyetçileşmektedir. Dolayısıyla "devlet nasıl kurtarılır" sorusunun yanıtı artık az çok şekillenmiş durumdadır: Kendi milletini yaratmak, yani din ve etnisite açısından nüfusu olabildiğince homojen olan bir devlet kurmak.

Millet, Mustafa Kemal'in ve Milli Mücadele'yi yürüten kadroların söyleminin de merkezinde yer almaktadır. Milli Mücadele'yi ilan eden metin olduğunu söyleyebileceğimiz Amasya Tamimi'nde "milletin bağımsızlığını yine milletin kendisinin azmi ve kararlılığı kurtaracaktır" denilmektedir. Milli egemenliğe gönderme yapan bu ilk metinden kısa bir süre sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi açılacak ve 1921 Anayasası'nın 1. Maddesinde "hâkimiyet bilakaydü şart milletindir" ifadesine yer verilecektir. Cumhuriyetin ilanından sonra millet, "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir" şeklinde tanımlanacaktır. Özellikle 1920'lerin ortasından itibaren ise millet, merkezinde dinin/İslamiyet'in bulunduğu bir kavram olmaktan çıkacak ve giderek seküler bir karakter kazanarak soy, dil ve vatan gibi ortaklıklar üzerinden tarif edilir hale gelecektir. Bu süreçte din, milli kimliğin bütünüyle dışına atılmaz; ancak hiyerarşik sıralamada Türklüğün altına yerleştirilir.

Millet sözcüğü, 1930'lardan itibaren "öztürkçecilik" akımına uygun bir şekilde "ulus"a dönüştürülür; artık "Türk milleti" değil, "Türk ulusu" denilecektir. Zamanla terim, tek parti döneminin yenilikçi-radikal kadrolarıyla, gelenekçi-muhafazakâr kadroları arasındaki farklılaşmaya da işaret eder hale gelir. İkinci Dünya Savaşı bitip çok partili hayata geçildiğinde ve Demokrat Parti kurulduğunda ise kullanımı iyice netleşir. Millet, Türk sağının söyleminin kurucu ve merkezi kavramlarından biri konumundadır artık.

DP'nin 1950 seçimlerinde kullandığı "yeter söz milletindir" sloganı, yakın Türkiye tarihini anlamanın anahtarı niteliğindedir adeta. Slogan şunu söylemektedir: "Cumhuriyetin kuruluşundan beri, hatta belki 1908'den, yani İttihatçıların iktidara gelişinden beri millet iktidarda değildir; iktidardakiler milleti, milletin değerlerini ve kutsallarını temsil etmemektedir. (6) Batıcı, elitist, vesayetçi, laik, jakoben bir zümre iktidarı ele geçirmiş durumdadır ve yıllardır millete zulmetmektedir." İşte DP'nin iktidara gelişi, milletin ve değerlerinin yeniden iktidar olması, milletin yeniden iktidara gelmesi demektir. Artık Batıcılar, vesayetçiler, elitler değil bizzat milletin temsilcileri iktidarda olacaktır.

DP iktidarının "milletin sözü"nü ne kadar iktidara taşıdığı ortada olmasına rağmen, Türkiye'de sosyal bilimlerin temel paradigmasının yıllardır bu sloganca belirleniyor oluşu, üzerine düşünülmesi gereken bir meseledir. Şerif Mardin'in "merkez-çevre" yaklaşımından İdris Küçükömer'in "Düzenin Yabancılaşması"na, Kemal Tahir'den Türk -İslam sentezcilere ve oradan da *Birikim* çevresine uzanan bir genişlikte, yakın Türkiye tarihi tam da böyle okunmaktadır. Bir tarafta yabancılaşan bir düzen, bir merkez, Batıcılar, vesayetçiler, bürokratik elitler, jakobenler vardır; diğer tarafta ise mütedeyyin halk kitleleri yani millet ve onun siyasi temsilcileri, yani esas itibariyle merkez sağ partiler bulunmaktadır.

Yeni rejimin mit yaratımına göre Menderes ve Özal "millet düşmanları" tarafından öldürülmüştür, aynısı bir daha yaşanmayacaktır.

Bu paradigmanın AKP iktidarında aldığı hal ise özetle şöyledir: Türkiye'de 80 yıldır kesintisiz devam eden Kemalist bir rejim vardır. Bu yabancılaşmış rejim Türkiye'yi ait olduğu İslam medeniyetinden koparıp Batı medeniyetine iltihak ettirmeye çalışmıştır. Bunun neticesindeyse millete, milletin olmayan değerler empoze edilmeye çalışılmış, büyük baskılar, zulümler yapılmış, ve devlet nihayetinde millete ait olmaktan çıkmıştır. O halde yapılması gereken nedir? Yapılması gereken bir kez daha "yeter söz milletindir" demektir. Bunu diyenler, yani Menderes ve Özal, "millet düşmanları" tarafından öldürülmüşlerse de, aynısı bir daha yaşanmayacak, devlet ve millet yeniden birbirine kavuşacaktır: Millete ait olan bir devlet ve devletle özdeşleşen bir millet.

Burada millet, anayasal olarak tanımlanmış bir varlık değildir; hukuki olarak değil fiili olarak mevcuttur, öyle var olur ve öyle inşa edilir. Milleti teşkil edenler, her şeyden önce Müslüman ve Sünni'dir, hemen sonrasında Türklük gelir, Türklüğü muhafazakâr-milliyetçi olmak takip eder ve şüphesiz ki bunların hepsiyle birlikte aynı zamanda erkek olmak gerekir. Milli irade millette cisimleşir, dolayısıyla iktidarın icraatlarının meşruluğunun kaynağı da odur; sadece bu değil, çoğunluğu oluşturduğu ve demokrasi sandıkla özdeşleştirildiği için, iktidarın demokratlığının kaynağı ve garantisi de yine millettir.

5) Sünni-Ulus inşasına bir tarih yazımı ve mit yaratımı süreci eşlik etmektedir.

Ulus inşasından söz etmek, inşa edilmekte olan ulusa dair bir tarih yazımına girişmekten de söz etmek anlamına gelir. Çünkü bugün her zaman geçmişte kurulur ve kendisini her zaman tarihe atıfla var eder. Bugün nasıl yaşanacağına, ne olunacağına, neyin iyi ve neyi kötü olarak adlandırılacağına dair yapılan her tercih, geçmişin nasıl kurgulanacağına dair de bir tercihtir dolayısıyla. Yeni bir ulus inşa etmek, tarihi yeniden yazmak değildir sadece; o yeniden yazılan tarihten, bugüne

AKP de kendisinden önceki bütün sağ iktidarlar gibi Kürt sorununun çözümünü "Müslüman kardeşliği" temelinde çözebileceğini düşünmüş ve o yönde adımlar atmıştır.

ve bugün mevcut olanın meşrulaştırılmasına hizmet edeceği düşünüleni çekip almak ve bugüne taşımaktır. Hangi günler önemli kılınacak, hangi günler devlet töreniyle ve elbette ki ulusun da katılımıyla kutlanacak ya da anılacak, hangi ölülerin yası tutulacak vs. Yeni ulus inşası bu soruların yanıtlanmasıdır da aynı zamanda.

Tarih yeniden yazılırken bir de "gelenek icadı" işine girişilecektir demek ki; yüzlerce yılın birikiminden süzülüp gelenin yetersiz kaldığı ya da uygun olmadığı düşünüldüğünde, inşa sürecine icat sürecinin de eşlik etmesi kaçınılmazdır çünkü.

Ancak tarihin yeniden yazımı ve gelenek icadına eklenmesi gereken üçüncü bir şey daha vardır: Mitleştirme/mit yaratımı. Kimi olayların ve kişilerin mitleştirilmesi, uhrevi bir karaktere büründürülmesi, dünya-tarihsel bir öneme sahip olduklarının gösterilmesi ve ulusun kaderi açısından oynadıkları rolün ortaya konulması, yeni rejim ve yeni ulus inşası sürecinde bir zorunluluk olarak karşımızda durmaktadır.

Bu yeni rejim ve ulus inşa sürecinin tarih yazımına dair bir literatürün şekillenmeye başladığı rahatlıkla gözlemlenebilmektedir artık. Gazete köşelerinde, üniversite tezlerinde ve elbette ki siyasi davaların iddianamelerinde üretilen ve kamusal dolaşıma sokulan yeni bir tarih anlatısıdır karşımızdaki. Söz konusu literatürün ise birtakım anahtar kavramları vardır: "Merkez-çevre, elitler-mütedeyyinler, ceberut devlet, darbeci zihniyet, jakoben, dindarların demokratlığı, solcuların darbeciliği, tek parti zihniyeti, milli irade, sandık vs." Bu yeni resmi tarih yazımı çabasına, gelenek icadı ve mit yaratımı da eklenmiş durumdadır bir süredir. En son Malazgirt Savaşı anması örneğinde görülebileceği üzere yeni rejim, bir yandan 1923 Cumhuriyeti'nin milli bayramlarını ve önemli günlerini yavaş yavaş kutlanır günler olmaktan çıkarıp önemsizleştirirken, öte yandan kendine uygun yeni önemli günler gündeme getirmekte, yani gelenek icadına girişmektedir.

Yeni rejimin gelenek icadına örnek teşkil edecek "önemli gün ve haftalar"dan ilk akla gelenleri şöyle sıralayabiliriz: Demokrat Parti döneminden miras alınan "Fetih Kutlamaları", 12 Eylül'ün Türk-İslam sentezinden kalma "Kutlu Doğum Haftası", 2000'lerin başından itibaren gündeme gelen "Çanakkale Zaferi" ve "Sarıkamış Faciası", son olarak ise Alpaslan isimli 1071 gencin Malazgirt Ovası'na götürülmesiyle ve "Anadolu'nun anahtarı"nın Suat Kılıç'a teslim edilmesiyle gündeme gelen "Malazgirt" anmaları.

Birinci Cumhuriyet'in seküler, "kızlı-erkekli" icra edilen, modernist bir militarizmi sergileyen ve seküler ulusal kimliği kutsayıp yeniden üreten törenlerinin aksine, bu anmalarda esas olarak din öne çıkarılmakta ve dine raptedilmiş bir milliyetçiliğin belirleyici olduğu görülmekte, milliyetçilikle tahkim edilmiş bir din Sünni-Ulusun harcı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kutlu Doğum Haftası hariç hepsi elbette ki militarist içeriklidir ama bu militarizmin belirleyicisi moderniteye

değil de modernite öncesi dönemlere ait kavramlar olan fetih ya da cihattır. Yine hepsi, Kutlu Doğum hariç, Selçuklu'ya ve Osmanlı'ya işaret ederek imparatorluk mirasına, "geçmişin görkemli günleri"ne gönderme yapmakta ve dolayısıyla toplumun emperyal arzularını manipüle etmeyi amaçlamaktadır.

Dolayısıyla "gelenek icadı" bugün yaratılmak istenene uygun bir şekilde gerçekleşmektedir denilebilir: Sünni-Ulus inşasına ve yeni-Osmanlıcı dış politikaya uygun günler tarihten çekip alınmakta ve daha düne kadar herhangi bir anmanın ya da kutlamanın nesnesi değilken, bugün anılır ve kutlanır hale gelmektedirler.

Mit yaratımına gelince, elbette ki burada da Sünni-Ulus'un kaderini belirleyen tarihsel figürler olarak liderlerin ön plana çıkarılması söz konusu olmaktadır. Şii Ekseni'ne karşı bir Sünni Blok'un dış politikanın merkezinde olduğu bir dönemde, İran'la savaşmış ve Alevi katili bir padişahın adının üçüncü köprüye verilip yeniden gündeme getirilmesi tesadüf değildir. Ancak esas mesele yakın tarihle ilgilidir. Bu bağlamda, geçmiş yıllarda "demokrasinin yıldızları" olarak afişlerdeki yerini alan "Menderes-Özal-Erdoğan" üçlüsünün, Haziran Direnişi'yle birlikte "astınız-zehirlediniz-yedirmeyiz" denilerek gündeme getirilişine odaklanabiliriz.

Burada, yeni rejimin tarih yazımına uygun bir şekilde, vesayete karşı demokrasiyi, askere karşı sivili, merkeze karşı çevreyi, jakobenizme karşı dindarları temsil eden Menderes ve Özal'dan Erdoğan'a uzanan bir politik/ideolojik soykütüğü inşa edilmekte ve buna uygun bir mit yaratımına girişilmektedir. Bu mit yaratımında Menderes de Özal da demokrasi ve "büyük Türkiye" idealleri uğruna karanlık odaklarla, vesayetçilerle, derin devletle mücadele etmişler; ancak yenilmişler ve ilki asılarak, ikincisiyse zehirlenerek öldürülmüştür.. Benzer bir plan şimdi Erdoğan için de devrededir ve örneğin Gezi olayları aslında dış mihrakların ve onların içerideki işbirlikçilerinin büyük Türkiye korkusunun bir yansıması olarak sahneye konulmuştur. Bu nedenle de Menderes ve Özal'da yapılan hata burada tekrarlanmayacak, demokrasi, milli irade ve büyük Türkiye idealini şahsında somutlaştıran Erdoğan'a sahip çıkılarak "yenilmesine" izin verilmeyecektir. Mit yaratımının burada ikili bir işlevi olduğu görülmektedir: Hem geçmişe yönelik yeni bir tarih kurgusu ortaya konulmakta ve böylelikle Sünni-Ulusa dair bir tarih bilincinin şekillenmesine hizmet edilmekte, hem de halen yaşayan bir politik figür kültleştirilmekte, ona bir tür kutsiyet atfedilmekte ve böylelikle söz konusu figürün iktidarına bir meşruiyet sağlanmaktadır.

Biber gazı Gezicilerin üzerlerine haşerelerin üzerine sıkıldığı gibi sıkılabilir, sinekler ya da fareler misali öldürülmelerinde ise bir sakınca yoktur.

6) Sünni-Ulus'un dışında bırakılan, ötekileştirilen ve düşmanlaştırılan geniş bir kesim bulunmaktadır.

İktidarın "biz"ini teşkil eden millet/Sünni-Ulus yeni rejimin "makbul vatandaş"ına tekabül etmektedir. Makbul vatandaş kategorisine dahil edil(e)meyenler ya da dahil olmayı reddedenler ise "iç düşman" kategorisine yerleştirilmekte ve "gayri milli irade" olarak kodlanmaktadırlar. Muhalif sosyalistlerden, Alevilerden, Kemalistlerden, Kürtlerden müteşekkil bir "iç düşman"dır bu ve iç düşmana yönelik en temel eleştiri vatan hainliği, gayri millilik ve dış güçlerin hizmetinde olmak üçgeninde şekillenmektedir. Ortada bir "millet" ve bir de ona ait olan "vatan" vardır; ezan-bayrak-*Kuran* kutsal üçlemesi üzerinden metaforize edilen, metafizik bir kutsallaştırmayla anılan, "bir çakıl taşı bile vermeyiz" hamasetiyle savunulan bir vatandır söz konusu olan. Bu metaforun, kutsallaştırmanın ve hamasetin dışında kalan herkes ise vatan hainidir. Gezi/Haziran Direnişi ise yeni rejim açısından, gayri milli iradenin kristalize olduğu, dolayısıyla "vatan hainliği"nin somutlaştığı tarihsel an ve kırılma noktasıdır. Kutsala saygısı olmayan, kozmopolit, soysuzlaşmış ve ahlaksız Gezici figürünün iç düşman kategorisinde inşasının tam da bu ihanet hali üzerinden şekillendiğini söyleyebiliriz.

Vatan haini iç düşman figürünün inşası kuşkusuz söylemsel bir inşadır; bu figür, basın açıklamalarıyla, köşe yazılarıyla, röportajlarla, miting ve toplantılardaki konuşmalarla inşa edilir; bu inşa sürecinde iç düşman sözcükler aracılığıyla iğrençleştirilir ve şeytanileştirilir. Bu, "biz"e karşı inşa edilen "öteki"yi, yani düşmanı insan olmaktan çıkarıp öldürülebilir bir figüre, böceğe, yılana, fareye ya da toplumsal bünyeyi bozan ve üstesinden gelinmesi gereken bir virüse dönüştürür. Böylece "öteki", hukuki hakları olan bir insan/yurttaş olmaktan çıkarılarak iktidarın şiddetinin doğrudan yöneldiği ve yasanın korumadığı bir varlık haline gelir. İğrençleştirme ve şeytanlaştırma "biz"i korku ve kaygı aracılığıyla bir arada

tutar aynı zamanda: Kutsala saldırıp toplumsal huzuru ve sağlığı bozan iğrenç ve şeytani bir figür olarak iç düşmana karşı saflar daha da sıklaştırılmalı, aynı zamanda ona karşı milletin ve devletin müdafaası adına mücadele eden liderin etrafında sorgusuz sualsiz biat halinin belirlediği bir kenetlenme yaratılmalıdır.

Gezi/Haziran Direnişinde somutlaşan gayri milli iradenin temsilcisi iç düşmanın, yani Gezici/Direnişçi figürünün iğrençleştirme ve şeytanileştirme sürecine üç örnek üzerinden biraz daha yakından bakabiliriz bu aşamada: Birincisi Dolmabahçe'deki Bezmialem Camii'nde yaşananlar, ikincisi "Kabataş Saldırısı" ve üçüncüsü Beyaz TV'deki "Gezicilerin kaçırdığı çocuğun" çıkarıldığı program.

"Cami'ye ayakkabılarıyla, kızlı erkekli girdiler, içki içtiler, seviştiler." Bu, Bezmialem Camii'nde yaşandığı iddia edilenlerin bir özeti ve iğrençleştirme/şeytanlaştırma söyleminin muhteşem bir örneğidir. Her şeyden önce ortada bir cami vardır; yani halkın büyük bir bölümünün ve kendisini o büyük bölümün temsilcisi olarak gören muhafazakâr iktidarın kutsal addettiği bir ibadet mekânı. Sadece bu da değil, cami "ezan susmaz"la sembolize edilen vatanın somutlaştığı yerdir ve buraya ayakkabılarla girmek başlı başına bir saygısızlıktır her şeyden önce. Ayrıca cami aynı zamanda bir erkek mekânıdır ve oraya kızlı-erkekli girmek mekânsal bir ihlal anlamına gelmektedir. Sevişmek ise şeytanlaştırma mantığının uç noktasıdır: Ancak hastalıklı bir hayal gücünün ürünü olabilecek bir fantezinin, yani camide sevişmenin, üstelik grup seks yaparak sevişmenin, muhafazakâr yığınların algı dünyasını sarsacak, altüst edecek ve onların Gezici figürüne sonsuz bir kin duymalarını sağlayacak şekilde gündeme getirilmesidir.

Şeytanlaştırmaya eşlik eden iğrençleştirmede keşfedilen eylem ise "işemek"tir. Önce Erdoğan eylemcilerin Gezi Parkı'nın her tarafında işediğini ve parkın sidik koktuğunu söylemiş; daha sonra ise Bekir Bozdağ Bezmialem Camii imamının sürgün edilmesine dair soruları yanıtlarken,

Suriye'de rejimi devirmek adına Türkiye toprakları El Kaide unsurları için üs haline dönüşmüştür.

"eylemciler camiye idrar dolu torbalar bıraktılar" diyebilmiştir. Bunları önceleyen ise "Kabataş Saldırısı" olarak anılan "hayali" hadisedir.

Saldırı hayalidir ve üstelik berbat bir hayal gücünün ürünüdür. Senaryoya göre çocuklu ve başörtülü bir kadın (muhafazakâr algı için kutsal ikili!) Geziciler tarafından Kabataş İskelesi'nde saldırıya uğramış ve dövülmüştür. Saldırganların belden yukarıları çıplaktır, kafalarında renkli bantlar, ellerinde ise eldivenler vardır. Başörtülü anneye bebeğinin gözleri önünde saldırıp dövmüşler, sonra da üzerine işemişlerdir. Görünüm itibariyle şeytanileştirilmiş eylemciler ve yaptıkları iğrenç eylemin bütünleşmesi: Dövdükleri kadının üzerine işemek! Yine ortalama muhafazakâr aklı dehşete düşürecek, karşısındaki iğrenç şeytana karşı safları sıklaştırmaya ve lidere biat etmeye hizmet edecek, aynı zamanda Gezicileri insan olmaktan çıkararak taşlanması gereken iğrenç şeytanlara dönüştürecek bir anlatı vardır karşımızda. Söz konusu anlatı başörtülü bir kadını dövüp üzerine işeyen ve Müslümanların kutsal mekânı olan camiye idrar torbaları bırakan, din, kutsiyet, devlet, millet, vatan düşmanı, şeytanın hizmetkârı, ahlâksız, soysuz bir güruh şeklinde tarif etmekte ve bu iğrençleştiren/şeytanlaştıran tarif üzerinden yaratmaktadır "iç düşman olarak Gezici" imgesini.

Üçüncü örnek, iğrençleştirme ve şeytanileştirmenin en "kitsch", en pespaye, en sefil örneğidir. Tüm bu saydıklarımın beden bulmuş hali olan Rasim Ozan Kütahyalı'nın, kendisinin belediye başkanı versiyonunun oğlunun kanalında sergilediği bir parodidir söz konusu olan; gariban bir aileye üç kuruş para vererek düzenlenmiş, insan aklına, onuruna, haysiyetine hakaret etmek maksatlı bir mizansendir. 13 yaşlarında bir çocuğu ekrana çıkarabilmiş, "Geziciler kedi kesiyor, kedi kanı içiyorlar" dedirtebilmişlerdir. Şeytanileştirmenin bir teşbih, bir benzetme olmaktan çıktığı ve sözcüğün gerçek anlamını ifade eder hale geldiği andır bu. Böylelikle iç düşman olarak Gezici figürüne satanist, yani şeytana tapan mührü de vurulmuş olmaktadır. Şeytani değil, doğrudan şeytanın hizmetinde olan, ona tapan bir figür vardır artık karşımızda.

Gariban bir ailenin zavallılığı, Kütahyalı'nın sesi ve görüntüsü, akıl, haysiyet ve onur düşmanlığı, ortalığı kesif bir kokuya boğarak televizyon kanalizasyonundan evlerin odalarına akmaktadır. İşemeyle, kedi kesmeyle, camide grup seksle dolu hastalıklı bir fantezi dünyası, iktidar hırsıyla, para kazanma tutkusuyla birleşmekte, muhafazakâr yığınları korku ve kaygıyla "biz" olarak bir arada tutma ve liderin etrafında kenetleme hedefinin bir parçası olarak dolaşıma sokulmaktadır.

Üç örnek üzerinden ortaya koymaya çalıştığım tüm bu iğrençleştirme ve şeytanileştirme söyleminin iç düşmanın maruz kaldığı devlet şiddetini meşrulaştırmaya nasıl hizmet ettiği ise ortadadır. Gezicilerin biber gazına maruz bırakılmaktan öldürülmelerine kadar uzanan genişlikte uğradıkları şiddet "biz" açısından meşrudur, çünkü şiddete uğrayanlar yaşamayı hak etmeyen virüsler, böcekler, haşereler, şeytanlardır. Biber gazı üzerle-

rine haşerelerin üzerine sıkıldığı gibi sıkılabilir, sinekler ya da fareler misali öldürülmelerinde ise bir sakınca yoktur. "Biz"i koruyan "polisimiz" iç düşmana karşı görevini yerine getirmiş, yapması gerekeni yapmıştır. İğrençleştirilip şeytanlaştırılarak iç düşman kategorisine dâhil edilenlerin hayatları yaşanmaya değer bulunmaz; bu nedenle de öldürülmeleri cinayetten sayılmayacağı gibi kendileri için kamusal bir yas tutulması da gerekmez. İç düşmanın yok edilmesi, dinin, devletin, milletin ve vatanın yaşamasının, "biz" in biz olarak varlığını devam ettirmesinin ve toplumsal saflığını/sağlığını korumanın şartı haline gelmiştir çünkü.

7) İslam, içeride Kürt sorununun çözümü, dışarıda bölgesel güç olmanın anahtarı olarak görülmektedir.

Kürtlerle Türkler arasındaki bağın hilafetin kaldırılmasıyla koptuğu ve Şeyh Sait isyanının da bu nedenle çıktığı yönünde sıkça dile getirilen bir iddia vardır. Bu iddia, Kürt milliyetçiliğinin kendi iç dinamiklerini göz ardı ettiği gibi sorunun çözümünün ancak yeniden İslam çatısı altında birleşmekle mümkün olduğu yönündeki tezin de temelini oluşturmaktadır. AKP de kendisinden önceki bütün sağ iktidarlar gibi Kürt sorununun çözümünü "Müslüman kardeşliği" temelinde çözebileceğini düşünmüş ve o yönde adımlar atmıştır. Türklerle Kürtlerin birer ulus olmanın ötesinde, İslam ümmetinin bir parçası olduğu, dolayısıyla sorunun da, Türk ve Kürt milliyetçiliğini aşacak bir "ümmet" projesiyle halledilebileceği AKP'nin soruna dair genel algısını oluşturmaktadır.

İşte bu nedenle Sünni-Ulus, içerisinde sağın genetik kodlarına işlemiş bir Türk milliyetçiliğini barındırsa da, Kürtleri de Kürtlüklerini ikinci plana atıp, Müslüman kimliklerini ön plana çıkardıkları sürece kapsayacak bir ulus inşa projesi olarak karşımızda durmaktadır. Benzer bir şekilde Kürt siyasi hareketinin de söylemsel ve pratik düzeyde Sünni-Ulus projesini benimsemesi ve bu doğrultuda hareket etmesi beklenmektedir. Tam da bu nedenle yeni rejime uygun bir Kürt hareketinin yaratılması Sünni-Ulus projesinin bir parçasıdır ve mevcut Kürt hareketi arzulanan ölçüde bu projeye angaje olmadıkça, hem Hizbullah hem de Barzanici yeni aktörler siyaset sahnesine sürülmek istenmektedir.

İlginç olan, Öcalan'la doğrudan yürütülen müzakerelerde, Öcalan'ın da çözümün merkezine "İslam çatısı altında kardeşlik" formülasyonunu yerleştirmiş olmasıdır. Her ne kadar birazdan değineceğimiz gibi; bu, bölgesel ölçekte Sünni ekseninin yükselişine paralel bir strateji olsa da, Öcalan'ın da Sünni-Ulus projesine köktenci bir itirazı olmadığını ve siyasal mücadeleyi, Sünni-Ulusu veri kabul ederek sürdürmek istediğini göstermektedir. Ancak, İslam kardeşliği çatısı altında birleşme çağrısının yapıldığı konjonktürle bugün arasında çok ciddi farklar vardır; çünkü bölgesel ölçekte Sünni ekseni çökmüş, Türkiye ölçeğinde ise Haziran Direnişi ve sonrasındaki AKP-Cemaat kavgasıyla birlikte Sünni hegemonya çatırdamaya başlamıştır. (7)

Sünniliğin bölgesel liderlik için anahtar olarak kullanılmasındaki milat Arap Baharı olarak görülebilir. Libya için "NATO'nun orada ne işi var" açıklamasından çok kısa bir süre sonra NATO müdahalesinde lojistik güç olarak yer almakla birlikte başlayan süreç, kısa bir süre sonra Müslüman Kardeşler'le bölgesel bir ittifaka ve sonrasında Suriye'de rejimi devirmek adına Türkiye topraklarını El Kaide unsurları için üs haline getirmeye dönüşmüştür. Tüm bunları meşrulaştırmak için kullanılan söylem ise bölgesel liderlik ve emperyal heveslerin gölgesinde oluşmuş, Sünni ekseninin liderliği Türkiye dış politikasının merkezine yerleşmiştir.

Ancak, Lübnan Hizbullah'ı, Suriye ve İran'dan müteşekkil Şii mukavemet eksenine karşı Batı emperyalizminin Ortadoğu'da Müslüman Kardeşler kuşağı yaratma projesi, Suriye direnişiyle birlikte çökmüştür. Suriye'de BAAS rejiminin devrilememesi, buna mukabil Mısır ve Tunus'taki Müslüman Kardeşler rejimlerinin uzun ömürlü olamayıp iktidardan uzaklaşmak zorunda kalmaları ve El Kaide'nin kendisine çizilen sınırların dışına çıkması neticesinde ABD'nin bölgeye bakışında kimi değişiklikler gündeme gelmiş, İran'da Ruhani iktidarıyla yapılan görüşmelerle birlikte, Sünni ekseni projesinin iflas ettiği adeta deklare edilmiştir.

İşte bu aynı zamanda Sünniliği yeni rejimin bölge liderliği için anahtar olarak görme ve buna uygun olarak hareket etme projesinin çöküşü demektir. Yeni-Osmanlı olmak adına çıkılan yolda gelinen nokta "değerli yalnızlık" olmuş, Davutoğlu'nun bütün tezleri hayatla sınanarak iflas etmiştir. Bunun emperyalizmin gölgesinde kurulan yeni rejimin kaderini de belirleyeceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Aynı şekilde dışarıda iflas eden Sünni ekseni projesinin, içeriye yansımaması mümkün değildir. Haziran'la birlikte başlayan hegemonya çöküşü AKP-Cemaat kavgasıyla hızlanmıştır ve bunun Kürt sorununun İslam kardeşliği çatısı altında çözülmesi projesini de a-

Erdoğan ve AKP uluslararası sistem açısından da giderek meşruluğu sorgulanır bir niteliğe kavuşmuştur.

kamete uğratması kaçınılmazdır. Dolayısıyla Öcalan ve Kürt hareketinin önümüzdeki süreçte -belki 30 Mart seçimlerinden sonra- ciddi bir strateji ve söylem değişikliğine gitmesi şaşırtıcı olmayacaktır.

8) Haziran Direnişi Sünni-Ulus projesine karşı bir isyan olarak ortaya çıkmış ve Sünni hegemonyada büyük bir çatlak yaratmıştır.

Sünni-Ulus inşası, "milli irade" söylemi ile birlikte egemenliğin kaynağını tanrısal bir iradeye bağlarken, egemenliği fiilen kullanabilecek olanın da Sünni-Ulus olduğuna işaret etmektedir. Sünni-Ulusa dahil edilmeyenler ve karşı çıkanlar ise, yani cumhuriyetçiler, sosyalistler, Aleviler, seküler Kürtler, eşcinseller ve kadınlar ise siyasal alanın dışında bırakılmak istenmekte, üstelik egemenliğin kaynağını oluşturmadıkları için egemenliği kullanma talepleri meşru görülmemektedir.

Sünni-Ulusun dışında bırakılarak egemenliği kullanma talepleri reddedilenlerden aynı zamanda Sünni-Ulusun ilke ve paradigmaları doğrultusunda hareket etmeleri, yani yeni rejimin siyasal/kamusal/toplumsal olanı belirlediği kurucu felsefeye biat etmeleri istenmekte, eğer böyle yaparlarsa "yaşam biçimlerine saygı ve hoşgörü" gösterileceği söylenmektedir. Bu ise Sünni-Ulus paradigmasına uygun olmadığı düşünülen eyleme biçimlerinin kamusal alanda kimi zaman kanunen kimi zaman da fiilen yasaklanması anlamına gelmektedir. Bu noktada, günlerce süren kürtaj tartışması, kızlı-erkekli yaşamaya dair söylenenler ve içki satışı düzenlemesi akla getirilebilir. Bunların hepsinde ısrarlı bir biçimde "biz kimsenin hayat tarzına karışmıyoruz, kimseye baskı yapmıyoruz" denmiş ama toplumsal yaşamın İslami ilkeler doğrultusunda düzenlenmesine ilişkin girişimlere de devam edilmiştir.

Sünni-Ulus projesi yeni rejimi kuran güçlerin söylemlerine de yansımaktadır şüphesiz. Erdoğan'ın Kılıçdaroğlu için kullandığı "biliyorsunuz kendisi Alevi" lafı, Suriye için kullanılan "nüfusunun çoğunluğu Sünnilerden oluşan bir ülkeyi Esad yönetemez" açıklaması ve Reyhanlı patlaması için kurulan "orada elliden fazla Sünni vatandaşımız öldü" cümlesi bu söylemin birer örneği olarak karşımızda durmaktadır. Benzer bir şekilde, tam da Suriye'de bir mezhep savaşı veriliyor ve Türkiye Alevileri kendi can güvenliklerini tehdit altında hissediyorken, üçüncü boğaz köprüsüne Alevilerin kolektif bilinçaltında katliamcılığıyla yer etmiş Yavuz Sultan Selim'in adının verilmesi de tesadüfi bir seçim değildir. Yeni-Osmanlı, kendisine Osmanlı'dan bir figür seçerken, bu Yavuz Sultan Selim olmuş, hem hilafetle ilgili bir mesaj verilmiş ve böylelikle Mısır'a ve Müslüman Kardeşler'le olan müttefiklik ilişkisine bir göndermede bulunulmuş; hem de Şii eksenine, yani Suriye ve İran'a yönelik hasmane dış politikanın Sünni kökenlerine işaret edilmiştir.

Haziran Direnişini, düşman ilan edilerek siyasal alandan dışlanmak istenen ve kendilerinden Sünni-Ulus projesine uygun bir hayat yaşamaları talep edilenlerin buna karşı bir isyanı olarak okumak gerekiyor.

İşte Haziran Direnişini, Sünni-Ulusun düşmanı ilan edilerek siyasal alandan dışlanmak istenen ve kendilerinden Sünni-Ulus projesine uygun bir hayat yaşamaları talep edilenlerin buna karşı bir isyanı olarak okumak gerekmektedir. Geriye dönüp bakıldığında, Haziran öncesi yaşanan birçok gelişmenin bu isyanın haberini verdiği görülebilir: İnternet yasağına karşı eylemler, 4+4+4 eylemleri, kürtaj yasağı protestoları, sınav sorularının çalınmasını protesto gösterileri ve en önemlisi de Birinci Cumhuriyet'in milli günlerinde yapılan ve ülke çapında yüz binlerin katıldığı eylemler.

Bu açıdan bakıldığında, yeni rejimin ekonomi politiğini sembolize eden bir şekilde, kentin merkezindeki yeşil alanlardan birinin AVM'ye dönüştürülmesine verilen çevreci bir tepki, kısa süre içerisinde rejimin bütününe ve onun tepesindeki isim olan Erdoğan'a yönelmiş, daha önceki eylemlerde parça parça sergilenen öfke, Haziran'da bütünlüklü ve süreklileşmiş bir veçheye kavuşmuş, en önemli ifadesini de "hükümet istifa" sloganında bulmuştur.

Haziran isyanı 11 yıllık AKP iktidarı boyunca devam eden ve muazzam bir propaganda aygıtı aracı-

lığıyla sürdürülen yoğun söylemsel, ideolojik ve politik saldırının, toplumun çok önemli bir bölümünü teslim almayı başaramadığını, çok önemli bir toplamın Sünni-Ulus projesini ve hegemonya projesini reddettiğini ortaya koymuştur.

Haziran Direnişiyle birlikte hem içeride hem dışarıda yeni rejimin bir yönetememe ve hegemonya kriziyle karşı karşıya olduğu ortaya çıkmış, direnişle birlikte bir yandan Erdoğan ve AKP uluslararası sistem açısından giderek meşruluğu sorgulanır bir niteliğe kavuşurken öte yandan iktidar bloğu içerisindeki çatlak derinleşmiştir. Dolayısıyla, Haziran Direnişi 17 Aralık krizine doğru giden sürecin temel uğraklarından biri olmuştur.

Yeni rejimin ve Sünni-Ulus projesinin en büyük krizine tanıklık ettiğimiz günlerden geçiyoruz. Yeni rejimi kuran güçler, yani AKP ve Cemaat, kendi aralarında çok ciddi bir iktidar mücadelesine tutuşmuş durumda. Bu ise yeni rejimin esas sahibinin kim olacağına dair bir kavga anlamına geliyor. Rejimin krizinin derinleşmesi de bir restorasyonla krizi ertelemeyi başarması da muhtemel. Bizim için önemli olan ise denkleme başka bir faktörün, yani yeni bir Haziran'ın eklenip eklenmeyeceği. Rejim kendi krizini kendi iç dinamikleriyle mi çözecek, yoksa kendisini restore mi edecek sorularının dışında bir ihtimal daha var: O da halkın kendi sözünü söyleyerek yeni rejimi ve Sünni-Ulus projesini tarihin çöplüğüne yollaması.

DİPNOTLAR

1) Ulusun kuruluşunda dışarıda bırakılanlar, ulusal ekonomi modeli ile emperyalizm arasındaki ilişki ve aydınlanma ile ne anlaşıldığı gibi çok önemli meselelerin asla göz ardı edilmemesi ve tarihsel maddeci bir eleştiriye tutulması kuşkusuz son derece önemlidir. Ancak rejimin karakteristiğini ve bugün neyin değişmekte olduğunu göstermeye odaklanan bu çalışmada söz konusu eleştiriye doğrudan girişilmeyecektir.

2) Bu, aynı zamanda Türkiye akademisindeki ve düşünce dünyasındaki hegemonik paradigmadır. Türkiye tarihini sınıflar mücadelesi ve emperyalizmle ilişkilendirmek yerine, devletle toplum arasındaki mücadele üzerinden okuyan bu paradigma hem liberal hem de muhafazakâr entelijansiya tarafından üretilmekte ve aynı zamanda gazeteler, televizyonlar aracılığıyla gündelik dile tercüme edilerek yeni rejimin ideolojik hegemonyasını yeniden üretmesine büyük katkı yapmaktadır.

3) Bu noktada liberal söylemin AKP'ye yönelik "neo-Kemalizm" eleştirisini kesin bir şekilde reddetmek gerektiğini belirtmek isterim. Kemalizmi Türkiye'deki her siyasi gelişmeyi açıklamak için kullanmak da, her türlü otoriterleşme eğilimini Kemalizmin yeniden üretilmesi olarak görmek de açıkça tarih ve bilimdışı bir yaklaşım olma niteliğine sahiptir.

4) İslam'ın/Sünniliğin Kemalist rejim için diğer dinlere/mezheplere göre daha tercih edilir olduğunun ve kabul gördüğünün en önemli delili olarak, Cumhuriyet kurulduktan sonra yaşanan göç dalgası sırasında Azeri Türklerinin Şii ve Gagavuz Türklerinin Hıristiyan olmaları nedeniyle kitlesel bir şekilde Türkiye'ye gelmelerinin engellenmesini gösterebiliriz.

5) Burada Kemalizmle kastedilen 30'lar ve 40'ların Kemalizmini 60'lar Türkiye'sinde soldan yorumlayanlarca yaratılan sol-Kemalizm, Atatürkçülükle kastedilen ise devletin söylemindeki haliyle, ırkçılık ve gericilikle de flört eden gerici bir söylem olarak sağ-Kemalizmdir.

6) İslamcıların Abdülhamit sevgisi ve İttihatçı nefretinin temel nedenlerinden biri de budur. Buna göre; Abdülhamit'in indirilmesiyle birlikte "milletin saltanatı"na son verilmiş, İttihatçı-Kemalist-darbeci geleneğin yıllar sürecek iktidarı başlamıştır.

7) Bu noktada CHP'nin de hem yeni rejime hem de Sünni-Ulus projesine ikna olduğu ve bunları veri alarak siyaset üretmeye çalıştığı görülmektedir. 30 Mart yerel seçimlerine sağcılaşarak girmenin ötesinde AKP-Cemaat kavgasında Cemaatten neredeyse hiç söz etmeksizin muhalefet yapmaya çalışmak da bunun bir kanıtı olarak değerlendirilebilir. CHP, yeni rejimin içerisine girdiği krizin bir restorasyonla aşılması girişiminde kendisine bir rol biçileceği beklentisiyle, yeni rejimi de Sünni-Ulus projesini de reddetmek yerine ona eklemlenmeyi bir siyasal strateji olarak benimsemiş durumdadır.

Dinsel ideolojiyle mücadele neden gerekli?

Efendi tanrı - kul insan arası eşitsizlikçi ilişki kalıbı, eşitsizlikçi ilişkilerin aklanıp, yeniden üretilip tanrıların ortaklıkta görünmediği koşullarda, tanrıların/tanrının yeryüzündeki vekilleri olduklarına inanılan peygamberlere, halifelerine, tanrının yeryüzündeki vekili sayılan yöneticilere, kendilerinin tapınaklarda tanrının işlerini yürüten kahyaları, sözcüleri olduklarını kabul ettirmiş dincilere ve tanrı gibi efendi sayılan köle sahibi egemen sınıf insanlarına hizmete yarayacaktır. Tanrı bu, kul bu, din bu...

Alâeddin Şenel

Okuyacağınız makale, geçtiğimiz ay internette yayın hayatına başlayan *Ateist Dergi*'nin Alâeddin Şenel ile yaptığı geniş söyleşiden derlenmiştir. *Ateist Dergi* yöneticilerine teşekkür ediyor, başarılar diliyoruz.

Sınıf savaşımının, sıcak savaş ve devrimler yanı sıra, ekonomik savaşım, siyasal savaşım, ideolojik savaşım gibi "soğuk savaş" biçimleri vardır. Sınıflı toplumların başından beri bu savaşımda "dinsel ideoloji" kullanılagelmiştir. Sınıflı toplumların ilk biçimi, toplumsal artının tarım emekçilerinden sağılıp aktarıldığı zamanlarda görülmüştür. İkinci evresi artının daha çok endüstri emekçilerinin sömürülmesiyle sağlandığı çağımızın kapitalist toplumlarında yaşanmaktadır.

Dinsel ideolojik hegemonyaya ya boyun eğeceğiz ya da direneceğiz

Dinsel düşünüş, tarımcı sınıflı toplumlara cuk oturmuştur. Endüstrinin egemen üretim biçimini oluşturduğu toplumlarda ise (ister kapitalist ister sosyalist çeşitlemelerinde olsun) üretim teknolojileri de üretim ilişkileri de "bilimsel düşünüş" biçimini getirip geliştirmiştir. Ne var ki endüstri toplumunun kapitalist çeşitlemesinde egemenler, sınıf ve sınıf savaşı gerçekliğini örten dinsel ideolojilere dönüş yapmışlardır. Çünkü dinsel ideolojideki tanrı-kul eşitsizlikçi ilişki modeli, eşitsizlikçi üretim ve sınıf ilişkilerini hem aklamaya hem örtmeye uygun bir "referans" sunar. Bu, yordamlamayla kavrandıktan sonra burjuvalar için, dinsel inançları kökleri tarımcı toplumlarda yatan ama emekçi kitlelerde varlığını aile içinde, tapınaklarda, dinsel okullarda sürdüregelen gelenek, görenek, değerlere seslenilerek ve demokrasi, seçim düzenekleriyle, "halkın inançlarına saygı" istemiyle sömürülmesi güç olmamıştır.

Endüstri Devrimi sonrası sınıf savaşı, örgütlenme ve bilinçlenme yolunda emekçiler, yeryüzünde yer yer emekçi düzenleri kurabilecek noktalara varmışlardı. Ancak burjuvazinin dine dönüş, tanrıya emanet oluş politikaları, bu gibi kazanılmış (sınıf partileri, sendikal örgütlenme vb.) bölgelerin elden kaçırılmasına yol açtı. Öyle ki burjuvazi, önceki dönemlerde bilinçlenmiş emekçileri bile, örgütsel varlıklarını dağıtıp, doğar doğmaz verilen adlar, nüfus cüzdanlarındaki "dini: İslam" dayatması, dinsel bayramlar, yetmedi ölünce dinsel törenlerle "geri kazanabilmektedir". Sonuçta emekçilerin, yazgılarına boyun eğip, tanrının önündeymiş gibi Patron'un önünde el pençe divan durması sağlanabilmektedir.

Ne yapmalı? "Üstyapısalcılık" olarak gösterilip suçlanabilmesi olasılığını göğüsleyerek, sınıf savaşımının hem altyapıda hem üstyapıda olmak üzere iki platformda birlikte yürütülmesi gereğini savunmaktayım. Öyle görülüyor ki altyapının (üretim biçiminin) değiştirilmesi üstyapıyı (ideolojiyi) "otomatik" olarak değiştirip belirlemiyor. Eski üstyapı öğelerinin aile, sosyalleşme, kültürel birikim, resmi olan olmayan eğitim kurumları, kitle iletişim araçları vb. yollarıyla yeniden üretilmesi karşısında üstyapısal savaşımdan kaçınılamayacak noktaya ulaşılmıştır.

Sözü şuraya getireceğim: İdeolojik savaşım, demokrasi söyleminin ve kitle iletişim araçlarının (bilişim teknolojisi devriminin) doruk yaptığı onyıllarımızda, kısa erimlerde (kısa vadelerde) sınıf savaşının sonucunu belirleyici olabiliyor. Bu savaşımda üyeleri endüstri devrimini sindirememiş (bizimki gibi) ülkelerde, sınıflı toplumla birlikte yerleştirilen ve onunla birlikte sürdürülen "dinsel ideoloji" etkili biçimde kullanılabiliyor. Öyle görünüyor ki din, sınıflı toplum ortadan kaldırılana dek tarihin çöplüğüne atılamayacak. Ona bağlı olarak "yaratıcı ve yazgıcı" tanrı inancı, insanlığın "sınıflı toplum sorunu" ya-

Tanrısal adalet, Spartaküs köle ayaklanması bastırılınca tutsak alınan, Roma'ya çıkan yolun kıyısında sağlı sollu çarmıha gerilen altı bin insana çektirilen acılarda mı?

nı sıra "ölüm sorunu" (hele savaşlar, trafik kazaları, doğal afetler, borçlanmalar, yarışmalar, erkek egemen kültür vb. ürünü doğal olmayan erken ve beklenmeyen ölümler) sürdüğü oranda varlığını sürdürebilecek. Sürdürüldüğü sürece onları sınıf savaşında kötüye kullananlar çıkabilecek. Sömürülenlere, haksızlığa uğrayanlara, yaşamları birilerinin çıkarları için cehenneme çevrilenlere, "tanrısal adalet" ile sonul yargı ve sonsuz yaşam umudunu besleyen "ötedünya" inancı, duygularına, akla ve gereksinimlerine uygun gelebilecek. Öyleyse bu inançların gerçekliğe, akla uygun olmadıkları gibi sömürülmelerin, acılarını azaltmak şöyle dursun artıracağını korkmadan, bıkmadan usanmadan anlatmak ideolojik savaşımın bir gereği. "Ya bu konulara girmeyelim, inanan emekçileri patronların, egemen sınıfın safına itmeyelim" tutumu bizi kapitalist düzenin dinsel ideolojiyle desteklendiği yönetimlere dek getirdi. Üstelik dinsel ideolojik savaşım cephesini siz (kendini emekçi sınıfların davasıyla özdeşleştirmiş aydınlar) açmasanız da onlar çoktan açmış bile. Öyleyse, dinsel ideolojik saldırılara karşı çıkmaktan başka seçenek görünmüyor ortada. Hem de dolaylı yollardan, kıvırtmadan, cepheden karşı çıkmak gerek:

Sen ne diyorsun arkadaş! "Yetkin yaratıcı" nerede? Yetkin bir yaratıcının yetkin yapıtları nerede? Bitkileri, hayvanları, insanları yakıp, yıkıp, ezen yanardağlarda, yersarsıntılarında, tayfunlarda, sellerde, yangınlarda mı? Hani, nerde yetkin yaratıcının (eksiksiz, kusursuz olması beklenen) "yetkin yaratıkları"? Analarının karnından kalıtsal beden ve akıl hastalıklarını birliklerinde getiren suçsuz bebekler mi? Ya "ilahi adalet" nerede gerçekleşmiş? İnsanlığın leşyiyicilik, yamyamlık, kafatası avcılığı uygulanan "barbarlık" dönemlerinde mi? "Uygar" Roma İmparatorluğu'nun kölelik düzeninde mi? Spartaküs köle ayaklanması bastırılınca tutsak alınan, Roma'ya çıkan yolun kıyısında sağlı sollu çarmıha gerilen altı bin insana çektirilen acılarda mı? Tek bir kentte yüz binlerce insanı kavuran atom bombasının atıldığı Hiroşima'da mı gerçekleşmiş tanrısal adalet? Ya da o bombayı (haydi atılmasını engelleyemez miydi? sorusunu bir yana bırakalım) yaptıran, attıran yöneticileri cezalandırmak şöyle dursun, sınıfları İslam, Hıristiyan başka dinlerden halkların başına bela olacak biçimde ekonomik teknolojik gelişmeyle "ödüllendirmesinde" mi kendini göstermiş tanrısal adalet?

"Aman inançlara saygısızlık etmeyelim" diyenler mi var, onlara verilebilecekler yanıtları yutup yutkunmamalıyız. Töre cinayetlerine, kan gütmelere, haçlı inançlarına, cihat (inanç yolunda savaş görevi) kışkırtmalarına da (eleştirmeyip) saygı mı göstereceğiz? Hindistan'da Brahma kastı içinde ölen bir din adamının karısının ne kadar genç, ne kadar sağlıklı olursa olsun kocasıyla birlikte diri diri yakılmasının doğru olduğu inancını alalım. Sömürgeci İngiliz kamu yöneticisince (1840'larda) yasaklanınca Brahmanlar gelip inançlarına saygı gösterilmesini istemişlerdi. İşin püf noktası burada. Ölen Brahmanın inancına mı yoksa yakılacak karısının haklarına mı saygı gösterilmeli? Sorulması ve yanıtlandırılması hiç de güç bir soru değil. Saygı (o ya da bu sınıftan, cinsten olduğuna bakılmaksızın) insana, gerçek insan öznelerine gösterilmelidir. Maddesel ya da simgesel putlara (Hindu inancının 320 milyon hesaplanan tanrılarına) değil!

Hindistan'da inançlara saygı gösterilmesini isteyen Brahmanlar kastı üyeleri aslında, inançlar, gelenekler kanalıyla kastlarının üstünlüğünü, ayrıcalıklarını, çalışmadan (çalıştırdıkları paryaların sırtından) yaşama düzenini sürdürmek istiyorlardı. Bizde ne isteniyor? Kendilerini Allah'ın sözcüsü atamış siyasiler bile, Allah adına konuşup "Bugün Allah için ne yaptın?" diye "kulları" her gün sorguya çekiyorlar. Bakıyorsunuz yapmanızı istediklerinin (ender olarak size, emekçi çevrelere, tüm olarak insanlığın yararına) çoğu, eninde sonunda ("insanların" değil) İslamların, partilerinin, egemen sınıfın insanlarının, yöneticilerinin çıkarına.

Sonuç olarak, kaçınılamayacak bir ideolojik savaşımın tam göbeğinde bulunuyoruz. Dinsel ideolojik hegemonyaya ya boyun eğeceğiz ya da direneceğiz.

Varlığı kesin olarak bilinmeyene "var" demek, ahlâk kavramıyla uyuşmaz

Siyasal, ideolojik tartışmalar bir noktada "peki siz Allah'a, Peygamber'e inanmıyor musunuz?" sorusuna getiriliyor. "İnanmıyorum" diyemeyeceğinize duydukları güvenle tartışma, konusu ne olursa olsun, bu noktada kazanılmak istenmektedir. O noktaya dek söylediklerinizi, sorduklarınız üzerinde düşünme, yanıt verme gereği görülmeksizin, sizin dinsiz, dolayısıyla ahlâksız olduğunuz izlenimi yaratılmak istenir. Dinsel ideolojik saldırıda izlenen taktik genelde budur. Sizinle birlikte savunduğunuz düşüncelerin, değerlerin böylece çöpe atılmak istenmesidir. Oysa, kanımca akla ve ahlâk değerlerine uymayan

asıl dinsel, ötedünyacı (ve Brahmancılık/Hinduculuktaki biçimiyle öteyaşamcı) inançlar, özelikle de tektanrıcılıktır.

Şöyle ki, düşünmenin başına bir aksiyom (kanıtlandırılmaya gerek duyulmayacak kadar açık gerçek sayılan inanç) varlığı hakkında hiçbir nesnel, bilimsel kanıt gösterilemeyen bir aşkınözne ve ötedünya yaşamı konmaktadır. Böyle bir inanç ve bu inançla teslim alınmış jüri karşısında, tartışma tanrının varlığı yokluğu üzerine çekilmedikçe hiçbir argüman tutunamaz. Çünkü var olmayanın varlığı bir kez kabul edilmişse, ona yüklenen herhangi bir nitelik, onunla bağlantırılan herhangi bir "doğru", herhangi bir "gerçek", herhangi bir "değer" de kabul ettirilmiş olacaktır. Öyleyse, işin başında, varlığı kesin olarak bilinmeyene, bildirilmeyene "var" demek ahlâk kavramıyla uyuşmaz.

Standart ahlâk anlayışımızla sorgulayabileceğiniz bir insan düşünün: "Babam bu işin ustası, bana inan" diyor. İnanıyor, işi baba oğul onlara veriyorsunuz. Babası var mı yok mu belli değil. Parayı peşin almış ama gelip işi yapan yok. Böyle bir söze doğru, böyle bir kişiye ahlâklı denebilir mi? "Ne ilgisi var" diyen mi var? İnsanlık örneğin tektanrıcı inancın başından beri "meded ya Allah" diyor, gelen var mı?

Yıllar önce "Hiroşima Bombalanırken Tanrı Neredeydi?" başlıklı bir yazım yayınlanmıştı. Orada şöyle düşünmüştüm. Her şeyi bilen, her şeyi gören, her şeye gücü yeten bir tanrı, öyle bir bomba ile 200 bin kişinin kavrularak öldürülebileceğini bilmez mi? Kalanların çocuklarının doğuştan kanserle dünyaya geleceklerini düşünmez mi? Şişko oğlan (İng. *fat boy*) denen bomba atıldıktan sonra bile tanrı onu, kendisinin koyduğu doğa yasalarını askıya alıp, yere düşmeden, sözgelimi yere 50 metre kala havada asılı durduramaz mıydı? O zaman, ikincisinin Nagasaki'ye atılmasından vazgeçilirdi. Onu havada asılı gören sonraki kuşaklar (içlerinde ben) olarak "tamam" derdik, "varlığı" kuşkusuz. Bir de istediklerini, binlerce yıl öncesinin dinlerinde, mezheplerinde, kitaplarda farklı farklı aktarılan sözleriyle değil, gökgürültüsü gibi bangır bangır konuşmasıyla aracısız işitebilseydik! Ya da varlığı her insanın beyninde 2+2=4 kadar kesin algılanabilseydi!

Hiroşima'ya atom bombası atılırken tanrı neredeydi?

Ama böyle bir şey olmamışsa, olmuyorsa, Hiroşima benzeri yıkımlar insanların yakasını bırakmıyorsa, insan insanı diri diri yakıp, derisini diri diri yüzebiliyorsa, tanrılar, dinler, inançlar onları durdurmuyor, durduramıyor demektir. Durdurduğunda bakın ne oluyor: *Tevrat-Yeşu Kitabı* 10/12-13'te olanlar şöyle anlatılıyor: "Yeşu [İsrailoğullarının savaşçı peygamberi] halkın önünde ... şöyle seslendi: Dur ey güneş Givon üzerinde. Ve ay sen de Ayalon Vadisi'nde." Halk düşmanlarından öcünü alıncaya dek güneş durdu ay da yerinde kaldı. Bu olay *Yaşar Kitabı*'nda da yazılıdır. Güneş yaklaşık bir gün boyunca göğün ortasında durdu... [Böylece ortalık kararıp düşmanların kaçarak kurtulmasını önlemiş Rab hepsinin kılıçtan geçirilmesini sağlamış] "Çünkü Rab İsrail'den yana savaştı" deniyor.

Maddeden bağımsız ruh gördünüz mü?

Tanrının varlığı ve yaptıkları, yapmadıkları öyküleriyle olgular ve doğrular karşılaştırıldığında, yetkin ve hakça (adil) bir tanrının varlığından söz etmenin yeri ve gereği olmasa gerek. Bu, sorunun pratik yaşam ve ahlâk ile ilgili yönü. Bir de kuramsal, bilimsel yönleriyle ilgili sorunları var. Maddeden tümden bağımsız ruhlardan, maddeyle birlikte görünmeyen ruhsal (psikolojik) durumlardan bilimsel olarak söz edilebilir mi? Örneğin cinlerin varlığından, cinlerin içine girdiği insan davranışlarından, cin çıkarmadan söz etmek ne denli gerçeğe, bilimsel bilgilerimize uygun düşer? Ben kendi adıma yaşamım boyunca maddeden bağımsız bir ruh olayıyla karşılaşmadım. Ruh denen niteliğe sahip olmayan taş gibi cansız, bitki gibi canlı varlıklarla dolu her yer. Ama madde ile birlikte bulunmayan, maddeden bağımsız tek bir ruh göremiyor, gösteremiyor, algılayamıyoruz. Çünkü yoklar. Onlar yalnızca kafamızda var. Bunun anlamı, o ya da bu ruhun maddeyi, canlıyı insanı yaratıp belirlemesi şöyle dursun, ruh denen karmaşık niteliğin varlığının sıkı sıkıya maddeye, onunla birlikte var, onunla birlikte yok olacak derecede bedene bağlı, bağımlı olduğudur.

Gerçekten psikolojide (Türkçesi ruhbilim değil ruhbilgisi ile karşılanması gereken bilgi dalında), ruh olgusuyla, ruh olaylarıyla, ruh durumlarıyla anlatılan nedir, bir bakalım: Canlılık, beslenme, üreme, duyu, duygu, düşünme olgularının karmaşık birliğidir. Öyle ki duyu (acı, tatlı) algılama yetisi yitirilmişse, ruhun bir öğesi eksilmiştir. Duyular ile onları değerlendiren düşüncelerin birliğinden oluşan (örneğin acı biber turşusundan hoşlandığınızı düşünüp söylediğinizde içinde bulunduğunuz) duygu durumlarınızı (Alzheimer hastalığında olduğu gibi) algılayamıyorsanız, ruhun bir öğesi daha gitmiştir. Bunlar yanı sıra (bitkisel yaşama girilen koma durumlarındaki gibi) düşünemiyorsanız, beslenemiyorsanız, üreyemiyorsanız ruhunuzdan söz edilmesi iyice güçleşir. Beyin ölümü ile (hatta beden ölümü gerçekleşmeden duyma, duygulanma, düşünme, kaslara komut gönderme işlevlerinin görülememesiyle) ortada ruh kalmaz. Oysa ruha, bedenden bağımsız bir varlığa inanç tam da beden ölümünden öncesi kadar (son nefesten) sonrası için söz

Madde ile birlikte bulunmayan, maddeden bağımsız tek bir ruh göremiyor, gösteremiyor, algılayamıyoruz. Çünkü yoklar. Onlar yalnızca kafamızda var.

konusu edilmektedir. Öyleyse ruhsal niteliklerin maddeye bağımlılığı matematiğe vurulabilecek kesinlikte bilimsel bir gerçektir. Demek ki, dinsel ideolojide bilimsel gerçeklik tepetakla edilmektedir. Tevfik Fikret'in söylediği gibi, insan putunu kendi yapar, kendi tapar. Yalın maddeler cansızdır. Canlılık karmaşık maddelerin niteliklerinden biridir. Maddeden tam bağımsız ruh, maddeyi (evreni) canlıları, insanı yaratan bir yaratıcı kavramı, insanın yarattığı bir düşüncedir. Sorun zaten, tanrının varlığından yokluğundan çok tanrı inancının varlığında veyokluğunda (sınıfsal, ideolojik işlevinde) düğümlenmektedir.

"Yaratıcı, yazgıcı tanrı" kavramını ilk sınıflı toplumlardan beri yaşatıp sınıfsal çıkarları yönünde sürdürenleri anlayabiliyoruz. Peki, kişisel ve sınıfsal zararlarına karşın birçok insan bu inançları nasıl içselleştirilebiliyor, derseniz. Bunun kültürel geleneğin, ideolojik eğitimin kurbanı olmak gibi toplumsal nedenleri yanı sıra bireysel koşulları var. Yaşlılıkta yoğunlaşan ölüm korkusu bunlardan biri. Ama asıl bireysel kaynağı çocukluk döneminde çocuk psikolojisinde ve eğitiminde: Annenin çocuğuna yaşamı öğretip eğitmesini ele alalım. Çocuğu durdan sustan anlamıyorsa, ya acıyla ya da öcüyle korkutulup koşullandırma (kolaycı) yoluna gidilebilmektedir. Çocuk ise yaşamı, önce kişisel deneyimlerinden çok, ana babasının, yetişkinlerin verdikleri bilgilerle öğrenmektedir. Olanları kendisi değerlendirebilecek, nasıl davranmasının uygun, doğru olacağını kendisi düşünüp karar verecek durumda değildir. Büyüklerinin dediklerini doğru bulup, onların doğruyu söylediklerine "inanacaktır." Yani çocukta inanma, düşünmeden önce gelir. Ana baba da, öğretmen de (ileride yöneticiler de) böyle bir psikolojik eğilimin varlığını yordamlamayla öğrenip onu, çocukları denetleyip onları istedikleri biçimde yetiştirmede, iyiye olduğu kadar (sınıflı toplumda) kötüye kullanabilmektedirler. Dinsel inançları ve ideolojiyi bu bağlamda düşünün, gücünü ve (olumsuz) etkilerini anlayacaksınız.

Fransa burjuvazisinin "kıvırtması"

Egemen sınıfların hangi durumlarda neler yapabileceklerinin en iyi örneği devrim sırası ve sonrası Fransa burjuvazisinin "kıvırtması"dır. Gerçekten, Fransız Devrimi (1789) öncesi, biliyorsunuz, savaşçı (toprak sahibi) ve dinci (iman sahibi) soylu kesimler egemen katmanlardı. Kırlarda yarı köle konumundaki serfler ile kentlerdeki "baldırıçıplaklar" denen emekçiler ise sömürülen, yönetilen katmanları (zümreleri) oluşturuyorlardı. Hepsinin birden tanrının kulları olduklarına inandırılmışlardı. Katmanlar arasındaki sömürüyü gizleyip çıkar farklılıklarını örterek onları birleştiren Katolik Kilisesi idi. Böyle bir yapıda Haçlı Akınları (11.-13. yüzyıllar) ve sonrası gelişen ticaret devrimi (15.-16.yüzyıllar) ile palazlanan (üçüncü katman olarak) burjuvazi (kentli kesimler) ekonomik erki ele geçirmişti. Egemen sınıf konumuna geçebilmek için siyasal erki (yönetimi) de devrim ile tekellerine almaya kalktılar. Bunun için önce kırlı emekçileri soylu efendilerinin boyunduruğundan kurtarmaları gerekti. Bunun için de kırlı ve kentli kesimlerin kafalarını tanrıya kulluktan (dincilerin boyunduruğundan) kurtarmaları gerekiyordu.

Bu yolda, devrim sırasında, Kilise topraklarına el kondu. Devrim yasalarına uyacakları belgesine imza vermeyen papazlar görevden alındı. Kilise okulları kapatıldı. Kiliselerde "insanlık dini" adı altında din eleştirisi yapılıp, insanı yücelten değerler savunulmaya başlandı. Yani yükselen burjuvazi ateist propagandayı, serfleri, kentli baldırıçıplakları dinsel inançlarından (dolayısıyla soyluların boyunduruğundan) kurtarmada kullandı.

Gerçekten Fransız devrimcileri bu amaçla Fransız Enstitüsü içinde bir çalışma grubu oluşturdular. Başına, bilginin kaynağının (Kutsal Kitap, papazların kafası değil) duyularımız ve deneyimlerimiz olduğu savına dayanılan (İngiliz ampirizmi benzeri) sensualist felsefeyi benimsemiş bir aydın, kafası devrimcilerin giyotininden son anda kurtarılan Destutt de Tracy adında soylu kökenli bir bilgin getirildi. Devrimcilerin "düşüncelerin bilimini yapan kimseler" anlamında "ideolojistler" dedikleri bu çalışma grubundan bekledikleri, devrimci eğitim ilkeleri ve eğitim kurumları için öneriler geliştirmeleri. Destutt de Tracy çalışmalarını (1801'de) *Ideologie* başlıklı yapıtında yayınlıyor. Durkheim'ın "sosyoloji" kavramı nasıl "toplumun bilimi" anlamına geliyorsa "ideoloji" de, benzer biçimde, önceleri "düşüncenin bilimi" anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Adı bile onun insanların dinsel inançlara niçin kapıldıkları, ne tür bir eğitimle bilimsel düşünebilecekleri konusuna odaklanan içeriğini açıklayıcıdır.

İdeoloji, bilimsel düşünüşün geliştirilmesi için sosyoloji kadar önemli bir bilim dalı olarak kurulmuştu. Napolyon döneminde olumsuz anlam kazandırılınca lise ders programlarına konmayıp aşağılanmaya başlandı. Niçin? Napolyon önceleri, öteki Fransız devrimcileri gibi kendilerine "ideolojist" denen grubun çalışmalarını, düşüncelerini ve önerilerini göklere çıkarıyordu. Zamanla burjuvazinin gereksinimleri, Fransa politikasında sınıflar arası güç dengeleri değişti. Baldırıçıplaklar proletaryaya dönüştü ve yönetime katılmaktan dışlandı. Avrupa aristokrasisi Fransız burjuvazisine ("kötü örnek olur, devrimi bizim burjuvazimize de bulaştırır" diye)

saldırdı. Buna karşı Fransız burjuvazisi önce savunmada kaldı. Sonra, başarılı olunca, "tüm insanlığın özgürlük, eşitlik, kardeşlik değerleri için savaşıyoruz" propagandasıyla karşı saldırıya geçti.

Kilise okullarının yeniden açılması Napolyon yönetimi döneminde bu koşullarda gündeme getirildi. Napolyon, ideolojistleri şaşırtan bir kararla açılmasından yana oldu. İdeolojistlerin sert eleştirilerine uğradı. O da ideolojistleri aşağı yukarı şöyle eleştirdi: "Size artık ideolojist değil (demagog sözcüğününkini çağrıştıran bir anlamla) 'ideolog' denecek. Çünkü kafalarınız havada, ayaklarınız Fransa gerçeklerine basamaz olmuş." Kim haklıydı ve neydi Fransa gerçekleri? İçeride, emekçiler (din eleştirisiyle ve devrim eylemiyle) toprak sahiplerinin ve Kilise'nin elinden kurtarılıp fabrikalarda toplanmış. Artık eleştirel düşünmeleri gerekmez, hatta zararlı. Patronların, teknisyenlerin buyruklarını yerine getirebilecek kadar ve getirebilecek biçimde eğitilmeleri yeter de artar bile. Dışarıda, orduda benzer bir gereksinim var. Verilen komutlara (doğru mu yanlış mı, yararımıza mı zararımıza mı diye eleştirmeden) harfi harfine uymaları, "öl denmişse ölmeleri" beklenir olmuş. Her iki alanda, emekçilerin gerçekleştiremeyecek umutlarını, mutluluk beklentilerini ötedünyaya ertelemelerini sağlayacak bir inançlar dizgesine yeniden gereksinim duyulur. Bu da ailede verilen dinsel eğitimin (liselerde, üniversitelerde bilimsel eğitim şansı verilmeyen kesimler için) kiliselerin pazar ayinleri ve Pazar Okulları ile desteklenip pekiştirilmesiyle karşılanmış olacaktır.

Bu geri dönüşün evrelerinin az çok kronolojik, kronolojik olmasa bile sistematik (düşünsel, mantıksal) sırası şöyle görünüyor: Başlangıçta izlenen inançlar yerine getirilen rasyonel, eleştirel düşünüşün gereği "din eleştirisi" politikasında frene basılır. Tartışma, burjuva aydınları arasında tanrının varlığı-yokluğu, "ateizm" üzerinde yoğunlaştırılır. Bir süre sonra bu kadar insan inanıyorsa "tanrı yoktur" diyerek onların kalbini kırmayalım; ama değil mi ki evrensel insan değerlerini savunuyoruz çeşitli kutsal kitapları, dinleri, mezhepleri eleştirmekle yetinelim denir. Bu ikinci evrede izledikleri, yaratıcı, yönetici bir tanrının (fabrika sahibinin varlığına benzeyen) varlığına inanılıp, onun çeşitli sözcülerine inanılmadığı, deizm (teizm değil) düşüncesidir. "Ya çeşitli dinlerden ve mezheplerden insanlar birbirlerine nasıl davranmalılar?" sorusunun yanıtı, zamanla "inançlara saygı" politikasını getirmiştir (Oysa saygının inançlara, putlara değil gerçek insan öznelere gösterilmesi gerektiğini göstermiştik). Yöneticiler uyruklara nasıl davranmalı sorusunun yanıtı "din işleriyle devlet işlerinin karıştırılmaması" yani "laiklik" politikalarının geliştirilmesi evresinde verilmiştir.

'Din'in kökeninin sosyo-ekonomisi

Yukarı Paleolitik uzman avcı kültürlü toplulukların muska işlevi görmüş nesneleri, bir tür sanal özneler olarak sonraki kültürlere geçirilebilmişlerdir. Onların benzerleriyle asalaklıktan üretime geçilmiş topluluklarda (örneğin Hacılar kazı yerinden çıkarılıp sergilendiği Anadolu Medeniyetleri Müzesi Neolitik kültür objeleri vitrininde de) karşılaşabiliyoruz. Ancak, artık onlar tarımcı topluluklarda, üretimle aşılmış nüfus darboğazıyla ilgili objeler olmayıp, verimliliği toprağı işleyen kadına benzetilen "toprak ana" simgeleridir. Bu dinsel düşünüşe geçiş evresinde de tanrıça konumuna yükseltilmiş değillerdir.

Kilise okullarının yeniden açılması Napolyon yönetimi döneminde gündeme getirildi.

Bu noktaya dek gelişen geçim ve düşünüş biçimlerinin başlangıcında, biyolojik evrimde erkek dişi farklılaşmasına dayanan cinsler arası işbölümü vardır. Erkekler avcılık kadınlar toplayıcılık işlerini üstlenmişlerdir. Son buzul çağını izleyen tarihlerde (MÖ 10. binyıl - 8. binyıl arasında) çoraklaşan Ortadoğu bölgelerinde, yaşam çemberini bir yılda tamamlayıp ertesi yıla tohumlarını dökerek geçebilen yabanıl tahıl türleri yaygınlaşır. Buralardaki toplulukların kadınları, önce onları devşirerek, sonra çapalayıp, sulayıp gübreleyerek, en sonunda da tohumlarını götürüp sulak yerlere ekerek, insanlığı asalak geçim biçimlerinden üretici geçim biçimine geçirmiş görünürler.

Tarımsal üretimin sap saman gibi insanlarca yenmeyen artıkları erkeklerin bir zamanlar avladıkları hayvanları tutsak tuttukları ahırlarda beslemeye başlamalarıyla, yabanıl bitkiler yanı sıra yabanıl hayvanlar evcilleştirilmiş olur. Tarım, ekilen tarlanın başından ürün alınana dek ayrılmamayı gerektirince yerleşik köy yaşamına geçilmiş olur. Köyler tahıl ambarlarıyla ve ağıl hayvanlarıyla gelecek için geçim güvenliği sağlanabilen yerlerdir. Çiftçi yaşam biçimi, sağladığı bu güvenlikten dolayı ilk köylerin çevresindeki özgür dolaşan avcı toplayıcı toplulukların da yerleşik yaşama geçmeye başlamasıyla hızla yayılır.

Ancak zamanla (Filistin'den Orta Asya'ya uzanan) yabanıl tahıl habitatının güneyinin ve kuzeyinin çiftçiliğe pek uygun olmadığı anlaşılacaktır. Güneyindeki bozkırlarda zamanın çapa tarımıyla işlenmeye elverişli kumlu topraklar vardır. Ama yağış yeterli değildir. Kuzeyindeki yaylalarda yağış yeterlidir ancak toprak, çapayla işlenemeyecek derecede kök salmış sık otlarla kaplıdır. Her iki bölgede hayvansal besin üretimine uygun uçsuz bucaksız otlaklar uzanmaktadır. Buralardaki köylerde hayvansal besin üretimine daha fazla önem verilmesi eğilimi, yerleşik yaşamın bırakılıp otlaktan otlağa göçebe çoban yaşamına geçilmesiyle sonuçlanmıştır.

Göçebe çobanların, öteki çobanlara karşı koruma karşılığında haraç ve vergi biçiminde artı almak amacıyla çiftçilerin başına bir yönetici sınıf olarak yerleşmeleriyle devletin doğmuş olacağını söyleyebiliriz.

Bu, sonunda devletin ortaya çıkışına varacak topluluklar arası farklılaşmanın başlayışı demekti. Göçebe çoban topluluklar, tarımsal üretim açıklarından dolayı kendine yetersiz toplumlardı. Ayrıca otlakların sınırları çizilemeyip basanın elinde kalması da, çoban topluluklar arasında sürekli savaşlara yol açması nedeniyle yaşamlarının güvensiz olacağını gösterir. Hem hayvansal besin üretimini erkeklerin yönetmesi, hem otlak ve sürü kapma savaşları, bu topluluklara savaşçı bir yaşayış biçimini getirdi. Yerleşik çiftçiler, onlara göre, tarlalarını ve ambarlarını korumaya çalışan, savaşçılık kültürü göçebelerinki kadar gelişmemiş topluluklar olarak kaldılar.

Hayvanlar doğada yabanıl durumdayken, otladıkları yerin yakınına dışkılarını bıraksalar da, sürekli devinim içinde oraları bırakıp başka yerlere giderler. Ama evcil sürüler ağıllarda ve ahırlarda dışkılarıyla birlikte ve birbirlerine sürtünerek yaşamak zorunda bırakırlar. Bu koşullar ölümcül salgın hastalıkların hızla yayılmasını getirir. Tüm sürünün salgın hastalıkla yok olduğu ya da başka çobanlarca kaçırıldığı, otlaklarından çıkarıldıkları durumlarda göçebe çoban bir topluluğun insanları her halde açlıktan ölmeyi beklemeyecektir. Ellerindeki sürü ürünleriyle köylerdeki tarım ürünlerini takas etmeyi önereceklerdir. Kendi gereksinimlerine yetecek kadar hayvansal besin üretilen köyler bu barışçı alışveriş ilişkisine pek açık olmayacaklardır. O zaman savaşçı ilişkilere başvurulacaktır.

Tarih boyunca sürecek bir geleneği başlatarak köylere saldıracaklardır. Göçebe çobanlar ile yerleşik çiftçiler arası savaşçı ilişkilerin birinci adımı "talan evresidir". Direnen çiftçiler kılıçtan geçirilecek, ambarları boşaltılacak, belki tarımsal üretici kadınları kaçırılacaktır. Bunun altın yumurtlayan tavuğu boğazlamak olacağı anlaşılınca ikinci adım olarak "yağma evresi" başlatılacaktır. Olabildiğince az üretici öldürülüp, beslenmelerine ve tohumluğa yetecek olanın ötesi yağmalanacaktır. Devlet kuramını benimsediğim Oppenheimer, birincisini "ayıcılık evresi", ikincisini "arıcılık evresi" olarak nitelemektedir. Göçebe çobanların, çiftçileri öteki çobanlara karşı koruma karşılığında haraç ve vergi biçiminde artı almak amacıyla, çiftçilerin başına bir yönetici sınıf olarak yerleşmeleriyle devletin doğmuş olacağını söyleyebiliriz.

Bu sınıflı toplumlardan büyük çapta toplumsal artı ürettirme olanağı sunan Mezopotamya Sümer topluluklarında, Dicle-Fırat vadisinde kanal baraj set gibi su denetleme işlerine girişilmiştir. Sulama yapılan, çiviyazılı tabletlerde "tanrının tarlaları" olarak nitelenen topraklardan "tanrının evi" denen tapınağa su gibi akan artı ürünle, tapınakların çevresinde oluşan kentlerde yaşamaya başlayan zanaatçı, tacir, savaşçı (asker) dinci gibi kesimler beslenebilmiştir. İç içe gelişen olgular olarak sınıflı, devletli, kentli eşitsizlikçi uygar toplumların Mezopotamya'da Dicle ile Fırat kıyılarına tespih taneleri gibi dizildikleri (arkeolojik kazılardan ve çözülen çiviyazılı tabletlerden) ortaya çıkarılmış bulunuyor.

Farklı çıkarlara sahip olabilen sınıfları üretim süreci içinde (çalıştıran-çalışan, yönetilen-yöneten, sömüren-sömürülen olarak) bir arada, birlik içinde tutmak için egemen sınıfın kolluk güçlerinin kullanılması her zaman olanaklı ve yeterli olmayacaktır. Eşitsizlikçi düzene (sözde) gönüllü uyulmasını kolaylaştıracak bir ideolojiye (inançlar dizgesine) de gereksinim duyulmuş görünüyor. Bu yolda "dinsel ideoloji", ölünce ruhu yaşatılarak özneleştirilen atalarla ilgili mitosların derlenip, mitolojilerde sistemleştirilmesiyle başlatılmış sayılabilir. Böyle sanal öznelerin ve tarımla ilgili özneleştirilmiş (toprak, su, güneş gibi) doğa güçlerinin (çalışmayan egemen sınıftan, buyuran yöneticiden esinlenilerek) aşkınözneleştirilmeleriyle "dinsel aşkınözneler" (tanrılar) kafada ve sözde yaratılmış oldular. Gerçekten Mezopotamya mitolojisinde tanrılara kişilik biçilirken onların, toplumdaki köle sahibi efendiler gibi çalışmayıp köleleri çalıştırdıkları, üretemeyip kölelerin (kulların) üretip tapınağa getirdikleri adaklarla ve kurbanlarla beslendikleri düşünülür. Öyle ki önceleri kurbanlar tanrılara sunuluyordu. Kanıtlarından biri *Gılgamış Destanı* içinde, tufan sırasında biri dışında insanlar yok edildiği için aç kalan tanrıların Nuh'un kendini kurtaran kurban sunduğunda tanrıların "ete üşüşen sinekler gibi" kurbanın başına üşüştüklerinin yazılı olmasıdır.

İster Sami dillerinde olsun ister Hint-Avrupa dillerinde olsun tanrılar için (İbranice'de ve Arapça'da *Rab*, İngilizce'de *Lord* olarak) "efendi" (köle sahibi ve yönetici) sanı kullanılmaktadır. Tanrıların insan efendilerden ve insan yöneticilerden üstün olduklarını düşündürmek için onlara bir de "yaradan" sıfatı verilir. Bu yolda bir "Yaratılış Mitosu" oluşturulmuştur.

Yaratılış mitosunun elimizdeki çeşitlemesi *Enuma Eliş* olup "Babil Yaratılış Destanı" altbaşlığıyla çiviyazılı Sami dilinden çağdaş Hint-Avrupa dillerine ve oradan Türkçeye çevrilmiş bulunmaktadır.

Bu yapıtın dinle, dinsel ideolojiyle o ya da bu amaçla ilgilenen kimselerce kesinlikle okunup incelenmesi gerekir. Çünkü yapıt, ilk uygar, sınıflı, eşitsizlikçi toplumla birlikte yaratılan dinsel ideolojidir.

Bununla kalmaz, kültürel gelenekle kopyalama yoluyla, Sümer'in kenttanrıcılığından, Mezopotamya'nın ve Ortadoğu'nun çoktanrıcılığına oradan Ortadoğu imparatorluklarının ideolojik gereksinimlerine yordamlamayla geliştirilen bir yanıt olarak (Musevilik, Hıristiyanlık, Müslümanlık evrelerinden geçirilerek) günümüze kadar sürdürülebilen tektanrıcı düşünüşün de kaynağında bulunmaktadır. Öyle ki yoktan yaratıcı, balçıktan biçimlendirici (mantıksal çelişki değil mi?) yazgıcı, yargılayıcı (bir çelişki daha) tanrı anlayışı (tohumu değil fidanı) onda aşılanmıştır. İnsanın tanrıya kulluk (kölelik) etmesi amacıyla, "tanrı suretinde" yaratıldığı ilk orada söylenmiştir. Balçık yontuya "yaşam soluğu" (ruh) üflenerek canlandırıldığı inancı (bkz. *Kur'an*, Secde suresi: 7-9'daki "... insanı çamurdan yaratmıştır ... ona kendi ruhundan üflemiştir" inancı) onda başlatılmıştır. Çalıştıran-çalışan (sınıflı) yönetenyönetilen (devletli) eşitsizlikçi insan ilişkilerinin yeniden üretilmesini sağlayacak bir kalıp işlevi görecek efendi tanrı-kul insan inancı orada ekilmiştir. Kısacası tektanrıcı inancın tüm asal ve birçok biçimsel öğesiyle, ilk uygar toplumla birlikte formülleştirilen Sümer Yaratılış Mitosu'nun tabletlerde Sami diliyle, çiviyazısıyla kopyalanmış olarak kazılarla gün yüzüne çıkarılan *Enuma Eliş* Babil Yaratılış Destanı içinde bulunmaktadır.

Yaratılış öyküsü *Enuma Eliş*'te özetle şöyle işlenmiştir: Başlangıçta göklerde tatlı sular tanrısı Apsu ile tuzlu sular tanrıçası Tiamat vardır. Sularını (çiftleşerek) birleştirirler. Kadınlı-erkekli, çifter çifter öteki tanrıların anaları ataları olurlar. Sayıları düzineyi bulur. Onların çocukları genç tanrılar ise yeryüzünde vur patlasın çal oynasın yaşamaktadır. Şamataları göklere çıkar. Apsu "gece uyuyamıyorum, gündüz dinlenemiyorum" diye yakınır. Oğlu ve veziri (sis, cemre tanrı) Mummu sel gönderip hepsini yok edelim diye akıl verir. Baba tanrı öneriyi benimser. Ana Tanrıça karşı çıkarsa da sözünü geçiremez. Tanrılarca karar alınmıştır. Tek yapabileceği kararı sızdırmaktır ki hazırlıklı olsunlar. Genç tanrılar paniğe kapılır. İçlerindeki baş tanrı bile tanrıça Tiamat ile savaşmayı göze alamaz. Yeni yetme kent devleti Babil'in koruyucu genç tanrısı ben savaşırım der (buradan mitosun Mezopotamya'daki kent devletleri arası egemenlik savaşlarını öyküleştirdiği çıkarsanabilir). Ancak Marduk'un bunun için bir koşulu vardır. Yazgı tabletleri kendisine verilmeli ve (baştanrı sayılarak) sözü yasa kabul edilmelidir. Öteki kentlerin koruyucu tanrıları bu işi başarıp başaramayacağını bir örnekle göstermesini isteyerek Marduk'u sınavdan geçirirler. Marduk sınavı geçer ve tanrıça Tiamat'ın karşısına çıkar. Onu okuyla yüreğinden vurup bedenini ikiye böler yarısıyla gökleri, yıldız tanrıları, yarısıyla yerleri yaratır. Yaşlı kuşağın öteki tanrıları tutsak alınmıştır.

Mitosun elimize geçebilen tablet parçalarında bulamasak da mitosu düzenleyen dincilerin teolojik ("dilbilimsel" değil "dinbilgisel") bir sorunla karşılaşmış olmaları gerekir. Tutsakların öldürülmeleri tanrıların genelde ölümsüz oldukları inancını sarsacaktır. Öldürmeyip bağışlanarak yaşamaları karşılığı olarak köle kılınıp kendilerini tutsak alanlara hizmet etmeleri seçeneğinin söylenip yazılmasının da ilerde özürleri doğabilecektir. O zaman insanlar, "Bir tanrı grubunu öteki tanrı grubu besleyip hizmet ediyorsa, bizim tanrı evine adak götürüp kurban sunmamıza, tanrının evinde tarlalarında hizmet etmemize gerek var mı?" diye düşünebileceklerdir. Mitosta bunlar yazmıyor; benim yorumum. Bu yorumun dayanağı, *Enuma Eliş*'in kaynağındaki Sümer Yaratılış Mitosu'nun gün yüzüne çıkarılan bazı tablet kırıklarında tutsak tanrıların çalışmak istemeyip ayaklanmak üzere olduklarının yazılı bulunması.

Her neyse, Babil ve Sümer yaratılış mitosları harmanlanarak özetlenirse sorun, bir çözüm önermesi için Sümer'in ve insanlığın ilk kenti, ilk devleti olan Eridu'nun koruyucusu sular tanrısı bilge Enki'ye götürülür. Enki çözümü, tutsak tanrılar yerine tanrılara hizmet edecek bir canlının yaratılması önerisiyle bulur. Öneri kabul edilir. Görev doğum tanrıçası Ninmah'a verilir. Tanrıça kafasına bir tanrı imgesi düşürür. Elini enginin derinlerine daldırır. Çıkardığı balçığa kafasındaki tanrıya benzer bir biçim vererek insanı (ilerde *Tevrat*'ta, Yaratılış bölümünde "tanrı benzeri" denecek biçimde) yapar. Burnuna yaşam soluğu üflenmesiyle (*Kur'an*'da Secde Suresi 7-9'da "Ruh üfürdü kendi ruhundan" denecek işlemle) insan yaratılmış olur. Ve insana tanrılara hizmet=kölelik=kulluk etme görevi yüklenir. Kısacası insanın yapılış, yaratılış amacı, varlık nedeni (*Kur'an,* Zariyat 56: "Biz insanı ve cinleri ancak bize kulluk etmesi için yarattık" biçimini alacak deyişle) tanrıya kulluk etmektir.

Efendi tanrı-kul insan arası eşitsizlikçi (köleci) ilişki kalıbı, eşitsizlikçi ilişkilerin aklanıp, yeniden üretilip tanrıların ortaklıkta görünmediği koşullarda, tanrıların/tanrının yeryüzündeki vekilleri olduklarına inanılan peygamberlere, halifelerine, tanrının yeryüzündeki vekili sayılan yöneticilere, kendilerinin tapınaklarda tanrının işlerini yürüten kahyaları, sözcüleri olduklarını kabul ettirmiş dincilere (din adamlarına) ve tanrı gibi efendi sayılan köle sahibi egemen sınıf insanlarına hizmete yarayacaktır.

Tanrı bu, kul bu, din bu…

Sümer tanrıları.

AKP'nin 'sekülerizmi' ne anlama geliyor?

ABD'deki sekülerizmin bize özgü laikliğin yerine geçmesi, cemaat ve tarikatların yalnız toplumsal alana değil, siyasal yaşama da egemen olması sonucunu doğurur. Kuşkusuz AKP iktidarının isteği, ABD türü bir sekülerizmin Türkiye'de de benimsenmesidir. Laiklik "din ve vicdan özgürlüğüdür"; laiklik "devletin tüm dinlere eşit durması, karışmamasını gerektirir" söylemleri bunun içindir. Yani "bize özgü laiklik" yerine "sekülerizm"in yerleşmesi onların özlemidir.

Bülent Serim
Anayasa Mahkemesi Eski Genel Sekreteri
Söyleşi: Şule Dede

Şu sıralar gözlerimizin önünde büyük bir düello yaşanıyor. AKP ve cemaatin tarafları olduğu bu düellodan sağ çıkan kim olursa olsun, Türkiye'de siyasetin yıllardır üzerine oturtulduğu muhafazakâr zeminin değişmesi zor görünüyor. Peki, bu zeminde laiklik nasıl konumlanacak? Farklı coğrafyalarda farklı laiklik anlayışlarını doğuran dinamikler nelerdir? Cumhuriyet nasıl bir laikliği benimsemişti? Günümüzde laiklik yerine sekülerizmin dillendirilmeye başlaması ne anlama geliyor? Muhafazakâr "laiklik" nasıl biçimleniyor? Türkiye siyasetinin ve laikliğin geleceğine ilişkin bu soruları Anayasa Mahkemesi eski genel sekreteri Bülent Serim yanıtladı.

Dilerseniz kavramı tanımlayarak başlayalım. Laiklik, genel olarak "din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması" olarak biliniyor. Laikliğin daha geniş bir tanımı var mıdır?

Laiklik, en geniş tanımıyla, iktidar gücüne yaşam veren egemenliğin gökyüzünden yeryüzüne indirilmesidir; yani egemenliğin kaynağının ilahi güç değil, halk olmasıdır. 1921, 1924, 1961 ve 1982 anayasalarında "Egemenlik kayıtsız koşulsuz ulusundur" kuralına yer verilmiştir. Demek ki Cumhuriyet dönemi anayasalarımızda laiklik en geniş anlamıyla yer almıştır.

Laiklik aklın özgürleşmesidir. Aklın dinden, bilimin inançtan bağımsızlaştırılmasıdır. Dünya işlerinin aklın ve bilimin yol göstericiliğinde yürütülmesidir.

Laik sistemde din, bireylerin özel yaşam alanlarında bırakılır. Bireyler inanıp inanmamakta, neye inanacaklarında, inandıkları dinin gereklerini yerine getirip getirmemekte özgürdür. Bu özgürlük anayasayla güvenceye alınmıştır; hiç kimse din ve inanç özgürlüğüne müdahale edemez.

Sizin belirttiğiniz, "din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması" biçimindeki tanım, laikliğin klasik tanımıdır. Batılı ülkelerde, daha çok Anglo-Sakson uygarlıklarda kabul görmüş bu tanıma göre "din işleri" ile "devlet işleri" kesin çizgilerle birbirinden ayrılmıştır. Birbirlerinin alanlarına kesinlikle karışmazlar.

Bu anlamda laisizm, sekülerizme mi denk düşüyor?

"Sekülerizm" ve "laisizm" genelde aynı anlamda, birbirlerinin yerine kullanılmakla birlikte; aslında farklı içerikteler. Fakat klasik anlamıyla laiklik uygulamasına sekülerizmi benimsemiş ülkelerde rastladığımızı söyleyebilirim.

Laikliğe yaklaşımlardaki bu farklılaşma nereden kaynaklanıyor?

Bir ülkenin tarihi, siyasal ve sosyal koşulları ile o ülkede yaygın olarak benimsenmiş dinin özellikleri, o ülke için gerekli ve geçerli olan laiklik anlayışını ve uygulamasını büyük ölçüde etkiler.

Anayasa Mahkemesi de kararlarında çok önemli olan bu konuya değinir; laiklik ilkesinin din ve devlet işlerini düzenleyen bir ilke olması nedeniyle, ülkelerin ve o ülkede geçerli dini koşulların bu ilkeyi etkilediğini; koşullar arasındaki ayrılıkların, ülkelere göre farklılık gösteren, değişik laiklik modellerini ortaya çıkardığını vurgular.

Örneğin, Hıristiyanlık dinini kabul etmiş Batılı toplumlarla İslam dinini kabul etmiş toplumların laiklik anlayışındaki farklılığın temel gerekçesi budur. Hıristiyanlıkta dinin devleti yönetmek gibi bir istemi yoktur. Hz. İsa'nın "Benim hükümdarlığım bu dünyada değildir" ve "Sezar'ın hakkını Sezar'a veriniz" söylemlerindeki anlam, Hıristiyanlığın devleti yönetmek gibi bir istemi olmadığını ortaya koyar.

Kuşkusuz ortaçağda din adamlarının devlet yönetimine egemen olduğu bir dönem olmuştur. Bu,

kilisenin güçlenmesi üzerine din adamlarının ihtirasları sonucudur; dinin gereği olarak ortaya çıkmamıştır. Din adamları da yaklaşık 300 yıl süren kanlı savaşlar sonucu derslerini almışlardır. 16-17. yüzyıldan bu yana devlet yönetimi kiliseden tümüyle uzaklaştırılmıştır.

Hıristiyan dinini kabul etmiş Batılı toplumlara bugün baktığımızda, bu toplumlarda yaşayan bireylerin laikliği tam anlamıyla içselleştirdiğini, insanların bırakın "istemeyi", dinin dünya işlerinde egemen olmasını "düşünemez bile" duruma geldiklerini görürüz. Batılı ülkelerde dinin kötüye kullanılması ve sömürülmesi, siyaseten kullanılması olgusu da yoktur. Bu nedenle, "din ve devlet işlerinin" birbirinden tamamen ayrılmasını öngören bir laiklik anlayışı, bu toplumlarda sakınca yaratmaz.

Yine bu toplumlarda, laiklik anlayışının farklı olmasının bir nedeni de Hıristiyanlıkta "ruhban sınıf" bulunmasıdır. Bilindiği gibi bu toplumlarda inançları gereği Tanrı ile kul arasındaki ilişkiyi din adamları yürütür. Hatta Tanrı adına af yetkileri bile vardır. Papa, kutsal nitelikte dini bir başkan olarak kabul edilir; kilise tümüyle bağımsız kılınmıştır. İşte, Hıristiyanlığı kabul etmiş Batı ülkelerinde din ve devlet işlerinin birbirinden tümüyle ayrılmasının ve din işlerinin topluma bırakılmasının bir nedeni de budur.

İslam toplumlarında durum nasıl?

Çok farklı. Bir kez dinimiz yalnız inanç kurallarını içermez. Bunun yanında bireysel, toplumsal ve kamusal ilişkileri de içeren kurallara sahiptir. Yani devlet yönetimine taliptir. Nitekim günümüzde, Türkiye Cumhuriyeti dışında tüm İslam ülkelerinde şeriat yönetimi vardır. Parantez içinde belirtmek gerekir ki, son 11 yıllık AKP iktidarının Türkiye Cumhuriyeti'ni getirdiği nokta, onu da tartışılır kılmıştır.

Kuramsal anlatımıyla İslamiyet, bütüncül (totaliter) bir dindir. Bütüncüllük şeriat kavramı ile tanımlanır. Bu özelliği nedeniyle derhal uygulamaya sokulmak üzere tetikte bekler. Bütüncüllük her türlü yaşam alanını kapsar; bireysel, toplumsal ve kamusal alanlar bu kapsamdadır.

Hıristiyanlıkta "ruhban sınıf"ın var olması, din ve devlet işlerinin birbirinden tümüyle ayrılmasına ve din işlerinin topluma bırakılmasına yardımcı olmuştur.

İslam şeriatıyla bu alanların tümü düzenlenmiştir. Şeriat da toplumsal ve kamusal yaşam alanlarının akla ve bilime göre düzenlenmesine karşıdır.

İkincisi, İslam dininde "ruhban sınıf" yoktur. Din görevlileri kutsal nitelikte değildir. Tanrı ile kul arasına kimse giremez.

İşte bu nedenlerle, İslam dinini kabul etmiş ülkelerde "din ve devlet işlerinin birbirinden tümüyle bağımsız olmasını" öngören laiklik yaşayamaz. Peki, ne yapılması gerekir? Dinin ülke yönetimine karışmaması için önlem alınması gerekir.

Bu koşullar, Türkiye Cumhuriyeti'nde nasıl bir laiklik anlayışı doğurmuştur?

Bu soruya iki ana başlık altında yanıt vermek gerekir. Birincisi Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran iradenin, yani Atatürkçülüğün, yani Kemalizm'in laiklik anlayışı nasıl olmuştur? İkincisi anayasalarımızda, özellikle 1982 Anayasası'ndaki laiklik anlayışı nasıldır?

Önce kurucu iradenin laiklik anlayışına bakalım. Kurucu irade, İslam dininin özelliğinden ve Osmanlı Devleti'ndeki uygulamalardan yola çıkarak; tam da kendimize özgü diyebileceğimiz bir laiklik anlayışı benimser. Osmanlı Devleti'nin teokratik yapısının Cumhuriyet'le terk edilmesine karşın toplumun büyük çoğunluğunun kulluk etkisinden kurtulamamış olması, laikliğin Batı dünyasındaki anlamından farklı biçimde ele alınmasına neden olur. Türkiye Cumhuriyeti ile kabul edilen laiklik ilkesi, geçirilen tarihsel deneyimlere, devrimlere, ulusun dinsel ve siyasal özelliklerine ve yurdumuz koşullarına uygun bir anlam taşır.

Bugün bile, kimi kişilerin, örgütlerin ve hatta siyasal partilerin dini nasıl sömürdükleri ve kötüye kullandıkları düşünülürse, kurucuların laiklik anlayışındaki yaklaşımları daha iyi anlaşılabilir. Kurucu iradenin laiklik anlayışına göre; Türkiye Cumhuriyeti'nin amacı ve hedefi "çağdaş uygarlık" düzeyine ulaşmak; çağdaş uygarlığın temeli ise dünya işlerinde aklı ve bilimi egemen kılmaktır. Dünya işlerinde aklı ve bilimi egemen kılabilmek içinse din ve inanç bireysel alanda kalmalıdır. Dinin bireysel alandan çıkarak toplumsal ve kamusal alana müdahale etmesine asla izin verilemez. Bu müdahaleyi önlemek için devlet, gerekli önlemleri alır. Bu anlayışı Atatürk'ün çeşitli konuşmalarında ve Mahmut Esat Bozkurt'un yazdığı Medeni Yasa gerekçesinde bulabiliriz.

Buradan yola çıkarak anayasal düzenimizdeki laikliğin yerine geliyorum. "Buradan yola çıkarak" dememin nedeni, kurucu iradenin laiklik anlayışının Cumhuriyet döneminin tüm anayasalarına, yani 1924, 1961 ve 1982 anayasalarına da yansımış olmasıdır. Hatta laikliğin temelini oluşturan "Egemenlik kayıtsız koşulsuz ulusundur" ilkesi, kurtuluş yıllarının anayasası olan 1921 Anayasası'nda bile yer almıştır.

1982 Anayasası'na bakarak anayasal düzenimizdeki laikliğin tanımını ve içeriğini ortaya koymaya çalışalım. Önce bir saptama yapalım: Anayasamıza göre anayasal düzenin temeli Atatürk ilke ve devrimleri, Atatürk ilke ve devrimlerinin temeli ise laiklik ilkesidir. Bakınız Anayasa'da nerelerde Atatürk ilke ve devrimlerine gönderme yapılıyor:

- Bu Anayasa, Atatürk devrimlerine ve ilkelerine dayanmaktadır; bu doğrultuda anlaşılıp, yorumlanıp,

uygulanmak zorundadır. (Başlangıç ve 2. madde)

- Hiçbir etkinlik Atatürk ilke ve devrimlerine aykırı olamaz. (Başlangıç)

- Eğitim ve öğretim Atatürk ilke ve devrimleri doğrultusunda yapılır. (m.42)

- Cumhuriyet'in emanet edildiği gençler Atatürk ilke ve devrimleri doğrultusunda yetiştirilir.

- Cumhurbaşkanı ve milletvekilleri, Atatürk ilke ve devrimlerine bağlı kalacaklarına yemin ederler. (m.103 ve 81)

- Atatürk ilke ve devrimlerini araştırmak, tanıtmak, yaymak ve bu konuda yayınlar yapmak görevi, Atatürk'ün manevi himayesinde kurulan Atatürk Kültür, Dil, Tarih Yüksek Kurumu'na verilmiştir. (m.134)

Bu kurallar, anayasal düzenin Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran iradeye dayandığını, laikliğin de bu iradenin anladığı biçimde anlaşılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Anayasa koyucu bununla da yetinmemiş, Atatürk ilke ve devrimlerinin temelini oluşturan laiklik ilkesinin satırbaşlarına da Anayasa'da yer vermiştir. Buna göre;

- Laiklik ilkesi gereği olarak kutsal din duyguları, devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılamaz. (Başlangıç)

- Devlet'in sosyal, siyasal, hukuksal ve ekonomik düzeni kısmen de olsa din kurallarıyla düzenlenemez. (m.24)

- Din, din duyguları ve dince kutsal sayılan değerler, siyasal ya da kişisel çıkar ya da nüfuz sağlama amacıyla kötüye kullanılamaz. (m.24)

- İbadet, dini ayinler ve törenler, 14. madde kurallarına, yani laik Cumhuriyet ilkesine aykırı olmamak koşuluyla serbesttir. (m.24) Yani, ibadet, dini ayin ve törenler laik Cumhuriyet ilkesi gözetilerek sınırlandırılabilir.

- Anayasa'da yer verilen hak ve özgürlüklerin hiçbiri, laik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan etkinlikler biçiminde kullanılamaz. Kullananlar hakkında cezai yaptırımlar yasayla düzenlenir. (m.14)

- Laiklik ilkesini koruma amacı güden Devrim Yasaları, Anayasa'nın güvencesi altındadır. (m.174)

İşte Anayasamızdaki laikliğin anlamı, tanımı ve içeriği budur.

Bu aşamada bir soru daha sormak gerekir: Acaba, "Anayasal Düzeni Koruma Kurulu" işlevi de gören Anayasa Mahkemesi'nin konuya yaklaşımı nasıldır?

Anayasa Mahkemesi, 1970 yılından beri verdiği onlarca kararında, kurucu iradenin ve biraz önce açıkladığımız anayasal kuralların özüne bağlı kalarak laiklik ilkesini şöyle nitelemiştir:

- Din, devlet işlerinde egemen ve etkili olamaz.

- Din, bireylerin manevi yaşamına ilişkin dini inanç bölümünde, sınırsız bir özgürlük tanınarak anayasal güvenceye alınmıştır.

- Din, vicdanlardaki saygın yerinde kalmalı, dünya işlerine akıl ve bilim egemen olmalıdır.

- Dinin, bireyin manevi yaşamını aşarak toplumsal yaşamı etkilemesine izin verilemez.

- Devlete, kamu düzeninin ve haklarının koruyucusu sıfatıyla dini hak ve özgürlükler üzerinde denetim ve sınırlama, dinin kötüye kullanılmasını ve sömürülmesini yasaklama yetkisi verilmiştir.

Fransa örneği

Koşullardaki farklılaşmaya rağmen, Türkiye'deki laiklik yaklaşımının Fransa'dakinin kopyası olduğu söylenir. Gerçekten Fransa ile Türkiye'nin laiklik anlayışı bire bir aynı mıdır?

Fransa'nın laiklik anlayışı Türkiye'nin laiklik anlayışını etkilemiştir. Bire bir aynıdır denemese de, Türkiye Cumhuriyeti'nin laiklik ilkesini netleştirirken Fransız örneğinden büyük ölçüde yararlandığı söylenebilir. Çünkü Fransız Devrimi, soylu sınıf ile ruhban sınıfa karşı yapılır. Aynı zamanda, devlet ile dinin ayrılmaya başlamasına ve laiklik düşüncesinin somut olarak ortaya çıkmasına önderlik eder. Bu nedenle devrimi gerçekleştirenler, kamusal alanın dinin etkisinden kurtarılması için yoğun çaba göstermiştir. Bunun yolunun da dinsel yaşamı devlet denetimine alan bir laiklik anlayışından geçtiğini görmüşlerdir.

Fransa'da devlet ile kilise, çıkarılan Laiklik Yasası ile 1905'te kesin olarak ayrılmış ve kilise kendi sınırları gerisine ve çatısı altına çekilmiştir. Laiklik 1946 yılında Fransız Anayasası'na birinci madde olarak girmiştir. Fransa kendini bir "laik cumhuriyet" olarak ilan etmiştir. Fransız halkı ve devleti laiklik konusunda son derece duyarlıdır. Bu duyarlılık bugün de sürmektedir.

Fransa'da laikliğin korunması için nasıl önlemler alınmıştır?

Bir kez, Fransız Anayasa Konseyi, bizde Anayasa Mahkemesi gibi, bu korumanın baş aktörüdür. Bunun yanında Fransızlar laiklik konusunda çok duyarlıdırlar. Fransa'da "konusu ve çalışma alanı" yalnızca laiklik olan, laikliği anlatan, koruyan, savunan sayıları on binlerle ifade edilen "laikliği koruma dernekleri" vardır. Bu dernekler mahallelere dek yayılmış olup, laiklikle ilgili en küçük bir "sapma" karşısında hemen ayağa kalkarlar. Nitekim *Scientology* adlı tarikatın Fransa'ya sızması karşısında, bu dernekler anında tepki verip, tarikatın ülkelerinde çöreklenmesini önlemişlerdir.

Yani kısaca laikliği özümsemiş halk, korumak için de görev üstlenmiştir. Böyle bir yapıda devletin laikliği koruma konusunda doğrudan müdahalede bulunmasına bile gerek kalmaz. Fakat laiklik konusundaki duyarlılık, zaman zaman devletin de devreye girmesine neden olur. Örneğin, günümüzde Fransa'nın

Müslüman sömürge ülkelerinden gelen göçmenlerle başı derttedir. Sorunlardan biri, devlet okullarındaki türban konusudur. Fransa, bunun önlenmesi için Eylül 2013'te "Okullarda Laiklik Yasası"nı çıkarmak zorunda kalmıştır. Öncesinde bir "Laiklik Komisyonu" kurulmuş ve uzun çalışmalardan sonra böyle bir yasaya gerek bulunduğu sonucuna varılmıştır. Çünkü İslamcı direniş, okullarda örtünme, beden eğitimi ve yüzme derslerini boykot etmenin ötesine geçip neredeyse bütün derslere sıçramıştı. Herhangi bir derste, bir Müslüman öğrenci, öğretmene "Anlattığınız şeyler benim dini inancıma ters düşüyor, bu nedenle öğrenmek zorunda değilim" diyebiliyordu. Yasa, Fransa'da artık laiklik ve cumhuriyet ilkelerini umursamaz duruma gelen siyasal İslamcı örgüt ve akımları denetim altında tutmayı amaçlamaktadır. Devlet, laikliğin giderek tehlikeye düştüğünü görüp, derhal müdahale etmiştir.

Yönetenlerle birlikte laiklik de değişiyor

Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca laiklik ilkesi aynı mı kaldı? Farklı anayasalarda farklı laiklik yaklaşımları olduğundan söz edebilir miyiz?

Hayır, farklı anayasalarda farklı laiklik yaklaşımları olduğundan söz edemeyiz. Söylediğim gibi, Anayasalarımızın tümü kurucu iradenin laiklik anlayışını benimsemiş ve ona göre kurallar getirmiştir. Ancak devleti yöneten iktidarların farklı laiklik anlayışları olmuştur. Ne yazık ki oy kaygısıyla 1950'den beri laiklikten ödün verildiğine tanık oluyoruz. Ama bu ödünler bile, siyasal iktidarların laikliği tümüyle yok etmesi sonucunu doğurmamıştır; Erbakanlı koalisyonlar dışında böyle bir amaç da yoktur. Ne var ki AKP iktidarını hepsinden ayrı tutmak gerekir. Çünkü birçok kez söyleyip yazdığım gibi, AKP'nin bir büyük projesi vardır. Bu, Atatürk Cumhuriyeti'ni İslam cumhuriyetine dönüştürme projesidir. AKP, bu projeye bağlı olarak laikliği sulandırmak için, onu "din ve vicdan özgürlüğü" biçiminde tanımlama ve henüz tam anlamıyla hukuken olmasa bile fiilen yok etme çabasına girmiştir.

Laikliği "din ve vicdan özgürlüğü" olarak tanımlamanın sakıncası nedir?

Bakınız, Türkiye'deki gericilerin, gericiler derken Türkiye'yi ortaçağ karanlığına sürüklemek, İslami kuralların egemen olduğu bir düzende yaşamak isteyenleri kastediyorum, bir tezleri vardır; bu tezi İslami rejimi getirebilmek için kullanırlar. Derler ki, "Türk Devrimi'ni gerçekleştirenler yüzlerini İslam uygarlığından Batı uygarlığına çevirdiler. Ancak toplum yerinde saydı. Bu durum devrimi gerçekleştiren elitler ile halk arasında kopukluk oluşturdu. Devleti millet ile barıştırmak gerek. Bunun için de Cumhuriyet, İslami değerlere göre yeniden oluşturulmalıdır."

İşte oynanan oyunun kodları bu görüşte yatıyor. Bu söylem kısaca "laikliği yok edelim" demektir. Ancak onlar bu söylemin tepki çekeceğini bildikleri için, "laikliği yok edelim" demiyorlar; "laikliği yeniden tanımlayalım" diyorlar. Bunu yaparken de "laiklik din ve vicdan özgürlüğüdür" diyerek, laikliği nasıl yok edeceklerinin sinyalini veriyorlar. Başbakan Erdoğan ve Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç'ın söylemlerine bakarsak bunu açık biçimde görürüz.

Laikliği din ve vicdan özgürlüğüne indirgemek, yok etmekle eşanlamlıdır. Eğer laiklik din ve vicdan özgürlüğüne indirgenirse, toplumun dinselleştirilmesine hizmet eden bir işlev görür duruma gelir.

Bu söylediğimizin kanıtı Osmanlı Devleti'dir. Bildiğiniz gibi Osmanlı Devleti'nde "din ve vicdan özgürlüğü" vardı. Tüm azınlıklar inançlarında ve bunu yaşamakta özgürdüler. Ama Osmanlı Devleti'nin dini İslam'dı ve şeriat devleti vardı. Ve Müslümanlar dinlerini inandıkları gibi yaşayamıyorlardı.

"Birey laik olmaz, devlet laik olur" diyenler de bunlardır. Hem "birey laik olmaz" diyeceksiniz, hem "Hem Müslüman, hem laik olunmaz" diyeceksiniz, hem de "laiklik din ve vicdan özgürlüğüdür" diyeceksiniz. Tüm bunları söyleyen Milli Görüş ekolünde yetişmiş Başbakan Erdoğan'dır. Bu üçünün bir arada söylenmesi bile laikliği yok etme projesini yansıtmaktadır.

Laikliği din ve vicdan özgürlüğüne indirgemek, yok etmekle eşanlamlıdır. Eğer laiklik din ve vicdan özgürlüğüne indirgenirse, toplumun dinselleştirilmesine hizmet eden bir işlev görür duruma gelir. Bunun en büyük kanıtı Osmanlı Devleti'dir.

Aslında toplumsal ve kamusal yaşamı dinselleştirmek istediklerini Refah Partisi milletvekili Abdullah Gül yıllar öncesinde söylemişti. Anımsayalım, ne demişti Gül, "Biz İslam'ı camiden çıkarıp toplumsal yaşama sokacağız" ve "şeriata uygun olmayan yasalar kalkacak" demişti.

"Birey laik olmaz, devlet laik olur" söylemi, muhafazakârlarla birlikte liberaller tarafından da çokça kullanılmakta. Laik bir devletin var olması için bireylerin laik olması gerekir mi?

Bilinmelidir ki, birey laik olmadan toplum ve devlet laik olamaz. Çünkü laiklik bir yaşam biçemidir; laik birey isterse inancını içinde taşır, ibadetini yapar ve toplumsal ve kamusal yaşamda da laikliğin gereğini yapar; kimsenin inancına ve ibadetine karışmaz. Laik birey özet olarak bu demektir.

Birey laik olmadan toplumsal ve kamusal yaşamda laikliği sürdürmenin olanağı yoktur. Siyasal iktidarın istediği tam da budur. Nitekim Türkiye'de bugün bu durum yaşanmaktadır. Yani laik toplum ve devlet yok edilmiştir. İslami rejim büyük ölçüde yerleşmiş; İslami cumhuriyete erişmede epeyce yol alınmıştır.

Peki, AKP bunu nasıl başardı?

AKP, bunu sivil darbe yaparak, "Parti Devleti" kurarak başarmıştır. Parti devletinde de tek yetkili kişi egemenliği vardır.

Şunun altını çizmek gerekir: AKP iktidarı döneminde, ünlem işareti koyarak ve parantez içinde söylüyorum, başarıyı sağlayan

süreçte dört kırılma noktası vardır. Bunlardan ilki, Cumhuriyet'e sonuna kadar sahip çıkan Ahmet Necdet Sezer'in görev süresinin dolması ve yerine bir AKP'li olan Abdullah Gül'ün, yalnızca AKP oylarıyla cumhurbaşkanı seçilmesidir. İkinci kırılma noktası, Anayasa Mahkemesi'nce "laiklik karşıtı eylemlerin odağı olmakla" suçlanan AKP'nin kapatılmayarak, Türkiye Cumhuriyeti'ni yönetmesini sürdürmesine olanak sağlanmasıdır. Üçüncüsü, 2010 yılında yapılan Anayasa değişikliğiyle yargının ele geçirilmesidir. Dördüncü kırılma noktası da, 2011 genel seçimlerinde AKP'nin oylarını artırıp, neredeyse yüzde 50'ye varan oy oranıyla yeniden iktidar olmasıdır.

Bu kırılmalar AKP iktidarına Cumhuriyet'i yok etme, laik Cumhuriyet'i İslami cumhuriyete dönüştürme yolunda önemli kolaylıklar ve olanaklar sağlamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin laiklik anlayışı, AKP döneminde Anayasa'nın askıya alınması sonucu fiilen sona erdirilmiştir. Bugün adı konulmayan bir dinci rejim hızla yerleşmektedir.

Atamalarla, kamu kurum ve kuruluşlarını ele geçirme operasyonunda yargının ele geçirilmesi iki önemli sonuç sağlanmıştır: 1) Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Atatürk Cumhuriyeti'ni ve ulusun çıkarlarını savunan hemen hemen tüm üst kademe görevlileri tutuklanıp, mahkûm edilmiştir. 2) Anayasa Mahkemesi, HSYK, Yargıtay ve Danıştay'ın üyeliklerine ve önemli yargı yerlerine, AKP iktidarının dünya görüşünü paylaşan yargıç ve savcılar atanmıştır.

Böylece Anayasa Mahkemesi'nin laikliğin tanımını değiştirmesi; Danıştay'ın türbanın kamuda serbest bırakılmasına katkı sağlaması; özel yetkili mahkemelerin, siyasal iktidarın istemleri doğrultusunda karar vermesi sağlanmıştır.

ABD siyasetinin içinde mevcut ve meşru bulunan tarikat ve cemaatler, kurumsal olarak değil bireysel ve ağırlıklı olarak Cumhuriyetçi "delegeler" ile temsil edilirler.

Bundan sonrasına bakacak olursak, laikliğin olası bir yeni anayasada ne şekilde yer alacağını öngörmek mümkün mü? Örneğin, tarikat ve cemaatlerin siyasette meşru olmasını sağlayan ABD usulü sekülerizm anayasada yer bulabilir mi?

Önce kısa bir saptama yapalım. Daha önce de açıklamaya çalıştığım gibi Batılı toplumlar laikliği içselleştirmiş, bilinç düzeyi yüksek, eğitimli bireylerden oluştuğu ve devletler bu yolda gerekli önlemleri aldıkları için dinin devlet yönetimi yönünden riski yoktur.

ABD'de de bu gerekçelere bir de derin devleti eklemek gerekir. Hani Türkiye'de sık sık derin devletten söz edilir ya, aslında gerçek derin devlet ABD'dedir ve rejimin bir arpa boyu saptırılmasına asla izin vermez. Kaldı ki ABD'de cemaat ve tarikatlar marjinal gruplardır. Yönetime talip olmaları düşünülemez bile. Tersi durumda ise devlet derhal önlemini alır.

Bakınız ABD, dünya düzeyindeki okullarından yararlandığı için Fethullah Gülen'i ülkesinde korumaya almıştır ve onunla işbirliği yapmaktadır. Buna karşın, Gülen okullarının ABD'de çoğalıp, çok sonraları için bile olsa rejim yönünden tehlike göstermeye başladığını saptadığı anda düğmeye basmış ve bu okulları denetime almıştır. O nedenle ABD'deki sekülerizmin bize özgü laikliğin yerine geçmesi, cemaat ve tarikatların yalnız toplumsal alana değil, siyasal yaşama da egemen olması sonucunu doğurur.

Kuşkusuz AKP iktidarının isteği, ABD türü bir sekülerizmin Türkiye'de de benimsenmesidir. Laiklik "din ve vicdan özgürlüğüdür"; laiklik "devletin tüm dinlere eşit durması, karışmamasını gerektirir" söylemleri bunun içindir. Yani "bize özgü laiklik" yerine "sekülerizm"in yerleşmesi onların özlemidir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin laiklik anlayışı, AKP döneminde Anayasa'nın askıya alınması sonucu fiilen sona erdirilmiştir. Bugün adı konulmayan bir dinci rejim hızla yerleşmektedir.

Bunun son adımı olarak, daha doğrusu yaratılan fiili durumun anayasal dayanağını oluşturmak için AKP iktidarının yeni anayasa çalışmalarını coşkuyla desteklediği, hatta başlattığı bilinen gerçektir.

Yeni anayasa istenmesinin ana amacı da İslami cumhuriyetin hukuksal alt yapısını oluşturmaktır. Bunun güvencesi olarak da başkanlık sistemi üzerinde durulmuştur.

Sevinerek belirmek gerekir ki, yeni anayasa çalışmaları sonlandırılmış, Anayasa Uzlaşma Komisyonu dağılmıştır. Ancak AKP'nin ve liderinin bundan vazgeçeceği sanılmamalıdır. Eğer 2015 genel seçimlerinde AKP yine tek başına iktidar olursa yapacağı ilk iş, tek başına yeni anayasa yapmak olacaktır. Fakat bir cümleyle belirtmeliyim ki, hem hukuksal, hem anayasal nedenlerle ve hem öğreti elvermediği için, TBMM'nin yeni bir anayasa yapma hakkı ve yetkisi yoktur.

İnsanlık olmanın mutluluğuna ermiş insan: Halet Çambel

Halet Çambel, insanlığın büyük akışının bilincinde bir insan. İnsana gönül vermiş, insanlığı bilmiş, insanlık olmuş. İnsanı insanlık yapabilmek için, insana insanlığı göstermeye yönelmiş. İnsanı da börtü böceği, koyunu kurdu, yılanı çıyanı sevdiği gibi salt varlığından ötürü sever. Öyle yargısız, öyle koşulsuz. Ama insana tek kaldıkça ne kadar dar(da) kalacağını göstermekten vazgeçmez, onu insanlık yapmak ister; "Mutluluk kişisel çıkar peşinde yakalanmaz, asıl mutluluğa topluma yararlı olarak ulaşılır" yaşamıyla da ortaya koyduğu öğüdüdür.

Nalân Mahsereci

Bir yıldız mıydı, kaydı... Bir çınar mıydı, devrildi... Bir ışık mıydı, söndü... Ne yıldız, ne ışık, ne çınar... Bunların her biriydi belki ama, hiçbiri tek başına yetmiyor onu tanımlamaya. Üstelik ne kayıp gitmek, ne devrilip düşmek, ne sönüp yitmek... onun ardında sapasağlam bıraktıklarını anlatmaz. Halet kaya gibi, Halet toprak gibi. Yok, bunlar bile değil; Halet asıl doğa gibi.

Devasa bir bütünlük; içinde çeşit çeşit, renk renk, kılık kılık, biçim biçim canlar-cansızlar devinir. Uzaktan bakarsınız, kımıltısız, dingindir; yakına gelirsiniz, telaşlı bir koşuşturma. Çalışkan karıncalar, hızlı kertenkeleler, serinkanlı yılanlar, özgür kuşlar, toprağın altını iyi bilen köstebekler, muzip balıklar, direngen kabuklular, çelebi ayılar, pusuda bekleyen büyük kediler, güzelim ceylanlar, milyonlarca milyonlarca canlı… Başını göğe kaldıran otlar, çiçeğini güneşe çeviren, meyvesini güneşte pişiren bitkiler, gölgesini kollarıyla büyüten ağaçlar... Bitimsiz bir devinim içinde.

Sonra gök, sonra deniz, sonra toprak... Toprağın en derininde kendi derdiyle için için kaynayan volkanlar, sabırla usul usul yolunu bulan sular, ağır ağır acelesiz yer değiştiren faylar, dalgalarla unufak edilen kayalar...

Doğanın durmak bilmez küçüklü büyüklü devinim çarkları gibi Halet. Bütün süreçlerin ardında o vardır. Sürekli ama sabırlı bir değişimin yatağıdır; siz çalışmaz sanırken bile, sessiz sedasız, göstermeden, görünmeden, ama hiç duraklamadan çalışır. Üretir ha üretir, çoğaltır ha çoğaltır; tükettiklerini, öğüttüklerini çevirir katar yeniden çarkına, bir daha bir daha üretir... Olması gerektiği gibi, kendi doğallığında. Halet'in gücü varlığında. Halet'in gücü sabrında. Halet'in gücü azminde.

Halet Çambel kendisinden söz edilmesinden, öne çıkarılmaktan, övülmekten hiç hoşlanmaz. "Ürettikleriyle, yapıp ettikleriyle anılmak ister" bile denilemez onun için, sadece işleri anılsın ister. Bir biçimde gündemine giren, kendi alanıyla doğrudan ilgili ya da ilgisiz pek çok meseleye katkısı büyük olmuştur genelde, ama kendisi perde arkasındadır; işlerin yürümesinin önüne çıkan, bürokratik veya koşullar kaynaklı her türlü engeli sessiz sedasız kaldırmış; yol açıcı, destekleyici olmuştur. Onun işlerin, ürünlerin önüne çıkmama, gerisinde durma eğilimini iyi bilmeme rağmen, anısına bir saygı duruşu olan bu yazıda, ne kadar eksik gedik de olsa bir Halet Çambel portresi çizmeye çalıştım: Türkiye bilimine, arkeolojisine, ülkesine

kattıkları kadar; kişiliğini oluşturan değerler ve kimi özellikleriyle de… Çünkü bana sorarsanız, hayatının ekseni olmuş değerler, düşünce ve yaşam tarzıyla, Halet Çambel'in sözü en önce edilmesi gereken ürünüdür, Nail Çakırhan ile beraberce ürettiği bir asırlık yaşamı.

98 yaşını sürmekteyken hayata gözlerini kapayan Halet Çambel ile, o 89 yaşındayken kendisiyle yaptığım bir "Kazı Kazı Anadolu" söyleşisiyle tanışmış; birkaç yıl sonra da daveti üzerine Karatepe'de 2-3 gün geçirmiştim. Toroslar'ın eteklerinde, yemyeşil tepelerle çevrili bir baraj gölünün kıyısında, eşsiz bir doğa güzelliğinin içinde, yoğun bir emek ve imkânsızlıklar içinde ayağa kaldırılmış ve korunmuş binlerce yıllık bir tarihin ve bölgenin taşında, toprağında, insanında, kültüründe büyük emeği olan, anıt gibi bir kadının yamacında geçirilmiş o günler, ömrümün en unutulmaz zamanları arasına yerleştiler. Karatepe-Aslantaş yazıtlarının yayınını birlikte hazırladıkları Aslı Özyar'ın İstanbul Üniversitesi'nde Halet Çambel'in ardından düzenlenen törende söylediği gibi, "onunla teması olmuş ve derinden etkilenmiş" insanlar arasına karıştım. Bu anıt kadının hakkını verdiğim bir yazı yazamadığımın bilincinde ve bundan ötürü mahcubum; gene de bende kalanlar ve okuduklarımdan süzdüklerimle kaba bir portresini çıkarabilmiş olmayı umuyorum.

Halet Çambel: İnsana gönül vermiş, insanlığı bilir

Halet Çambel, insanlığın büyük akışının bilincinde bir insan. İnsana gönül vermiş, insanlığı bilmiş, insanlık olmuş Halet. İnsanı insanlık yapabilmek için, insana insanlığı göstermeye yönelmiş. İnsanı da börtü böceği, koyunu kurdu, yılanı çıyanı sevdiği gibi salt varlığından ötürü sever. Öyle yargısız, öyle koşulsuz. Ama insana tek kaldıkça ne kadar dar(da) kalacağını göstermekten vazgeçmez, onu insanlık yapmak ister; "Mutluluk kişisel çıkar peşinde yakalanmaz, asıl mutluluğa topluma yararlı olarak ulaşılır" yaşamıyla da ortaya koyduğu öğüdüdür. (1)

Halet Çambel, bir devrimin gönüllü yol eri. Vatanın sömürgecilerin elinden kurtarılışına tanıklık etmiş, bir ülkenin kendi küllerinden doğuşunu bire bir yaşamış, yaşamak ne kelime, bulundukları her alanda kurucu görevler üstlenmiş; ömürlerince kendilerine yol göstermiş değerler ve kişilikleri tarihin bu önemli dönemeçlerinde pişmiş, oturmuş devrimci bir kuşaktan. "Bizim kuşağımız Atatürk kuşağı... günün felsefesi insanların kişisel hırslarından uzak, karşılık beklemeden, kendi bilgilerine, yeteneklerine, güçlerine göre bir taş üstüne bir taş, bir tuğla üstüne bir tuğla koymak, topluma, ülkeye hizmet etmek, ülkeyi el birliği ile kalkındırmaktı" diyecek bir ödül konuşmasında. (2)

Halet Çambel, Nalân Mahsereci ile birlikte.

Arkeolojinin sınırlarını aştı, bilimin duvarlarını yıktı

Halet Çambel, Türkiye arkeolojisine kurucu katkılar yapmış; geniş ufku, uzak görüşlülüğü, düşünce tarzı, çağdaş yaklaşımlarıyla Türkiye arkeolojisinin bilimsel ve dünya çapında kabul görür bir çerçeveye oturtulmasının öncüsü olmuş bir biliminsanıdır. Arkeolojinin uygulanagelmekte olan biçimini değiştirmiş, dönüştürmüş, durmaksızın ilerletmiştir. Arkeolojinin sınırlarını genişletmiş, hatta aşmıştır bu anlamda.

Ama Halet Hanım, sadece biliminsanı, sadece arkeolog değildir. Ömrü boyunca, bilimle toplum arasına örülü duvarları kaldırmaya, bilimi sırçaköşklerdeki bir üretim olmaktan çıkarıp halkın arasına sokmaya uğraşmıştır. Halkın sorunlarını çözen, toplumsal faydaya dönüşen bir üretimden yanadır. Ömrü boyunca sadece kazı yapmamıştır, sadece tarihi ayağa kaldırmamıştır: Kazı yaptığı yerlere, özellikle ömrünü verdiği topraklara bir Cumhuriyet ruhu üfler gibi can vermiştir.

Karatepe-Aslantaş'daki Geç Hitit Kalesi yerleşmesini, Anadolu bilinmezlikler diyarıyken, yol iz yokken, birçok zorluğa karşın büyük maceralar atlatarak keşfetmiş ekiptedir. O dönem keşfedilen arkeolojik yerleşmelere esas olarak bilgi kazanma amaçlı bakılır; kazı çalışmasının sonunda, sağlam ve taşınabilir durumda olan eserler büyük şehirlerdeki müzelere taşınarak kazı sonlandırılır. Karatepe ekibinin başı, İÜ Öğretim Üyesi Helmuth Th. Bossert de, altı yıllık bir çalışmanın sonucunda böyle davranma eğilimdedir. Ama Halet Çambel, "Başladığınız iş size bir ödev yüklüyor, yarım bırakamazsınız" diyerek Karatepe'de kalmayı seçer. Henüz Türkiye'de kazıdan sonra restorasyon yapmaya dönük bir bilinç yokken, ortaya çıkarılmış binlerce parçanın tek tek her birinden sorumluluk duyarak davranır ve çok zorlu bir işe girişir. Binlerce parçaya bölünmüş eserleri tümlenmesi ve ayağa kaldırılması işine… Suyun dereden çekilerek tepeye taşındığı, elektriğin, yolun, haberleşme, sağlık hizmetlerini olmadığı,eşkıyaların cirit attığı yaban bir ortamda, eserleri koruyacak saçaklar yapılmasını sağlar; henüz, şehirlerde bile müzecilik anlayışı gelişmiş değilken; dağ başında bir açık hava müzesi kurar. Ayağa kaldırılan tarih doğal çevresi içinde yaşamaya devam etsin diye, bölgenin milli park ilan edilmesine önayak olur.

Tarihin ancak, yöre halkının sahip çıkmasıyla yaşayabileceğinin bilincindedir. Yöre halkı eğitim görsün, geçim kaynakları kazansın; yolu, elektriği, suyu olsun; güvenlik ve sağlık hizmeti alabilsin diye Nail Çakırhan ile birlikte uğraşır. Halet Hanım ve ekibi, ayrıca yanlarına gidip gelen Sabahattin Eyüboğlu gibi aydın dostlar, çocuklara okuma yazma öğretir, öğretmenlere Almanca dersi verir, basit sağlık hizmetlerini görürler. Hiçbir zaman koşullar buna elveriyor mazeretinin arkasına saklanmaz, daima olanaksızlıklardan olanak yaratma çabası içinde olurlar. Okulların, meslek atölyelerinin, kooperatiflerin, karakolların, sağlık hizmeti verecek kurumların kurulmasına aracılık ederler. Bölgenin yerel kültürü kayda alınsın, derlensin diye; aydın dostlarını seferber eder, kendileri çabalar, yöre çocuklarını bu yöndeki çalışmalarda teşvik eder. Nail Çakırhan ve Halet Çambel, birlikte girerler her so-

rumluluğun, her yükün altına. Ruhi Su, Füreya Koral, Pertev Naili Boratav, Semiha Berksoy, Mina Urgan, Aşık Veysel ve Yaşar Kemal gibi dönemin aydınları Karatepe'ye gelir; işin bir ucundan tutar, Karatepe'ye bir iz bırakırlar.

Halet Çambel, Karatepe'de o kadar sevilir ki, çok geçmeden yörelilerin "Halet Ablası" oluverir. Toros Türkmenlerinin türkülerine konu olur yapıp ettikleri; mitolojik bir varlık gibi söz edilir ondan, bir efsane olur çıkar. Bir derdi olan onu arar bulur; yörenin en güvenilir insanıdır. Onun biliminsanı kimliği halkçılığından, insan ve doğa sevgisinden ayrı değildir; arkeoloji kadar, bütün bunların birbirinden ayrı olamayacağının bilinciyle, bölgeye, insanına, doğasına ve kültürüne hizmet etmiştir. Halet Çambel'in son yıllarına dek çalışmak üzere gittiği Karatepe'ye olan muazzam katkılar hakkında daha geniş bilgiyi, dosyada yer verdiğimiz Mehmet Özdoğan'ın yazısında, ayrıca dergimizin 16. ve 36. sayısında yaptığımız geniş yayınlarda bulabilirsiniz.

Arkeolojideki öncü katkıları

Halet Çambel'in Türkiye arkeolojsiine yaptığı kurucu katkıların başlıcalarından kısaca söz edelim. Halet Çambel, İÜ Prehistorya Kürsüsü'nün ve Prehistorya Laboratuvarı'nın kurucusudur. Türkiye arkeoloji tarihinde dönüm noktalarından olan, Keban Barajı'nın altında kalacak yerleşmelerde yürütülen kurtarma kazılarını içeren Keban Projesi'nin düşünsel öncüsüdür: ODTÜ Rektörü Kemal Kurdaş ile birlikte Keban Projesi'ni geliştirmiş ve yönetmiştir. Şikago Üniversitesi ile birlikte yürüttüğü "Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Karma Araştırma Projesi" ile, Güneydoğu'nun arkeolojik envanterini yapmış ve bu proje çerçevesinde, Ergani-Çayönü'nde de uzun soluklu ve önemi dünya çapında kabul edilen kazılar yürütmüştür. Gene Çukurova bölgesinde ve özel olarak Adana'da kent kültürü envanteri çalışmaları yapmış; aynı şekilde Aslantaş Barajı alanında da belgeleme ve kurtarma çalışmaları yürütmüştür. Çambel'in Türkiye arkeolojisine çok önemli katkılarından bir diğeri de, arkeolojik çalışmalarda, pozitif bilimler temelli yaklaşımların uygulanması için Arkeometri Ünitesi'nin kurulmasına önayak olmaktır. Halet Çambel, Ufuk Esin, Bahadır Alkım ve Handan Alkım'ın katkılarıyla oluşturulan arkeometri grubu, önce TÜBİTAK bünyesinde çalışmış, sonra ODTÜ bünyesinde akademik bir birime dönüşmüştür. Halet Çambel, 1960 ihtilaliyle üniversiteden uzaklaştırılan 147'liklerden olsa da, ne ülkesine, ne üniversiteye küsmüş; bilime ve halkına karşılık beklemeksizin biteviye emek vermeye devam etmiştir. Bir süre sonra da görevinin başına dönmüştür.

Ne kadın ne erkek; sadece insan

Halet Çambel her şeyden önce insandır; ne kadın ne erkek, ne soylu, ne de akademisyen. Daha doğmadan belli olmuştur, toplumsal kalıplardan taşacağı. Halet, erkek adı. O zamanlar Bağdat'ta savaşta olan babasının zabit arkadaşıdır Halet. İyi at binen, kılıcı ustaca kullanan, kadınların hayran olduğu yakışıklı Halet, genç yaşta şehit düşer. Bunun üzerine, henüz gün yüzü görmemiş bebeğin "kız da olsa, erkek de olsa" onun adını taşımasına karar verilir.

Halet Çambel, kadınlardan hep beklendiği üzere bakımlı, süslü görülmediği; bedensel olarak güçlü kuvvetli olduğu; cipin tekerleğini değiştirmek, ağır yükleri kaldırmak gibi erkeklerin zorlandığı işleri kolayca hallediverdiği ve daha 1940'larda, 50'lerde, eşkıyaların dolandığı dağlarda geceleri tek başına at sırtında gezinmekten ürkmediği için "erkek gibi kadın" diyecekler çok olmuştur hakkında...

Gerçekten de, "Ben erkek, ben erkek" diyerek, bir yandan göğsüne vurup şişim şişim şişinen Necip Fazıl'ı sırtlanıp, oda oda dolaştırıp iyice bir rezil ettikten sonra, sırtından bir çuval gibi sedire atmak benzeri eylemleriyle anılır. Kuşkusuz, yaşamında spora her daim yer açmış olmasına, eskrim, kürekçilik, okçuluk, judo, binicilik, bisikletçilik, yoga yapmasına ve kazı koşullarının da çoğunlukla sıkı fiziksel alıştırma niteliği taşımasına borçludur bedensel gücünü... Peki kadınlığının farkında mı değildir, yoksa önemsemez mi; ya da bunu bir kimlik olarak yaşamayı mı reddetmiştir; öyle sanıyorum ki hepsi birden. Onu şans eseri bakımlı bir kadın gibi görenler, tanıyamaz bu nedenle.

Filiz Ali (Sabahattin Ali'nin Filiz'i) ona hep kol kanat germiş çocukluğunun Halet Abla'sını anlatırken şunları söylüyor: "Kadın olduğunun ve güzelliğinin farkında değildir sanki. Hiç makyaj yapmaz, ama yaşlandığında Nail Ağabey'in zoruyla saçlarını boyamaya başlar. Gençliğinde bakanlıklarla kazıların ve üniversitenin sorunlarını takip etmeye, halletmeye Ankara'ya geldiğinde yine Nail'in zoruyla etek ceket giyer, ama ayağında ipek çorap yerine soket çorap ve düz mokasen spor ayakkabı vardır. 1940'lı yıllarda Ankara Üniversitesi Çince Kürsüsünü kuran Alman bilim adamı Wolfram Eberhard'ın eşi Alide ile pek ahbaptır. Alide'in bir gün sabrı taşar, Halet'e neredeyse zorla makyaj yapar, saçlarına güzelce şekil verir ve şık bir ipek elbise giydirir. Büyükelçiliklerden birindeki davete giderler. Davetteki herkes, Halet'i Ankara'ya yeni gelmiş güzel bir diplomat eşi zanneder." (3)

Benzer bir anı da Karatepe'yi keşfeden ekibin üyesi, Halet Çambel'in İÜ'nden çalışma arkadaşı, arkeolojinin delikanlısı Muhibbe Darga'dan: "1947 yılında, Heinz Anstock ile evliliğimde, bizim köşkte muazzam bir düğün oldu. (…) Ben Halet Hanım'ı ilk defa kadın elbisesiyle gördüm, siyah bir elbise giymişti, hiç makyaj yok, siyah ipekli uzun yerlere kadar bir elbise… V yaka, truvakar kollu, iki tane şahane birbirinin aynı gümüş bilezik bileklerinde. Aynı bugünkü saçı gibi. (…) Herkes dedi ki düğünün en güzel kadınlarından biri Halet. Herkes peşinden koşuyordu. (…) Bir daha da elbiseyle görmedim. Sonra sordum, ne kadar güzel dedim, düğün geçtikten sonra. Kardeşim Leyla'nın dedi,

elbise de bilezikler de." (4)

Cenaze töreninde dostlarından Coşkun Özdemir'in anlattığı, Oktay Akbal'ın da bir yazısında söz ettiği gibi, Halet Çambel'in hayranları çoktur… Ama o bunları görmez, bilmez, duymaz gibi yaşamıştır. İnsanca ilişki kurmuştur herkesle. Eşkıyanın biri, unutamamıştır Halet'in insanlığını; hani o yakalandığında, karakolda herkes onu iter, kakar, sanki bir cüzamlıymış gibi yanına yanaşmaz, suratına bakmazken, yanına gelip "Geçmiş olsun kardeş" diyen kadının insanlığını. Değil insana, herhangi bir canlıya bile böyle davranır Halet. Rasih Nuri İleri onu şöyle anlatır: "Halet öyle bir insandır ki; yokuş başındaki ata bile eliyle itip destek verir." (3)

Çoğunuzun bildiği bir anlatıdır; Halet Çambel'in insanlığı öylesine gelişmiştir ki, henüz 20 yaşındayken, Hitler rejimini onaylamadığı için Hitler'in huzuruna çıkmayı reddetmiştir. 1936 yılında, Sorbonne'de okurken, Almanya'da yapılan olimpiyata Türkiye adına katılması istenmiş, böylece olimpiyata katılan ilk Türk kadın sporculardan biri olmuştur. Bu sırada Alman mihmandarın kendilerini Hitler'e takdim etme önerisini, "Hitler rejimi olduğundan gelmezdik. Ancak hükümetimiz bizi gönderdiği için mecburen geldik" diye reddetmiştir.

Peki ya Halet'in eşkıya Bebek Ağa ile buluşmaya yalnız gitmekten çekinmemesi, namlular üzerine çevriliyken Ağa'nın karşısına oturup, eşkıya yatağı olan Karatepe'de sadece tarihi eserleri ortaya çıkarma amacıyla bulunduklarını, o tarihin onların da geçmişi olduğunu tek başına anlatmasındaki cesaret nereden gelir?

Kendini vatanın sahibi hisseden bir kuşaktan olmasından mı? Kendi gücüne, her sorunu yalnız da olsa çözebileceğine duyduğu derin inançtan mı? Bir komünistle Nail Çakırhan ile bir ömür süren birlikteliğinde iyice oturmuş halkçılığından mı? Yoksa annesi Remziye Hanım'ın etkisi midir bu? Sadrazam kızı, dört dil bilen, Berlin'de yaşadıkları yıllarda feminist, Spartakist, Rosa Luxemburg hayranı olan, İstanbul'a döndüklerinde Mustafa Kemal ile kadın haklarını ve özgürleşmeyi çatır çatır tartışan annesi Remziye Hanım mıdır örnek aldığı? Belki biri, belki birçoğu.

Bazı anılar vardır ki, orada, bir insanı birçok yanıyla görebilirsiniz. Halet Çambel'in Melih Güneş'e okuduğu bir anısı da, Halet Çambel'e dair birçok ipucu taşıyor. Halet Çambel anlatıyor:

Orhan Veli ile unutulmaz bir gece

"Kandilli, Türkân Saylan'ın babası Fasih Saylan'ın evinde kiracıyız, zemin katta. Pencere ve kapılar yan bahçeye açılıyor. Gece yarısı 2'de acı bir zil sesi, kapı. Eyvah polis, bu saatte başka kim gelir? Yataktan fırlayıp açıyorum. Orhan Veli ile avukat Fuat Över Keskinoğlu, 'Yürüyün çocuklar Fenerbahçe'ye gidiyoruz. Kahvaltıya yetişiriz, sizi almaya geldik.' İkisi de kafayı bulmuşlar, küçücük bir fındık kabuğu bot ile yukarı Boğaz'lardan gelmişler. Yunus Kâzım (enstitü müdürü) ve enstitülüler Fenerbahçe'de kamp kurmuşlar, oraya gidip kahvaltı edilecekmiş. İkisi sarhoş dört kişi bir botla Fenerbahçe'ye… Kesin ölüm. Hemen rakıları çıkarıyoruz, sofraları kuruyoruz; nafile, tutmak olanaksız. 'Siz gitmiyorsanız, biz yalnız gidiyoruz,' diye rest çekiyorlar. Kapıları tutuyoruz, kilit vuruyoruz nafile, pencerelerden çıkmaya çabalıyorlar. Kesin gidecekler, sonu da belli.

"Ne yapalım? Nail'le bakışıyoruz, tek çare bizim sandalı çekip hep birlikte gitmek, onları yalnız salmamak. Bizim sandal büyük, çifte… Nail yüzme bilmez, arkada oturaklara oturacak, dirseklerini iki yandan onların dizlerine dayayacak,

Halet Çambel'in Alman arkeologları yüreklendiren sözleri

Arkeolog Murat Akman, Halet Hanım'la birlikte çalışıyordu. Halet Hanım'ın son yıllarında, Karatepe'de ve Arnavutköy'deki kırmızı yalıda hep birlikteydiler. Murat Bey, Halet Hanım'ın eli ayağı, belki de oğlu gibi olmuştu. Ondan Halet Hanım'a dair bir değerlendirme istediğimizde, tuttuğu günlükten bir anekdot aktarmak istedi; sunuyoruz.

Sabah Arnavutköy'e gittim. Benden önce Tarık Güçlütürk gelmiş. Berlin'den bir mektup ve Tell Halaf Müzesi'nde 2. Dünya Savaşı sırasında bombalanan müze binasında tahrip olan eserlerin restorasyonu ile ilgili *Die Geretteten Götter aus dem Palast von Tell Halaf* kitabını getirmiş.

Berlin'deki Ön Asya Müzesi'ne savaş öncesi Suriye'deki Geç Hitit Dönemi'ne ait bir yerleşme yeri olan Tell Halaf saray yapısına ait eserler taşınarak bir müze binası içinde sergilenmiş. Ancak bu eserler de savaştan nasiplerini almışlar ve bombardıman sırasında parçalanarak çok tahrip olmuşlar.

İlginç olan Halet Hanım'ın savaş sonrası müzeyi ziyaret ettiğinde, şimdi adını hatırlayamadığım Müze Müdürüyle yaptığı konuşma…Berlin ziyaretlerinin birinde bombalarla parçalanan eserleri gördüğünde Halet Hanım Müze Müdürüne, "Neden bu parçaları bir araya getirmiyorsunuz?" diye sormuş. Adam da "Çok zor" deyince, Halet Hanım, "Bizim Karatepe'de yaptığımız farklı bir şey değil ki, bizim eserler de parça parça, ayrıca bizim işimiz daha zor, çünkü biz parçaları birleştirmek için kazarak bulmak ve araziden toplamak zorundayız" diye yanıtlamış.

Yıllar sonra müzedeki restorasyon işleri tamamlanıp konuyla ilgili bir de kitap yayımlanınca, Müze Müdürü, Halet Hanım'ın çok önceleri söylediği bu sözlerin onları çalışmalara başlayabilmelerinde çok yüreklendirdiğini yazdığı, son derece övücü sözlerle dolu bir mektupla birlikte Halet Hanım'a göndermiş. Çok sevinmişti. Birlikte kitaba baktık. Ameliyat sonrası hasta yatağında olmasına ve ilaçların verdiği yorgunluğa karşın, büyük bir enerjiyle o kalın kitabı sonuna kadar inceledi. Çok duygulandı. Duygulanılmayacak gibi değil ki…

Murat Akman, 22 Eylül 2011, Perşembe

içkili kafa ile coşup aniden ayağa fırlamalarını önleyecek.

"Öyle de mehtaplı bir gece ki, Boğaz suları çarşaf gibi şıkır şıkır, keyfine diyecek yok. Ben hamladayım. Orta, kısmen de yukarı Boğaz sularını biliyorum, sorunum yok, ya aşağı Boğaz, ya Şemsi Paşa akıntısı? Şemsi Paşa'ya bir kaptırdın mı Kumkale açıklarına kadar ve ötelenerek sürükleniverirsin, felaket. Alabora olursa, üç kişiyle nasıl baş ederim, felaket.

"Bu nefis mehtaplı gecede, Şemsi Paşa'yı sorunsuz atlatıyoruz, sabaha karşı ulaşıyoruz. Fakat o ne? Kayalar bomboş, görünürlerde bir kul yok, ne Yunus Kâzım, ne enstitülüler, ne kamp… Bizden önce çekip gitmişler. Artık yorgun argın kayalığa serilip uyumaktan başka çare yok.

"Dönüşte gene hamladayım. Fakat Boğaz'ın akıntılarına karşı kürek çekmektense, tekneyi Şemsi Paşa'da teslim edip vapurla dönüyoruz. Unutulmaz bir gece." (3)

Halet Hanım, neden hiç Çakırhan soyadını kullanmadı? Aklıma takılan sorulardan biridir bu. Nail Çakırhan ile neredeyse 70 yıla varan evlilikleri olmuştu, ama Halet Çakırhan diye anıldığını hiç duymadım, görmedim. Bu yazıyı hazırlarken rastladığım bisiklet ehliyetinde geçiyordu bir tek Halet Çakırhan diye. Neydi gene Halet Hanım'ın sessiz sedasız, bağırıp çağırmadan, gözlere sokmadan daha 1940'lardan itibaren aldığı, eşinin soyadını kullanma gereği duymama konusundaki öncü tavrının nedeni? Kadınların evlilik öncesi soyadlarını evlilikten sonra da kullanabilmeleri talebinin, Türkiye gündemine 1980 sonrası feminist hareketle girdiğini; gereken anayasal düzenlemenin ise, üstelik ancak iki soyadını da kullanma şartıyla, ancak 1997'de yapıldığını düşünürsek; Halet Çambel'in bu konuda da çağını aştığını söyleyebiliriz.

Onları bütün sadeliği, doğallığı ve alçakgönüllülüğüyle bir kaya anlatabilir

Halet Çambel portresini kısa bir yazıda eksiksiz olarak çıkarmak mümkün değil; eklenecek, söylenecek çok şey var. Ama olmazsa olmaz bir şey kaldı: Komünist, devrimci, örgütçü, mahpusluk ustası, yayıncı, şair ve yapı ustası Nail Çakırhan ile 70 yıla varmış ilişkileri. Nail Çakırhan'ı, 10 Ekim 2008 tarihinde 98 yaşında kaybettiğimizde, Halet Çambel ile 68 yıldır evliydiler. İlişkileriyle de, çağlarının çok önünden gitmişlerdi. Birikimlerini, becerilerini, emeklerini aynı amaçlar doğrultusunda birleştiren, birlikte üreten; ama ayrı ayrı üretirken de birbirlerine sonuna kadar destek olan, birbirlerinin önünü açan, çoğaltan, zenginleştiren bir çiftti onlar. Nail Çakırhan'ın henüz hayatında Halet Çambel yokken yazdığı şiirdeki gibi, birbirlerinin "kolları, bacakları, dudakları ve başı; yavrusu, ana-babası, özkardeşi, sevgilisi ve hayat arkadaşı" olmuşlardı. Aynı ruhla, insanlık ve yurtsevgisiyle, devrimcilikle yoğrulmuşlardı. Çambel ailesinin ilişkilerine karşı duruşuyla, mahpusluklarla, parasızlıklarla, hastalıklarla, aralarına giren uzun ayrılıklarla bir değil bir çok kez sınanmışlardı. Ne yaşarlarsa yaşasınlar, sevgilerini ağır bir yüke ve kedere değil sevince dönüştürmeyi bilmiş; birbirleri için yaptıkları fedakârlıkları söz konusu etmemiş, borca alacağa dönüştürmemiş iki güzel insandı onlar.

Nail Çakırhan'ın, Akyaka'da yaptığı, geleneksel mimariye yaslanan şiir gibi evlerle, Akyaka'nın sit kanunu olmasından; Ağa Han Mimarlık Ödülü'nü almasından, bütün yaptıkları ettikleri gibi bu işlerde de Halet Çambel'in desteğini görmesinden söz etmemek olmaz. El ele vererek, yeryüzü cennetine dönüştürdükleri Karatepe ve Akyaka'da kurdukları dost sofralarında, dönemin pek çok aydınını çevrelerinde toplamışlardır.

Halet Çambel, Nail Çakırhan'ın son zamanlarında, hâlâ yılın 6-7 ayını Karatepe'de harıl harıl çalışarak geçiriyordu. Nail Bey'i, Arnavutköy'deki kırmızı yalıda, Naile Hanım ve ailesine emanet ederek… Ama Nail Çakırhan ağırlaşıp hastaneye kaldırılınca, son aylarını geçireceği hastanede, Halet Hanım onu kimselere bırakmamış; günlerce yanında refakatçi kalmıştı. "Bu gece de ben kalayım, hiç değilse bir gececik dinlenin" diyenlere, "Olmaz" diyordu, "Nail'i bırakamam." (3)

Ömürleri boyunca birbirlerinin elini hiç bırakmadan, kendileri için hiçbir şey istemedikleri, ülkelerinin geleceğine yürümüşlerdi. Nail Çakırhan'ın Halet Çambel'e öğrettiği, kırlarda dolaşırken mırıldandıkları o Rusça şarkıyı söyleyerek…

"İşte yeniden bir aradayız ikimiz seninle / Bu geç vakitte yaz akşamında / Masada eskilerden bir semaver / Yıllar dediğin nedir ki vız gelir, sen gene gençliğindeki gibisin / Evet sen ve sen hâlâ yaşlanmadın / semaver kaynıyor, çay demlendi / Konuş benimle söyleş / Reçeller elimizde / Her şey değişecek, düzelecek her şey / Hiçbir şey biriktirmedik / Ne otomobil ne kürk / Ve aramadık mutluluğu parada / Mutluluk bu, sen, ben ve geleceğimiz bizim / İşte çocuklar, bizim tüm sermayemiz / Kimseyi suçlama bugün yalnızız diye / Çocukların döneceğine inanıyorum / Dostlukla oturalım masaya ve çay sunalım herkese / Yıllar önce nasılsa gene öyle…"

Kısa bir aradan sonra, şimdi gene bir aradalar; Akyaka Mezarlığı'nda yan yana yatıyorlar. Başlarında, Nail Bey öldükten sonra, aman ha, görkemli bir anıt dikmesinler diye, Halet Çambel'in birkaç işçiyle Kıran Dağı'na tırmanarak, yerinden söktürdüğü ve mezarları başına diktirdiği bir kaya ile birlikte…

DİPNOTLAR

1) *Halet Abla* kitabının yazarı, Vali İsa Küçük'ün, Halet Çambel'in ölümünün ardından düzenlenen İstanbul Üniversitesi'ndeki törende yaptığı konuşmadan, 14 Ocak 2014.

2) Halet Çambel'in onur doktorası aldığı törendeki konuşmasından; Mersin Üniversitesinden Haberler, Mayıs 1996, S.5. Aktaran İsa Küçük, *Halet Abla Destanı*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2010.

3) *Halet Çambel ile Buluşma*, Haz. M. Melih Güneş, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yayını, Mart 2012, 204 s.

4) Muhibbe Darga Kitabı, *Arkeoloji'nin Delikanlısı* içinde, Haz. Emine Çaykara, İş Bankası Yayınları, s. 220-221.

5) Nail V. Çakırhan, *Daha Çok Onlar Yaşamalıydı*, Scala Şiir Dizisi, Kasım 1996.

6) Prof. Dr. Halet Çambel ile söyleşi: Nalân Mahsereci, "Geç Hitit Dönemi Kalesi'nin keşfiyle çıkılan uzun yol: Karatepe-Aslantaş kazıları, Açık Hava Müzesi ve bir Cumhuriyet kızı", *Bilim ve Gelecek*, S.16, Haziran 2005, ss.62-71.

7) Nalân Mahsereci, "Halet Çambel: Karatepe-Aslantaş'ın hiç aksamayan saati", *Bilim ve Gelecek*, S.36, Şubat 2007, ss.35-45.

8) Nalân Mahsereci, "Nail Çakırhan'ı kendi toprağında sonsuzluğa teslim ettik", *Bilim ve Gelecek*, S.57, Kasım 2008, ss.18-22.

Halet Çambel okulu

Mehmet Özdoğan
Prof. Dr, İÜ Prehistorya Anabilim Dalı Emekli Öğretim Üyesi

Mehmet Özdoğan, Halet Çambel okulunun en uzun süreli ve hocasının ekolünü en iyi temsil eden öğrencilerindendir. Okuyacağımız yazıyı, Atlas dergisinin Şubat 2006 tarihli 155. sayısında yayımlanan "Karatepe Tanrıları ve Halet Çambel Efsanesi" başlıklı dosya için kaleme almıştır. Kendisinin izniyle yayımlıyoruz.

Karatepe Aslantaş örenyeri giderek ilgi çeken Adana bölgesi turizminin olmazsa olmazlarının başında gelir. Sadece Geç Hitit Krallığı'nın anıtsal yapıları, görkemli heykel ve kabartmaları, yazıtları ile değil. Bulunduğu doğal çevre ile bütünleşen, baraj gölüne dönüşmüş Ceyhan Nehri kıyısı boyunca uzanan çam ormanları ile tüm bu arkeolojik zenginliklerin bütünlük içinde görülebildiği ender yerlerden biri. Bu açık hava müzesinden etkilenmemek mümkün değil. Arkeolojinin, kültür tarihinin, Anadolu uygarlıklarının zenginliğinin, Toroslar'ın çekiciliğinin ve bölge Yörüklerinin halk kültürünün birlikte görülebileceği tek yer. Burada uygarlık tarihi, örenyeri, korumacılık, etnografya, doğa, bilim ve bir insanın yaşamı tam bir bütün haline getirilmiş ve yoğrulmuş durumda. Oradayken sıradan gelen bu kurgu, bir biliminsanının yarım yüzyıl boyunca süren öyküsünün ürünü. Ve bu öykünün kahramanı Prof. Halet Çambel.

Çambel kendisine yakıştırılan "Toroslar'ın Efsane Hocası" ismine tam anlamıyla uyan ve hatta onun ötesine geçen çok renkli, farklı bir kimlik. Dünya'nın en iyi okullarında okumuş, Sorbonne'da eski diller üzerinde doktora yapmış, ölü dillerin yanı sıra günümüzün birçok lisanını anadilleri olarak konuşanlardan dahi daha iyi bilen, bilim dünyasında tartışılmaz saygınlığa sahip biri. İstanbul'un köklü ailelerinden birinden gelmesine, ailesinin genç Türkiye Cumhuriyeti'nin gelişiminde Atatürk ve İsmet İnönü'nün yakınında olmasına karşın herkesin özendiği bu seçkin ortamı bırakıp, yaşamının yarısından çoğunu Toros Dağları'nda geçirmiş, bundan yüksünmemiş farklı bir kimlik. Her türlü olanaktan mahrum, içecek suyun bile at sırtında dereden getirilmek zorunda kalındığı bu yerde tek başına çadır kuran genç Halet Çambel daha 1950'lerin başından itibaren 50 yıl sonrasının, 21. yüzyılın Karatepe'sini düşlemiş, kendinden başka kimsenin inanmadığı bu düşü inatla doğaya, bürokrasiye, kendisini bir dağ başına adadığı için küçük gören meslektaşlarına karşın inanılmazı gerçekleştirmiştir.

Kültür varlıklarını doğal çevresi ve o bölgede yaşayan insanlarla birlikte bir bütün içerisinde ele almak 21. yüzyıl arkeolojisinin temel ilkesidir. Ancak Çambel'in Karatepe'ye başladığı yıllarda böyle bir düşünce dünyanın en gelişmiş ülkelerinde bile gündemde değildi. O dönemde arkeologlar herhangi bir coğrafyaya gider, kazar, bilgiyi alır; ortaya çıkan eserlerden en güzel ve önemlileri seçilerek müzeye götürür, geri kalanları da kaderine terk ederdi. Kimsenin aklına bunun böyle olmaması gerektiği gelmez, hele ulaşımın olmadığı yerleri korumak gereksiz, anlamsız bir çaba olarak görülürdü. Çambel buna direndi. 1954'te, eserleri yerinde korumaya karar verdi ve bu tarihten sonraki yaşantısını da ona göre düzenledi. Eserler doğal ortamla bütünleşmeli ve çevresinde yaşayan insanlar ile barıştırılmalıydı. 1960'a kadar Halet Çambel'in kurgusu kafasında şekillenmiş, oturmuştu. Dünyada ise benzeri bir kurgunun oluşması için daha 30 yıl gerekecekti. Daha açık bir deyişle, onun öngörüsü dünyanın 30 yıl önündeydi.

Ona her bakımdan destek olan eşi Nail Çakırhan, kitaplardan beton dökme, kalıp alma ve statik hesapları yapmasını öğrendi. Öylesine öğrendi ki eserlerin üzerine kurulan koruyucu çatı Türkiye'de çıplak beton yönteminin ilk başarılı uygulaması olarak ünlendi. Su, yüzlerce metre aşağıdaki Ceyhan'dan kovalarla çekildi. Çimento ve demir katırlarla dağları aşarak geldi. Hayatlarında hiç beton görmemiş Yörüklerle çalıştılar ve sonunda o doğaya en yakışan saçakları bitirdiler, inşaat bittiğinde Karatepe Aslantaş örenyerine yol hâlâ yoktu. Zamanın geri kalan kısmını çevreye dağılmış arkeolojik parçaları toplamaya verdi, on yıllarca uğraşıp bunları birleştirdi. Tesadüfen Karatepe'ye gelen meslektaşları o yıllarda ona deli gözüyle baktılar. Bu çabası ancak 1999 yılında Karatepe'nin yayını basıldıktan sonra tüm dünyada hayret ve saygıyla karşılandı.

Çukurova çevresinin ağaçsız, kıraç, bir beton yığınına dönüştüğü günümüzde içindeki yılanlarından böceklerine kadar bozulmamış bu doğal çevre nişini çabalarıyla korudu. Öyle ki, Geç Hitit kent krallığını içine alan Karatepe, 1958'den bugüne bir milli park. Ormanda yaşayan köylü bile keçileriyle, tarla açmak isteğiyle ormana düşmandı. Keçinin koyunla değişmesini sağladı. Ormanı keserek açılacak kayalık arazideki bir tarlanın ekonomik refah getirmeyeceğinin bilincindeydi. Onlara daha büyük ekonomik kazanç sağlayacak zanaatleri öğretmeye yöneldi. Kadınları özgün ve nitelikli kilim dokuması için adeta zorladı. İlk başlarda tek bir kadın ona inandı ve onun düşlediği gibi Yörük kilimleri dokudu. Örnek olması için onun dokuduklarını topladı ve İstanbul'da bizzat kendi satarak gelir elde etmesini sağladı. Ve o kadının geliri bütün köylüleri heyecanlandırdı. Bir sektör doğdu. Karatepe kilimleri Türkiye'de aranır oldu.

Halet Hanım, Toroslar'ın tüm âşıklarını Karatepe'ye davet etti. Türküleri, müzikleri topladı. Başta Ruhi Su olmak üzere türkü dünyasının ve halk kültürünün en önemli isimleri ile köylülerin buluşmasını sağladı. Karatepe çevresi bir anda halk kültürünün tanındığı, belgelendiği bir yer haline geldi. Yozlaşmanın etkisi ile kendi kültüründen utanmaya başlayan köylü yeniden bunun değerini gördü, sevdi ve yaşatmanın yollarını aramaya başladı.

Devlet Karatepe'ye yakın zamanlara kadar arkasını dönmüş, görmezlikten gelmişti. Ceyhan üzerine büyük bir baraj yapmaya karar verdi. Baraj birçok kültür varlığı gibi Karatepe Aslantaş örenyerini de baraj gölünün ortasında küçük bir ada halinde bırakmakla tehdit ediyordu. Bu da yıldırmadı. Bir yıl boyunca barajın tüm mühendislik ve ekonomik planlarını inceledi ve bu hesapların yanlışlarını ortaya koyan bir rapor hazırladı. Yanlışları, DSİ mühendislerine ve yöneticilerine anlattı ve baraj projesinin Karatepe'yi tehdit etmeyecek şekilde değişmesini sağladı. Bugün ne Zeugma'da, ne Allianoi'de ne de Hasankeyf'te yapılmayanı yaptı. Bu da herhalde bize, aydınlara sadece hamasi söylemler yerine bilgi ile donatılmış bir uğraşının getirisinin örneği olmalıdır. Ülkemizdeki en özgün Haçlı kalesi Kumkale'nin bir başka Hitit Dönemi yerleşmesi Domuztepe'nin suyun altında kalacak son parçasına kadar kazılarak belgelenmesini sağladı. Tüm bunların sonunda bugün Karatepe-Aslantaş Milli Parkı ve Açık Hava Müzesi artık bürokrasimizin bile gözardı edemediği bir konuma geldi. Yolu yapıldı, suyu, elektriği geldi, bekçi kadrosu verildi. Ama Halet Hanım hâlâ orada ve hâlâ gelecek planları yapıyor.

Halet Çambel'in çağının ötesinde bir düşünce sistemine sahip olduğunu yalnızca Karatepe Aslantaş'a bakarak örneklemek çok büyük bir eksiklik olur. Kıyıya kadar inen Yörüklerin çadır kurduğu, el değmemiş güzel doğası ve örenyerleri ile Çukurova bugün betonlaşmış halinden çok farklıydı. 1965 yılında bölgenin turizme açılması kararlaştırıldı. Çambel derhal Devlet Planlama Teşkilatı'na (DPT) başvurdu. Bu kurumu, sınai ve turizm planlamasından önce kültür ve doğa envanterinin çıkartılması gerekliliğine inandırdı. İki yıl boyunca Silifke'den Payas'a kadar olan tüm kıyı bandının yürünerek taranmasını, kıyı bandı üzerinde, korunmaya değer her türlü varlığın belgelenerek haritaya işlenmesini sağladı. O yılların DPT'si bu çalışmaya saygı duydu ve yeni yapılaşmanın kültür mirasına zarar vermeyecek şekilde gerçekleşmesi için gereken revizyonu yaptı. Bu o kadar ileri bir öngörüydü ki devletimiz tüm bu çalışmayı yok saydı. Çambel'in projesi uygulamaya geçebilseydi, devlete yenik düşmeseydi; Çukurova, kültür varlıkları ile çağdaş yaşamın birbirinin uzlaşmaz karşıtı olmadığını gösteren makro ölçekli dünyanın ilk projesi olacaktı. Benzer bir çabayı Adana kenti için de sürdürdü.

"Biz plan değil, pilav istiyoruz"

Adana'nın çekirdeğini Tepebağ Mahallesi oluşturur. Burası aynı zamanda büyük bir höyüktür. Üzerinde Osmanlı ve cumhuriyet döneminin sivil mimari örneklerinin güzel bir doku oluşturduğu bu höyük, Hitit dönemindeki Kizzuwatna Krallığı'nın başşehri Adanavanda kentidir. Çambel höyüğü ve Osmanlı dokusunu, hızla gelişen Adana tarafından yutulmaması için öğrencileri ile en ince ayrıntısına kadar belgeledi. Şehir plancıları ile ayrıntılı bir çalışma yaptı. Ancak proje kabul edilmeden, ona sahip çıkması beklenen Adana Belediyesi tarafından bir gece operasyonu ile Tepebağ Mahallesi ve höyüğü ortadan yarıldı, Roma devri sur kalıntıları yok edildi, eski evler yıkıldı. Adanalılar halen bu kaybın acısını yaşıyor. Bu 1960'ların ikinci yarısında göreve gelen Süleyman Demirel yönetiminin "biz plan değil pilav istiyoruz" söyleminin ülkemize ödettiği bedellerden biridir.

Demirel'li ilk yıllarını yaşayan Türkiye o dönemde büyük baraj yapmayı bir prestij olarak öğrendi. Poster halinde halka sunulan bu prestij göstergelerinin sembolü Keban Barajı'ydı. Fırat üzerine kurulacak bu baraj, başta Elazığ Altınova gibi yüksek Doğu Anadolu'nun en güzel ovasını yutacaktı. O yıllarda bu coğrafyada önemli uygarlık merkezlerinin olacağı, kültür tarihi açısından bir değeri olduğu hiç kimsenin aklına gelmiyordu. Biliminsanlarının da bölgeye karşı bir ilgisi yoktu. Halet Hanım, dünyanın en önemli arkeologlarından Şikago Üniversitesi Doğu Bilimleri Enstitüsü Müdürü R. J. Braidwood'u yanına aldı ve baraj alanının, aynen Çukurova kıyı bandında olduğu gibi taranarak envanterinin çıkmasını sağladı. Ancak daha fazlasını yapmak için ne kaynak ve ne de devletin ilgisi mevcuttu. ODTÜ Mimarlık Fakültesi, 1966 yılında bölgenin ön etüdünü yapmış ve "Doomed By The Dam" çalışmasını yayımlamıştı. Ancak bu çalışma sadece toprak üstündekileri taramaya yönelikti.

Çambel'in o dönemde ODTÜ rektörlüğü yapan Prof. Dr. Kemal Kurdaş'la görüşmesi, bölgedeki arkeolojik araştırmaların kaderini değiştirdi. Halet Hanım, Kurdaş'ın bu konuda heyecanlanmasını sağladı. Arkeoloji merakına sahip Kemal Bey inanılmaz yönetsel kabiliyetini, kurtarma çalışmalarının ilk örneklerinden sayılan Keban Projesi'nin doğması için kullandı. Ve sekiz yıl boyunca projeyi yönetti. Halet Çambel, bu dönemde kendisi kazı yapmadı. Baraj suları höyükleri yutuncaya dek, yerli ve yabancı 19 ekibin ve düzenli yayınların koordinasyonunu sağladı. Asıl önemlisi, kültür tarihi açısından küçük görülen Doğu Anadolu'nun, Mezopotamya kadar köklü bir mirasa sahip olduğunu dünyaya gösterdi. Bu heyecan Keban'ı izleyen Karakaya ve Atatürk barajlarına aktarıldı. Uygarlık tarihine yeni birer sayfa açan buluntular ortaya çıktı.

Kurtarma kazıları çeşitli baskılara, 1986 yılına kadar dayanabildi ve yeniden başlayacağı 1998'e kadar durduruldu. Bu tarihte ODTÜ, projeleri tekrar başlattı ancak 12 yıl boyunca kültür varlıkları baraj gölleri altında belgelenmeden yok oldu. Bunun acısını son dakikada gündeme gelen Zeugma ile hep birlikte yaşadık. Oysa ki Zeugma'nın sualtında kalacağı Keban Projesi zamanında biliniyordu ve dile getirilmişti. Ama ileriye yönelik öngörüden yoksun bir sistem, bu söylemi duymak istemedi. Çambel Çukurova ve Keban projelerinin, benzer gelişmeler karşısında Türkiye'nin geleceğini kurtaracak bir okul olmasını arzu etmişti. Mücadeleyi sürdürecek, kendi öngördüğü yaklaşımları sergileyecek kuşakların yetişmesi için tüm olanakları zorladı. Dünyanın neresinden olursa olsun doğruyu arayanların bir araya gelmesini sağladı. Bunun en güzel örneğini de dünyanın en uzun süreli ortak çalışması olarak bilinen ve 43 yıldır sorunsuz olarak süren Çayönü Projesi ile kanıtladı.

Halet Çambel doğruların her türlü olumsuzluğa karşı nasıl başarılabileceğinin; insanlığa, bilime, doğaya, kültüre, topluma saygının nasıl olması gerektiğinin bir okulu gibidir. Keşke bu okulu hepimiz başarı ile bitirebilsek.

Türkiye'de kentsel dönüşümün hikâyesi

Dizginsiz talan, ölçüsüz rant, Allahlık kapitalizm

Öncekilerin yapamayıp AKP'nin başardığı şey, uluslararası sermayenin taleplerine uygun bir hukuksal ve idari dönüşüm gerçekleştirmektir. Kentsel dönüşüm devletin dönüşümüyle iç içe gelişmiştir bir bakıma. Yani yaşanan bir kentsel dönüşüm değil, topyekûn bir ekonomik, toplumsal, siyasi ve hukuki dönüşümün mekâna yansımasıdır aslında.

Mücella Yapıcı
TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi
Söyleşi: Baha Okar

Kentsel dönüşüm Türkiye'nin önemli bir meselesi. Nereye baksanız bir toplu konut projesi, yükselen dev binalar, alışveriş merkezleri ve tabi çılgın projeler görüyorsunuz. Gezi'yle başlayan Haziran direnişi kentin nasıl talan edildiğine yeniden dikkat çekmişti. Geçtiğimiz günlerde de yolsuzluk operasyonlarıyla bu konu başka bir boyutuyla yine gündeme geldi. Biz de TMMOB Mimarlar Odası'ndan Mücella Yapıcı'yla söyleşerek kentsel dönüşümün Türkiye'de nasıl başlayıp bugünlere geldiğini hatırlayalım dedik.

Türkiye modernleşmesini gecikerek ama sıçramalı, hızlı ve çarpık biçimde yaşayan bir ülke. Kentlerin de bu süreç içinde doğal olarak yaşadığı bir değişim var. Bugün çokça tartışılan kentsel dönüşümü bu doğal değişim sürecinden ayıran ne?

Biliyorsunuz, çağdaş anlamda kentler kapitalizmin eseridir, modern kentleri sanayi devriminden sonra üretim ilişkileri belirlemiştir. Kentlerin gelişimi ise doğaldır ki çok bileşenli bir süreçtir, yani sadece bir etkene bağlayamazsınız. Ama üretim-tüketim ilişkileriyle ve sermaye birikim süreçleriyle doğrudan bir ilişkisi var. Kuşkusuz her kent gelişir ve kendi doğasındaki bir sürü bileşene bağlı olarak, yürütülen ekonomik sosyal politikalara göre, göçler gibi coğrafi yönleri de olan etkenlere bağlı değişim ve dönüşümler yaşar. Ama bu şu anda konumuz olan dönüşüm değildir. Son dönemde kentsel dönüşüm dediğimiz sürecin ortaya çıkması, tüm bu etkenlerin ötesinde, dünyadaki üretim ilişkilerinin değişmesine bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Sanayi devriminden bu yana hiçbir zaman bu kadar mekâna dayalı bir dönüşüm yaşamadı kapitalizm. Onun için kentlerin şu anda tartıştığımız dönüşümünü kentlerin doğal gelişim süreçleriyle hiçbir şekilde karıştırmamak lazım.

Neden bu dönemde yaşandı bu mekânsal dönüşüm?

1970'lerden sonra başlayan ve SSCB'nin çökmesiyle tek kutuplu dünyaya geçilmesinin ardından hızlanan bir sürecin sonucunda, küresel sermaye artık herhangi bir engel tanımadan bütün dünyada büyük bir hızla gezinebilir hale geldi. Zaman ve mekân engellerini tanımaz oldu. Bilgi toplumu, iletişim toplumu dediğimiz şeylerin doğuşu da bu temeldedir. Ve bu noktada emek gücünün sanayideki girdisinin maliyetlerini düşürmek üzere, kentlerdeki üretim alanları ucuz işgücünün olduğu coğrafyalara kaydırıldı. Bu hem tek tek ülkelerin sınırları

içinde, hem de daha önemlisi, dünya çapında yaşandı ve eskinin üretim ilişkilerine bağlı kentlerin biçimini değiştirdi.

İlginçtir, nasıl sanayi devriminden sonra kapitalist kentlerin kaynağı İngiltere ise, bu kentsel dönüşümün kaynağı da İngiltere oldu. Küresel sermaye üretim alanlarını ucuz işgücünün olduğu coğrafyalara kaydırdığı zaman, birdenbire kentlerdeki bir sürü fabrika alanı ve ona bağlı yerleşmeler boşaldı, işlevini yitirdi. Kentlerin merkezine yakın, boş, kullanılmayan birtakım alanlar ortaya çıktı. Bu alanların nasıl değerlendirileceği, kentlerin nasıl bir yeni işlev kazanacağı meselesi doğdu böylece.

Kapitalizm içine düştüğü krizlerini yöneterek ilerliyor, biliyorsunuz. Bu defa krizini mekân, özelikle de tüketimin hem nesnesi hem de öznesi haline getirdiği kentler üzerinden aşmaya yöneldi. Bu yönelimin fikir babalarından Milton Friedman ve John Naisbitt'i anmak gerekir. Özelikle John Naisbitt 2000'lerin mega trend'leri üzerine yazdıklarıyla liberalizmin kentsel ve toplumsal manifestosunu oluşturdu bir bakıma. Mekâna dayanan bu çözümde, üretim ilişkilerinin belirlediği kentler artık tüketim ilişkilerinin örgütlendiği alanlar haline geldi.

Dünya sanki ikiye yarıldı. Gelişmiş kapitalist ülkelerin kentleri esas kararların alındığı, üretimin planlamasının yapıldığı, sanayinin Ar-Ge'si diyebileceğimiz faaliyetlerin örgütlendiği merkezler oldu. Öte tarafta da sanayi üretimi dünyanın bazı bölgelerinde toplanırken, az gelişmiş ülkelerin kentleri, özellikle de yeni gelişen metropoller ve megapoller çok ciddi pazarlar haline geldi. Tüketimin örgütlendiği, emlak sermayesinin finans sermayesi köpüğünü yeniden ve yeniden ürettiği alanlar olarak işlev kazandı. Bu şehircilik, planlamada kendi teorisini yarattı.

70'lerle başlayan bu yeniden yapılanmada kentlere çok ciddi ekonomik ve sosyal bir takım roller biçildi. İngiltere'de bunu rejenerasyon, yani yeniden canlandırma olarak adlandırdılar ama bizdeki ise tam bir transformasyon, dönüşüm oldu. Bunu en iyi İstanbul üzerinden gözleyebiliriz.

1980'e doğru İstanbul'u Beyrut'la yarıştırma sözleri dolanmaya başlamıştı zaten. Savaştan önce Ortadoğu'nun eğlence ve finans merkezi durumundaki Beyrut'un fonksiyonuna aday gösterilmiştir İstanbul. Ancak 80 öncesinde, diğer neoliberal ekonomi politikaları gibi bunu da uygulamaları mümkün değildi. Zaten darbe de bu politikaların yolunun düzlenmesi için yapılmıştı aslında.

24 Ocak kararlarından bahsediyorsunuz...

Tabii, çok bilinçlidir 1980 darbesi. Kısmen Sovyetler Birliği'nin varlığıyla belirlenen refah toplumunda işçi hakları, bazı temel insan hakları gibi, çevre ve mekânla ilgili haklar da anayasalara girmiş durumdaydı. Bizim anayasamızda örneğin sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı dahi yer almıştır. Her zaman olduğu gibi, o görece demokratik ortamın ortadan kalkması, sesin çıkmaması gerekiyordu ki bazı kanunlar yerleştirilebilsin. 80 darbesinin hemen ardından, turizmi teşvik yasası, orman yasası, kıyı yasası gibi doğrudan mekânın kullanımını etkileyen önemli yasalar yapıldı. Anayasanın 15. maddesiyle bunlar, hakkında dava açılamayacak yasalar haline getirildi. Bugün Gökkafes, Park Otel gibi ucubeler bu 12 Eylül hukukunun koruduğu yerlerdir.

Sonra Özal'la birlikte devletin yeniden yapılandırılması geldi. Devlet sosyal görevlerinden soyundu, bu işleri cemaatlere bıraktı, sivil toplum her derde deva bir hale getirildi. Devletin merkezi planlama işlevi ortadan kalkmaya başladı. Oysa bizim Cumhuriyet döneminden alışkın olduğumuz planlama şöyleydi: Ülkenin bir stratejik ekonomik planı yapılırdı. Devlet Planlama Teşkilatı beş yıllık kalkınma planlarını yaparken bütün kurumlardan görüş alırdı. Sonra ülke için hazırlanmış kalkınma planından bölge planlarına inilirdi. Bölge planlarından da varsa kentlerin büyük ölçekteki planlarına, sonra mekâna dair planlara... Bu da sosyal refah devletinden kalma bir yaklaşımdır.

Mücella Yapıcı ile *Bilim ve Gelecek* bürosunda söyleştik.

Bütün bunlar yok edilirken, 90'larda yönetişim gibi kavramları duymaya başladık. 95'te Habitat konferanslarında ilk defa Türkiye için *governance*/yönetişim kavramı dillendirildi. Yani artık devlet hem üretimden, hem ticaretten, hem bu tür planlama işlerinden elini çeksin. Bunun yerine kamu, özel sektör ve sivil toplumdan oluşan üçlü bir yönetişim oluşturulsun. Böylelikle merkezden planlanan, görece dengeli bir kalkınmanın yerine, her kentin diğeriyle rekabet halinde kendi şansını yarattığı bir projecilik modeli yerleşmeye başladı. Dendi ki, artık kentler -şimdi giderek mahalleler tabii- kendi şanslarını kendileri yaratacaklar. Yani öyle eskisi gibi ulus devletin planladığı, nispeten dengeli bir kalkınma modeli olmayacak. Avrupa'da aslında epeyce yol almış olan bu yerelleşme kavramı öne çıktı.

Bu tür modeller akademide ve bazı sol kesimlerde de rağbet gördü. Biz ise dinozor muamelesi gördük; bir kentin tek başına, hatta bazı durumlarda başka kentlerin aleyhine gelişmesi mümkün müdür diye sorduğumuz için. İstanbul söz konusu olduğunda bu daha da büyük bir sorundur. Zaten hızlı sermaye birikimini sağlamak ve özel sektörü güçlendirmek için ülke sanayisinin dörtte birini buraya yüklemişsin, Anadolu'yu boşaltmışsın.

Üstelik üretim de kalmayınca metropollerde zenginlerle yoksullar arasındaki uçurum inanılmaz biçimde açılmaya başlamıştı. Müthiş bir nüfus işsiz duruma düştü. Yerine bir şey koymak gerekiyordu. O zaman yeni endüstri alanları ortaya çıkardılar; kültür endüstrisi, turizm endüstrisi, yaratıcı endüstriler, inovasyon endüstrisi gibi. Esas üretim ilişkileri çekildiği anda bu sefer ikincil endüstrileri devreye soktular

ve kentlere bu çerçevede çok önemli bir rol verildi.

Ya inşaat sektörü?..

Bu da meselenin başka ve çok temel bir boyutu. Finans sermayesini beslemek için inşaat sektörünü çalıştıran bir sistem çıktı ortaya. Bunu Londra'da yapamazdınız, bu sistem ancak bizim gibi ülkelerde iş görebilirdi. Zaten 70'lerden başlayarak bütün kentsel altyapı projeleri yabancı sektöre verilmişti. Yerel yönetimlere dış borçlanma hakkı getirilmişti. Bu en büyük dönüşüm darbesidir bence. Yerel yönetimlere dendi ki, İller Bankası kaynaklarına bel bağlamayın, artık doğrudan yabancı sermayeden borç alabilirsiniz. Bütün bunlar zaten başlamıştı ama ilerlemiyordu; çünkü her ne kadar 12 Eylül'de iğdiş edildiyse de, refah devleti dönemlerinden kalma korumacı bir anayasa ve kanunlar vardı. TMMOB olarak açtığımız davalarda, Haydarpaşa, Galataport gibi projelerin yürütmesini engellerken, dayanağımız güdük de olsa bu yasalardı. Ufak ufak çözmeye çalışsalar da bu durum rahatsızlık vericiydi sermaye için. Hiçbir zaman Türkiye'de neoliberal sistemin istediği hukuksal ve yapısal düzen oturtulamadı. Ta ki AKP iktidarına kadar... Hatırlayın, kamu reformu, uyum yasaları gibi yığınla evrak, çalışma, tasarı vardır o dönemlerde. Bunun için Çiller de Ecevit de uğraştı; ama olmadı. AKP'ye kadar…

AKP hangi noktada devraldı ve ilerletti?

1999'da Marmara depreminin öncesinde Dünya Bankası Türkiye raporunu yayınladı. Kabaca dedi ki, bak kardeşim böyle olmaz, sen vakit kaybediyorsun, eğer küresel ekonomide yer almak istiyorsan mutlaka bir veya iki kentini küresel düzlemde yarıştıracaksın. O dönemin beş yıllık kalkınma planında ilk defa İstanbul'un dünya kenti olarak küresel hiyerarşide yer almasından söz edildi.

Dünya Bankası raporundan sonra Ali Müfit Gürtuna meşhur "2023 vizyonu"nu ortaya attı. Henüz daha deprem olmamıştı, 1999'un ilk aylarıydı ve mega dönüşüm projeleriyle ilk defa burada karşılaştık. İstanbul "Bilgi Çağının, Lider ve Yöneten Kenti" olarak anılıyordu. Vizyon sihirli bir kelime gibiydi, geleceğin lider kentlerinin enerjilerini vizyonlarından alacağı söyleniyordu.

Böyle büyük laflar edildi, hemen ardından pat diye deprem geldi ve İstanbul'la birlikte, vizyon falan da yerle bir oldu. Kentleri nasıl bir plansızlık ve öngörüsüzlükle yönettikleri açığa çıktı. Devlet küçülsün diyen o zamanın Özelleştirme Bakanı, "devlet nerede" diye bağırmaya başladı.

Marmara depremiyle ülkenin ekonomisinin yığıldığı bir bölge darmaduman olmuştu. Bundan ders alıp kentlerin ve ekonominin örgütlenmesine çeki düzen verecekleri yerde, depremi kentsel dönüşümü hızlandırmak için bir fırsata dönüştürdüler. Depremin hemen ardından ABD Başkanı Clinton geldi, hatırlayacaksınız. Conrad Otel'de bir toplantı yapıldı. Hiç unutmuyorum, zar zor girebilmiştik içeriye. Amerikan Müteahhitler Birliği falan gelmişti. Türkiye'nin bu krizi atlatması için on altın adam yeter dediler orada. Bu altın adamların kimler olduğu, şimdi kentsel dönüşümle ilgili yolsuzluklarda ortaya çıkıyor.

Daha ölüler enkaz altından çıkarılmamışken, depremi bir fırsata çevirmenin planlarını yaptılar. Birdenbire küresel emlak sektörü akın etti. Kapitalizmden en çok iğrendiğim zamandır hayatımda. Swiss Otel'de "Deprem ve Küresel İş Fırsatları" toplantıları yapıldı. Tam deprem master planları hazırlanırken AKP iktidara geldi. Ardından da İstanbul Büyükşehir Belediyesine Kadir Topbaş seçildi.

Değişen ne oldu?

Topbaş, Ali Müfit Gürtuna'nın 2023 vizyonu dediği projeleri revize

ALLAHLIK KAPİTALİZM -1

"Planlardan, mega projelerden söz ediyoruz ama aslında bu adamlar işi öyle yürütüyorlar ki, her şey Allah'a emanet. Örneğin üçüncü köprü...

Uluslararası inşaat tekellerini besleyecek diye, otomotiv tekellerinin bu karayolu geçişlerine ihtiyacı var diye, Tayyip Erdoğan bütün yasaları ve uyarıları ihlal ederek bu üçüncü köprüyü getirdi, master plana işletti. İnşaat başladığında daha planı bitmemişti, projesi ortada yoktu. Köprü projesi inç sistemine göre yapılmıştı, bizim haritalar ise metrik sistemdir. Bunlar çok beceriksiz oldukları ve alelacele bu işi yapmak istedikleri için inç sistemiyle metrik sistemi süperpoze ettiler. Onun için köprünün ayakları 80 metre önde çıktı, yani karada olması gerekirken denize denk geldi. Denizi doldurdular.

Bu köprünün ihalesini iki defa iptal ettiler. Niye? Yatırımcıya "sen köprüyü yap, ben sana işletmesini vereyim" diyorlar, yani ihalede verdiği süre boyunca köprüden geçişlerden yatırımcı kazanacak. Günde tek yönde 135 bin geçişi garanti ediyorlar. Ama ortada hesap kitap var. Ancak 50 bin taşıt geçer gibi görünüyor. Hükümet, ben aradaki farkı tanesi üç dolardan ödemeyi garanti ediyorum diyor. KDV'si de var. Ama küresel sermaye akıllı, öyle bir paran mı var diyor? Bizim ayakkabı kutularında milyonlar var da diyemiyorsun tabii? Bu şartlarda ihaleye giren olmadığı için ihale iki defa iptal edildi. Sonunda ben o güzergâha dünyanın en büyük havaalanını yapayım, al sana köprüden geçecek müşteri dendi. Yani köprüye müşteri bulmak için oraya havaalanı kondu."

etti. O revizyon çok önemli politik alt metinler içerir. Dünya kenti olmaktan vazgeçmiş, çıtayı düşürmüş bir İstanbul. Şimdi oynadığı rolü tarif eden, Asya'yla Avrupa arasında bir nevi koridor, geçiş alanı, gösterişli bir yol kenarı tesisi. Şu anda İstanbul'a biçilen rol budur.

Böylece kentsel dönüşüm ilk defa deprem kullanılarak meşruiyet zemini bulmuş oldu. Ve artık "Deprem Odaklı Mega Kentsel Dönüşüm" diye anılmaya başlandı. Net olarak şu çıktı ortaya. Kentsel dönüşüm ve inşaat sektörü Türkiye ekonomisinin itici gücü olacaktır. Burada pazarlanacak tek nesne de İstanbul'dur. Bunun kararı verildi.

Adım adım bunun hukukunun hazırlandığı bir süreç yaşandı bir yandan da. Sermayenin vakit kaybetmeye tahammülü yoktu. GATS gibi uluslararası anlaşmalarla alan kısmen temizlenmişti ama bu yeterli değildi. Öncekilerin yapamayıp AKP'nin başardığı budur. Uluslararası sermayenin taleplerine uygun bir hukuksal ve idari dönüşüm gerçekleştirdiler. Kentsel dönüşüm devletin dönüşümüyle iç içe gelişmiştir bir bakıma. Yani yaşanan bir kentsel dönüşüm değildir aslında. Topyekûn bir ekonomik, toplumsal, siyasi ve hukuki dönüşümün mekâna yansımasıdır.

Bu hukuksal dönüşümün nihai darbesi de 12 Eylül 2010 Anayasa değişikliği oldu zaten. İkinci bir 12 Eylül darbesidir neoliberal politikaların önünü açmak bakımından. O döneme bakarsak, 2004'te kentsel dönüşüm yasa tasarısı yapıldı ancak bu tasarı şimdi artık kabullendiğimiz mülkiyetlere el koyma izleri taşıdığı, bu yüzden çok tepki çektiği ve Türkiye'ye ağır geldiği için komisyonda kaldı. İçinden 5366 sayılı yasayı çekip aldılar, bu kadarı kentsel dönüşüm için, Sulukule'nin Tarlabaşı'nın yaşanması için yeterli oldu.

Artık dil de değişmişti. Büyükşehir Belediyesi "İstanbul görücüye çıkıyor" sözleriyle Cannes'daki Dünya Gayrimenkul Fuarı'na katıldı. Yirmiden fazla proje vardı ellerinde.

Neydi bunlar?

Bir tanesi Haydarpaşa, Türkiye'nin en büyük özelleştirme projesi olarak sunulmuştu o zaman. Galataport, Haliç, Balat, Sütlüce, İETT garajı, tersaneler, Kartal'daki büyük dönüşüm projesi, Küçük Çekmece'de Florya Köşküne dikilecek 70 katlı gökdelen. Halen uğraştığımız, hukuk mücadelesi verdiğimiz bu projeleri davul zurna eşliğinde pazarlamaya götürdüler fuara. Tayyip Erdoğan "ben ülkemi pazarlamakla mükellefim" diyordu. Satabildikleri her şeyi, limanları, hazine arazilerini sattılar. Ülkenin, mekânın, kentin, sanatın, kültürün metalaşması artık sloganlarda da kendisini buldu. Sanatçılar bile eserlerine iş diyordu artık. Zihinler hazırdı yani. Türkiye'deki insanların beyinleri, aydınından solcusuna kadar ideolojik bir hapishaneye sokulmuştu; "çözümün yok mu; sus o zaman, eleştirme". Sadece kent düzeyinde değil, her anlamda projecilik aldı yürüdü.

Tabii kentsel dönüşüm için kamu idaresinde de ciddi dönüşümler yaşandı. 2005'te Kalkınma Ajanslarıyla Türkiye aslında eyaletlere bölündü ama kimse farkında değil. Bütün valiler, sermayeyle uyum içinde çalışacak şekilde değiştirildi. Yani kentsel dönüşümün hikâyesi devletin dönüşümünün hikâyesidir aynı zamanda dediğim gibi.

Bu işlerde hep TOKİ akla geliyor ilk olarak. O da kamuda böylesi bir dönüşümün eseri mi?

TOKİ müthiş bir mekanizma olarak devreye girdi kentsel dönüşümde. Aslında sosyal devletten, o cici devlet baba zamanlarından kalma, dar ve yoksul gelirliye konut edinirken kredi vermek için kurulmuş bir kurumdu. Kendisi inşaat yapmazdı, kredi verir, kooperatifleri örgütlerdi ve kâr amaçlı bir kurum değildi.

2004'de TOKİ kanunundaki büyük bir değişiklikle, gayrimen-

ALLAHLIK KAPİTALİZM -2

"Dalga geçiyoruz ama işler sahiden aşağı yukarı böyle yürüyor. Aynı hesapsızlık, beceriksizlik Marmaray'da da var. Biz Marmaray fikrine, yani iki yakayı bağlayan bir tüp geçit projesine karşı değiliz. Bu eskiden beri TMMOB'un önerdiği bir projedir. İstanbul için bizim ulaşım modelimiz deniz ve demiryolunun entegre edildiği bir toplu taşıma sistemidir ve boğazda bir tüp geçit bu sistemin bir parçasıdır. İstanbul bu bakımdan dünyanın başka hiçbir kentiyle kıyaslanamayacak imkânlara sahiptir ve trafik sorunu en kolay çözülebilecek kentlerdendir. Bu yapılanın ise kentsel dönüşüm bölgelerinin özel bir bağlantısı olmak dışında bir işlevi yok.

Marmaray'ın ilk projesi yüzeyin altından geçiyordu. Doğrusu da budur, çünkü Marmaray'ın hemen 16 kilometre ötesinden, İstanbul depremi için esas tehlike yaratmakta olan Kuzey Marmara fay hattı geçer. Ancak tüp deniz altından, anakaradan geçtiği zaman, eğim hesaplarına göre iki yakadaki istasyon çıkışlarının yaklaşık 75 metre derinlikte olması gerekiyordu. Bunun maliyeti yüksek geldi. Projeyi denizin dibine tüp oturtulması üzerine kurdular, bu durumda istasyon derinliği yaklaşık 62 metre oldu ve maliyet epeyce azaldı. Ancak ciddi bir problemle karşı karşıya kaldılar. Bir deprem anında ortaya çıkacak olan yatay kuvvetler nedeniyle; katı zeminle sıvı zeminden geçen tüp birleşim yerlerinde; artı eksi 40 santimlik yatay kaymayı kabul ederek yola çıktılar. Ama beklemedikleri bir şey oldu. Daha inşaat başlamadan denizin dibindeki sıvılaşma potansiyeli yüzünden tüp düşey deplasman yaparak 15 santim aşağı düştü. Altını betonla beslediler, ayakları oynayan masanın altını kağıtla beslediğimiz gibi, tüpleri bir araya getirip bağladılar, milleti bıraktılar içine."

ALLAHLIK KAPİTALİZM -3

“Son bir tane daha anlatayım mı? Taksim’de Gezi Parkı’ndaki olaylar ilk nerede patladı biliyor musun? Bunlar aslında Taksim Parkı olarak Divan Otel tarafındaki *Le Jardin de Taksim*’i kabul ediyorlar. Yemin billah ediyorlar oraya dokunmayacağız diye, dertleri öbür tarafla, eskiden Topçu Kışlası’nın bulunduğu yerle. Doğru da söylüyorlar, projelerini ezbere biliyorum. Parkın Divan Oteli yönüne dair bir plan yok. Bizim bütün dikkatimiz de kışlanın yapılacağı yere yönelmiş zaten.
27 Mayıs gecesi bir telefon geldi bana, “Mücella Hocam burada ağaçları söküyorlar” diye. Kalktım gittim ama Divan’ın orası aklıma gelmiyor. Baktım bir şey yok. Ağaçlar da duruyor insanlar da, bir hareket yok. Öbür tarafa gittik, gerçekten oradalar. Durdurduk, napıyorsunuz, ruhsatınız var mı, mühendisiniz var mı? Yok. Sonra anlaşıldı. Bunlar ne yapmışlar biliyor musun? Meydanın altından geçen yollar yaptılar ya, buraya yaya yolu bırakmamışlar, hiçbir projede yok. Bakmışlar insanlar geçemiyor, bir gece baskınıyla çaktırmadan parkın kenarından biraz keser, yaya yolu yaparız demişler. Öyle de yaptılar.”

kul yatırım ortaklıklarıyla iş yapabilir hale geldi. Öncesinde Emlak Bankası’nın tasfiyesi başlamıştı zaten. Bir de Arsa Ofisi diye bir kurum vardı Türkiye’de. Biliyorsunuz, Osmanlı’da toprak mirîdir. Kent topraklarında özel mülkiyet yoktur. Toprak aslında padişahındır, o kullanım hakkını dağıtır. Dolayısıyla Cumhuriyetin devraldığı vakıf arazisi, hazine arazisi çoktur. 1960’larda kurulmuş Arsa Ofisi’nin özellikle kentsel alanlarda bu kamu arazilerini değerlendirerek dar ve orta gelirliye arsa üretmek gibi bir görevi vardı. Hem okul ve hastane gibi kamu kurumları için, hem de yoksul ve dar gelirlinin konut sorununu çözmek için... Arsa ofisi kapatıldı ve bütün malvarlıkları TOKİ’ye devredildi. Gene bir kamusal toprak, 775 sayılı gecekondu yasası sayesinde Belediyelerin elinde kalmış olan gecekondu ıslah bölgelerindeki ciddi kentsel toprak stoku da TOKİ’ye verildi.

Bunun dışında TOKİ’ye planlama, kamulaştırma yapma, inşaat yapma, yabancı ülkelerde iş yapma yetkisi verildi. Kâr edebilir bir şirket haline getirildi. Yasayla Sayıştay’ın denetimi dışında bırakıldı, doğrudan Başbakana bağlandı. Bu arada 2010’da anayasa değişikliğinin ardından Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ile DPT yok edildi. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı kuruldu. TOKİ Başkanı Erdoğan Bayraktar bakanlığın başına geçti. Kalkınma Bakanlığı bir müdürlük haline getirildi.

Dünyada hiçbir örneği olmayan bir tekel haline gelmiş olan TOKİ, muazzam yetkilerle, ülke topraklarından oluşan müthiş bir sermayeyle iş görüyor şimdi. En büyük işi de gelir paylaşımlı işler, ortaklıklar. Hazırlanmış olan hukuki yapıya dayanarak, bu arazileri yandaşlarıyla birlikte değerlendirmeye başladılar. 1453 Ağaoğlu, Tekel Likör, Bomonti, Ali Sami Yen, Arena, Ataşehir, Varyap, finans merkezleri, bunların hepsi TOKİ’nin kamu arazilerini bu sermayeye peşkeş çekmesiyle yürüyen işlerdir.

Peki yabancı sermaye?..

Bu sermayenin de ne kadar yerli olduğu tartışılır tabii, ama esas olarak, kelimenin tam anlamıyla yabancı büyük sermayeyi çağırmak gerekiyordu. Üçüncü köprü, tüneller, Kanal İstanbul vs. gibi ileri teknoloji gerektiren çılgın megaprojeler burada devreye girdi. Tabii bütün bunları yaparken sistem sözde bir ılımlı İslam modeline dayandığı için, ideolojik bir içerik de taşıyan, kendi tabanının gönlünü okşayacak Çamlıca’da ve Taksim’de planlananlar gibi bir takım dev cami projeleri de devreye girdi.

Buraya kadar herkes memnundu, çünkü öyle güzel paylaştırılmıştı ki. Fakat yetmedi. Gayrimenkul sektörü çok ciddi olarak tıkanmıştı. İstanbul’da konut fazlası vardı. Her yere yaptılar, şimdi boş, kullanılmadan duruyor. Burada kara para imdada yetişti. Dubai’de ofis açtı Ağaoğlu; adamın biri “oradan bana bir kilo domates sar” der gibi, 1453’ün bir bloğuna talip oldu. Uyuşturucu, petrol, silah, artık her nereden kaynaklanıyorsa, sisteme girecek bir kara para var çünkü.

Bugüne gelirken, tıkanan sistemin imdadına bir kez daha deprem yetişti. Bu defa Van depremi. Depremden iki ay önce hazırlanmış olan afet yasası, riskli alanlar gibi düzenlemeler, daha enkaz kaldırılmadan apar topar tedavüle sokuldu. Şimdilerde, özellikle İstanbul’da, ama başka birçok kentte de farklı bir dönüşüm modeline geçildi. Binalar riskli ilan ettirilerek inşaat sektörüne yeni bir alan açıldı. Yine Friedman demiş, bir topluma afet sonrası istediğiniz şeyi kabul ettirebilirsiniz diye. Halk için felaket olan bunlar için fırsat oluyor hep. Bizdeki dönüşüm ivmeleri de hep büyük felaketleri kullanarak meşrulaştırıldı.

Böylelikle inşaat sektörü yeniden ivme kazandı. Fakat bu açgözlüler, özellikle de büyük projelerde o kadar büyük bir beceriksizlik, usulsüzlük, yolsuzluk yaptılar ki, dünya sermayesi bile kaldıramadı. At değiştirmeye karar vermelerinin bir sebebi de budur bence. Bu büyük rantın bölüşümünde sorun yaşadılar. Bütün bu dönüşümlerin son kurbanı da Tayyip

İstanbul’da konut fazlası olmasına rağmen inşa edilen binalar, şimdi boş duruyor.

Erdoğan'dır, sistem şimdi de onun üzerinden bir dönüşüme gidiyor.

Meselenin başka bir yönüne bakalım mı? Kentsel dönüşüm, bu işin rantını yiyenler dışında, halk nezdinde de iyi bir şey gibi algılanabiliyor...

İnsanların bilinçlerinde bir dönüşümden söz ettik ya, bunun da bir kökeni var. Elverişli konut hakkı, yani insanca yaşayabileceğin bir konutta yaşama hakkı bir insan hakkıdır. Bu bir meta olamaz, bunun üzerinden kâr elde edilemez. Devletler bunu çözmekle yükümlüdür. Geçmiş anayasamızda vardı bunlar. Ama 70'lerde özellikle bu belediye yasasının ilk değiştiği dönemlerde konut barınma aracı olmaktan çıkarıldı. Sanayisizleştirmenin getirdiği ciddi bir işsizleşme ve yoksullaşmanın olduğu bir ortamda, kent toprakları da aflarla özelleştirilince, ister kaçak ister ruhsatlı olsun bir konuta sahip olmak, yaşam güvencesi haline getirildi. İnsanlar emeklerinin hakkını savunarak, iş güvencesine ve insanca yaşayacak bir ücrete sahip olmak için mücadele ederek bir güvence elde etmeye çalışmak yerine, bu güvenceyi bir konuta sahip olarak edinmeye yönlendirildiler.

Bu büyük bir zihniyet dönüşümü bence. Üretim mekâna bağlı olmaktan çıkıp ev içi, fason ya da taşeron üretime dönüşmeye başladığında, eski dayanışma modelleri de yok oldu. Paşabahçe kundura fabrikasında bir araya gelmiş, fabrikanın civarındaki gecekondularda oturan sınıf kalmadı. Üretim alanları azaldı, kalanı da Dilovası'na falan attılar ki oralar ayrı bir rezalet. Hal böyle olunca bir mülk sahibi olmak temel bir güvence kaynağı hale geldi.

Sistem de sizi buna itiyor. Bakın hiç kiralık konut lafı var mı? Halbuki kiralık konut meselesi Avrupa'daki dönüşümlerde şarttır. Avrupa'daki bir kentsel dönüşüm alanında projelerde konutların yüzde 30'unun ucuz kiralık konut olacağı şeklinde bir şart vardır. Siz hiç TOKİ'nin kiralık konut ürettiğini gördünüz mü? Mecbursunuz konut sahibi olmaya, çünkü finans sektörünü besleyeceksiniz. Hepimiz gidip kredi alacağız, borçlanacağız.

"Kira öder gibi ev sahibi ol" kampanyaları gibi?..

Bu aslında bizi ev sahibi yapmak için değil finans sektörünün devamını sağlamak için bulunmuş bir çözüm. Bu sistem çok yaygınlaştığı zaman krizi de çözüyor Allah için. Çok da başarısız olmadılar bu konuda.

Özetle, bu noktada en büyük dönüşüm elverişli konut hakkının hak olmaktan çıkıp bir sosyal güvence haline gelmesidir. Bir şekilde kentte bir mülk edinebilip bu güvenceyi sahip olmuş insanlara sistem bir şey vaat ediyor; evini yeniliyor, bir kat daha veriyor vs. Herkes bu rant ekonomisinin mikro parçaları haline getirilmiş oluyor böylece. Onun için, politik olarak karşı dursa da herkesin ödü patlıyor bu iktidar gider de sistem bozulur diye.

Ama kazın ayağı öyle değil. Mülkleri karşılığında daire alanlar kentsel dönüşümden nasiplenmiş gibi görünüyorlar belki ama yaşayamıyorlar yeni dairelerinde. Ya şehrin çok ücra yerlerine sürülmüş oluyorlar, ya da yeni dairelerinde aidatları falan ödeyemeyip sokakta kalıyorlar. Bunun çok örneğini gördük. İstanbul'da evsizlerin, sokakta yaşayanların sayısı hızla artıyor. Oysa eskiden evsizi olmayan bir ülkeydik.

Şimdi Gezi'ye gelelim. Gezi'ye bir milat dendi, kente ve yaşadığı yere sahip çıkma bilinci açısından ne değişti Gezi'yle?

Çok şey... Kent hareketleri emekçilerin, dar gelirlilerin yaşadığı mahallerde zaten güçlenmeye başlamıştı. Zaten bir direnme hali vardı. İlginç olan, direnmesi beklenebilecek yerlerde, yerleşik aydınların yaşadığı kentin merkezi mahallelerinde bir direniş yoktu. Üstelik buralarda oturanlar, direnen mahallere "bunlar zaten kaçak işler yapıyorlar, her türlü ahlâksızlık, pislik buralarda boy veriyor, buraların dönüşümü kötü bir şey değildir" diye bakıyordu. Bu kesimler Gezi'yle birlikte meselenin esasının bu olmadığını kavradılar.

İkincisi ve daha önemlisi; Gezi'ye kadar herkes oturduğu yer üzerinde bir mücadele veriyor, evini, kendi mülkiyetini savunuyordu. Kendisinin olmayan bir yeri topyekûn savunmayı Gezi'de öğrendik. Sadece tapusuna sahip olduğumuz, yaşadığımız yerin değil, bütün kentin kamusal alanlarının bize ait olduğunu kavradık. Taksim hiç kimsenindir ama aynı zamanda herkesindir. O meydan için mücadele etmekle kendi yaşamı için mücadele etmek arasındaki bağı birdenbire fark etti insanlar. Bu demokrasi mücadelesinde, kent mücadelesinde atlanmış bir eşiktir.

Eskiden bir tek mimarlar, şehir plancıları, çevre örgütleri falan kıyameti koparıyordu kentsel dönüşüm karşısında. Şimdi millet mahallesindeki saksının, fidanın yerinin değişmesine karşı bile duyarlı hale geldi. Bu neden önemli biliyor musun? Kentsel dönüşüm bir tezahür. Bu projeler esasında ekonomik, sosyal ve devletteki dönüşümün mekâna yansıması. Mekân çok önemli artık. Mekân üzerinden üretiliyor bütün ekonomik politikalar. Ama bu sürdürülemez bir şey, sonsuz kaynağa sahip değiliz çünkü. Şimdi sistem burada da tıkandı, onun için sosyalizm çok yakın bence. Gezi bizi sisteme mahkûm eden ideolojik hegemonyayı çatlatmış oldu, bize dayatılana karşı durabileceğimizi, başka türlüsünün mümkün olduğunu gösterdi.

Viyana kahvelerinde bilim tarihi

Freud ve Cafe Landtmann

Sigmund Freud.
(Fotoğraf: http://danassays.wordpress.com/)

Avusturya'da, bir zamanlar Freud'un kahvesini yudumlayıp düşüncelere daldığı, belki de zihninde o ünlü teorilerini şekillendirdiği Cafe Landtmann'da, Freud'un hayatı ve çalışmaları üzerine bir sohbet...

Murat Naroğlu - Murat Tuğrul

Viyana'ya kış mevsimi çökmüş. Ağaçlar cıvıl cıvıl yeşil renklerini çoktan kahverengiye bırakmışlar, şehre hâkim gri renkle uyum içindeler şimdi. Güneş yüzünü zor görüyoruz artık. İnsanlar kısalan gün vaktinden olabildiğine yararlanabilmek için sokaklarda birbirlerini umursamadan ve telaşla yürüyorlar. Malum, bir Anadolulu olarak Orta Avrupa'nın depresif kışı ve kültüründe hayat enerjisi bulmak epey zor. Bu bunaltıcı kış havasının insanda depresif ruh hâline dönüşmesi kaçınılmaz. Avusturyalı sinema yönetmeni Haneke'nin dediği gibi taşra sempatikliğinin yanı sıra yaşlanmış ve yorgun bir şehirdeyiz. Dünya'nın en yüksek refah seviyesine sahip şehirlerinden olmasına rağmen intihar oranlarında da önlerdeyiz. (1)

Bilim ve Gelecek dergisi Avusturya temsilcisi Murat Naroğlu ile Cafe Landtmann'da buluşup Freud karakteri merkezinde psikoloji konuşacağız. Viyana kahvelerinin uzun geçmişinde nice insan bu mekânlarda bizim yapacağımız gibi bilim, sanat, siyaset konuşmak için buluşmuşlar. Belki nice fikir, nice kuram bu eski kahvelerde doğmuş. Şehir dokusunun organik bir parçası olan Viyana kahvelerinde, bir kahve kırk yıllık hatır değerinde olmasa da, bütün gün boyunca mekânda zaman geçirmenizi sağlıyor. Hatta sizi rahatsız etmemek için garson yanınıza gelip boş bardakları bile almıyor. Çok sorgulamadan, bu hoş geleneğin keyfini çıkarıyoruz biz de.

Buluşma mekânımız Cafe Landtmann 1873'te eski şehir duvarlarının yerini alan Ring caddesinde kurulmuş. Yine Ring üzerinde yer alan Viyana Üniversitesi, parlamento, belediye ve tiyatro binalarına yakınlığından dolayı entelektüel bir buluşma merkezi olmuş tarih boyunca. Tanınmış müdavimleri arasında elbette ki Freud en başta yer alıyor. Biz de Freud ve psikoloji bilimini konuşmak için buradan daha iyi bir yer bulamayız diye düşündük.

Önümde beliren yaşlı bir delikanlı dikkatimi çekiyor. Geçen yüzyıldan çıkıp gelmiş sanki. Ak sakalı, fötr şapkası ve bastonu ile Ring caddesi kaldırımında bizim zamanımıza ait değilmiş gibi aheste aheste yürüyor. Esrarlı hali derin düşünceler içinde olduğuna yorulabilir. Belki de şimdi nice derdini, bunaltılarını düşünüyordur; ya da belki bir başkasınınkini! Delikanlımızla vedalaşıp kahveye giriyorum...

Ring'i Viyana Üniversitesi ile buluşturan yol üzerinden Cafe Landtmann'ın görünümü.
(Fotoğraf: Özgün Yarar)

Cafe Landtmann'da düzenlediğimiz Freud söyleşisinden. (Fotoğraf: Özgün Yarar)

Murat Tuğrul (MT): Selam Dersimli. Nasılız bakalım?

Murat Naroğlu (MN): Gayet iyiyim, yolunda her şey. Sende ne var ne yok?

MT: Ben de iyiyim. Gelmeden önce Kandel'in *The Age of Insight* kitabındaki (2) Freud bölümlerinin tekrar üzerinden geçtim, notlar çıkardım. Bu arada, kitap genel olarak bir harika. Freud dışında Schnitzler, Klimt, Kokoschka, Schiele karakterleri üzerinden 20. yüzyılın başında Viyana'daki sanat ve bilim etkileşimini irdeliyor. Bana bilim ve sanatın birbirine hiç de uzak alanlar olmadığını gösterdi. Neyse, bu ayrıca ve uzunca konuşulması gereken bir konu, bilahare ele alalım. Sen hangi kitabı okumuştun?

MN: Robert Bocock'un *Sigmund Freud* incelemesini. (3) Esas olarak, Freud'un sosyoloji için önemine değiniyor. Önsözde, kitabın, Freud'un çalışmasında büyük bir sosyal teori bulunduğunu göstermeyi amaçladığı belirtilmiş. Marx, Weber, Durkheim ve diğerlerinin yanında Freud isminin de olması gerektiği iddiasında Bocock.

MT: Dur sohbet başlamadan *Melange* kahvelerimizi söyleyelim...

Freud dönemine gelmeden, modern bilimin felsefemize en köklü etkilerine değineyim ilk önce. Malum, 16. ve 17. yüzyılda Kopernik, Kepler ve Newton'la özdeşleştirilen klasik fizik devrimleri var. Özce, Dünya'nın evrenin merkezinden koparılması ile sonuçlanan devrimsel gelişme. Daha sonra 19. yüzyılda Darwin'le özdeşleştirilen evrim devrimi geliyor: İnsan doğanın sahibi olmaktan çıkıp sıradan bir türe dönüşüyor.

20. yüzyıla gelmeden çok önce insan kişiliği, hisleri, duygulanımı sorgulanmaya başlanmış zaten. "Ruh"sal bir bakış açısı yerini yavaşça organik ve tıbbi olan bir bakış açısına bırakıyor. Bu anlamda Freud'un yetiştiği şehrin Viyana olmasının önemini vurgulamalıyız. O dönem için Avrupa'da Paris ile birlikte tıp biliminin öncü şehirlerinden biri burası.

MN: Stefan Zweig'ın, *Dünün Dünyası* eseri aklıma geldi. Orada da bahsedildiği gibi, Viyana o dönem için dünyanın belki de en özgür ve entelektüel ortamı ve bunun Freud'a etkisi olsa gerek.

MT: Aynen, yoksa orta sınıf bir Yahudi aileden gelip, dönem dönem yükselen anti-semitik ırkçı politikalar arasında ilerlemesi zor olurdu sanırım. İşte böylesi bir tarihi dönemde, üniversitede tıp okuyor.

Freud'un bilim hayatını belki kabaca iki kısma ayırmak mümkün. 1874-1895 onun daha çok biyoloji temelli çalıştığı dönem. Tıp eğitiminin ilk yıllarında Darwin'den epey etkilendiğini ve ayrıca zooloji ile de ilgilendiğini söyleyebiliriz. Araştırmalara başladığı ilk yıllarda, bugünkü jargonla söylersek, deneysel sinirbilim çalışıyor. Taşemen (İng. Lamprey) ve kerevit (İng. Crayfish) üzerine yaptığı çalışmaları sırasında nöronun sinir sisteminin temel yapı birimi olduğunu gözlemliyor. Ben Kandel'in yalancısıyım; ama sinir hücresi ve ağları üzerine çalışmaları aslında çığır açıcı (Santiago Ramon y Cajal ile kıyaslanacak şekilde); fakat önemini yeterince kavrayamamış.

Daha sonra ekonomik nedenlerle deneysel çalışmalar yerine klinik nörolojiye kaymak zorunda kalıyor. Bu dönemde insan psikolojisini anlamak için hâlâ biyolojik temelli bir model var kafasında. Algı, hafıza, bilinç kavramlarını beynin organik hâli ile açıklayıp buradan bir psikoloji kuramı üretmeye çalışıyor.

MN: Söylediklerin ilginç; çünkü Bocock'a bakılırsa, Freud çalışmalarında ampirik ol(a)mamakla eleştirilmiş. Hastalar, çocuklar, kendisinin ve başkalarının gördüğü rüyalar üzerine gözlemlerini temel alan deneysel malzemeler kullanmış olmasına rağmen, Freud bir ampirist-deneyci-görgücü değildi diye düşünülüyor.

MT: Bu dediğinde haklısın; ama özellikle ikinci bilim dönemi için doğruluk taşıyor diye düşünüyorum. 1900-1939 arasında biyoloji temelli yaklaşımı terk ediyor. Hatta Kandel'e göre bunu bilinçli yapıyor: Belki de, birleştirmeye çalıştığı "beynin biyolojisi" ve "davranışın psikolojisi" bilimlerinin, yaşadığı çağda iki olgun disiplin olmadıklarını fark ediyor. Böylesi bir birleşim için erken olduğunu düşünüp, psikoloji biliminde aklın kuramını organik bileşenler yerine, daha hipotetik kavramlarla oluşturmaya soyunuyor. Hipotetik kavramlardan kastım ego, süperego ve id gibi hep duyduğumuz ama ne olduğunu bir türlü anlayamadığımız terimler. Özellikle bu dönemde, psikoterapilerde gözlemlediği bastırılmış isteklerin, seksüel arzu ve istismarın, rüyaların incelenmesine büyük önem veriyor.

MN: Freud'a yönelik bir başka eleştiri de yaptığı çıkarımların dar bir gruba dayanması. Hastalarının çoğu Yahudi orta sınıfa aitler. Bu arada, "orta sınıf" meselesi üzerinde sıkı tartışmalar yapılıyor. Konuya dönersek, ekonomik ve kültürel bakımdan birbiriyle ortak pek çok yönü bulunan bir çevrenin incelenmesi,

Kent dinlenirken biz Freud'u yanımıza alıp yolculuğa çıktık. (Fotoğraf: Özgün Yarar)

vardığı genel sonuçları etkileyebilir. Sen ne düşünüyorsun?

MT: Bu her zaman bilime yöneltilebilecek bir eleştiri. Haklılık payı var gibi görünse de, bir bilimci deneysel ya da kuramsal ne çalışırsa çalışsın her zaman incelediği doğanın küçük bir kısmına yoğunlaşır, çıkardığı sonuçları genellemeye çalışır. Mesela ben basit matematiksel modelleri çalışıp genel prensiplere ulaşma çabasındayım; bir deneyci arkadaşım koli basili bakterisi üzerine çalışıp bütün ya da benzer canlılar üzerine sonuçlar bulmayı hedefleyebilir.

MN: Freud'un fikirleri ve terapi pratikleri söz konusu olduğunda, feministlerin yürüttüğü bir muhalefetle karşılaşıyoruz. Freud'un, çalışmalarında ataerkil olduğunu düşünüyorlar; ama Juliet Mitchell gibi Freud'un görüşlerinin, feministler için yararlı teorik perspektifler sunabileceği iddiasında olanlar da var.

MT: Freud kadın konusunda gerçekten de (bugünden bakarsak) çok gerici olmuş; ama çağına göre bu pek de anormal bir tutum değil. Psikolojilerini incelerken kadın-erkek ayrımını kadınlar aleyhine yapmış. Mesela kadınların, erkeklerin etkisi olmadan cinsel istek duyamayacaklarını düşünmüş, kuramlarını kurarken kafasında hep böylesi bir genel geçer hipotez varmış. Bunların bugün yanlış olduğunu biliyoruz.

Burada bir not düşeyim: Bilim karakterlerini incelerken bilimsel üretimlerini topluca kabul veya ret yerine eleştirel bir tutumla, neresi tatmin edici neresi kuşku uyandırıcı diye irdelemek lazım. Freud'un bazı görüş ve kuramları tamamen saçma sapanken bazıları bize hakikati anlamada yol gösteriyor olabilir. Bilim tarihi bunun gibi örneklerle dolu.

Toparlamak gerekirse, Freud insan psikolojisini anlamamızda öncü bir bilimci olmuş. Onun araştırmaları sayesinde, akıl dünyasının fazlasıyla bilinçaltının etkisinde olduğunu ve hatta irrasyonel olabileceğini; düşünce ve davranışların agresif ve seksüel dürtülerden beslendiklerini; normal ve anormal olarak ayrılan akıl yetilerinin (hastalıklar vesaire) aslında sürekli bir yelpazede olduğunu fark ettik.

Farkında olsak da olmasak da Freud'un bilimi, bizim bugün nasıl yaşadığımızı etkiledi. Bunun üzerine tavsiye edeceğim bir BBC belgeseli var, Adam Curtis'ten *Ben Devri*, orijinal adıyla *The Century of the Self*.

MN: Evet, izlemiştim onu. Freud ailesi üzerinden, yaklaşık 100 yıllık bir tarih anlatısı. 1915'lerden bugüne, tüketim toplumunun oluşumu, psikoloji ve psikanaliz başlıklı ayrı bir incelemeyi hak ediyor bu belgesel. Freud'un yeğeni ve çalışmalarının hayranı Edward Bernays'in, modern propagandanın ve halkla ilişkiler denilen bir tuhaf sektörün öncüsü olduğunu görüyoruz. ABD'nin savaş politikalarının kabul edilmesinden Guatemala'daki darbeye, reklamların çeşitlilik kazanıp yaygınlaşmasından kitlelerin kontrolüne kadar her yerde karşımıza çıkıyor. Bernays özetle, vatandaştan tüketen bireye geçişin zeminini hazırlayan bir isim. Onun dışında özellikle Freud'un kızı Anna Freud belgeselde önemli bir yer tutuyor. Kendisi de insanlarda irrasyonel güçlerin bulunduğu ve bunların kontrol edilebileceği iddiasında. Toplumsal yaşamda karşılaşılan pek çok soruna, psikanalizin penceresinden çözüm önerileri getiriyor ve deneysel çalışmalarda bulunuyorlar. Tabii bir de karşı görüş var, bireyin içinden geldiği gibi yaşayıp toplumsal baskıyı aşması gerektiği iddiası. Wilhelm Reich ile Anna Freud arasında sürüp giden bir kavga. Belgesel, her iki görüşün takipçilerinin 20. yüzyıl sonlarına gelinceye kadar yürüttükleri çalışmaları anlatarak devam edip son buluyor; dört bölümlük bir eser. Kimi konuşmacıların da belirttiği gibi, her iki durumda da olan şu: Şirketler ve hükümetler, gücü ellerinde bulundurup iktidarlarını sürdürmeye devam ediyorlar.

Sözü uzattığımın farkındayım; ancak sohbet sona ermeden değinmek istediğim bir konu daha var. Belgeselde ABD (ve kısmen İngiltere) tarafında yaşananların izi sürülüyor, dolayısıyla kapitalist kamptaki gelişmelerden haberdar oluyoruz; oysa bir de Sovyetler Birliği'ndeki "reel sosyalizm"in penceresinden konunun nasıl göründüğüne bakmak gerek. Her ne kadar parti ve devlet nezdinde psikanaliz, burjuva dünyanın ürünü olarak ele alınsa da, Sovyetler içerisinde psikolojiye katkıları olan, Freud'un çalışmalarını yakından takip edip geliştirmeye çalışan iki isim var: Vigotski ve Luria. Dileyenler, Norman Elrod'un bir incelemesini okuyarak araştırmaya başlayabilirler. (4)

MT: Güzel sohbet oldu... Daha başka kim gelip geçmiş bu şehrin kahvelerinden, onları da konuşmalı.

MN: Viyana ve psikoloji demişken, mesele Freud ile bitmiyor tabii. Bir sonraki buluşmamızın kahramanı, matematikçi Kurt Gödel olsun...

MT: Görüşmek üzere diyelim o zaman...

KAYNAKLAR

1) http://www.edebiyathaber.net/michael-haneke-kelimeler-tehlikelidir-onlara-guvenmem/

2) Eric Kandel, *The Age of Insight*, Random House, 2012.

3) Robert Bocock, *Sigmund Freud*, Routledge, Revised Edition: 2002 (ilk basım 1983).

4) http://www.cafrande.org/?p=48462

Doğru atıflar, hatalı atıflar

Ünlü biliminsanlarına ait sıkça kullandığımız özdeyişlerin birçoğu sahibine yanlışlıkla atfedilir. Hatta bazı örneklerde, özdeyişin iddia edilen biliminsanına ait olduğunu gösteren hiçbir somut delil yoktur. O halde bu sözleri sorgulamak gerekir. Örneğin "devlerin omuzlarında yükseldiğini" ilk söyleyen Newton mu? Ya da Laplace'ın o ünlü sözüyle Napolyon'a kafa tuttuğu gerçek mi? Peki, Einstein'ın yalınlığa ilişkin "basit" sözü, onun ağzından mı çıktı?

"Ölümsüzlüğe inanmak mı? Asla. Üstelik bana tek bir hayat yeterlidir." (Albert Einstein)

"Hayatta korkulacak hiçbir şey yoktur, onun sadece anlaşılması gerekir." (Marie Curie)

"İnsan zihninin en büyük günahı, bir şeylere delil olmadığı halde inanmaktır." (Thomas Henry Huxley)

Ünlü biliminsanlarının bilgelik yüklü sözlerine atıf yapmak bizlerde özel bir tatmin duygusu yaratır: Bu insanların doğanın sırlarına vakıf olduklarına inanmış olmamız, sarf ettikleri sözlere alışılmışın dışında bir derinlik ve doğruluk payı kazandırır gözlerimizde. Dolayısıyla hem bilimsellik hem de bilgelik vasfını bir arada taşıyan bu kişilerin düşüncelerine atıfta bulunmakla günlük hayatımızda daha etkileyici, daha inandırıcı bir mesaj iletmeyi de hedefleriz.

Fakat ne ilginçtir ki, çoğumuzun ara sıra başvurduğu özdeyişlerin birçoğunun sahibine yanlışlıkla atfedilmiş olduğunu görürüz. Bu durum farklı nedenlerden kaynaklanabilir: Örneğin bir biliminsanının şöhrete kavuşmuş olması, sarf ettiği sözün, başkaları tarafından önceden dile getirilmiş olsa da haksızca kendisiyle bağdaştırılmasına neden olabilir. Veyahut ünlü bir özdeyiş gerçekte, günümüzde anıldığı şekilde ifade edilmemiş, bilim tarihinin not defterine hatalı olarak düşmüştür. Bir diğer durumda ise, bir özdeyişin bir biliminsanına atfedilmesi hiçbir somut kayda dayanmaz; o, gerçekliği kanıtlanmamış bir efsaneden ibarettir sadece. Bu yazıda sehven yapılan bu tür atıflardan üç tanesine bakacağız.

'Devlerin omuzlarında yükselen cüceler'

"Şayet daha ileriyi görebildiysem devlerin omuzlarında durduğum için olmuştur" sözü Isaac Newton'un akıllarda en çok iz bırakan sözlerinden biridir. Bunu hangi şartlar altında söylemişti meşhur İngiliz bilimadamı?

Newton, bilimsel çalışmalarının bir kısmını ışık üzerine odaklamıştı. Çok erken, henüz 22 yaşındayken, bu konuda mevcut literatürü okumuş, özellikle de ışık teorisi üzerine kendisinden önce çalışmış en önemli bilimadamlarından biri olan Descartes'ın eserlerini incelemişti. Newton, ışık huzmesinin ufacık parçacıklardan oluştuğunu öne sürmüş ve beyaz ışığın, gökkuşağı renklerinin tümünü içeren farklı renkte ışınların bir araya gelmesiyle ortaya çıktığını tespit etmişti. Başka bir deyişle, bugün "spektrum" dediğimiz kavramı icat etmişti. Bu bağlamda örneğin sabun baloncukları gibi "ince filmler" üzerinde oluşan çok renkli ışık örüntülerini özel bir itina ile inceleyecek, oluşumlarına dair bir açıklama getirmeye çalışacaktı.

Newton'un yıllarca ışık üzerine yürüttüğü çalışmalarını bir arada toplayan "Birçok Makalemde Konu Edilen ve Işığın Özellikleri'ne Açıklık Getiren Bir Varsayım" başlıklı makalesi Kraliyet Cemiyeti'nin 16 Aralık 1675 tarihli oturumunda Londra'da okunmuştu. Newton'un şahsen bulunamadığı bu toplantıda bahis konusu makalenin sunulması üzerine bilimsel çalışmalarıyla rakibi olan doğa bilimcisi, mimar ve eski dille "hezârfen" diyebileceğimiz Robert Hooke'un söz istediği, bu sonuçların ziyadesiyle kendisi tarafından zaten yayımlandığını, Newton'un da bazı ufak katkılarla konuyu bir nebze daha ileriye götürdüğünü iddia ettiği rivayet edilir. Bu olayı izleyen haftalarda, Newton ile Hooke mektuplaşarak aralarındaki ihtilafa bir açıklık getirmeye çalışmışlardı.

Hooke, 20 Ocak 1676'da Newton'a yazdığı mektupta "öyle ya da böyle hakkımda yanlış bilgilendirilmiş olabilirsiniz" demişti. Uzlaşmacı bir üslup takınıp "bu işte benden daha uzaklara gittiniz" ve "sanırım konuyu incelemekte sizden daha uygun ve daha muktedir bir kişi yoktur" demeye kadar varan, hatta kendi yeteneklerinin Newton'unkilerin çok da-

ha altında olduğunu ifade eden sözler telaffuz etmişti. Bu iltifatlara cevaben 15 Şubat 1676 tarihinde Newton, Hooke'a yazdığı mektupta şu tümceleri kaleme almıştı: "Konuyu araştırabilme yeteneğime fazla teveccüh gösteriyorsunuz. Descartes'ın yaptıkları iyi bir adımdı. Siz, birçok şekilde katkıda bulundunuz ve özellikle ince filmlerin rengini felsefi mülahazaya taşıdınız. Ben ise daha ileriyi görebildiysem eğer, devlerin omuzlarında durduğum için olmuştur."

Newton'un sözü, bir alçakgönüllülük örneği oluşturmanın yanı sıra bilimde ilerlemenin, öncüllerin bıraktığı mirasa pay katmak suretiyle gerçekleştiğini ifade etmek amacıyla sıkça zikredilmektedir. Bu metaforu kendi mi bulmuştu Newton, yoksa onu başka bir kaynaktan "ödünç almış" olabilir miydi? Bu konuda kesin bir bilgiye ulaşılmış değil; fakat Newton'un Salisbury'li John'un yazılarıyla karşılaşmış olduğu akla yatkın bir varsayımdır. Salisbury'li John (1120-1180) çok geniş kültürlü bir din adamı, değerli bir yazar ve hizmetinde olduğu Canterbury başpiskoposunun namına misyonlar icra eden bir diplomattı. 1176 yılında Fransa'da Chartres piskoposluğuna atanacak ve bu görevi hayatının sonuna kadar üstlenecekti.

John'un Chartres'dayken bir yeni-Platoncu filozof olan Bernard'ın eserleriyle karşılaşmış olması olasıdır. *Metalogicon* isimli Latince yazılmış kitabında şu sözleri kaleme almıştı Salisbury'li John: "Chartres'lı Bernard devlerin omuzlarında oturan cüceler gibiyiz (*Nos esse quasi nanos gigantum humeris insidientes)* derdi hep, ki bu sayede onlardan daha fazla ve daha uzakta bulunanları görebilmekteyiz, ve bu da bizlerin daha keskin bir görüş ya da herhangi bir ayırt edici fiziksel özelliğe sahip olduğumuzdan kaynaklanmamaktadır, sadece onların dev boylarının bizleri yükseltip tepelere taşıdığı içindir."

Chartres'lı Bernard'ın ise (1124 yılından sonra ölmüş olmalı) bu tümceyi, eskiçağ filozoflarına yönelik bir teveccüh sergilemek fakat aynı zamanda kendi çağının katkılarını methetmek amacıyla dile getirdiği söylenir. (1) O zamanki yani 12. yüzyıl katedral okulları, bünyelerinde geniş bir bilgi birikimi ve nitelikli bir eğitim düzeyini barındırabiliyor olmalarını, bir yandan eskiçağ Yunan ve Roma filozoflarının yarattığı o zengin ve çok yönlü bilgi kaynağına, ama öte yandan organizasyon itibariyle geleneksel bir çizgiden kaçınabilmiş ve özgün bir müfredat yaratabilmiş olmalarına da borçlu olduklarını ima etmektedir - yani her ne kadar devler önemli olsa da cücelerin aklını yabana atmamak gerekir!

Devlerin omuzlarında duran cüceler metaforunu zamanda daha geriye götüremediğimiz için, mucidinin Newton değil Chartres'lı Bernard olduğunu kabul etmeliyiz.

Laplace, Napolyon'a ne söyledi?

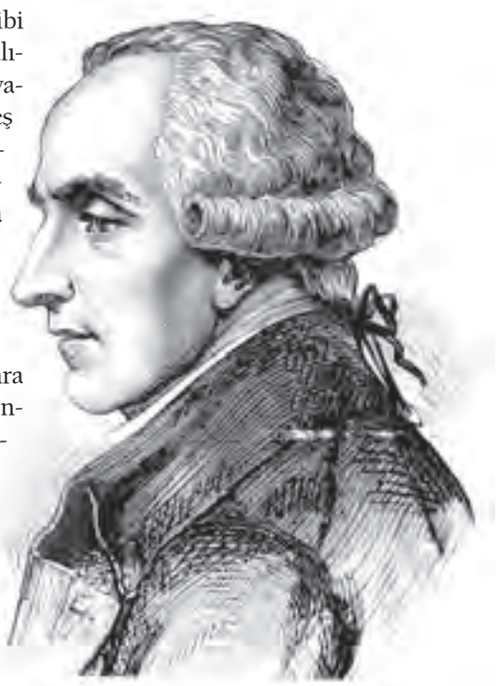
Pierre-Simon Laplace (1749-1827) bilim tarihinin gelmiş geçmiş en önemli kişiliklerinden biridir. Sıra dışı bir astronom, bir fizikçi ve aynı zamanda bir matematikçi olan Laplace'dan "Fransız Newton" olarak bahsediliyordu. Bu lakabını, büyük bir biliminsanı olmasının yanı sıra, Newton'un elde ettiği sonuçları esas alıp onları daha genel ve daha kapsamlı bir şekilde formüle ederek matematiksel astronomi alanını sağlam bir temele oturtmuş olmasına borçluydu.

18 yaşında Paris'e gelen Laplace, meşhur matematikçi d'Alembert'in yardımıyla matematik öğretim üyeliğine başlar. Sonraları kimyacı Lavoisier ve matematikçi Lagrange gibi ünlü biliminsanlarıyla birlikte çalışacaktır. Laplace, astronomiyle yakından ilgilenir. Özellikle Güneş Sistemi'nin kararlılığı üzerine Lagrange ile birlikte araştırmalar yürütür. İncelediği konular arasında şu soru da vardır: Güneş ve onun etrafında dönen gezegenlerin yörüngelerindeki hareketleri bizlere her ne kadar kararlı gözükse de, bu sistem milyonlarca yıl sonra bildik halini koruyacak ve gezegenler yörüngelerinde tam bugünkü gibi dönmeye devam edecekler mi, yoksa birbirini zamanla değişen güçlerle çeken bu cisimlerin hareketlerindeki kararlılığı bozacak bir durum oluşacak mı?

Newton'un bu konudaki düşüncesi ilginçti: "Gezegenler, bazı ufak düzensizlikler dışında, hep aynı biçimde eşmerkezli çemberler üzerinde hareket ederler; kuyruklu-yıldız ve gezegenlerin karşılıklı etkileşiminden kaynaklanmış olabilen bu düzensizlikler zamanla artmaya muktedirlerdir, ta ki bu sistemin bir reforma ihtiyacı olana kadar." Anlaşılacağı üzere Newton, Güneş sisteminin kararsız olabileceğini düşünüyordu düşünmesine, ama ona göre kararlılığın korunması için sistemin ara sıra bir reforma -tanrının müdahalesine- ihtiyacı vardı. Newton'un bu açıklaması, rakibi olan Alman matematikçi ve filozof Gottfried Leibniz'in dikkatinden kaçmamıştı; Leibniz, tanrının, yarattığı eserlerin çökmemesi için ara sıra mucizelere ihtiyacı olacak kadar beceriksiz mi olduğuna alaycı bir dille dikkat çekmişti.

Laplace, Güneş sisteminin kararlılığına ilişkin ispatını 1799-1825 yılları arası yayımladığı beş ciltlik *Göksel Mekanik* eserine dahil edecekti (örneğin Güneş sisteminin en büyük iki gezegeni olan Jüpiter ve Satürn'ün yörüngelerindeki bozulmaların periyodik olduğunu ve bu iki gezegenin her 900 yılda tekrar tam aynı pozisyona döndüklerini büyük bir başarıyla kanıtlayabilecekti). Kitabını 1802 yılında (o yıla kadar eserin ilk üç cildi yayımlanmıştı) Napolyon'a sunması, Laplace'ın günümüzde hâlâ

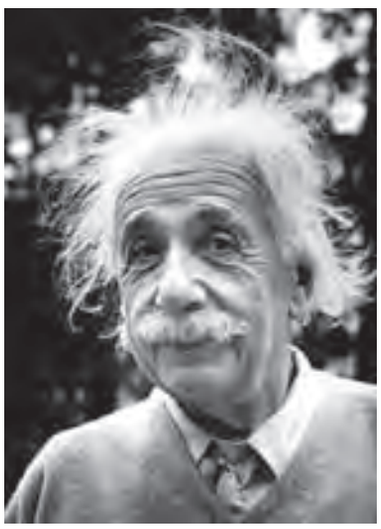
Astronomiyle yakından ilgilenen Laplace, Güneş Sistemi'nin kararlılığı üzerine Lagrange ile birlikte araştırmalar yürütür.

sıkça zikredilen bir söz söylemesine neden olacaktı. Kitabı okuduktan sonra Napolyon eseri beğendiğini ancak Laplace'ın, evren sistemi üzerine yazdığı bu kapsamlı eserin hiçbir yerinde o evreni yaratmış olan tanrıdan bahsetmediğini ifade edince Laplace, "Efendim, o varsayıma ihtiyacım olmadı" yanıtını vermişti. Bu yanıt, Laplace'ın pozitivist felsefeye yakınlaştığını ve fiziksel olayları salt belirlenimci (determinist) süreçlerle bağdaştırdığını ortaya koymak, ayrıca 19. yüzyılın başlarından itibaren bilimin, dinin prangalarından kurtulma mecrasına eskisine nazaran daha ciddi bir şekilde oturduğuna dair örnek vermek adına kullanılır.

Ancak Laplace ile Napolyon'un arasındaki bu konuşma hakkında yapılan iki farklı değerlendirme var ki bunların ikisi de yukarıdaki anlatıyla çelişmektedir. Gökbilimci Hervé Faye'e göre (2) Laplace, aslında tanrıya değil, Newton'un tanrının doğal süreçlere ara sıra çekidüzen verdiği varsayımına gönderme yapmış, yani Newton'un aksine kendisinin hiçbir şekilde böyle bir tanrısal müdahale varsayımına ihtiyacı olmadığını ifade etmişti. Gerçekten de Laplace'ın böyle bir varsayıma niye ihtiyacı olmuş olsun ki? Güneş sisteminin istikrarını salt matematiksel argümanlara dayanarak kanıtlamamış mıydı? Ancak bu açıklamayı kabul etsek dahi, Laplace'ın yanıtının Newton'a karşı bir alay unsuru içerdiği muhakkaktır. Hervé Faye'ın zikrettiği bir diğer kaynağa göre Laplace, ölümünden kısa bir süre önce, Napolyon ile konuşmasının biyografik bir yayında yer alacağına dair duyum almış ve bunun bir şekilde -gerek bir açıklama eklenerek, gerekse konuşmaya yapılan atfın metinden tümüyle kaldırılmasıyla- önüne geçilmesini bile istemişti.

Konuşmanın ikinci değerlendirmesi (3), olayın tek tanığı olan İngiliz astronom William Herschel'e dayandırılıyor. Herschel, günlüğünde, Napolyon-Laplace görüşmesine şu şekilde yer veriyor: Napolyon Herschel'e astronomi ve göklerin mimarisi hakkında sorular sorup ondan tatminkâr yanıtlar alması üzerine, bu sefer Laplace'a doğru dönüp onun da aynı konularda kanaatini bildirmesini istemişti. Fakat Laplace'ın kendi fikirlerinden farklı fikirler ifade ettiğini görünce bilimadamıyla uzun bir tartışmaya girmişti. "Fikir farkı, birinci Konsül'ün haykırış ya da hayranlık içeren bir ses tonuyla (yıldızlı göklerin enginliği hakkında konuşuyorduk) sorduğu soruyla ortaya çıkmıştı: 'Bütün bu şeylerin yaratıcısı kimdir!' Mösyö De la Place, bu muhteşem sistemin inşa ve ayakta kalışını, bir doğal nedenler zinciriyle açıklayabileceğini göstermek istiyordu. Birinci Konsül ise buna bayağı karşıydı." Görüldüğü gibi Herschel, Laplace'ın meşhur sözünden hiç bahsetmemektedir, bu yüzden de Laplace'ın tarihin defterine geçen o meşhur sözünün gerçekdışı olduğu düşünülebilir.

"Her şey olabildiğince basit olmalıdır, ama daha basit değil" sözü Einstein'a mı ait?

Ünlü özdeyiş, Einstein'a mı ait?

"Her şey olabildiğince basit olmalıdır, ama daha basit değil" sözü Albert Einstein'a atfedilen özdeyişler arasında en tanınmışlarındandır. Ancak Laplace'ın durumunda olduğu gibi bu durumda da Einstein'ın onu telaffuz edip etmediğine şüpheyle bakmamız gerekir.

Bu özdeyiş, adına "yalınlık ilkesi" denilen oldukça eski bir düşünceyi ifade eder aslında. İlke sıkça "Eldeki tüm hipotezlerin arasında asgari sayıda varsayım gerektiren hipotez yeğlenmeli" şeklinde özetlenmiştir. 14. yüzyılda yaşamış olan İngiliz papaz, ilahiyatçı ve filozof Ockham'lı William, bu düşüncenin en ünlü savunucularından biriydi. Meşhur "Ockham'ın usturası" bu ilkeye gönderme yapar. Gerçi Ockham'lı William'ın kullandığı formülasyon biraz farklıydı: "Çoğulluk, gereksiz yere asla öne sürülmemeli."

Özdeyişin doğuş noktasını araştırmaya koyulduğumuzda, kıt kaynaklarla karşı karşıya kaldığımızı görürüz. Bu konuda yürütülen çalışmalar (4), Amerikalı kompozitör ve müzik eleştirmeni Roger Sessions'un 1950 yılında yayımladığı bir makale dışında güvenilir herhangi bir kaynağı ortaya koyabilmiş değildir. Sessions makalesinde şöyle bir ifade kullanır: "Albert Einstein'ın elbette müziğe de uygulanabilir bir sözünü hatırlıyorum. Esasen, her şey olabildiğince basit olmalıdır, ama daha basit değil, demişti!" Burada yer alan "esasen" sözcüğünün önemine dikkat çekilmiştir: Anlaşılan şu ki Einstein bu tümceyi harfi harfine dile getirmemiş, Sessions, Einstein'ın düşüncesini ustaca ve tarihte iz bırakacak bir formül ile özetlemiş olmalıdır.

Einstein'ın daha önceleri (1933 yılında) benzer bir kavramı dillendirmesinin, Sessions'un yazdıklarına inandırıcılık kattığı öne sürülmektedir: "Tüm teorilerin nihai amacının, tek bir deney verisini bile uygunca göstermekten feragat etmeksizin, temel unsurları mümkün mertebe basitleştirmek ve azaltmak olduğu inkâr edilemez." Dolayısıyla Einstein'ın yalınlık ilkesini benimsemiş olduğunu teyit edebiliriz; ancak özdeyişi kendisine mi yoksa Roger Sessions'a mı borçlu olduğumuz konusu şimdilik kesinlik kazanmış değildir.

***

Burada hatalı atıflar repertuvarından sadece üç tane örnek verdik. Listeyi uzatmamız mümkün elbette. Sizin en çok kullandığınız hatalı atıf hangisidir?

KAYNAKLAR

1) Richard Southern, *Making of the Middle Ages*, Yale University Press, 1961.

2) Ernest Pasquier, "Les hypothèses cosmogoniques (suite)", *Revue néo-scholastique*, No 18, s.124-125, 1898.

3) Daniel Johnson, "The Hypothetical Atheist", *Commentary*, Haziran 18, 2007.

4) http://quoteinvestigator.com/2011/05/13/einstein-simple/

İzlem Gözükeleş izlem@gozukeles.net

GnuPG: Güvenli e-posta kullanımı

Gözetimi, "battı balık yan gider" teslimiyetçiliği ile değil, gözetleyenlerin veriden bilgi elde etmek için harcamaları gereken emeği dikkate alarak değerlendirmek gerekiyor. GnuPG ile servis sağlayıcıların ya da e-posta sunucularını barındıran şirketlerin e-postalarımızın içeriğinden elde edebilecekleri bilgi için gerekli emek zamanını olağanüstü artırarak e-posta gözetimini ekonomik olarak elverişsiz hale getirebiliriz.

Telefon dinlemeleri, izinsiz kaydedilen konuşmalar ve görüntüler Türk siyasi hayatının bir parçası haline geldi. Ses ve görüntü kayıtlarının internete sızdırılmasından sonra kayıtlar sosyal ağlar üzerinden hızla yayılıyor. Hükümetler enformasyonun yayılımını kontrol etmekte zorlanıyorlar. Bu da hükümetleri, hem hukuksal hem de teknik önlemler almaya zorluyor. Bu bağlamda, internete yönelik yeni düzenlemelerin, sosyal ağlarda dolaşan ses ve görüntü kayıtlarının arttığı ve insanların yeni kasetler beklediği bir dönemde gündeme gelmesi manidardır. Mağdur olan kim olursa olsun (Deniz Baykal, MHP'li ya da AKP'li siyasetçiler) kişilerin mahremiyetlerinin ihlal edilmesi çirkindir, kabul edilemez. Ancak bu internet sansürünü haklı çıkarmaz. İnternete yönelik yeni düzenlemeler korkutucudur (bkz. http://bmo.org.tr/2014/01/08/daha-cok-denetim-daha-cok-sansur/, http://www.alternatifbilisim.org/w/images/Internet_sansuru_derinlesiyor_ocak2014.pdf).

Ancak sansürü tek başına değerlendirmemek gerekir. Sansür, gözetimle beraber var olur. Dolayısıyla yeni sansür girişimi enformasyona özgür erişim hakkını engellemekle kalmayacak, kullanıcılar izlendiklerini bildiklerinden otosansürle kendilerini daha az ifade edecekler; sansürlenmemiş ama iktidarın hoşuna gitmeyeceğini tahmin ettikleri içeriğe erişirken bile tereddüt edecekler.

Daha önce sıkça tartışıldığından "benim saklayacak bir şeyim yok, içim rahat; gözetim umurumda değil." yanılgısı tekrar tartışılmayacak. Ama mahremiyetle gizliliğin aynı şey olmadığını, iradeniz dışında biriken kişisel verilerin size karşı bir güç haline gelebileceğini hatırlatmak isterim.

Bu yazıda, internet üzerinden daha güvenli enformasyon alışverişine olanak sağlayan GnuPG (Gnu Privacy Guard - GNU Mahremiyet Koruması) yazılımı tanıtılacak. Fakat okuyucuyu iki konuda uyarmak isterim.

Birincisi, GnuPG kullanımı e-postalarınızın içeriklerinin analiz edilmesini engeller. Böylece mahremiyetinizi güçlendirir. Fakat gereksiz güvenlik takıntısı, genel e-posta servislerini (gmail, yahoo vb.) kullanarak şifreli mesajlar, dosyalar gönderip almak sizi şüpheliler kategorisine sokup, daha derin bir gözetime de maruz bırakabilir. Çizgi filmlerde kimliğini gizlemek için uzun pardösü ve şapka giyip güneş gözlüğü takan, böylece dikkatleri daha çok çeken acemi dedektiflerin durumuna düşebilirsiniz. Belki e-postalarınızı okuyamazlar ama "bu adam ne işler çeviriyor?" diyerek tüm hareketlerinizi ayrıntılı bir şekilde izlemeye kalkabilirler.

İkincisi, yazıda anlatılacak yazılımların yanlış kullanımı ya da herhangi bir dikkatsizlik, geri dönüşü olmayan sonuçlar doğurabilir. Bir dosyayı şifreledikten sonra kullandığınız parolayı unutursanız o dosyaya bir daha erişemezsiniz. Bu nedenle, testlerinizde kullandığınız dosyaların aslını silmeyiniz. Ayrıca GnuPG son derece güçlü bir şifreleme aracıdır. Fakat NSA (National Security Agency - Ulusal Güvenlik Dairesi) gibi istihbarat çalışması yapan kurumlar GnuPG şifrelerini kırmaktansa kullanıcının dikkatsizliğinden ya da işletim sistemi (ya da yazılım) açıklardan faydalanarak bilgisayara sızıp GnuPG korumasını etkisiz hala getirmeyi tercih edebilirler.

GnuPG nedir?

GnuPG, verilerimizin **mahremiyetini** ve **bütünlüğünü** sağlamak için kullanabileceğimiz **özgür yazılım** lisansına sahip olan bir **kripto** yazılımıdır (http://www.gnupg.org/faq/gnupg-faq.html). Bu tanımı biraz daha açalım. Tanımda,

- mahremiyetle, verilerinizin ancak bizim yetkilendirdiğimiz kişiler tarafından okunabileceği,

- bütünlükle, veriyi ilettiğiniz tarafın verinin iletim sırasında değiştirilip değiştirilmediğini anlayabileceği belirtiliyor.

Özgür yazılım lisanslı olması yazılımın, hiçbir kısıtlama olmaksızın kullanılabilirliğine, incelenebilirliğine, paylaşılabilirliğine ve değiştirilebilirliğine işaret ediyor. Genellikle, GNU/Linux kullanıcılarının herhangi bir kurulum yapmasına gerek yok. İşletim sisteminin kurulumu sırasında GnuPG yazılımı da kuruluyor. Windows kullanıcıları http://www.gpg4win.org/ adresinden, Mac Os X kullanıcıları ise http://www.gpgtools.org/ adresinden GnuPG yazılımını bilgisayarlarına indirip kullanabilirler, özgürce paylaşabilirler.

Kripto ise verinin belirli algoritmalar, protokoller ve kurallar doğrultusunda şifrelenmesini ifade ediyor. Duymuşsunuzdur, hırsızların açamayacağı kilidin olmadığı söylenir. Ama kimse kapısını açık bırakmaz, elinden geldiğince iyi bir kilit kullanmaya çalışır. Hırsız, her kilidi açabilse de hepsini aynı sürede açamaz. Kriptoloji için de aynı durum söz konusudur. Teorik olarak kriptolanmış bir içeriğe ulaşmak mümkündür. Örneğin, şifrelerinizde kullanabileceğiniz 26 küçük harf, 26 büyük harf, 10 rakam ve bunlar dışında 33 karakter var. Tek bir karakterden oluşan bir şifreleme yaparsanız en kötü ihtimalde 95 denemede şifreniz çözülür. İki karakterli bir şifre için bu sayı 95×95=9025 olur. Karakter sayısı 10 olduğunda ise $95\times95\times95\times95\times95\times95\times95\times95\times95\times95=5{,}987369392\times10^{19}$ olur. Bu kadar denemeyi yapmak için gereken zamanı, bu zamanı kısaltmak için kullanılabilecek bilgisayar sayısını düşünelim. Acaba şifrenin çözülmesinden sonra elde edecek bilgi harcanacak paraya değecek mi? Facebook'u eleştirirken de temel kaygım budur. Telefonlar dinlenebilir, e-postalar okunabilir, gezilen siteler kaydedilebilir. Kuşkusuz her biri mahremiyet için büyük tehdittir. Fakat Facebook'un elindeki yapılandırılmış verinin analizi diğerlerine göre çok daha kolaydır. Tüm toplumun telefon konuşmalarının analizi için gerekli bilgisayar gücü çok daha fazladır. Bu nedenle gözetimi, "battı balık yan gider" teslimiyetçiliği ile değil, gözetleyenlerin veriden bilgi elde etmek için harcamaları gereken emeği göz önünde bulundurarak değerlendirmek gerekiyor. GnuPG ile servis sağlayıcıların ya da e-posta sunucularını barındıran şirketlerin e-postalarımızın içeriğinden elde edebilecekleri bilgi için gerekli emek zamanını olağanüstü artırarak e-posta gözetimini ekonomik olarak elverişsiz hale getirebiliriz.

Tarihçe

"Ben yasadışı bir iş yapmıyorum. Bu nedenle, izlenmekten çekinmeme de gerek yok." iyimserliği günümüzde gözetimin kapsamının artması ve yaygınlaşmasıyla beraber geçerliliğini de yitirmiştir. Artık toplum bir bütün olarak gözetimin nesnesidir. Hayatımızın hızla sayısallaştığı, sayısallaşan verilerin bilgisayarlarda saklandığı ve internet üzerinden paylaşıldığı bir dönemde kripto bilimi yalnız casuslar için değil, bizim gibi sıradan insanlar için de gereklidir. Günümüzde, hükümetler ve şirketler kadar, sıradan bilgisayar kullanıcılarının da gelişmiş kripto araçlarını kullanabilmeleri gerekiyor.

Son NSA skandalı düşünüldüğünde bu gereksinim daha iyi anlaşılır. Aslında GnuPG'nin öncülü olan PGP (Pretty Good Privacy - Oldukça İyi Mahremiyet) 1991'de benzer bir olayla gündeme gelmiştir. 1991 yılında ABD hükümeti, güvenlik teknolojisi üreticilerini, ürünlerinde kendilerinin kullanıcıları takibinde bir sorun yaşamamaları için bir arka kapı bırakmasını zorunlu kılan bir yasayı senato gündemine getirmiştir. Hükümetin bu girişimi geri püskürtülmüş olmasına rağmen PGP'nin doğumuna vesile olmuştur.

PGP'yi geliştiren Phil Zimmermann'ın kendisi de nükleer karşıtı bir aktivisttir ve PGP'yi geliştirmesindeki temel motivasyonu da aktivistlerin iletişim teknolojilerini özgürce kullanmasına yardımcı olmaktır. Zimmermann, kriptoloji açısından sıradışı bir iş yapmaz. Kullandığı şifreleme algoritmaları daha önce de bilinmektedir. Asıl başarısı sadece askeri amaçla ya da şirket sırları için kullanılan kriptolojiyi herkesin kullanılabileceği bir hale getirmesidir.

1991'de PGP'nin ilk sürümü (ücretsiz ve kaynak kodlarıyla beraber) internette hızla yayılır.

İnternet sınır tanımaz. PGP'nin ABD sınırları dışına çıkması, Zimmermann'ı ABD hükümetinin hedefi haline getirir. 1993 yılının Şubat ayında, "savaş malzemelerini lisanssız ihraç etmekle" suçlanır. ABD ihraç kurallarına göre, ihraç edilen yazılımlarda en fazla 40 bitlik anahtarlar kullanılabilmektedir. 40'tan fazlası savaş gereçleri kapsamında değerlendirilmektedir. PGP'nin kullandığı anahtarlar bu sınırı aşmaktadır. Ama yasa sadece silahlar, bombalar, uçaklar ve yazılım içindir. Kitapların ihracını engelleyen herhangi bir yasa yoktur: Zimmermann PGP'nin tüm kaynak kodlarını basılı bir kitap haline getirir.

Yürütülen soruşturmanın sonlanmasından sonra Zimmermann ve arkadaşları PGP'nin yeni sürümlerini geliştirecekleri bir şirket kurarlar. 1997 baharında PGP-5'in ilk kamusal sürümü yayımlanır. Aynı yıl gerçekleşen 39. IETF (Internet Engineering Task Force - İnternet Mühendisliği Görev Gücü) toplantısında Zimmermann ve Jon Callas IETF'ye, PGP-5'te kullandıkları protokolü OpenPGP başlığı altında standartlaştırmasını önerir. Zimmermann ve Callas'ın temel kaygısı PGP'nin şirketlerden bağımsız olarak varlığını devam ettirebilmesini ve yaygınlaşmasını sağlamaktır. Nitekim daha sonra Zimmermann'ın şirketi Viacrypt ile birleşir; Zimmermann ticari haklarını satar; şirket birleşmeleri ve satışları sonrasında PGP farklı şirket çatıları altında ticari hayatına devam eder.

PGP'nin kaynak kodunun açık olması yanıltmamalıdır. PGP özgür bir yazılım değildir (bkz. http://www.gnu.org/philosophy/free-sw.tr.html). Ticari kullanımı kısıtlıdır. Bir başka sorun ise PGP'deki RSA ve IDEA algoritmalarının patentli olmasıdır.

PGP'nin yerini alabilecek özgür bir yazılım uzunca bir süredir GNU projesinin de gündemindedir. Ancak açık anahtar algoritmalarındaki patentler özgür yazılımcıların elini kolunu bağlamaktadır. Nihayet 1997 yılının Nisan ayında temel açık anahtar algoritmaları üzerindeki patentlerin süresi dolar. Bundan bir ay sonra gerçekleşen bir toplantıda Stallman, Avrupalı hackerları bir kripto yazılımı geliştirmeye davet eder. ABD yasaları nedeniyle kendilerinin böyle bir faaliyette bulunması yasaktır.

Alman hacker Werner Koch, yaptığı işten sıkılmıştır, eğlenceli bir proje aramaktadır. PGP-2'nin kaynak kodunu ve OpenPGP'nin RFC-1991 (http://www.ietf.org/rfc/rfc1991.txt) belgelerini incelerken kendini GnuPG'yi geliştirirken bulur. 7 Eylül 1999'da GnuPG'nin 1.0.0 sürümü hazırdır. Bir yıl sonra RSA'nın patent kısıtlamasının sona ermesiyle beraber GnuPG'nin RSA'yı destekleyen sürümü yayımlanır.

Almanya Ekonomi Bakanlığı, GnuPG'nin Windows işletim sisteminde de çalışabilmesi için projeye fon sağlar. ABD, Alman hükümetini kripto yazılımının herkesin erişimi-

GnuPG'nin öncülü PGP'yi geliştiren Phil Zimmermann'ın temel motivasyonu aktivistlerin iletişim teknolojilerini özgürce kullanmasına yardımcı olmaktı.

ne açık olması durumunda yaşanabilecek olumsuzluklar konusunda uyarır ve kararını gözden geçirmeye davet eder. Ama Alman hükümeti kararlıdır. Daha sonra 2000'li yılların başında ABD de kripto yazılımının ihracını engelleyen düzenlemeleri gevşetmek zorunda kalır. Bunun sonrasında ABD'li hackerlar da projeye katkıda bulunmaya başlar.

GnuPG'nin yalın olarak ve bir e-posta istemcisi olan Thunderbird ile nasıl kullanılabileceğine geçmeden önce birçok okuyucunun aklına gelebilecek bir soruyu cevaplamak istiyorum: GnuPG'ye ne kadar güvenebilirim? Bunda da ABD'nin girişine olanak sağlayan arka kapılar olamaz mı?

Her şeyden önce kaynak kodunun erişilebilir, incelenebilir ve yeniden derlenebilir olması GnuPG kodunun çok sayıda programcı tarafından değerlendirilebilmesine olanak sağlıyor. Özel mülk yazılımların gizli arka kapılarının özgür yazılımlarda fark edilmeden durabilmesi çok zor. Söz konusu olan bir güvenlik yazılımı olunca kod daha titiz inceleneceğinden neredeyse olanaksız gibi. Belki şu olabilir: ABD RSA'yı kırmanın yolunu bulmuştur, ama kamuoyu ile paylaşmıyordur (http://www.mit.edu/~prz/EN/faq/index.html). Bilemeyiz. Ancak sanırım yazının başındaki hırsız-kilit ilişkisini anımsarsak şunu söyleyebiliriz: GnuPG en kötü ihtimalle gözetleyenlerin işini biraz daha zorlaştıracaktır.

GnuPG: Simetrik Şifreleme, Asimetrik Şifreleme ve Hash

Modern kriptoloji üç tip fonksiyona dayanır (Loshin, 2013):

1) Simetrik Şifreleme: Şifreleme denilince ilk akla gelen şifre tipidir. Şifreleme ve şifre çözme süreçleri birbirinin tersidir. Aynı şifreyle bir dosyaya erişimi kısıtlayabilir veya erişimdeki kısıtlamayı kaldırabilirsiniz. Dolayısıyla bir dosyayı şifrelediysem bunun anahtarını da paylaşmam gerekir. Burada en büyük sorunlardan biri şifrenin dağıtımıdır. Ağlarda dolaşan paketlerin kolayca dinlenebildiği düşünülürse şifrenin iletimi günümüzdeki ağlarda riskli bir iştir. Zaten o kadar güvenli bir ağımız olsaydı şifrelemeye de gerek olmazdı.

2) Asimetrik ya da açık anahtarlı şifreleme: Şifrelemede açık ve özel anahtarlar kullanılır. Bu şifrelemenin asimetrik olarak adlandırılmasının nedeni açık anahtarla yapılan şifrelemenin yalnızca özel anahtarla açılabilmesidir. Örneğin arkadaşınıza bir mesaj göndermek istiyorsunuz ve bu mesajın arkadaşınız dışında kimse tarafından okunmaması gerekiyor. Mesajı, arkadaşınızın açık anahtarı ile şifreleyip gönderirseniz bu mesajlar sadece arkadaşınızın özel anahtarı ile açılabilecektir. Mesajı kendi özel anahtarınızla imzalarsanız, açık anahtarınıza sahip olan biri mesajın gerçekten sizden gelip gelmediğini doğrulayabilir.

3) Hash: Verinin parmak izidir. İndirilen ya da iletilen dosyaların güvenirliğini doğrulamak için kullanılır. Eğer indirdiğiniz dosyanın hash değeri ile dosyanın resmi sitesinde belirtilen hash değeri aynı değilse resmi sürümü indirmemişsiniz demektir.

Kriptoloji, her üç fonksiyonu bir arada kullanabilir.

Şimdi bu fonksiyonların GnuPG'de nasıl kullanıldığına bir bakalım. Örnekleri denemek için işletim sisteminize yukarıda belirtilen yazılımları kurarak veya kurmadan çalışabilen bir GNU/Linux dağıtımını (http://www.knopper.net/knoppix-mirrors/index-en.html) kullanabilirsiniz.

Kötü haber, GnuPG'nin işleyişinin daha iyi anlaşılabilmesi için örnekler komut satırından, grafiksel bir arayüz kullanılmadan anlatılacaktır. Bu denemeler için Windows'un komut penceresini kullanabilirsiniz.

İyi haber, GnuPG'nin çok sayıda grafiksel arayüzü vardır (http://www.gnupg.org/related_software/frontends.html).

Daha iyi haber, yazının sonunda da gösterileceği gibi, GnuPG kullanarak e-posta kullanımı (Thunderbird ile) çok daha basittir.

İlk komutumuz GnuPG'nin sürüm numarasını öğrenmek olacak:

```
gpg  --version
```

Komutun çıktısı şöyledir:

```
gpg (GnuPG) 1.4.12
Copyright (C) 2012 Free Software
Foundation, Inc.
License GPLv3+: GNU GPL version 3 or later
<http://gnu.org/licenses/gpl.html>
This is free software: you are free to change
and redistribute it.
There is NO WARRANTY, to the extent
permitted by law.

Home: ~/.gnupg
Desteklenen algoritmalar:
GenAnah: RSA, RSA-E, RSA-S, ELG-E, DSA
Şifre: 3DES, CAST5, BLOWFISH, AES,
AES192, AES256, TWOFISH, CAMELLIA128,
      CAMELLIA192, CAMELLIA256
Hash: MD5, SHA1, RIPEMD160, SHA256,
SHA384, SHA512, SHA224
Sıkıştırma: Sıkıştırılmamış, ZIP, ZLIB, BZIP2
```

Gpg komutunun yanına - işareti ile başlayan çeşitli seçenekler girebiliriz. Seçenek bir karakterden oluşuyorsa -, daha fazla karakterden oluşuyorsa - - kullanırız. Bu seçeneklerin bir listesini görmek için:

```
gpg -c deneme1.txt
```

GnuPG'yi komut satırından kullanmayı tercih etseniz bile bu seçeneklerin büyük bir kısmını kullanmaya gereksinim duymayacaksınız.

Şimdi ilk şifreleme işlememizi yapalım:

```
gpg -c deneme1.txt
```

Komutu girdikten sonra şifre girmeniz istenecektir. Şifrelediğiniz dosyayla aynı dizinde (klasörde), aynı adda ama gpg uzantılı bir dosya (deneme1.txt.gpg) yaratılacaktır. Şimdi deneme1.txt.gpg dosyasını arkadaşlarınızla paylaşabilirsiniz. Ama burada kullandığınız şifreleme simetrik bir şifreleme olduğundan şifrenizi de arkadaşlarınızla paylaşmanız gerekecek. Şifreye sahip bir

arkadaşınız dosyayı aşağıdaki anahtarı kullanarak açabilecektir:

```
gpg –output yeniDosya.txt –decrypt
deneme1.txt.gpg
```

Böylece GnuPG'nin simetrik şifreleme özelliğini kullanarak ilk belgemizi şifrelemiş ve şifrelenen bu belgeyi yeni bir adla açmış olduk. Benzer işlemi başka araçlarla da yapabilir (örneğin RAR ile) ve dosyalarınızı şifreleyerek izinsiz kullanıcıların erişimini kısıtlayabilirsiniz. Elbette ki bu da bir çözümdür. Fakat diyelim ki bu dosyayı 100 arkadaşınıza ileteceksiniz. Ya hep aynı şifreyi kullanacaksınız ve arkadaşlarınız sizden gelen dosyaların hep bu şifreyle açıldığını bilecekler ya da her defasında (şifreyi dosyayla gönderemeyeceğinize göre) başka kanallardan yeni şifreyi ileteceksiniz. Telefonlar dinlenebilir, e-postalar okunabilir... En iyisi yüz yüze iletişim. Ama arkadaşınız dünyanın diğer bir ucundaysa bu da olanaklı olmayabilir. Ayrıca başka problemler de var. Dosya, iletim sırasında değiştirilmiş olabilir. Alıcı gönderenin kimliğinden emin olmadan dosyayı açmak istemeyebilir.

İşte GnuPG burada sunduğu asimetrik ve açık anahtarlı şifrelemeyle öne çıkar: İletişimde mahremiyeti sağlar ve son derece pratiktir.

Şimdi anahtarlarımızı yaratalım:

```
gpg –gen-key
```

Anahtar türünü seçmeniz istenecektir:

```
Lütfen istediğiniz anahtarı seçiniz:
   (1) RSA and RSA (default)
   (2) DSA and Elgamal
   (3) DSA (yalnız imzalamak için)
   (4) RSA (sadece imzalamak için)
Seçiminiz?
```

RSA ve DSA arasında teknik farklılıklar vardır ama genel kanı en iyi seçeneğin RSA olduğu yönündedir. Şimdi hem gönderdiğimiz dosyaları imzalamak hem de bize özel dosya gönderilmesine olanak sağlamak için birinci seçeneği işaretliyoruz. GnuPG bizden daha sonra anahtar uzunluğunu isteyecektir. 1024, 2048 ve 4096 arasında bir değer seçebiliriz. Değerin küçük olması işlem hızını artırırken güvenlik seviyesini düşürür. Yüksek bir değer ise hem şifreleyen hem de şifreyi çözen bilgisayarları zorlayacaktır. Ortasını, varsayılan değeri (2048) seçebiliriz. Bit değeri kadar kullanılan algoritma da önemlidir. Kripto analiz uzmanları bir şifreyi kırmak istediklerinde teker teker şifreleri denemek yerine algoritmaya odaklanırlar. Örneğin 40 bitlik bir şifrenin algoritması çözülüp 30 bit'in değeri bilinebiliyorsa denenecek şifre sayısı azalacağından daha hızlı bir çözüme ulaşılabilir. Bu bağlamda, RSA'nın algoritması oldukça güçlüdür. Bu şifreleme düzeyi, uzun yıllar sizi saldırılardan koruyabilecek kapasitededir. (1)

Sonraki adımda anahtarın ne kadar süre geçerli olacağını belirtmelisiniz. Anahtarlarınızı geçici bir süreliğine yaratmak en iyisidir. Fakat anahtarınızı yeniden dağıtmak ile uğraşacağınızı da göz önünde bulundurmanız gerekir. Bu nedenle Lucas (2006), ilk oluşturduğumuz anahtarın bir yıllık bir kullanım süresi olmasını, tecrübe kazandıktan sonra ise iki ile beş yıl arasında bir tercihte bulunulmasını öneriyor. Ancak süre dolmadan da kullanıcının anahtar lağvetme sertifikasını kullanarak anahtarını geçersizleştirmesi ve bunu duyurması mümkündür. Ama son kullanım süresi belirttiğinizde anahtarın geçersiz hale gelmesi otomatik olarak gerçekleşir.

Adınızı ve soyadınızı girdikten sonra parolanızı girmelisiniz. Parolanızın uzunluk limiti yoktur. Büyük küçük harflerden, rakamlardan ve karakterlerden oluşacak ve unutmayacağınız kuvvetli bir parola güvenliğinizi artıracaktır. Parola oluşurken rastgele baytlar oluşturmak için farenizi rastgele hareket ettirin. Anahtarım oluşturuldu:

```
pub  2048R/ 0445D3B3 2014-01-21 [son
kullanma tarihi: 2015-01-21]
```

Yukarıdaki bilgiden anahtarımın 2048-bit RSA anahtarı ile oluşturulduğu, imzalamakta ve şifrelemekte kullanılacak özel kimlik numaramın 0445D3B3 olduğu gösteriliyor. Aslında bu kimlik numarasının bir parçasıdır. Kimlik numarasının tamamı, "anahtar parmakizi" ile başlayan satırdadır.

```
Anahtar parmakizi = 3D7D 0386 C482
5431 37B2  2B19 76EF 51C6 0445 D3B3
```

Ayrıca anahtarın oluşturulma ve son kullanma tarihi de gösterilmiş. Bu parmak izi sizi diğer OpenPGP kullanıcılarından ayırır. Başka bir kullanıcıyla çakışma ihtimali çok çok düşüktür. Anahtar, adınız ve e-posta adresiniz ile birleştiğinde ise tektir. Önceki sekiz karakterlik numara ise bilgisayarınızdaki diğer anahtarla karışmaması için kullanılan bir numaradır.

En son satırda ise sub anahtar bilgisi vardır. GnuPG kullanımında önerilen ana anahtarın güvenli (in-

ternet bağlantısı olmayan, şifreli bir disk) bir ortamda saklanıp alt anahtarların kullanılmasıdır.

A ve B arasındaki açık anahtarlı iletişimi şöyle özetleyebiliriz:

1) A, kendine bir açık anahtar üretiyor ve bunu B ile paylaşıyor.

2) B, A'ya yazdığı mesajları bu açık anahtar ile şifreliyor ve gönderiyor.

3) Mesaj sadece A'nın anahtarı ile açılabilecek şekilde şifrelendiğinden, B'den A'ya giderken, ne arada izinsiz izleme yapanlar, ne e-posta servisleri ne de internet servis sağlayıcılar mesajı açıp okuyabiliyor.

4) B, mesajı kendi özel anahtarı ile imzaladığından, A, B'nin açık anahtarını kullanarak bunun B'ye ait olduğunu doğruluyor.

Dolayısıyla,

1) Başkalarını size mesajlarını şifreli olarak iletebilmesi için sizin açık anahtarınızı bilmesi,

2) Sizin başkalarına şifreli mesajlar gönderebilmesi için de onların açık anahtarlarınızı bilmeniz,

3) Özel anahtarınıza ait şifreyi hiç kimseyle paylaşmamanız gerekiyor.

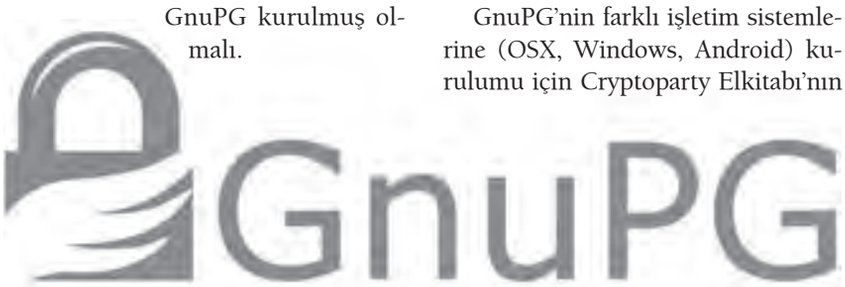
Anahtarlarınızı, son kullanma tarihinden önce de geçersizleştirebilmek için aşağıdaki komutu kullanarak bir lağvetme sertifikası üretebilirsiniz:

```
gpg -a –gen-revoke izlem@gozukeles.net
```

Oluşturduğunuz her anahtardan sonra, bu lağvetme sertifikanızı oluşturup saklamanız yerinde olacaktır. Ayrıca, GNU/Linux kullanıcılarının ev dizinlerindeki .gnupg/ dizinini, Windows XP'de C:\Documents and Settings\kullaniciAdi\Application Data\GnuPG, Windows 7'de ise C:\Users\kullaniciAdi\AppData\Roaming\gnupg klasörlerini güvenli bir şekilde saklamaları gerekir.

Komut satırı karışık gelebilir. Şimdi daha kolay bir yol izleyelim:

1) Şifreli e-posta alışverişi yapabilmeniz için bilgisayarınızda GnuPG kurulmuş olmalı.

2) GnuPG'den sonra bilgisayarınıza Outlook yerine kullanabileceğiniz Thunderbird (www.mozilla.org/thunderbird/) e-posta istemcisini kurunuz.

3) Thunderbird'de gerekli ayarları yaptıktan sonra Thunderbird'teki "Eklentiler" menüsünden **Enigmail** eklentisini bulup kurunuz.

4) Kurulumdan sonra Thunderbird yeniden başlatılacak. Enigmail sizden bazı ayarlar isteyecek. Yeni bir anahtar çifti yaratabileceğiniz gibi bilgisayarınızda kurulu anahtarı da kullanabilirsiniz. Bir diğer deyişle, yukarıda komut satırında belirtilen adımları grafik bir arayüzde çok rahat tamamlayabilirsiniz.

Kurulumdan sonra Thunderbird menülerine OpenPGP başlığı eklenecektir. İstediğiniz zaman kendinize yeni anahtarlar yaratabilirsiniz. Thunderbird'ü Enigmail eklentisiyle kullandığınızda:

1) Size gönderilmiş şifreli e-postaları parolanızı girerek açabilirsiniz.

2) Arkadaşlarınızı açık anahtarınız konusunda bilgilendirebilirsiniz.

3) Size gönderilen bir açık anahtar bilgisini (.asc uzantılı) kaydedip, daha sonra bunu gönderen arkadaşınızla güvenli bir şekilde iletişime geçebilirsiniz.

4) OpenPG ->Anahtar Yönetimi menüsüne tıklayarak seçtiğiniz anahtarınızı açık anahtar sunucularına yükleyebilirsiniz. Açık anahtar sunucularını telefon rehberi olarak değerlendirebilirsiniz. Ama rehberde bulunup bulunmamak sizin tercihinizdir. Bu rehberden e-posta adreslerini yazarak arkadaşlarınızın açık anahtarlarını da arayabilirsiniz.

5) E-Postalarınızı imzalayabilir ya da açık anahtarına sahip olduğunuz kişilere özel mesajlar yollayabilirsiniz.

6) Gelen mesajların gerçekten ilgili kişiden geldiğini doğrulayabilirsiniz.

GnuPG'nin farklı işletim sistemlerine (OSX, Windows, Android) kurulumu için Cryptoparty Elkitabı'nın Email Encyrption başlıklı yedinci bölümüne bakabilirsiniz (https://www.cryptoparty.in/documentation/handbook). Kurulum, grafiklerle detaylı bir şekilde anlatılıyor.

Dikkat!

Ancak GnuPG kullanırken dikkatli olmamız gerekiyor. GnuPG'nin sağladığı güvenlik kullanıcının dikkatsizliği ile çok kolay darmadağın olabilir. İnsanlar e-postanın güvensiz olduğunu bildiklerinde en azından hassas konuları e-posta üzerinden paylaşmazlar. Ama güvenlik yanılgısı güvensiz ortamlardan çok daha tehlikelidir. Parolanızı sadece kafanızda saklamanız gerekir. Parolasını ve özel anahtarını kaybetmemek ve unutmamak için bunu kendi e-postasına atan kullanıcı ne kadar güvendedir? Kimi kullanıcılar ise güvenlik konusunda aşırı hassastır. Anahtarlarını sadece bir CD'de ya da USB'de saklamakta, sadece mesaj atacakları zaman bunları bilgisayarlarına takmaktadırlar. Ne kadar güvenliğe ihtiyacınızın olduğuna siz karar vereceksiniz.

GnuPG'nin şifreleme algoritmasının sonsuz bir güvenlik sunduğunu da düşünmemek gerekir. Bilgisayarınıza takılan ve çok zor fark edebileceğiniz bir aygıt ya da bilgisayarınıza sızan bir yazılımla tüm klavye hareketleriniz elde edilebilir. Böylece şifrenizi kırmaya gerek bile kalmaz. Belki bilgisayarın işletim sisteminin güncel tutulması, şifre girerken sanal klavye kullanılması, tüm anahtarların şifreli olarak taşınabilir ortamlarda saklanması ek bir güvenlik sağlayabilir. Ancak bu önlemler gündelik hayatta çoğu zaman gereksizdir.

GnuPG'yi doğru biçimde kullanmak çoğu kullanıcı için yeterli olacaktır ve e-postalarımızın üçüncü kişi ya da kurumlar tarafından analizini engelleyecektir.

DİPNOT

1) NSA'nın çok gizli ve sadece şifre kırmak için özelleştirilmiş bilgisayarları olduğuna dair dedikodular vardır.

KAYNAKLAR

1) Loshin, P, 2013, *Simple Steps to Data Encryption: A Practical Guide to Secure Computing*, Access Online via Elsevier.

2) Lucas, M, 2006, *PGP & GPG: Email for the practical paranoid*, No Starch Press.

İhvân-ı Safâ ve risaleleri üzerine

Sonsuz mutluluk için din ve bilim dersleri

İhvân-ı Safâ risaleleri, felsefi, dini, siyasi amaçları olan, bu amaçlarını gerçekleştirebilmek için kardeşlik, dostluk, yardımlaşma ve dayanışmayı ilke edinen İhvân-ı Safâ topluluğunun eğitimi için hazırlanmıştı. Kimi düşünürlere göre bu risaleler, din, çeşitli bilimler ve felsefeyi bir araya getirerek evrensel bir insanlık dini oluşturmayı hedefliyordu.

Hasan Aydın
OMÜ İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

İhvân-ı Safâ, 10. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış, felsefi, dini, siyasi amaçları olan, bu amaçlarını gerçekleştirebilmek için kardeşlik, dostluk, yardımlaşma ve dayanışmayı ilke edinen Şiî-Batınî eğilimli bir topluluğun adıdır. Topluluğun, "İhvân es-Safâ ve Hullân el-Vefâ" isimlendirmesinin de işaret ettiği gibi, "nefslerinin arılığı ve birbirine bağlılıkları dolayısıyla bir araya gelmiş kişiler oldukları" söylenebilir. Örgütleniş ve düşünce tarzı açısından Pythagorasçılığı anımsatan grubun, yapısı, örgütlenme biçimi ve üyeleri hakkında ayrıntılı bir bilgi bulunmamaktadır; bu durum, gizli bir topluluk olmasından kaynaklanıyor olsa gerekir. Basra merkezli bir hareket olan "İhvân es-Safâ ve Hullân el-Vefâ" hareketinin, kendi öğretilerini, pedagojik bir amaç güderek 52 risale kaleme aldıkları görülür. Burada risalelerin sayısıyla ilgili bir noktanın altını çizmek gerekir: Risalelerin bugünkü sayısı 52'dir; ancak risalelerin içinde 51 risaleden söz edilir. Mehmet Dağ'a göre, bunun nedeni, büyük olasılıkla, önemli bir bölümü 21. risaleye benzeyen ve konusu gereği "Tabiiyyat" içinde yer alması gereken 51. risalenin esere sonradan eklenmesidir. Sünni Müslümanlar tarafından kuşkuyla karşılansa da, İslam dünyasının hemen her yanına yayıldığı anlaşılan risaleler, bir tek yazar tarafından değil, topluluğun bazı üyeleri tarafından kaleme alınmışa benzemektedir. Risaleler arasındaki üslup farkı bunun açık kanıtıdır. Risalelerin yazarları hakkında değişik görüşler bulunsa da, Tevhidî'nin verdiği isimler yaygınlık kazanmıştır. Bunlar; el-Makdisi diye bilinen Ebû Süleyman b. Ma'şer el-Bustî, kadı Ebû el-Hasan Ali b. Harun ez-Zencânî, Ebû Ahmed en-Nehracûrî, el-Avfî ve Zeyd b. Rifa'a'dır. Risalelerin, 10. yüzyılın sonlarına doğru bitirildiği ve bir anda değil, uzun bir süreç içerisinde yazıldığı sanılmaktadır. Risaleler, pek çok kaynaktan derlenmiş bilgileri, bir bütünlük içerisinde ve İhvân es-Safâ topluluğunun amaçları doğrultusunda, bir araya getirilmiş gibi gözükmektedir. Risalelerde, bu eklektik durumun gerekçesi şöyle açıklamaktadır:

İhvân-ı Safâ için 12. yüzyılda yazılan Arapça elyazması.

"Kardeşlerimizin, bilimlerden hiçbirine düşman olmamaları, hiçbir kitabı hor görmemeleri, mezheplerden hiçbirine önyargı ile bakıp taassuba düşmemeleri gerekir. Çünkü bizim görüş ve mezhebimiz, bütün mezheplerin görüşlerini kapsar ve bütün bilimleri kuşatır. O da; başlangıcı ve sonu, gizliliği ve açıklığı itibariyle hepsinin bir tek prensip, bir tek sebep, bir tek âlem ve bir tek ruhtan meydana gelmele-

ri bakımından duyularla algılanan (mahsûs) ve akılla bilinen (ma'kûl) bütün varlıkların araştırılmasıdır."

Bu eklektik yapı içerisinde, *Kuran*, *İncil*, *Tevrat* gibi kutsal metinlerden sık sık alıntılarla karşılaşıldığı gibi, Babil, Hint, İran ve Eski Yunan astronomisi ve astrolojisi; Harran kaynaklı Hermes Trismegistus'tan derlenen simya, astronomi ve büyü; Pythagorasçıların sayı gizemciliğine dayanan matematik ve musikisi; Platon ve yeni-Platoncuların metafizik öğretileri; Batlamyus, Euclides, Nicomachos'un geometri bilgileri ve Galen'in tıp, fizik, simya ve tılsıma ait görüşleri bir araya getirilmiştir. Din, çeşitli bilimler ve felsefenin iç içe sokulduğu risaleler, dönemin ansiklopedik genel bilgi birikimini yansıttığı gibi, İhvân-ı-Safâ'nın İslam toplumunda yüz tutmuş siyasal ve düşünsel parçalanmalara, eklektik bir düşünsel yapıyla çözüm sunduğu da ileri sürülebilir. Nitekim kimi düşünürler, İhvân-ı Safâ risalelerinin, din, çeşitli bilimler ve felsefeyi bir araya getirerek evrensel bir insanlık dini oluşturmayı hedeflediklerini ifade etmektedirler.

Beden ve ruh sağlığını gerçekleştirmek için

Risaleler, doğrudan İhvân-ı Safâ topluluğunun eğitimi için kaleme alınmışlardır. Risalelerin konularının düzeni, topluluk üyelerinin eğitimi gözetilerek, somuttan soyuta, basitten karmaşığa ve eylemsel olandan kuramsal olana doğru gitmektedir. Bu durum, İhvân-ı Safâ'nın üyelerinin ruhsal yücelişleri konusunda yaptıkları dörtlü taksime de uygundur. Bu dörtlü taksime göre üyeler, en az 15 yaşındaki dürüst ve merhametliler (el-ebrâr er-ruhama), insanlara sevgi ve şefkatle yaklaşan en az 30 yaşındaki yöneticiler (el-ahyâr ve el-fuzalâ), soğukkanlılık içinde kurtuluş için savaşma gücünde olan 40-50 yaşlarındaki melikler ve sultanlar; yaşları 50'den yukarı olan, tanrıdan yardım alıp, gerçeği doğrudan kavrayan ve meleklik aşamasına ulaşanlardan oluşmaktadır. Bu dörtlü üye profiline uygun olarak hazırlanan risalelerin eğitimsel hedefi, ahlâkidir ve nefsin arıtılmasına ve karakterin düzeltilmesine yöneliktir. Yani kişileri 15 yaşlarından alıp, meleklik aşamasına çıkarmaya yöneliktir. İhvan-ı Safâ, kuramsal ve eylemsel bilimlerin toplamı olarak gördüğü felsefeyi, bu eğitimsel amaç doğrultusunda, "insanın gücü nispetinde tanrıya benzemeye çalışması" olarak tanımlar. Nitekim İhvan-ı Safâ'ya göre kuramsal ve eylemsel bütün bilimleri kapsayan felsefenin başlıca iki amacı vardır: İlki, beden sağlığını gerçekleştirmek ve insanın bedensel olarak sağlıklı yaşamasını sağlamak; ikincisi ise, ruh sağlığını gerçekleştirmek ve ruhun ölümden sonraki hayatta da mutluluğunu sağlamaktır. Bu iki amaç, ortaçağ İslam kültüründe yaygın olan, beden sağlığıyla ilgilenen et-tıbb el-cismani ile ruh-ahlâk sağlığını amaçlayan et-tıbb er-ruhani ayrımının bir yansıması gibidir. Bu yüzden, İhvân-ı Safâ'ya göre, bütün zahirî bilimler beden sağlığını, batınî bilimler ise ruh sağlığını gerçekleştirmeyi hedefler.

Risalelerin düzeni

Sayı gizemciliğine ve astrolojiye büyük bir önem atfeden risaleler, bir bilim sınıflaması da ortaya koyarlar. Bu bilim sınıflaması, yapıt içinde ortaya konulan sınıflama ile yapıtın düzenlenişi arasında nispi farklar gösterir. Bu nedenle önce yapıttaki sıralamayı sunmak sonra yapıt içinde ortaya konan bilim sınıflamasına değinmek daha doğrudur. İhvân-ı Safâ, risalelerine, matematiksel bilimlerle (Riyaziyât) başlar. "Matematiksel Bilimler" bölümü 14 risaleyi kapsar. Bunlarda ele alınan konular, sayılar, geometri, astronomi/astroloji, musiki, coğrafya, sayıların birbirine nispeti ve geometri, ilmi nazari sanatlar, ameli sanatlar, ahlâk, İsagoci, Kategoriler, Peri Hermenias, birinci analitikler, ikinci analitiklerdir. "Doğa Bilimleri" (Tabiiyyât) bölümünde ise, 17 risaleye yer vermektedir. Bunlarda ele alınan konular ise, heyula ve suret, gök ve âlem, oluş ve bozuluş, yüce etkileyiciler ya da meteoroloji (el-esêr el-ulviyye), madenler, tabiatın mahiyeti, bitkiler, hayvanlar, cesedin terkibi, duyu ve duyulurlar, spermin rahme düşmesi, insan küçük evrendir, insanın maarif üzerindeki gücü, ölüm ve hayatın mahiyeti, cismani, ruhani elem ve

Din, çeşitli bilimler ve felsefenin iç içe sokulduğu risaleler, dönemin ansiklopedik genel bilgi birikimini yansıttığı gibi, İhvân-ı-Safâ'nın İslam toplumunda yüz tutmuş siyasal ve düşünsel parçalanmalara, eklektik bir düşünsel yapıyla çözüm sunduğu da ileri sürülebilir.

lezzetler, dillerin ihtilafının illetleridir. "Akli Nefs" (en-nefsâniyye el-akliyye) adlı bölümde ise, 10 risale yer almaktadır. Bu risalelerin konuları ise şunlardır: Akli ilkeler, âlem büyük insandır, akıl ve akledilirler, tabiatlar (ekvâr), devirler, çağların, asırların, zamanın ve dehrin ihtilafı, aşkın mahiyeti, dirilme, kıyamet, hesap ve miracın mahiyeti, hareket türleri, illetler, illetliler ve tanımlar. İlahi-şerî ve dini adını taşıyan bölümde ise, 11 risale yer almaktadır. Bu risalelerde sırasıyla, görüşler ve mezhepler, tanrıya ulaşan yolun mahiyeti ve tanrıya ulaşma (vusûl), İhvan-ı Safâ'nın itikadının açıklanması, topluluğun keyfiyeti, imanın mahiyeti, ilahi kanunların mahiyeti ve şeriatın ortaya konulması, tanrıya davetin keyfiyeti, ruhani varlıkların ve fiillerinin keyfiyeti, siyaset ve sihrin mahiyetidir.

Karanlık bedenden kurtulmak için gereken bilimler

Risalelerin içinde yer alan bilim sınıflaması ise daha ayrıntılıdır. Onlarca, ahlâki yücelişe temel oluşturmak üzere beşere verilen ve öğrenmesi istenen bilim cinsi, üç ana başlık altında toplanmaktadır. Bunlar, erriyâziyye (pratik-eğitsel bilimler), es-şer'iyye el-va'ziyye (konulmuş şeriat) ve el-felsefe el-hakîkiyyedir (gerçek felsefe). İhvân-ı Safâ'ya göre, er-riyâziyye, edeb/ahlâk bilimi anlamına gelmektedir ve genelde, yaşamayı sağlamayı ve dünya hayatının işlerini ve pratik yaşamı düzene koymayı amaçlamaktadır. İhvân'a göre, özde, dünya ha-

İhvân-ı Safâ risaleleri, ilk kez Türkçeleştirilerek Ayrıntı Yayınları tarafından yayımlanmaya başlandı. Geçtiğimiz ay üçüncü cildi okurla buluşan risaleler, beş ciltten oluşuyor.

yatını ıslah etmeyi amaçlayan bu bilimin dokuz alt türü bulunmaktadır. Bunlar, okuma-yazma, dil ve nahiv, hesap ve insanlar arası ilişkiler (mu'âmelât), şiir ve aruz, kehanet ve fal, sihir ve büyü, kimya ve mekanik (hiyel), meslekler ve sanatlar, alım, satım ve ticaret, tarım ve hayvancılık, siyer (otobiyografi) ve haber (tarih) bilimleridir. Öyle anlaşılıyor ki, İhvân-ı Safâ, er-riyâziyye adını verdiği bilimlerle, günlük yaşamı sürdürmek için gerekli olan bilimleri kastetmekte ve tüm bireylerin yaşamlarını sürdürmeleri için bu bilimleri zorunlu görmektedir. Onların er-riyâziyye başlığı altında saydığı kimi bilimleri, İslam Aristocularının bilim olarak kabul etmediğini anımsatmak gerekir. İhvân-ı Safâ'nın gündelik yaşam için gerekli gördüğü bilgiler arasına, kehanet ve fal ile, sihir ve büyü gibi etkinlikleri dahil etmesi, sisteminde, gizemci unsurlara ve astrolojiye yüklediği önemle ilgili bir hususdur ve bunlar, genelde İslam dünyasında sahte bilim olarak nitelendirilmişlerdir. İhvân-ı Safâ'ya göre, önderlik mevkiine ulaşmış bilginlerin bilmesi gereken şerî ilimler ise, nefsi tedavi etmek ve ahireti kazanmak için yasa koyucu (şârî) tarafından konulmuş bilimlerdir. Onlarca şerî bilimlerin de altı alt türü bulunmaktadır. Bunlar, tenzîl bilimi (*Kuran*'a ilişkin bilimler), te'vîl (*Kuran* yorumuna ilişkin bilgiler), rivayet ve haberler, fıkıh ve ahkâm, arınma (riyadiyye), zühd, tasavvuf ve rüya yorumudur. Onca tenzil bilginleri, okuyucular ve hafızlar; te'vîl bilginleri, imamlar ve enbiyaların ardılları; rivayet bilginleri, hadis ehli; ahkâm bilginleri, fıkıhçılar; rüya yorum bilginleri ise yorumculardır (mu'abbirûn). Üyelerin, nefslerini arındırıp, bilgelik ve meleklik aşamasına çıkmada önemli işlev yüklenen felsefi bilimlere gelince, İhvân-ı Safâ, Aristotelesçi gelenekte olduğu gibi onları da dörde ayırır. Bunlar, matematik bilimleri (riyâziyyât), mantık bilimleri (mantıkiyyât), doğa bilimleri (tabiiyyât) ve ilahiyattır. Onlar, felsefeyi, tıpkı Fârâbî'de olduğu gibi insanın gücü ölçüsünde tanrıya benzemeye çalışması olarak nitelendirirler ve felsefi bilimleri, ilâhiyâta/metafiziğe bir hazırlık olarak görürler. Bu yüzden, onlarca, "felsefenin başlangıcı, bilimleri sevmek; ortası, insanın gücü ölçüsünde varlıkların hakikatini bilmesi; sonu ise bilgiye uygun söz ve eylemdir." İhvân-ı Safâ, felsefi bilimleri de kendi arasında alt sınıflara ayırır. Nitekim onlara göre, matematiksel bilimler (riyaziyyât) dört alt bilimi barındırır. Bunlar, aritmetik, geometri, yıldız bilimi (ilm en-nücûm) ve musikidir. Bunlardan aritmetik, sayıların mahiyetini, kemiyetini, türlerini, bu türlerin özelliklerini, sayıların birden türeme keyfiyetini, birbirilerine izafe edildiğinde oluşan sonuçları bilmekle ilgilidir. Geometri, miktarların ve uzaklıkların çeşitlerini ve mahiyetlerini, birbirlerine izafe edildiklerinde ortaya çıkan anlamları, çizginin başlangıcı sayılan noktanın özelliklerini vb. konu edinir. İlm en-nücûm, yıldız bilimidir. Bu bilim, feleklerin, yıldızların ve burçların sayısını, cisimlerin uzaklıklarını, hareketlerinin hızını, devirlerinin nasıllığını, tabiatlarının özelliklerini, olmadan önce oluşa olan delaletlerini bilmeye yarar ve üç türü vardır. Birinci kısmıyla, feleklerin terkibi, yıldızların sayısı, burçların kısımları, uzaklıkları, büyüklükleri ve hareketleri bilinir ve buna astronomi (ilm el-hey'e) denir. İkinci kısmı, yıldızların hareketlerini bilmek için oluşturulmuş takvimleri içeren zîc cetvellerini bilmek ve bundan tarihler çıkarmak (ilm ez-zîcât), üçüncüsü ise, feleklerin devirlerinden, burçların ve yıldızların hareketlerinden, ay altı dünyada olmadan önce olacak olaylarla ilgili sonuç çıkarmaktır. Buna astroloji (ilm el-ahkâm) adı verilir. Musikiye gelince o da, özde, ses ve oranları bilmeyi konu edinir. Bu bilimle, oranların mahiyeti, muhtelif cevherlere sahip nesnelerin birbirlerine olan oranları, suretlerin uyumluluğu, kuvvetlerin zıtlığı, farklı tabiatlara sahip şeylerin nasıl ahenkli bir biçimde birleştikleri vb. bilinir. İhvân-ı Safâ'ya göre, mantık biliminin (mantıkiyyât) de beş türü vardır. İlki, Analitikler'dir ve bu şiir sanatını bilmekle ilgilidir. İhvân-ı Safâ, Analitikleri yanlış ifade etmektedir; zira Aristoteles'te Analitikler, Birinci Analitikler ve İkinci Analitikler olarak ikiye ayrılmaktadır ve Birinci Analitikler, şiir değil, kıyasla ilgilidir. İkinci Analitikler ise, ispat kurallarını ve bilginin mahiyetini konu edinir. Aristoteles'te şiir kitabının adı, Poetika'dır. Onlar, ilimlerin cinsleri bölümünde Analitikleri yanlış ifade etseler de, risalelerin geneli içerisinde, özellikle mantık bölümünde bu türden bir hata bulunmamaktadır. Mantık biliminin ikincisi, Retorik'tir ve hitabet sanatını konu edinmektedir. Üçüncüsü Topika'dır ve cedel/diyalektik sanatını bilmekle ilişkilidir. Dördüncüsü, Politika'dır ve İhvân-ı Safâ'ya göre burhan sanatını konu edinir. Oysa Aristoteles'te, politika mantıkla ilgili bir bilim değil, siyasetle ilgili bir bilimdir ve burhan sanatıyla ilgili olan İkinci Analitikler'dir. Mantık biliminin beşincisi, Sofistika'dır. Bu da cedel ve münazaradaki eksiklikler ve mantık hatalarını bilmeye yardımcı olan bir bilimdir. İhvân-ı Safâ'ya göre, Aristoteles, bunların dışında mantıkla ilgili üç kitap daha kaleme almıştır. Bunların ilki, *Burhan* kitabına giriş olarak yazdığı *Kategoriler*, ikincisi, ibarelerden ve önermelerden söz eden *Peri Hermenias*, üçüncüsü ise, *Birinci*

Analitikler'dir. Onlarca Aristoteles, ilgisinin çoğunu, *Burhan* kitabına ayırmıştır. Çünkü bu kitap, doğru ile yanlışı, gerçek ile hatayı, doğru görüşle yanlış görüsü, doğru inançla yanlış inancı, iyi eylemle kötü eylemi ayırmaya dönüktür. Yine onlara göre, Porphyrius, mantıkla ilgili *Isagoci* adlı bir kitap kaleme almış ve felsefi mantığa giriş yazmıştır. İhvân-ı Safâ'ya göre, felsefi bilimler arasında yer alan doğa bilimleri (tabiiyyât) ise, yedi alt bilimden oluşmaktadır. İlki, cismani ilkelerin bilgisidir. Bu, heyula, suret, zaman, mekân ve hareketi konu edinir. İkincisi, gök ve evren bilgisidir. Bu ise, feleklerin ve yıldızların cevherini, kemiyet ve keyfiyetini, terkiplerini ve devirlerinin illetlerini bilmekle ilgilidir. Yine bu bilim sayesinde, göksel olayların yersel olaylara etkisi, evrenin merkezinde Güneş'in mi yerin mi olduğu, evrende boşluğun olup olmadığı vb. bilinir. Üçüncüsü, oluş ve bozuluştur (kevn ve fesad). Bu dört kökün, yani ateş, hava, su ve toprağın mahiyetini, göksel etkilerle nasıl birbirlerine karıştıklarını, bunlardan maden, bitki ve hayvanların nasıl oluştuklarını ve nasıl bozulmaya uğradıklarını araştırır. Dördüncüsü, hava olayları yani meteoroloji bilimidir. Bu, havadaki değişimleri, havaya yıldızların tesirlerini, ısının nasıl değiştiğini vb. konu alır. Beşincisi, maden bilimidir. Bu bilim, madenlerin nasıl oluştuklarını, denizde karada bulunan madenleri, onların özelliklerini vb. araştırır. Altıncısı bitki (botanik) bilimidir. Bu bilim bitkilerin yeryüzünde, dağlarda, suda nasıl yetiştiklerini, yarar ve zararlarının neler olduklarını araştırır. Yedincisi ise, hayvanlar bilimi (zooloji)'dir. Bu bilim de, hayvanların türlerini, yeryüzünde nasıl yaşadıklarını, onların cinslerini, cesetlerinin terkibini, ahlâklarının farklılıklarını, yaşayış biçimlerini vb. konu edinir. İhvân-ı Safâ'ya göre, tıp, baytar ilmi, tarım ve hayvancılık gibi bilimler de doğa bilimlerine dahildir. Onların doğa bilimi konusunda söyledikleri Aristoteles'in ve İslam dünyasında Aristotelesçi geleneği izleyen filozofların, anılan konuyla ilgi olarak söylediklerine oldukça yakındır. İhvân-ı Safâ'nın felsefi bilimler içerisine dahil ettikleri ve tüm felsefi bilimlerin meyvesi olarak gördükleri ilahiyat/metafizik bilimi ise, beş alt türe sahiptir. Bunların ilki, tanrıyı, sıfatlarını, varlıkların nasıl illeti olduğunu, varlıkları nasıl yarattığını, varlıkların ondan türeyişini (feyz), evrendeki düzeni nasıl koruduğunu, hayır ve şerrin ondan nasıl hasıl olduğunu, evrenin devamlılığını nasıl sağladığını, her şeyi nasıl tedbire bağladığını, görünen ve açık olan her şeyi nasıl bildiğini, her şeyin başlangıçta nasıl ortaya çıktığını, her şeyin sonunda nasıl sona ereceğini, her şeye nasıl kadir olduğunu, batın olan her şeyi nasıl bildiğini, kulların yapıp etmelerini nasıl görüp işittiğini, ondan başka ilah olmadığını, zalimlerin söylediklerinden nasıl uzak olduğunu bilmekle ilgilidir. Onun burada saydığı konular üzerinde, İslam dünyasında, daha çok kelamcıların durduğunu, Aristotelesçi geleneğe bağlı filozofların da bu konulara ilahiyat bahsinde değindiklerini anımsatmak gerekir. İlahiyat biliminin ikincisi, ruhani şeyler bilimidir (ilm er-ruhaniyyât). Bu bilim, basit akli cevherleri, yani melekleri ve etkinliklerinin illetlerini, tanrının halis kulları olduklarını, maddeden uzak salt suret olduklarını, cisimleri kullandıklarını, birbirleriyle irtibatlarını, birbiri üzerindeki üstünlüklerini, ruhani feleklerle, cismani felekleri nasıl kuşattıklarını konu edinmektedir. İlahiyat bilimlerinin üçüncüsü, nefsanî şeyler bilimidir (ilm en-nefsaniyyât). Bu bilim, nefislerin ve ruhların doğal ve feleki cisimlere nasıl sirayet ettiklerini, onların felekleri nasıl idare ettiklerini, yıldızları nasıl hareket ettirdiklerini, hayvan ve bitkileri nasıl terbiye ettiklerini, ölümden sonra nasıl dirildiklerini, bilmekle ilgilidir. Dördüncüsü, siyaset bilimidir. İhvan-ı Safâ'ya göre, bunun da peygambere özgü (nebevî) siyaset, sultanlara özgü (melûkî) siyaset, halka özgü (ammî) siyaset, özel (hassî) siyaset ve özsel (zâtî) siyaset olmak üzere beş türü vardır. Peygambere özgü siyaset, kanunların nasıl konulduklarını, dünyada nefislerin nasıl kurtulacağını, caiz olan ve olmayan eylemleri bildiren, dinlerde yer alan kuralları, adetleri ve dinsel yasanın konuluş nedenini bildiren bir siyasettir. Sultana özgü siyaset,

Sultana özgü siyaset, ümmetin konulmuş şeriatını muhafaza eden siyasettir. Bu siyasetin görevi, milletlerin dinsel yasalarını, bilinen emir ve nehiylerini ihya etmektir. Bu yüzden sultanlar, peygamberlerin ardıllarıdır. Halka özgü siyaset ise, idare edilenlerin, ahlâki, siyasi ve toplumsal yapısını bilerek topluma başkanlık etmektir.

ümmetin konulmuş şeriatını muhafaza eden siyasettir. Bu siyasetin görevi, milletlerin dinsel yasalarını, bilinen emir ve nehiylerini ihya etmektir. Bu yüzden sultanlar, peygamberlerin ardıllarıdır. Halka özgü siyaset, idare edilenlerin, ahlâki, siyasi ve toplumsal yapısını bilerek topluma başkanlık etmektir. Bu tıpkı, emirlerin belde ve şehirlere yöneticilik yapması gibidir. Yine komutanın orduyu yönetmesi de bu sınıfa girer. Özel siyaset, her insanın evinin tedbirini, yaşamını sürdürmesinin gereklerini bilmesidir. Ailesine, komşusuna nasıl davranacağını bilmek de bunun içindedir. İhvân-ı Safâ'ya göre, bu siyaset aracılığıyla, dünya ve ahiret işlerinin yararı gözetilir. Özsel siyasete gelince, bu, her insanın nefsini ve ahlâkını bilmesi, şehvetini, kızgınlığını kontrol etmesi ve bu doğrultuda tüm işlerini gözetmesini bilmesiyle ilgilidir. Onlara göre, ilahiyat biliminin beşincisi, ikinci yaratılışı yani ahireti bilmektir. Bu bilim sayesinde, cesetlerin nasıl dirildiği, ikinci yaşamda bu dünyadaki kötülerin ve iyilerin nasıl karşılık bulduğu bilinir.

İhvân-ı Safâ'ya göre, anılan bilimleri, belli bir sıra gözeterek hakkıyla öğrenmek, nefisleri cehaletin neden olduğu ölümden kurtarır, insanı gaflet uykusundan uyandırır, onu melekleştirerek tanrıya yaklaştırır. Bu bilimleri öğrenmekle insan nefsini düşmüş olduğu karanlık bedenden ve nesneler dünyasından kurtararak sonsuz mutluluğunu kazanmış olur.

'Barınma hakkı' bu değil!

Özer Or

Hikâyelerini okurken "İstanbul'u dinliyorum" diye düşündüm; fakat gözlerim açık, çünkü elimde tuttuğum kitap, hepsi birer hikâyeye ilham verebilecek elli fotoğraflık bir albüm aynı zamanda. Nar Photos grubu gerçekleştirdiği "fotoğraf harekâtı" ile "kentli sayılmayanları" şimdilik kentle aynı karelerde yakalayabilmiş. Özcan Yurdalan kitabın kapanış yazısında bu uğraşa dair "artniyet"i özetlerken "fotoğrafçıların en eski meraklarından biri, yaşadıkları yerin görsel kaydını tutmaktır; bir tür sosyolojik ilgi sayılabilecek bu merakın kökeninde ötekini anlama isteği bulunduğu kadar radikal bir itiraz ve değiştirme ihtiyacı da bulunur," diyor. Gerçekten de bu fotoğraflar kentin kimi zaman çeperlerinde, kimi zaman tam orta yerinde karşımıza çıkmasına rağmen koşuşturmaca içinde dikkatimizi pek veremediğimiz insan manzaralarını sanki dürbünle bakıyormuşçasına yaklaştırıyor bize.

Tanıl Bora'nın kitabı oluşturan fikrin gelişimini de anlattığı sunuş yazısından anladığımıza göre maksat, muhafazakâr söylemli iktidarın rant ve sermaye üretimine dönük inşaat ekonomi politiğine karşı "yerinde ıslah" talebine bir içerik kazandırılıp, bu talebin daha yüksek sesle dile getirilmesi ve kentsel dönüşüme karşı direnişin dayanağı sayılan "barınma hakkı" tanımının zenginleştirmesi, anlam alanının genişletilmesi çabalarına bir katkıda bulunmak. Bu amaçla fotoğrafların yanına meseleye kafa yoran akademisyenlerin, araştırmacıların, gazetecilerin tablolar ve grafiklerle boğulmamış yazılarıyla, edebiyatçıların deneme ve hikâyeleri de eklenerek izahlı, örnekli bir albüm oluşturulmuş.

Kentsel dönüşüm, toplumu tarihsizleştirebilir mi?

Gaye Boralıoğlu, Mine Söğüt, Cihan Aktaş, Hakan Bıçakçı, Turgut Yüksel, Haydar Ergülen, Semih Akşeker kimi deneme, kimi kurgu metinlerinde genellikle kentsel dönüşümün neden olduğu alt üst oluş içinde, çoğunlukla bu altüst oluşun yarattığı mağduriyetleri ön plana çıkararak insanlık hallerini yakalamaya çalışmışlar. Edebiyatımızda bir tema etrafında bu şekilde kitap olarak bir araya getirilmiş metinlerle sık karşılaşmıyoruz. Bu metinleri bir arada okuyunca mekânla birlikte, tarihin, kenti yaratan ve yeniden üreten toplum dokusunun, belleğin, değerler sisteminin de çözülmekte olduğunu, bazı unsurların geri dönmeyecek biçimde ortadan kalktığını, bazılarınınsa başka şekillere büründüğünü daha açık hissedebiliyoruz. Kitabın edebiyat kısımları hakkında kalem oynatmayı alanın ilgililerine bırakmadan önce, Tomris Uyar'ın daha önce okuduğum bir paragrafını anımsamamla birlikte bende oluşan, edebiyatın kendisiyle doğrudan alakalı bir kaygıya da değinmek istedim. Tomris Uyar, notlarından birine "Bir kentin mimarisiyle o kentte yaşayanlar arasında ne tür bir etkileşim vardır?" sorusuyla başlayıp kendi sorusunu şöyle cevaplıyordu: "Geçmişin ya da şimdinin yetkin yapıtlarına göz attığımızda sanatçının/edebiyatçının kişisel üslubunda, yaşadığı kentin izlerini görürüz. Kent; yapıları, caddeleri, sokakları, genel havasıyla, çok özel ve farklı üsluplara damgasını basmıştır sanki. O kadarına ki yazar öykünün geçtiği kentin adını vermese bile, diyelim Kuzey Avrupa'da mı, Orta Avrupa'da mı, Amerika'nın güneyinde mi, Akdeniz yöresinde mi olduğunu ilk birkaç paragrafta sezeriz. Yazarın adının ya da yapıtın başkişilerinin adlarının verdiği basit ipuçlarından söz etmiyorum tabii. Bir örnek gerekirse, Cortazar ile Marquez kendi ülkelerinin dışında yaşayıp yazsalar da yapıtlarında 'ilk' kentlerinin seslerini, kokularını, renklerini yakalayabiliyorsunuz, anlatılan mekânlar bambaşka, edebiyata bakış çok farklı olsa bile." (1)

Milyonluk Manzara - Kentsel Dönüşüm Resimleri, Nar Photos, S. Akşeker, C. Aktaş, H. Bıçakcı, İ. Bilgin, T. Bora, G. Boralıoğlu, F. Şenol Cantek, H. Ergülen, A. Erkilet, Ö. Sevgi Göral, P. Öğünç, J. F. Pérouse, M. Söğüt, Ö. Yurdalan, T. Yüksel, İletişim Yayınları, 264 s.

Kentsel dönüşüm, bu süreci başlatan, yöneten iktidarların ve arkalarındaki güç odaklarının arzularına uygun biçimde sonuçlanırsa yaşadığımız kentten geriye üzerimizde nasıl bir iz kalacak, sanat/edebiyat yapıtlarında nasıl ve ne kadar takip edilebilecek? Bu kitabın içinde yer alan edebi metinler elli yıl sonra ne ifade edecek okuyanlar için? Bugün bile yansıttıkları mekânı ve zamanı anlamakta zorlandığımız Sait Faik'in, Tanpınar'ın, Attilâ İlhan'ın, Leylâ Erbil'in, Orhan Pamuk'un yazdıkları nasıl algılanabilecek? Bazı yapıların yıkılması veya bazı sokakların kapanması, yenilerinin açılması meselesi değil anlatmaya çalıştığım. "İki şey var ancak ölümle unutulur / anamızın yüzüyle şehrimizin yüzü" diyordu Nâzım Hikmet. Bir kentin özgünlüğünün yani yüzünün yok edilip geçmişini veya geçmişinden bir kesiti hatırlatmayacak bir biçimde yeniden yaratma çabasından, toplumunun tarihsizleştirilmesinden bahsediyorum.

Neyse ki İhsan Bilgin kitaptaki "Kentsel Dönüşümün Doğası; Akış mı Zorlama mı?" başlıklı, diğerlerine göre biraz uzunca makalesinde bir kenti "baştan yaratmanın" sanıldığı kadar kolay olmadığını etraflıca anlatıyor. İstanbul'un ta-

Fotoğraf: Saner Şen / Nar Photos

rihine, gelişme çizgisine ve bugününe ilişkin sorgulamalarla başlıyor yazısına. Sonra İstanbul'u Avrupa'daki bazı kentlerle de karşılaştırarak genelleştiriyor fikirlerini. Tartışmaya çok açık, karşı tarafa da söz hakkı tanıyan, hatta sohbete davet eden bir üslupla kaleme aldığı yazısında kentsel değişim veya dönüşümle "kentsel müdahale"yi birbirinden ayırmaya çalıştığı gözlemlenebiliyor. Kente rağmen girişilebilecek iradi çabaların kentlerin uzun tarihi içinde pek kalıcı çözümler üretemediğini, kentin gelişme, değişme eğilimine uygun planlamalar yapmanın ve hayatı kolaylaştırmaya çalışmanın çok daha yerinde ve yararlı olacağını, daha az acı ve mağduriyet yaratacağını vurguluyor. Bugün kentlerin kaderi hakkında söz sahibi olanları sağduyuya, mantığa ve adalete çağırır bir hali var sözlerinin.

Milyonluk manzaranın ardına bakmak

Jean- François Pérouse, "Kentsel Dönüşümün Yaygınlaştırılması ya da Suskun Çoğunluğun Acımasız Zaferi…" başlığı altında ele almış genel manzarayı. Kentsel dönüşümün önce küçük yerel örneklerle ortaya çıktığı için konunun uzmanlarının bile ilgisine tam anlamıyla mazhar olduğu söylenemezken 2011'de Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın kurulması, 2012'de kentsel dönüşüm yasasının çıkarılıp yürürlüğe konmasıyla birdenbire global ve yerel hedefleri olan yeni bir kentleşme stratejisinin devlet politikası haline geldiğini söylüyor. "Sosyal politika", "güvenlik", "modernleşme" gibi kavramlar üzerinden kentsel dönüşüme toplumu ikna etmek için kurulan söylemi, meselenin nasıl sorunsallaştırıldığını, çözüm olarak vaat edilenleri ve dönüşümün sonuçlarıyla bu vaatler arasında oluşan açıyı ortaya koyuyor. Yöntemi de oldukça basit: 10 yıl önce Ayazma'da kentsel dönüşüm söylemine ikna olup hevesle çevresindekileri de ikna etmeye çalışmış, aynı süreci yaşamış pek çok kişiyi örnekleyebilecek sıradan bir mahalle sakininin şimdi ne düşündüğünü, neler hissettiğini yani umduğunu ve bulduğunu karşılaştırmasını istiyor ve anlattıklarını aktarıyor.

Alev Erkilet'in "Hakikat Oyunları'nın Parçası Olarak Kentsel Çöküntü Söylemi" başlıklı makalesi diğerlerine nazaran biçim ve içerik olarak "makale" nitelemesini en fazla hak eden dolayısıyla en

Fotoğraf:
Eren Aytuğ / Nar Photos

"akademik" yazı olmasına rağmen benim en sürükleyici bulduğumdu. Erkilet'in tarihi yarımada hakkında İstanbul Büyükşehir Belediyesi bünyesinde yürüttüğü araştırmalarının da tecrübesiyle "içeriden bir değerlendirme" olarak okunabilecek yazısı "çöküntü alanı" kavramı üzerinden kentsel dönüşüme tabi tutulacak bölgelerin nasıl sorunsallaştırıldığına dikkat çekiyor. Foucault'nun önerdiği bakış açısıyla kentsel dönüşümün "söylemsel pratiğini" mercek altına alıyor. "Çöküntü bölgesi"nin teknik literatürde nasıl tanımlandığını, çöküntüleşme kriterlerini, kamusal kurumların ve sosyoloji metinlerindeki çöküntü alanı tartışmalarını gözden geçirerek İstanbul açısından güncel bir soru ortaya atıyor: "Tarihi yarımada bir çöküntü alanı mı?" Literatüre geçmiş "çöküntü alanı" kriterlerini sağlıyor olmasının kesin hüküm için yeterli olup olmadığını sorguluyor. Çöküntü göstergesi olarak ileri sürülen pek çok öğenin aslında bölgeye özgü, geçmişten gelen tarihsel özellikler olduğunu ortaya koyarak "çöküntü alanı" sorunsallaştırmasının iktidar tarafından kentsel müdahalenin bir aracı haline getirildiğini iddia ediyor ve yönetimlerin kentlilerin bir kısmına bakış açısındaki değişime işaret ediyor: "Tarihi Yarımada'daki yoksulluğun ya da modern/kapitalist olmayan üretim ve ekonomik ilişki biçimlerinin, toplumsal ve sosyal adaletçi politikaların konusu olmaktan çıkıp, kentsel müdahalenin gerekçesi haline gelmesi, kent çalışmaları açısından kritik öneme sahip bir tefekkür ve araştırma konusudur. Yoksulluk artık, çözüm bulunması gereken bir sorun değil, göz önünden kaldırılması gereken bir patoloji gibi algılanmakta, yoksullar çeşitli özelliklerinden dolayı damgalanmakta, ötekileştirilmekte, kriminalize edilmekte ve nihayet tahliye ile kent dışı alanlara yönlendirilmektedir."

Fotoğraf:
Mehmet Kaçmaz /
Nar Photos

Funda Şenol Cantek "Yoksuldan Alıp Zengine Vermek: Ankara'da Kentsel Dönüşümün Serencamı" başlıklı yazısında başkent Ankara'nın TOKİ'leşme sürecini yöneten Erdoğan ve Gökçek ittifakının karşısında kentlilerin ne tür tavırlar takındıklarını anlatıyor. Cantek yazısına, 90'lı yılların başında Türkiye'nin ilk kentsel dönüşüm projelerinden biri olan Dikmen Vadisi Kentsel Dönüşüm Projesi'ne karşı yürütülen mekânsal direnişin bugünlere uzanan hikâyesini özetleyerek başlıyor. Dikmen Vadisi sakinlerinin evlerine, sokaklarına sahip çıkmak için yürüttükleri mücadele sırasında bilinçlenme ve duyarlılık konusunda yaşadıkları olumlu değişimden bahsediyor. Kentsel dönüşümün hedefi olmuş bir bölgenin belediyeye ve hükümete karşı hayatın her alanında söz almaya niyetli bir muhalefet odağına dönüşmesi sonucunda Ankara Belediye Başkanı Gökçek'in bu insanları toplumdan izole etmek için sarf ettiği kelimeler Gezi direnişi sırasında şahit olacağımız Erdoğan'ın tavrını önceden haber veriyor gibi: "terörist, çapulcu, bölücü, işgalci." Bu ilginç örnekten sonra Cantek, Ankara açısından genel eğilimin ne şekilde oluştuğunu ve sürecin nasıl şekillendiğini anlatıyor. Gözlemlerine ve bazı araştırmalara dayanarak TOKİ'leşme ile toplumsal katmanlaşmanın daha da keskinleştiğini, farklılıkların bir arada yaşayabildiği mahalle kültüründeki çözülmeyle sosyal tabakaların kendi tüketim statülerine uygun bölgelerde inşa edilen sitelerde kapalı gruplar oluşturmaya başladıklarını, yani Ankara'da kentlilerin kent merkezi yerine banliyölerde yaşamaya teşvik edildiklerini ve zorlandıklarını tespit ediyor.

Kenti yıkıp yapmak, dönüştürmek, yani "Kenti üretmek kimin hakkı?" sorusunun konuya ilgili herkesi meşgul etmesi gayet doğal. Özgür Sevgi Göral bu soruyu başlığa çıkarmış, "dönüşüm" adı altında kentin "teknokratça kurgulanmasını" eleştirdiği ve kentlilerin tamamının katılacağı demokratik bir kentsel alanın mümkünlüğünü sorguladığı yazısında. "Kent her zaman bir çatışma, müzakere, direniş, mücadele ve pazarlık alanıdır ve her gün yeniden kurulur," kabulüyle başlıyor irdelemesine. Kenti, olmuş bitmiş, tarafsız bir coğrafi mekân olarak algılamaktan vazgeçmemiz gerektiğini iddia ediyor. "Çarpık kentleşme" retoriğinin toplumcu mimarlar ve mühendisler tarafından iyi niyetlerle ortaya atılmış olmasına rağmen bugün iktidarların elinde kentsel dönüşümü meşrulaştırmak ve kent yoksullarının gecekondularına saldırmak için bir silaha dönüşmüş olduğunun farkına varmamızı istiyor. Kent yoksullarının, birtakım kültürel kodlar ve sözde bilimsel sınıflandırmalarla önce "kentli" tanımının, sonra da kentin kaderinin nasıl tayin edileceğine dair politikacılar, müteahhitler, uzmanlar ve tüketici orta sınıfların arasında süren tartışmanın dışına nasıl çıkarıldıklarının altını çiziyor. Demokratik kentsel alanın var olabilmesi ve sürdürülebilmesi içinse yalın kıstaslar öne sürüyor. Hangi sınıftan ve kimlikten olursa olsun kimsenin kendisini dışlanmış, güvensiz, mazisiz ve geleceksiz hissetmeyeceği bir kentsel alan.

Tarifi kolay olsa da bu alanın yaratılabilmesi için kentlileri zor ve uzun soluklu bir mücadelenin beklediği açıkça görülüyor. Buraya kadar yeterince karamsar bir manzara oluştuysa, Galeano'nun meşhur ettiği duvar yazısında söylendiği gibi "karamsarlığı daha iyi günlere bırakalım". Sonsözü ise 2013'ün baharında, yani Gezi'nin hemen öncesinde basılmış bu kitaptaki yazısına şair sezgisiyle "Tebdil-i Mekânda İktidar Vardır: Devrim, Direniş, Taksim" başlığını koyarak kent ve hatta memleket ölçeğinde bahsettiğimiz tüm bu gerilimlerin yığılma noktası olarak Meydan'ı gösteren, yaşanmakta olan "sağ devrim"e karşı "direniş"i öne çıkararak demokratik kentsel alanın nasıl oluşturulabileceğinin işaretini veren Haydar Ergülen söylesin: "Taksim bize göre bir deniz ama fethetmek isteyenlere göre bir kale. Surları, burçları yokmuş ne gam!"

DİPNOT

1) Tomris Uyar, *Yüzleşmeler: Bir Uyumsuzun Notları (1995-1999)*, Can Yayınları, 1999, İstanbul, s.47.

Gerçekten bilmeniz gereken 50 psikoloji fikri

Şüphesiz ki psikoloji çağımızın parlayan bilim dallarından biri. Örneğin, günlük söylemlerimize bakıldığında "depresyon" neredeyse grip kadar yaygın ve sık sık girip çıkılan bir rahatsızlık. Şirketler de artık bir ürünü satmak için salt boyalı reklamlara değil, zihin araştırmalarına da başvuruluyor. Psikologlar toplumun bir kesimi tarafından hâlâ deli doktoru olabilir; fakat bir kısmı için baş sıkıştığında başvurulacak iyi ve bilge bir arkadaş gibi. Aynı zamanda zihin ve psikoloji üzerine yayımlanan popüler bilim kitaplarının sayısında artış olduğu söyleniyor. Akıl sağlığımızla önceye oranla daha fazla meşgul olduğumuz görünüyor. Bu meşguliyetin bilimsel bir temele oturması, kavramların anlamları ve tarihlerinin hakkında fikir sahibi olmak, psikolojinin gelişimini takip etmek için bazı bilgileri "gerçekten" bilmek gerekiyor. İşte psikoloji profesörü olan Adrian Furnham bizlere bu bilgileri sunuyor.

Domingo Yayınları'nın "gerçekten bilmeniz gereken" şeyler serisinin ikincisi, 50 psikoloji fikri. En ilginç, popüler ve merak edilen deneyleri, kavramları ve hastalıkların ele alındığı kitap, her başlığı tarihi ve önemi ile birlikte oldukça kısa bir biçimde anlatıyor. Örneğin dizi ve filmlerde psikopatlara gösterilip alınan cevaplar karşısında dehşete sürüklenen psikoloğun elindeki mürekkep lekeli sayfalar... Rorschach mürekkep lekesi testinden bahsediyorum. Öyle ki bu test, verilen cevapların güvenilir bir yorumlanma biçiminin olmadığı ve on yıllardır doğruluğu sorgulanan bir yöntem. Ya da yapılan deneyler sonucunda suç olaylarında görgü tanıklarına dayalı tespitlerin çoğunun yanlış çıkması; çünkü pek çok etmenin tanıklığı etkilemesi… Peki ya çevremizle uyum göstermek için aldığımız kararlara ne demeli? İnsan doğasının olup olmadığı sorusunu boş mu bırakacağız? Fedakâr mıyız, yoksa bencil mi? Yalan söylediğimiz nasıl anlaşılır? Nevrotik kime denir? Neden halüsinasyon görürüz?.. Psikolojimize dair pek çok sorunun cevabını gerçekten bulmayı vaat eden bu kitap, popüler bilim kitabı olmanın hakkını veriyor gibi görünüyor. Bir taraftan edindiğiniz bilgiler karşısında heyecanlanırken bir taraftan da sayfaları hızlıca ve usanmadan çevireceksiniz.

Adrian Furnham, Çev. Sumru Ağıryürüyen, Domingo Yayınları, 2014, 208s.

Türkiye Sosyalist Solu Kitabı 1

Emir Ali Türkmen

Söyleşi: Şule Dede

Geçtiğimiz aylarda Dipnot Yayınları'ndan çıkan *Türkiye Sosyalist Solu Kitabı*, Türkiye sosyalist hareketinin farklı oluşumlarının temsilcilerinin yazılarından oluşuyor. İki ciltlik yayının ilki, 20'lerden 70'lere kadar olan dönemde mücadele etmiş öncü isimlerin yazdığı yazılardan oluşuyor: Şefik Hüsnü, Mustafa Suphi, Hikmet Kıvılcımlı, Behice Boran, Doğan Avcıoğlu, İbrahim Kaypakkaya…

Kitap, Türkiye sosyalist hareketini bir bütün olarak göstermesi bakımından önemli. Geleneklerin kalıpları içinde yalnızca kendinden olanının mazisini merak etme ve araştırmanın bir adım önüne geçerek, aslında birbiriyle etkileşerek biçimlenmiş pek çok oluşumun dayanak noktalarını görmeyi, uzun ve zorlu mücadelelerle ortaya çıkmış bir düşünce birikiminin tamamından öğrenmeyi olanaklı kılıyor. Aynı zamanda yıllarca özenle yan yana gelmemiş pek çok sosyalist hareketi yan yana getirebilen Haziran ayaklanmasından sonra birikimi de ortaklaştırarak edinmenin yolunu döşüyor.

Okunması ve arşivlerde mutlaka bulundurulması gereken bu seçkiyi ve ortaya çıkış sürecini kitabı yayıma hazırlayan Emir Ali Türkmen ile konuştuk.

Yazarları ve metinlerini seçerken hangi kıstasları kullandınız? Örneğin seçkiyi oluştururken Haziran eylemleri pratiğinin bir etkisi oldu mu?

Emir Ali Türkmen: Kitabı hazırlarken, Türkiye sosyalist solunun kendisine teorik bir zemin açmasını ve bağımsız bir düşünce ve eylem damarı olarak ortaya çıkmasını sağlayan, özgün fikirler çerçevesinde yeni siyasal hareketlerin ve çizgilerin oluşmasını teşvik eden, bu hareket ve yönelimlerin düşünsel kaynaklarını oluşturan metinleri seçmeye çalıştık. Bu diziyi Haziran eylemlerinden önce tasarlamıştık. Ama Haziran eylemleri bu kitabın yayım sürecini hızlandırmamızı sağladı. Eylemlere katılan gençlerin coşkusu ve direngenliği karşısında, Türkiye sosyalist hareketinin yaklaşık yarım yüzyıllık dönemine ait düşünce geleneğini bir bütünsellik içerisinde yeni kuşak okurla buluşturmamız gerektiğine duyduğumuz inanç daha bir bilendi.

Türkiye sosyalist solunun 70'lerde tartıştığı ya da ayrıştığı meseleler günümüzle benzerlik taşıyor mu?

- Türkiye sosyalist hareketini geçmişten geleceğe bağlayan bu metinleri, yazıldıkları dönemin koşullarını dikkate alan bir yaklaşımla değerlendirmek gerekiyor. Türkiye sosyalist solunun 70'lerde tartıştığı ya da ayrıştığı meselelere baktığımızda, günümüzde o meselelerden bazılarının tartışılmaya devam ettiğini, bazılarınınsa hayatın diyalektiği içinde anakronik kaldığını görüyoruz. Türkiye'deki sosyalist düşüncenin ve sosyalist siyasal akımların farklı hatlarda oluşmasına kuramsal açıdan kaynaklık eden metinleri bir arada sunmakla hangi tartışmaların eskidiği, hangilerininse güncelliğini ve yakıcılığını koruduğu konusunda okura bir fikir vermeyi amaçlıyoruz. Hikmet Kıvılcımlı'nın Tarih Tezi'nden, Doğan Avcıoğlu'nun Türkiye'nin Düzeni'ne; Mahir Çayan'ın "oligarşi", "sömürge tipi faşizm" gibi terimler kullanarak açıkladığı Türkiye devletinin tipi ve biçimiyle ilgili tartışmalardan Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısının neliği bağlamındaki azgelişmişlik, Asya Üretim Tarzı, feodalite tartışmalarına; Milli Demokratik Devrim ve Sosyalist Devrim saflaşmalarını temsil eden "Tam Bağımsız ve Demokratik Türkiye"-"Sosyalist Türkiye" polemiklerinden SBKP-ÇKP çatışmasının yol açtığı ayrışmalara ve Türkiye'deki "milli mesele"ye (Kürt sorunu) değinen bu yazılar, sosyalist teorinin bu topraklarda nasıl güncellendiğinin ve sosyalist siyasal öznelerin birbirlerinden hangi noktalarda ayrıldıklarının hikâyesidir bir bakıma. Derleme, bu yönüyle, eski kuşaklara bir muhasebe yapma, genç kuşaklara ise bu topraklarda boy veren sosyalist hareketlerin kuramsal dayanaklarını ilk elden tanıma imkânı veriyor.

Makalelerin bütünü, Dünya'daki çeşitli sosyalist teori ve pratiklerle karşılaştırıldığında Türkiye'nin bir özgünlüğü var mı? Özgün bir Türkiyeli sosyalist teori ve politik üretimden söz edebilir miyiz?

- Bu soruya kısmen evet, kısmen de hayır diye cevap verebiliriz. Metinler bir taraftan Türkiye sosyalist hareketinin geçmişteki SBKP-ÇKP çatışmasına göre belirlenen praksislerin hiçbir özgünlük içermediğini düşündürtürken, öte yandan sözgelimi Doktor Hikmet Kıvılcımlı'nın, onu emsallerinden ayırt eden özel bir yanının olduğunu, çözümleme ve tespitlerinin basmakalıplıktan uzak olduğunu (fikirleri dönemsel olarak değişiklik gösterse de) görmemizi sağlıyor. Benzer şekilde İbrahim Kaypakkaya'nın, Türkiye'deki "milli mesele" (Kürt sorunu) konusundaki fikri yaklaşımının önemi, Mahir Çayan'ın oligarşiyi tartışırken "emperyalizm Türkiye'de bir içsel olgudur" tespitinde bulunması, Türkiye sosyalist solunun kuram geleneğine atılan en önemli çentiklerden ikisini oluşturuyor.

Türkiye Sosyalist Solu Kitabı 1-20'lerden 70'lere Seçme Metinler), Hazırlayan: Emir Ali Türkmen, Dipnot Yayınları, 2013, 608s.

Seçkide az karşılaştığımız makaleler var. Şefik Hüsnü'nün makalesi ve Mustafa Suphi'nin konuşması örneğin. Bunlara nasıl ulaştınız? Daha önce yayımlanmış yazılar mı bunlar?

- Türkiye sosyalist solunun arşiv bilgilerine ulaşma konusunda önemli ölçüde zorluklar devam etmekle birlikte, bir miktar yol alındığını da söyleyebiliriz. Bu kitaptaki makalelerin seçilme süreci kolektif bir emeğin ürünüdür. Bu metinlerin temin edilmesinde ve seçilmesinde bu konularda çalışması olan ve üniversitelerde bu isimler üzerinde çalışan sosyalist akademisyen arkadaşların önerilerini önemsedik. Şefik Hüsnü ile Mustafa Suphi'nin makaleleri daha önce yayımlanmış yazılardır. Bütün metinlerin kaynaklarını ve yazıldıkları tarihleri derlememizde belirttik.

Kitapta Hikmet Kıvılcımlı'nın makalelerine ağırlık verilmiş; bunun nedeni nedir?

- Bunun nedeni, Hikmet Kıvılcımlı yazılarının hepsinin kendi içinde farklı özellikler taşıması, Kıvılcımlı'nın, özgün düşünce üretimi denildiğinde ilk akla gelen adlardan biri oluşu ve Kürt sorunu karşısında sergilediği tutumun yanında, insanı şaşırtacak ölçüde 12 Mart ile birlikte ordu ve darbe üstüne yazdığı yazılardır. "Pratik Devrim Orijinalliğimiz: Ordu" ile "Ordu Kılıcını Attı!"

başlıklı yazılar, sonraki yıllarda da çok tartışıldığı için, "nadir belgeler" arasında sayılır.

Kitabın sunuşunda "bir seçki olmanın muhtemel eksikleri"nin varlığından söz etmişsiniz. Bu kitap özelinde eksikler var mı; varsa nelerdir?

- Kitapta yer alan isimlerin fikrini en tipik bir biçimde ifade eden ve bugün hâlâ üzerine konuşulan metinleri seçtiğimiz halde, seçkinin dışında kalan külliyatı dikkate alınca, bu "eksikliği" vurgulama gereği duyuyorum.

Yeni kuşağın Haziran eylemlerinde ortaya koyduğu pratiği göz önüne alırsak, onların bu seçkide genel olarak ne bulacaklarını düşünüyorsunuz?

- Soruyu, derlemeye uzun bir önsöz yazan ve sosyalist hareketin yarım yüzyılını değerlendiren Ertuğrul Kürkçü'den bir alıntı yaparak yanıtlamak isterim. Kürkçü, metinlerle Haziran eylemleri arasında şöyle bir ilişki kuruyor:

"…Türkiye Sosyalist Solu Kitabı'nda yer alan, maddi varlık şartları dahi artık başka bir tarihsel dönemde kalmış tartışma ve tezler, bugün 20'lerini sürerken gözlerini siyasi hayata "Gezi İsyanı" ile birlikte açmış genç erkek ve kadınları, emeğin hakkı, kadının hakkı, kent hakkı, doğa ve yaşam hakkı için, Kürd'ün, Alevi'nin, Roman'ın, LGBT'nin hakkı için mücadele edenleri neden ilgilendirsin?

Her şeyden önce bu tartışmalarda dile gelen öngörü ve deneyimlerin, bugünkü kuşakların bedenlerinde ve ruhlarında hissederek acıyla farkına vardıkları aynı hâkimiyet rejimiyle karşı karşıya gelerek edinilmiş olmasından ötürü ilgilendirmeli. Aynı zulmü ve zorbalığı kendilerinden önce tatmış kuşakların eseri olan bu metinlerin tümünün çevresinde döndükleri "devlet ve devrim" sorunsalı yeniden ve bütün haşmetiyle "Gezi isyancısı"nın da önüne dikiliyor.

"Gezi isyancısı" bu derlemede yer alan deneyimleri değerlendirdikçe bir yandan halk egemenliği perspektifinin geçmiş deneyimde gerçekleşemeyişinin nedenleri üzerinde düşünmek fırsatı bulacaktır. Daha da önemlisi şunu da keşfedecektir: Parktan gaz bulutları ve polis şiddeti eşliğinde çıkarılırken müesses nizamın kendisine empoze ettiği düzen içi ilerleme seçeneklerinin her biri hegemonyanın restorasyonunda üstlenilecek roller repertuarında hep hazır ve nazırdır. Cumhuriyet kurulduğu günden beri her yeni devrimci kuşağa yeni bir kılıf içinde sunulmak üzere hep oradadır. Karşı karşıya kaldığı şiddet ve yalan sağanağı devletin özgürlükle sınanması sürekliliğinin yeni bir aşamasında başından geçenlerdir. Bu kitapta kendisine sunulan kendi tarihsel dönüdür."

Türkiye Sosyalist solu kitabının ikincisi ne zaman yayımlanacak? Ve benzer başka projeleriniz var mı?

Bu diziden yayımlanacak diğer kitaplarımız *Türkiye Sosyalist Solu Kitabı 2: 70'lerden 80'lere Seçme Metinler*, *Kürt Solu Kitabı: 60'lardan 2000'lere Seçme Metinler* ile *Feminizm Kitabı: 1900'lerden 2000'lere Seçme Metinler*'dir. *Türkiye Sosyalist Solu Kitabı 2: 70'lerden 80'lere Seçme Metinler*'i ve *Kürt Solu Kitabı: 60'lardan 2000'lere Seçme Metinler*'i Mayıs 2014'e kadar yayımlamayı planlıyoruz.

KİTAPÇI RAFI

Delilik ve Modernizm

Louis A. Sass, Çev. Ender Gürol, Alfa Bilim, 2013.

"Asıl amacım şizofreniyi ve şizofreninin patolojik biçimlerini ele almak ve modernizmle benzerlikleri aracılığıyla şimdiye dek ilkel ya da bozukluk denilip geçilen durumların çoğunun kabul edildiğinden daha karmaşık ve ilginç şeyler olduğunu kanıtlamak." diyor yazar Sass. Modernizmle akıl hastalıkları aracılığıyla doğrudan bir kurarak modernizm kötülemesi yapmak ya da şizofrenin aslında toplumsal kaynaklara dayanan bir hastalık olduğunu iddia etmek niyetinde değil. Sadece "ilişkileri açığa çıkarma yoluyla kavrayış"ı deneyimlememizi istiyor.

Deliliğin modernist dönemde nasıl tanımlandığından başlayan yazar, pek çok akıl hastalığının modernist dönemin düşün, edebiyat ve sanat dünyasında nasıl konumlandırılabileceğini tartışıyor. Kitap, özel olarak "en ağır ne gizemli akıl hastalığı" olarak belirtilen şizofreni üzerine kurgulanıyor. Algılama, dilin kullanımı, dil ile düşünce arasındaki bağlantı, dünya ile ilişki gibi başlıklarda hastaların tercihleri ile modernist dönemin düşünsel ana hatları ve ürünleri ilişkilendiriliyor.

İnsanlığın En Eski Muamması

Bertrand David, Jean-Jacques Lefrère, Çev. İnci Malak Uysal, 2013, 2. Basım.

Mağarların ışık görmeyen kuytularında saklı tarihöncesinden kalan resimlerin hikâyesini çözümlemek üzere yazılmış denemelerden oluşan bu kitap, Fransız ressam Bertrand David ile hematolog Jean-Jacques Lefrère'in imzasını taşıyor. Kitap, Paleolotik çağlardan günümüze kalan resimlerin hangi amaçla ve nasıl yapıldığı üzerine bilimsel bir düşünme sürecini yansıtıyor.

Resimlerin dekoratif öğeler mi, dini semboller mi, avcılıkla ilgili bilgiler mi olduğu sorusuna hâlâ kesin cevaplar bulunabilmiş değil. Bertrand David "insanlığın en eski muamması" olarak isimlendirdiği bu sorunun çoğunlukla geçiştirildiğini belirtiyor. Yalnızca resimlerin amaçları değil nasıl, hangi tekniklerle yapıldıklarını da sorguluyor David. Günümüzde yaygın olarak ilkel kimi çizimler olarak görülen bu resimlerin arkasında, tahminlerimizden daha fazla uğraş ve daha karmaşık yöntemlerin olduğuna ilişkin uyarıyor bizi, David: "Bu gizemli yol neydi? Öncelikle, uzun bir eğitim süreci gerektirmemesi, tam tersine, hem sonraki nesillere aktarılmasının kolay olması hem de herkes için hemen anlaşılır olması gerekiyordu. Çizmeyi bilmeyen birinin, mağaranın loş da olsa herhangi bir yerine, düz veya engebeli de olsa herhangi bir duvarına, en ufak bir hata olmaksızın herhangi bir hayvanın konturunu birkaç saniyede çizmesine olanak sağlamalıydı. Çizer, arzu edilen boyda, devasa veya küçücük, anamorfoz olan ya da olmayan ve hatta çok sayıda da olsa önceden yapılmış başka desenlerin olduğu bir yüzeyin üzerine, bundan rahatsızlık duymadan desenler üretmeliydi. Böyle bir yöntem var mıdır, bu kadar eski zamanlarda biliniyor olabilir mi? Evet, vardır ve dahası var olan en basit ve en tasarruflu yöntemdir."

Antik Yunan Kadın Kıyafetleri

J. Moyr Smith, Çev. İpek Dağlı, Midas Kitap, 2013.

İngiliz tasarımcı ve illüstratör Smith'in 1882'da tamamladığı bu ilginç çalışmanın ikinci Türkçe basımı Midas Kitap tarafından yapıldı. Kitap, hem Antik Yunan dönemini inceleyen biliminsanlarına hem de dönemi merak eden okurlara yönelik bir kaynak niteliğinde. Gökyüzünde ayrı yeryüzünde ayrı giyinen tanrıçaların kıyafetleri, altının nerelerde ve nasıl kullanıldığı, duvakların biçimleri vb. çoğunlukla Yunan tragedyaları temel alınarak inceleniyor.

Evlenen kadının yalnızca üç parça giyim eşyası ile gelin gittiği, fahişelerin çiçekli kumaştan elbiseler giymeleri gerektiği, zina yapan kadının görüldüğü yerde elbisesinin kesildiği bir dönem Antik Yunan. Yalnızca kumaş çeşitleri ve desenleri değil, şemsiye ayakkabı gibi aksesuvarların da toplumsal hiyerarşide karşılığının olduğu bir dönem. Hiyerarşik yapıda konumlanan grupların arasında o kadar kesin sınırlar mevcuttur ki, kıyafet farklılıklarının önemli bir kısmı herkesin toplumsal konumunun ilk bakışta görülmesini sağlama ihtiyacından kaynaklanıyor. Günümüzde de geçerli olan kıyafet ile toplumsal konum arasındaki ilişki Antik Yunan'da daha açık ve yönetici erkin kurallarıyla belirleniyor.

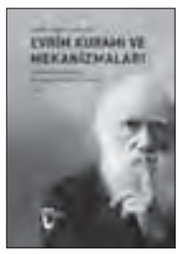
Kapitalizmin Kısa Tarihi

Fernand Braduel, Çev. İsmail Yerguz, Say Yayınları 1. Basım 2013, 108 s.

20. yüzyılın en büyük tarihçilerinden sayılan Fernand Braudel, cep kitabı olan Kapitalizmin Kısa Tarihi'nde insan nüfusunun ne yiyip ne içtiğinden, ne giydiğinden, ne tür teknolojiler kullandığından, neyi nasıl alıp sattığından ve ne tür mekânlarda yaşadığından söz ederek kapitalizmin tarihinin bir özetini sunuyor. Braudel'in 1976'da John Hopkins Üniversitesi'nde verdiği derslerin notların oluşan kitapçık, yirmiden fazla dile çevrildi. Yazarın, 15 ve 18. yüzyıllar arasında dünya ekonomisinin gelişimini tariflediği bu araştırmayı tamamlaması 30 yılı bulmuş. Araştırmada, kapitalizmin seyrini tarihsel bir sırayla verilmesinin yanı sıra konular, ülkeler üzerinden örneklerle anlatılarak, daha anlaşılır olması sağlanmış.

Evrim Kuramı ve Mekanizmaları

Çağrı Mert Bakırcı, Evrensel Yayınları, 1. Basım Aralık 2013, 198 s.

Evrim Ağacı bünyesinde yaptığı çalışmalardan tanıdığımız Bakırcı'nın ilk kitabı, raflarda yerini aldı. Türkiye'de popüler bilim alanında, evrimin tüm işleyişini ele alan ilk kitap olma özelliğini taşıyan *Evrim Kuramı ve Mekanizmaları* kitabı evrim konusunda kafanıza takılan soru işaretlerini çözmeyi hedefliyor. İçeriği, evrime yeni başlayacak olanlara faydalı olacağı gibi, bilgilerini pekiştirmek isteyenlere de yardımcı olacak nitelikte. Evrimin temellerinin ve nasıl işlediği konusunun bir derlemesi olan bu kitap, yazarın kullandığı bilim dilinin ağır olabileceği düşüncesiyle her bölüm başına eklenmiş ve bölümün içeriğini özetleyen kısa hikâyeler sayesinde çok daha anlaşılır bir yardımcı kaynak olmuştur.

Doğru çözüme "doğru" diyememek!

Ali Törün

a_torun60@hotmail.com

Bir adam duvardaki bir tabloya bakarak şunları söyler: "Ne kız, ne de erkek kardeşim var, ailenin tek çocuğuyum, ama resimdeki adamın babası, benim babamın oğlu." Adamın baktığı portre kime ait?

Bu mantık bilmecesini, yazarları Marilyn vos Savant ve Leonore Fleischer olan *Beyin Geliştirme* isimli kitaptan alıntıladım. Marilyn vos Savant bu bilmeceyi Amerika'da yayımlanan *Parade* dergisindeki köşesinde sorar ve altına açıklama yapmadan sadece yanıtı yazar. Okurlarından, verilen yanıtın yanlış olduğunu belirten yüzlerce mektup alır. Müthiş bir "itiraz fırtınasıyla" karşılaşır. Okur mektuplarına göre doğru yanıt, adam kendi portresine bakıyordur. Ama Vos Savant, kendi verdiği yanıtın doğruluğunu savunur, okurlarına bilmeceyi bir kez daha çözmelerini önerir. Bir sonraki sayıda da çözümü şöyle açıklar:

"Portrenin karşısında konuşan adamı 'John', portredeki adamı ise 'Bay X' olarak adlandıralım ve cümleyi John'un ağzından bir kez daha söyleyelim: "Ben tek çocuğum ve Bay X'in babası, benim babamın oğludur."

Problemin çözümünü John yapıyorsa şöyle düşünür: Peki benim babamın oğlu kim? Başka kardeşim olmadığına göre bu yalnızca ben olabilirim! O halde Bay X'in babası benim ve Bay X benim oğlum."

Problemi biz çözüyorsak şöyle düşünürüz: John tek evlatsa ve Bay X'in babası, John'un babasının oğluysa, o zaman Bay X'in babasının John olması gerekir ve eğer Bay X'in babası John ise o zaman Bay X, John'un oğludur."

Vos Savant her iki durumda da adamın kendi portresine değil, oğlunun portresine baktığını ayrıntılı bir şekilde açıklayarak yanlış düşünen yüzlerce okurunu ikna etmeyi başarır.

"Dünyanın en zeki kadını" olarak adını Guinnes Rekorlar Kitabı'na yazdırmış olan Marilyn vos Savant bir magazin dergisi olan *Parade*'de "Marilyn'e Sorun" isimli köşesinde okurların merak ettikleri soruları yanıtlıyordu. Gelen soruların çoğu gündelik hayatla ilgili yukarıdaki mantık bilmecesi gibi sıradan sorulardı.

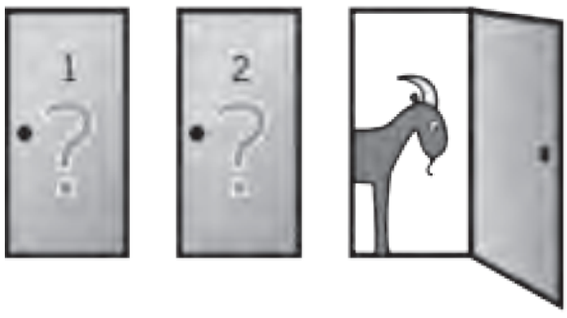
Bir gün, Vos Savant'ın bir soruya verdiği yanıt, fırtınanın da ötesinde, adeta deprem etkisi yaratır. Binlerce eleştiri mektubu gelir. Vos Savant, bu kez, sadece okurlarının değil, hatırı sayılır birçok matematikçinin de şiddetli tepkisiyle karşılaşır.

Bir matematikçi şöyle yazar: "Profesyonel bir matematikçi olarak halkın matematik bilgisinin eksikliğinden çok rahatsızım. Lütfen hatanızı itiraf edin ve ileride daha dikkatli olun." Başka bir matematikçi: "Bu ülkede yeterince matematik cahilliği var ve dünyanın en yüksek IQ'sunun bunu yaygınlaştırmasına ihtiyacımız yok. Utanın!" Bir diğeri: "Hatanızı kabul ederseniz rezil bir durumun çözümüne yapıcı bir katkınız olur. Fikrinizi değiştirmeniz için kaç kızgın matematikçi gerekli?"

Bu problem, popüler matematik meraklılarının çok iyi bildiği ünlü Monty Hall problemidir. Geçmişi 1950'lere uzanır, Marilyn vos Savant'ın 1990'da *Parade*'deki köşesinde yayımlamasıyla yeniden gündeme gelmiştir. Ali Nesin'in de *Matematik ve Oyun* isimli kitabında yer verdiği bu problemden habersiz meraklı okurların da olabileceğini düşünerek, burada bir kez daha ele almayı ve bunca gürültünün sonrasını da aktarmayı istiyoruz.

Monty Hall problemi

Bir yarışma programında olduğunuzu ve üç kapıdan birini seçme hakkınız olduğunu varsayalım. Kapılardan birinin ardında bir araba, diğerlerinin ardında ise keçiler var. Yarışmanın kuralları şunlar: Siz kapıyı seçtikten sonra, kapı hemen açılmaz. Kapıların ardında ne olduğunu bilen sunucu Monty Hall, şimdi geriye kalan iki kapıdan birini açmak zorundadır ve açacağı kapının ardında mutlaka bir keçi olacaktır. Eğer geriye kalan iki kapının ardında da keçi varsa, kapılardan birini rastgele seçecektir. Monty Hall ardında keçi olan kapıyı açtıktan sonra, size ilk seçiminizi değiştirip kalan kapılardan diğerini seçmek isteyip istemediğinizi soracaktır. Düşünün ki Kapı 1'i seçtiniz ve sunucu ardında keçi olan Kapı 3'ü açtı. Daha sonra size "Seçiminizi 2 numaralı kapıdan yana değiştirmek ister misiniz?" diye sordu. Seçiminizi değiştirmek sizin yararınıza mıdır?

Arabayı bulmak için yarışan yarışmacı kapılardan birini, diyelim ki 1'inciyi seçmiş olsun. Sunucu diğer kapılardan birini, diyelim ki 3'ü açar ve arkasında keçi vardır; yarışmacıya 1'inci kapı yerine 2'inciyi seçebileceğini söyler. Bu durumda yarışmacı arabayı kazanma olasılığını artırmak için seçimini değiştirmeli midir? Yoksa değiştirse de değiştirmese de fark etmez mi?

Marilyn vos Savant bu soruya yüzlerce matematikçiyi çileden çıkaracak "değiştirmelidir" yanıtını verir ve ilk olarak şu çözümü yapar: Yarışmacı kapılardan birini seçtiğinde, seçilen kapının ardında araba olma olasılığı 1/3'tür ve araba 2/3 o-

lasılıkla diğer kapılardan birinin ardındadır. Sunucunun ardında keçi olan bir kapıyı açması, yarışmacıya seçtiği kapının ardında ne olduğuyla ilgili yeni bir bilgi vermez. O kapının ardında araba olma olasılığı hâlâ 1/3'tür. Sunucunun verdiği yeni bilgi, açılan kapının ardında araba olma olasılığının 0/3 olduğudur. Dolayısıyla araba 2/3 olasılıkla hâlâ açılmayan kapının ardındadır. Kapı seçimi değiştirilirse arabayı kazanma olasılığı 2/3'tür, bu nedenle yarışmacı seçimini değiştirmelidir.

9 Eylül 1990 tarihli köşesinde yayımladığı bu çözümün ardından itiraz mektupları yağmaya başlar. Kapı değiştirildiğinde kazanma olasılığının 2/3 değil, 1/2 olduğu savunulmaktadır. Marilyn vos Savant, gönderenler arasında birçok matematikçinin de bulunduğu bu mektupların bazılarını 2 Aralık 1990 tarihli köşesinde yayımlar ve tabloyla ikinci bir çözüm daha yapar: Yine yarışmacının ilk olarak 1'inci kapıyı seçtiğini varsayalım.

Değiştirmezse:

1'inci Kapı	2'inci Kapı	3'üncü Kapı	Sonuç
Araba	Keçi	Keçi	Kazanır
Keçi	Araba	Keçi	Kaybeder
Keçi	Keçi	Araba	Kaybeder

Değiştirirse:

1'inci Kapı	2'inci Kapı	3'üncü Kapı	Sonuç
Araba	Keçi	Keçi	Kaybeder
Keçi	Araba	Keçi	Kazanır
Keçi	Keçi	Araba	Kazanır

Vos Savant, bu çözümün altına şöyle yazar: "Tablolar, yarışmacının seçimini değiştirmediğinde üç sonuçtan birinde, değiştirdiğinde ise üç sonuçtan ikisinde kazanacağını kanıtlıyor."

Bu açıklama da tepkileri dindirmez. Vos Savant'ın çözümü tamamen doğrudur, ama birçok matematikçi sezginin oyununa gelmiş, doğru çözüme "doğru" diyememiştir. Vos Savant, 17 Şubat 1991'de bu konu üzerine yazdığı üçüncü köşe yazısında "Gerçeklik sezgiyle böylesine şiddetli bir çatışmaya girince insanlar sarsıldı." diye yazar ve kendisine gelen binlerce mektubun yüzde doksanının verdiği çözüme karşı olduğunu belirtir. Gönderenin ismini de belirterek gelen mektuplardan alıntılar yapar. Bu mektupların bazılarında asıl keçinin o olduğu ve kadınların matematiğe erkeklerden daha farklı baktıkları iddia edilir.

Vos Savant, sabırla, verdiği yanıtın doğruluğunu açıklamayı sürdürür, üçüncü ve son olarak başka bir yol daha dener: "Sunucu arkasında keçi olan kapıyı açtıktan sonra şovun sahnesine bir UFO'nun indiğini ve küçük yeşil bir kadının belirdiğini hayal edin. Sizin hangi kapıyı seçtiğinizi bilmeksizin, bu kadından açılmamış iki kapıdan birini seçmesi istenmiş olsun. Arabayı bulma olasılığı yüzde ellidir. Ancak bunun nedeni, asıl yarışmacıya sağlanan avantajı, yani sunucunun yardımını, bilmiyor olmasıdır. Eğer ödül 2'inci kapının arkasındaysa, sunucu 3'üncü kapıyı açar; eğer ödül 3'üncü kapının arkasındaysa 2'inci kapıyı açar. Dolasıyla kararınızı değiştirdiğiniz takdirde eğer ödül 2'inci veya 3'üncü kapının arkasındaysa kazanırsınız. Her iki durumda da kazanırsınız! Ama eğer kararınızı değiştirmezseniz, sadece ödülün 1'inci kapının arkasında olması durumunda kazanırsınız."

Bu açıklamanın ardından tepkiler değişmeye başlar, itiraz eden birçok matematikçi yelkenleri suya indirir, sonucu kabul etmek zorunda kalır. Bu sonuç, elbette tüm matematikçileri hiçbir şekilde bağlamaz. Problemin olasılık teorisinde yer alan koşullu olasılık kavramıyla oldukça basit bir çözümü vardır ve bu çözüm Vos Savant'ın soruyu sormasından önce de bilinmekteydi.

Teslim etmek gerekir ki, Monty Hall problemi oldukça kafa karıştırıcıdır. Ama bu hikâyede bana en çarpıcı gelen olay, 20'inci yüzyılın en büyük matematikçilerinden Paul

Marilyn vos Savant.

Erdös'ün doğru çözüme itiraz etmesidir. Paul Erdös olasılık teorisiyle ilgili birçok önemli problemi çözüme kavuşturmuş ünlü bir matematikçidir. Ama Macar matematikçi Andrew Vazsonyi, Erdös'e problemi anlatıp, yanıtın kapıyı değiştirmek olduğunu söylediğinde çok şaşıracağı şu yanıtla karşılaşmıştır: "Hayır, bu imkânsız. Değiştirmekle değiştirmemek arasında hiçbir fark yok." Erdös, uzun bir süre doğru çözüme "doğru" diyememiş, hatta Vazsonyi'ye "Bana neden değiştirmek gerektiğini söylemiyorsun." diye çıkışmış, ancak problemin bilgisayardaki simülasyonunu izledikten sonra yanlış düşündüğünü kabul etmiştir.

Basit bir mantık bilmecesinden tutun da karmaşık matematik problemlerine kadar, önümüze koyulan çözümü anlamak, en az problemi çözmek kadar emek ve çaba gerektiriyor. Zaman zaman bu da yetmiyor, sezgilerimizin oyununa gelerek matematiksel gerçeği gözden kaçırabiliyoruz, hem de bu işin uzmanı olsak bile. Bu bakımdan Monty Hall problemi ve Marilyn vos Savant'ın akıl dolu çabası oldukça ilginç ve öğretici.

KAYNAKLAR

1) Paul Hoffman, *Yalnızca Sayıları Seven Adam*, Çev. Derya Kömürcü, Sistem Yayıncılık, 1999.

2) Marilyn vos Savant, Leonore Fleischer, *Beyin Geliştirme*, Çev. Cem Şen, İm Yayınları, 2000.

3) www.mwsug.org/.../MWSUG-2010-87.pdf

Zeynep Hülya Gümüş

Angelina Jolie'nin memelerinden ne öğrenebiliriz?

Meme urları diğer urlara nazaran kolayca fark edilebildiği için yazılı tarihin her döneminden, meme kanserinden bahseden yazılara rastlayabiliyoruz. Batı tıbbının babası sayılan Hipokrat, MÖ 460'da meme kanserini çok kara ve sert, sıkıldığında koyu siyah sıvı akıtan ur hastalığı olarak tarif etmiş ve urların uzantılarının bir yengecin bacakları gibi meme dokusunu sarmaladığını düşünerek bu hastalığa eski Yunancada "karkinos" (Türkçe "yengeç") ismini vermiş. Kanser kelimesi de "karkinos"tan türemiş.

Fransız devriminin fikir babası addedilen Cenevreli filozof ve yazar J.J. Rousseau *İtiraflar*'ında daha 16 yaşında Cenevre'den Piedmont'a kaçtığını, burada bir süre Vercellis Kontesi'nin himayesi altında kaldığını ve meme kanseri olan kontesin mektuplarını yazmakla görevlendirildiğini anlatır. Kontes ağrıdan yazı yazamamaktadır ve kısa bir süre sonra da hastalığına yenilir. Çok yakın geçmişte ise dünyaca ünlü aktris Angelina Jolie, *New York Times* gazetesine yazdığı bir mektupta kanser riskini azaltmak için iki memesini birden ameliyatla aldırdığını açıkladı. Haber, dünya gündemine bomba gibi düştü. Yalnız Angelina Jolie hâlâ güzel, hâlâ genç, hâlâ sağlıklı.

Peki, Hipokrat'tan Rousseau'ya sonra da Jolie'ye meme kanseri teşhis ve tedavisinde neler değişti de, Angelina Jolie kanseri daha oluşmadan önlemek için böylesine zorlu ve geri dönülemez bir adım attı? Cevabı son zamanlarda genetik biliminde yaşanan gelişmelerde gizli.

Kanserin oluşması ve gelişmesi sürecini eski ABD başkanı George Bush'un ülkeleri "iyi" ve "kötü" şeklinde ikiye ayırması gibi basite indirgersek, iki tür genetik bozukluk (mutasyon) önemli: Bazı mutasyonlar sonucu hücrede kanser oluşumuna yardımcı olan " kötü" genler çok fazla sayıda üretilebiliyor. Diğer bazı mutasyonlar ise kansere karşı savaşan "iyi" genlerin az sayıda ya da işlevini yapamaz şekilde üretilmesine ya da hiç üretilememesine yol açıyor.

Bozulan "kötü" genleri durduran tedavileri geliştirmek göreceli olarak kolay -ilacın yapması gereken bu genlerin önünü kapamak. Ama "iyi" genler mutasyonlar yüzünden üretilemediği için, hücredeki işlevlerini üstlenen tedavileri geliştirebilmek çok daha zor. İyi ve kötü genler dışındaki DNA bozulmaları da kanser riskini artırıyor; ama onlar biraz daha karmaşık.

Son yirmi yılda yapılan çalışmalar meme kanseri riskinin iki "iyi" gendeki kalıtımsal bozulmalar sonucu ciddi ölçüde arttığını ortaya koydu. Bu iyi genlerin isimleri bile meme kanserindeki önemlerini ortaya koyuyor: erken yaşta ortaya çıkan meme kanseri geni (breast, cancer, early onset), BRCA1 ve BRCA2.

Şimdiye kadar bilinen kanser riski taşıyan BRCA mutasyonlarının tümü kalıtımsal. Yani genellikle bir insanın hayat tarzı ya da zararlı alışkanlıkları hücrelerinde yeni BRCA mutasyonlarına yol açmıyor -doğuştan ya var ya da yok bu mutasyonlar.

Anne ya da babasında BRCA mutasyonu olan her çocuğun aynı mutasyonu taşıma olasılığı yüzde elli. Bu çocuklar arasındaki evlilikler coğrafi, etnik ve dini izolasyon sebebiyle çok sık gerçekleşiyorsa, o zaman ait oldukları topluluklarda hastalığın görülme sıklığı da yüksek oluyor. Örneğin, dağ başında bir köye yeni birisi gelir, evlenir ve çocukları olur. Diyelim ki onda kansere yol açan bir mutasyon var. O kişinin çocuklarından birkaç nesil ileriye gidersek, o köydeki tüm bireylerdeki mutasyon sıklığı, yakındaki şehirdekinden çok daha yüksek çıkabilir (eğer mutasyon çocuklara geçtiyse). Aynı zamanda izole konumundan dolayı o köydekilerin DNA dizilimleri de birbirlerine daha çok benzeyecektir. O yüzden hastalığa sebep olan mutasyonu bulmak kolay olur (bütün benzerliklerine rağmen her insanın kendine özel mutasyonları olduğu için kötü mutasyonu bulmak da başlı başına bir bilim). İşte bu tip izole topluluklar, kalıtımsal bir hastalığa yol açan genetik mutasyonları bulmamızda biliminsanları tarafından araştırılması ideal gruplar.

BRCA1 ve BRCA2 genlerinde gördüğümüz bozulmalar da, meme kanseri olan Askenazi Musevi kadınlarda yapılan araştırmalar sonucu keşfedilmiş. Uzun yüzyıllar boyunca Doğu ve Orta Avrupa'da hem etnik hem dini sebeplerden dolayı kendi içerisinde evlenen Askenazi Musevilerinde kalıtımsal BRCA1 ve BRCA2 bozuklukları diğer Avrupa toplumlarından çok daha sık görülüyor. Ama Angelina Jolie gibi Askenazi olmayan bir kadında BRCA1 mutasyonu varsa, Askenazi'lerde yapılan çalışmalar onun da kanser riskini tahmin edebilmemize ışık tutuyor ve tedavisinde de yardımcı oluyor.

Unutmadan ekleyelim -ibre tersine de olabilirdi- bazı Askenaziler kendilerine hiç bakmasalar da ciddi bir hastalık geçirmeden bir asırdan fazla yaşıyorlar! Onlara özgü mutasyonlar da uzun yaşamın sırrını araştıran biliminsanları için büyük önem taşıyor.

Ülkemizde de coğrafi, etnik ya da dini nedenlerle dışarıya izole ve kendi içerisine dönük olan, kendisine özel hastalıkları ya da dirençleri olan köyler ve topluluklar var. Ama ma-

Angelina Jolie, *New York Times* gazetesine yazdığı bir mektupta kanser riskini azaltmak için iki memesini birden ameliyatla aldırdığını açıkladı.

alesef onların mutasyonlarını belirlemek için henüz güvenli bir şekilde DNA dizilimlerini okuyabileceğimiz teknoloji Türkiye'de yerleşmiş değil. Ayrıca en gelişmiş hastanelerimizin bile ileride araştırmak için saklanmış merkezi doku bankaları yok. Tevekkeli şu an yürütülen limitli sayıdaki genetik çalışmalar yurtdışındaki araştırma grupları ile ortak tecelli ediliyor. Oysa bu topluluklardan çok fazla şey öğrenebileceğimiz gibi, eğer sebep olan kalıtımsal mutasyonlarını belirleyebilirsek, sağlık sorunlarına da çözüm üretebiliriz. Özellikle akraba evliliği hâlâ çok yüksek olan ülkemizde, bu evlilikler sonucunda hem anneden hem de babadan aynı hastalık mutasyonunu alan çocukların belirlenmesi ve tedavisi önem taşımalı, değil mi? Erkeklerin ilk evliliklerini amca kızları ile yaptıkları Katar'ın bu tip genetik araştırmalar alanında bizden fersah fersah ileride olduğunu da ekleyelim.

Mutasyonlar meme kanseri riskini nasıl etkiliyor?

Kalıtımsal olarak BRCA1 ve BRCA2 genlerinde mutasyon olan kadınların meme ve yumurtalık kanserine yakalanma riskleri o kadar yüksek ki mutasyonu olan kadınlara hem memelerini hem de yumurtalıklarını aldırmaları şu an tavsiye edilen önleyici tedavi. Annesini yumurtalık kanserine, teyzesini ise meme kanserine kaybeden Angelina Jolie de bu grubun içerisinde.

Şöyle ki bir kadının doğumundan yetmiş yaşına kadar meme kanseri olma riski yüzde 12 civarında iken, eğer kalıtımsal ve BRCA1 geninin işlevine zarar veren bir mutasyonu taşıyorsa meme kanseri riski yüzde 55-65'lere, BRCA2 mutasyonu ise yüzde 45'lere fırlıyor.

Aynı şekilde bir kadının hayat boyu yumurtalık kanseri olma riski yüzde 1,4 civarında iken, eğer zararlı bir BRCA1 mutasyonu varsa riski yüzde 39'a, zararlı BRCA2 mutasyonu var ise bu rakam yüzde 11-17'ye çıkıyor (ABD istatistikleri). Tabii bilim geliştikçe bu sayılarda oynama olabilir ama mutasyonların kanser riskine olan etkisi bariz.

Kanser riskini etkileyen başka faktörler de var: ailedeki meme veya yumurtalık kanserleri, diğer kanserler, başka kalıtımsal mutasyonlar ve risk faktörleri (çocuk sahibi olup olmaması, kaç yaşında ilk çocuğunu doğurması gibi). Fakat hiçbirisi BRCA1 ve BRCA2 mutasyonları kadar güçlü değil.

Peki, BRCA1 ve BRCA2 mutasyonları kalıtımsal. O zaman neden bazı kadınlarda meme, bazılarında yumurtalık ve bazılarında tamamen vücudun başka bir bölgesinde kanser ortaya çıkıyor?

BRCA mutasyonlarının tam olarak hangi dokuda ve organda kansere yol açacağı, kansere yol açan diğer "dış mihrakların" hangi dokuya saldıracağına bağlı. Bunlar dokuda zarara sebep olan bir kimyasal ya da bir virüs olabilir. Saldırıya maruz kalan dokuda BRCA1 ve BRCA2 ur oluşumunu bastıran genler olarak işlerini yapamadıkları için, hücre normal tepki veremez ve kanser oluşumuna zemin hazırlanır. Bu noktada hayat stili büyük önem taşıyor. Özellikle milli sporumuz olan sigara içmenin ya da içmediğimiz halde kibarlıktan içenlerin sigara dumanına maruz kalmanın vücudun bütün organ ve dokularına zarar verdiğini unutmayalım.

Meme kanseri riskinizi artıran mutasyonunuz olup olmadığını nasıl anlayabilirsiniz?

Artık gelişen teknoloji ile insan DNA'sının dizilimindeki mutasyonları saptayabiliyoruz. Sizde de kanser riskinizi artıran genetik bozulmaların olup olmadığını öğrenmeniz bu testler sayesinde mümkün.

Meme kanseri genetik testi olmalı mısınız?

BRCA mutasyonu olan her kadının kanser riski yüksek olmasına rağmen, her BRCA mutasyonu olan kadın kanser olmuyor. Ayrıca meme ve yumurtalık kanserlerinin büyük çoğunluğu kalıtımsal değil. Genellikle kanserlerin sadece yüzde 5 ila 10 civarındaki bir kısmı kalıtımsal bir mutasyon yüzünden oluşuyor. Yani BRCA genlerinizde mutasyon olmaması meme kanseri olmayacağınız anlamına gelmiyor.

Gelişen teknoloji ile insan DNA'sının dizilimindeki mutasyonlar saptanabiliyor. Sizde de kanser riskinizi artıran genetik bozulmaların olup olmadığını öğrenmeniz bu testler sayesinde mümkün.

Genetik testin yararları nelerdir?

Eğer ailenizde kalıtımsal meme kanseri, sizde de bir BRCA geni mutasyonu varsa, bu ailedeki kanserleri açıklayabilir ve kanser riskinizi anlamanıza da yardımcı olabilir. BRCA mutasyonuz varsa, meme kanseri riskinizi azaltmak için sıkı gözetim altında olmayı, ilaç kullanmayı ya da neşter altına yatmayı tercih edebilirsiniz. Öncelikle erken teşhis ve tedavide başarı açısından sıkı bir meme kanseri gözlemine tabi olmak çok önemli. Bu gözlem metotları klinik meme testleri, mamogramlar, 25 yaşından itibaren meme MRI'ını içeriyor. Aynı zamanda Angelina Jolie gibi risk azaltma girişimlerinde de bulunabilirsiniz. Örneğin, önleyici ameliyatlar; ki bunlardan biri (yumurtalık ve primer tubaların alınması, çifte mastektomi denilen iki memenin birden alınması ameliyatı) Diğeri ise ilaç tedavisi (tamoxifen, raloxifene, exemestrane). En etkin risk azaltma yöntemi şu anda ameliyat.

Kimlerin BRCA pozitif çıkma ihtimali yüksek?

Eğer doğrudan kan bağınız olan akrabalarınızdan birisinde BRCA mutasyonu çıktıysa sizin de mutasyon olma ihtimaliniz yüksek. Eğer yumurtalık, primer tuba ya da peritoneal kanseri iseniz, 45 yaşınızdan önce meme kanseri olduysanız; aynı anda hem meme hem de yumurtalık kanseri olduysanız; 60 yaşınızdan önce üçlü negatif meme kanseri tanısı konduysa; meme kanseri ve meme kanserine yakın benzer bir kanseriniz varsa (pankreas kanse-

ri, melanoma gibi); ya da mutasyon sıklığı çok olan etnik bir gruptansanız (Askenazi Musevileri gibi) yine olasılığınız yüksek. Ayrıca meme kanseri ya da agresif prostat kanseri olan erkeklerin de kanserlerinin sebebinin BRCA mutasyonu olma ihtimali yüksek. Bu kanserlerin hiçbirini olmayan ama ailelerinde kanser olanların da riskleri yüksek.

Test olmanın riskleri nedir?

Öncelikle testler geçmişe göre ciddi oranda ucuzlasa da, hâlâ her keseye göre değil (benim gibi akademisyenseniz mesela). Bunun dışında size sahte bir güven duygusu da kazandırabilirler -BRCA genleri bütün kalıtımsal meme ve yumurtalık kanseri olan aileleri açıklamıyor. Ailesinde kanser olan kimseler, BRCA negatif çıksalar bile yüksek risk altındalar. Yeni geliştirilen testler BRCA dışında başka genlere de bakıyor. Bilinen bir mutasyonu olmayan ailelerde, kanser olmayan bir bireyin negatif test sonuçları, başka bir genetik bozulma olmadığı anlamına gelmiyor. Diğer taraftan bazı mutasyonların önemi henüz belirsiz. Bu tip sonuçlar gereksiz gerilim ve kaygılara sebep olabilir.

Test olduğunuzda bazı aile bireylerinde kanser riskinizi artıran ortak bir bozulma ortaya çıkarsa, bu aile dinamiklerini etkileyebilir. Özellikle eski toprak, "adam doktora gitmiş, gidiş o gidiş" mantığı ile hastane ve doktora gitmeyi reddeden aile bireyleriniz varsa, büyük ihtimalle onlar bu genetik bilgiye sahip olmayı istemeyeceklerdir.

BRCA genlerinde kanser riskini artıran mutasyonu olan kişiler kaygı, depresyon ya da bu mutasyonu çocuklarına da taşıdıkları için suçluluk ve kızgınlık hissedebilirler. O yüzden aile bireylerinin birbirlerine duygusal yönden destek olması önemli.

Son olarak, en özelimizin bile kaset ya da videolarla kayıtlandığı bu günlerde, kanser riski taşıyan bir mutasyonunuz olduğu bilinirse size iş ve sigorta alanında sorunlar yaşatabilir.

Peki test olmalı mı?

Eğer siz de ya da ailenizde kanser varsa, bir genetik danışman eşliğinde kanser genetiği deneyimi sahibi bir kurumdan değerlendirme alabilirsiniz. Genetik danışmanınız ailenizdeki kanser vakaları ve sıklıklarına göre gereken genetik testleri size anlatır. Bazı aileler için bu detaylı bir test anlamına gelirken, bazı aileler için ise eğer aile bireylerinden birinde önceden belirlenen birkaç mutasyon varsa, sadece onları test etmeyi ve bazıları için ise hiç test yapmamayı içerebilir.

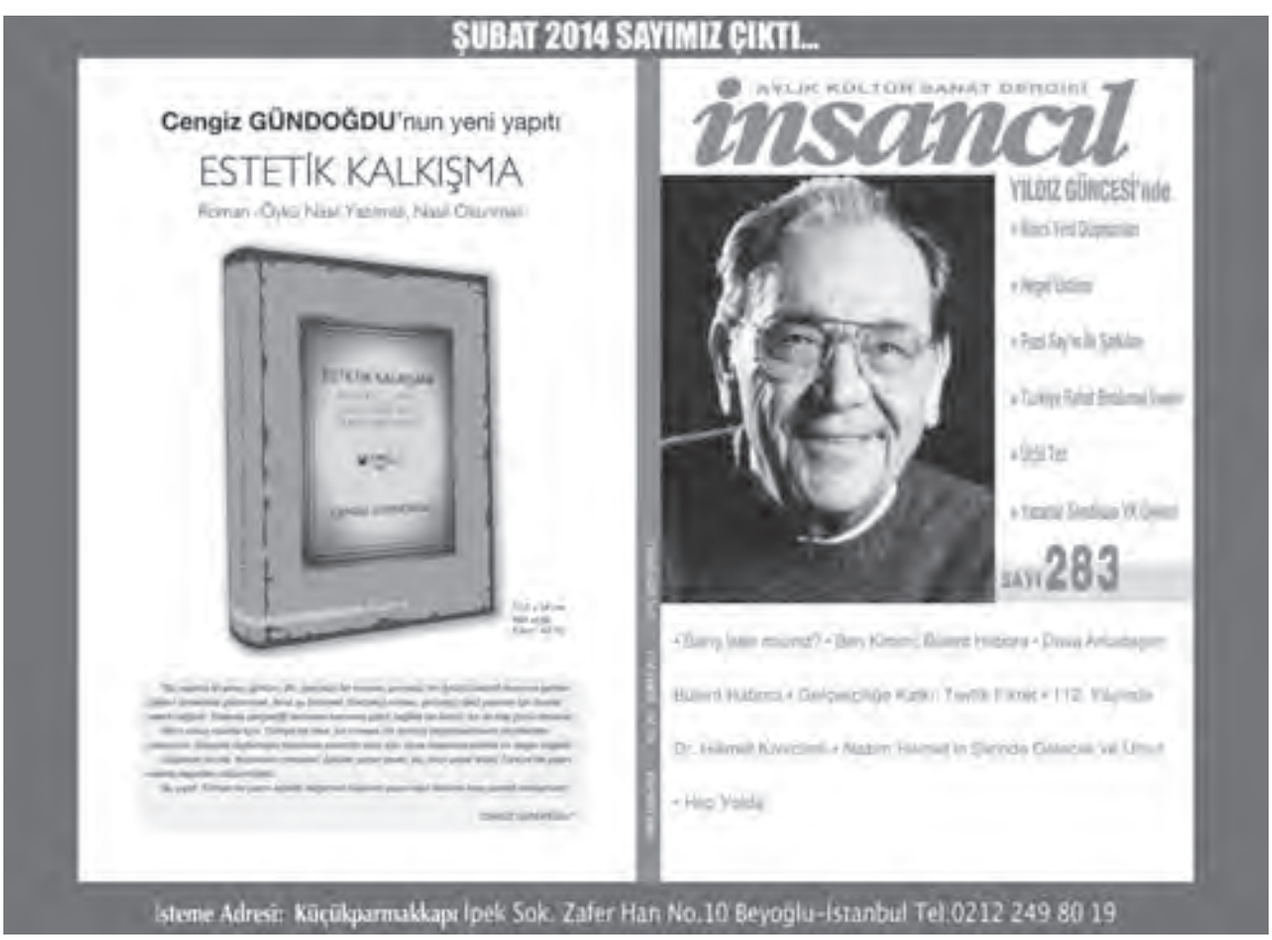
Velhasıl ailenizde kanser, özellikle meme kanseri varsa, BRCA testi kanser riskinizi azaltmak için çok önemli hayati bilgiler taşıyabilir. Vercellis Kontesi gibi meme kanserine teslim olmak yerine, yengecin bacakları memelerinizi sarmadan önce Angelina Jolie gibi ameliyat olup geleceğe umutla bakabilirsiniz.

KAYNAKLAR

1) BRCA istatistikleri: http://www.cancer.gov/cancertopics/factsheet/Risk/BRCA

2) Angelina Jolie'nin *NY Times* yazısı: http://www.nytimes.com/2013/05/14/opinion/my-medical-choice.html?_r=0

3) J. J. Rousseau, *İtiraflar*, Kaknüs Yayınları, 1998.

EL NO: 210
Basit problem

♠ 854
♥ A762
♦ 753
♣ 864

K
B D
G

♠ AKQ76
♥ K8
♦ 84
♣ AKQ5

G	K
1♠	1NT
3♣	4♠
pas	

Batı, AKQ Karo'sunu oynadı 3. Karo'ya çaktık. İki tur koz oynadık 2. koza Batı Karo attı. Nasıl devam etmeliyiz?

Yanıt: Üç löve kesin veriyoruz. Trefl partaj olmalı veya Doğu'da en az ikili ya da dörtlü ise kontratı yaparız. Bunun için iki tur Trefl çekeriz ve Kör asıyla yere gidip Trefl oynarız. Doğu uyarsa sorun yok; uymaz ve çakarsa alıcıyla çakmış olur, çakmazsa biz dördüncüye yerden çakarken yine alıcıyla çakmış olur.

EL NO: 211

♠ 98742
♥ 8643
♦ KQ10
♣ 4

K
B D
G

♠ AK
♥ AQ
♦ 75
♣ AKQ10863

G	B	K	D
2♣	2♦	p	p
5♣	p	6♣	p
p	p		

Batı Pik damı atak etti. Aldık iki tur koz çektik. Batı'dan birinciye vale ikinciye Kör defos etti. Nasıl devam etmeliyiz?

Yanıt: Yeterince koz çekip, bir pik daha çeker ve Karo oynarız. Batı birinciyi almayacaktır. Yere geçip bir Pik'e çakarız eğer Batı'nın 3'lü Pik'i varsa şimdi Karo oynadığımızda alınca Karo ya da Kör gelecektir. Her iki durumda da sadece bir löve veririz.

Tüm dağılım

♠ 854
♥ A762
♦ 753
♣ 864

♠ 3
♥ J1053
♦ AKQ6
♣ 9732

K
B D
G

♠ J1092
♥ Q94
♦ J1092
♣ J10

♠ AKQ76
♥ K8
♦ 84
♣ AKQ10863

Tüm dağılım

♠ 98742
♥ 8643
♦ KQ10
♣ 4

♠ QJ10
♥ K1095
♦ AJ986
♣ J

K
B D
G

♠ 653
♥ J72
♦ 432
♣ 9752

♠ AK
♥ AQ
♦ 75
♣ AKQ10863

TBF 2013 SENYÖR İKİLİ ŞAMPİYONASI

1) Faik Falay - İstanbul / Aydın Gürsel - İstanbul
2) Çetin Şener Cebeceli - İstanbul / Mehmet Emin Çopur - İstanbul
3) Adnan Topak - İstanbul / Erol İlmez - İstanbul
4) Ayhan Bayram - İstanbul / İlhan Numanoğlu - İstanbul
5) Hamit Emen - Ankara / Mahmut Yergin - Ankara

Genç ikili

1) Uğurcan Süzer - İstanbul / Sarper Uslupehlivan - İstanbul
2) Eylem Tuğçe Güneyi - Ankara / Mehmet Can Oflaz - Ankara
3) Akın Koçlar - Ankara / Erkmen Aydoğdu - Ankara
4) Berk Gökçe - Eskişehir / Altuğ Göbekli-Eskişehir
5) Anıl Altındağ - Ankara / Yusuf Berkay Kapusuz - Ankara

Kadın İkili

1) Mey Zaim - İstanbul / Belis Atalay - Muğla
2) Sırma Sanus - İstanbul / Ferda Balcıoğlu - İstanbul
3) Aytuğ Özaltın - İstanbul / İrem Özbay - İstanbul
4) Gizem Engin - İstanbul / Pınar Ayaz - İstanbul
5) Sevil Akın - İstanbul / Alev Kızıklı - İstanbul

2013 TÜRKİYE KARIŞIK İKİLİ A FİNALİ

1) Merih Tokcan - İstanbul / Faik Falay - İzmir
2) Vera Adut - İstanbul / Salim Yılankıran - İstanbul
3) Faile Muzaffer - Ankara / İlker Çubukçu - Ankara
4) Ahu Zobu - İstanbul / Victor Aranov - Bulgaristan

2014 TÜRKİYE AÇIK ŞAMPİYONALARI KONAKLAMA BİLGİLERİ

2014 Türkiye Açık Şampiyonaları 3-11 Mayıs 2014 tarihinde Antalya Konyaaltı Harrington Park Resort Hotel'de yapılacaktır.

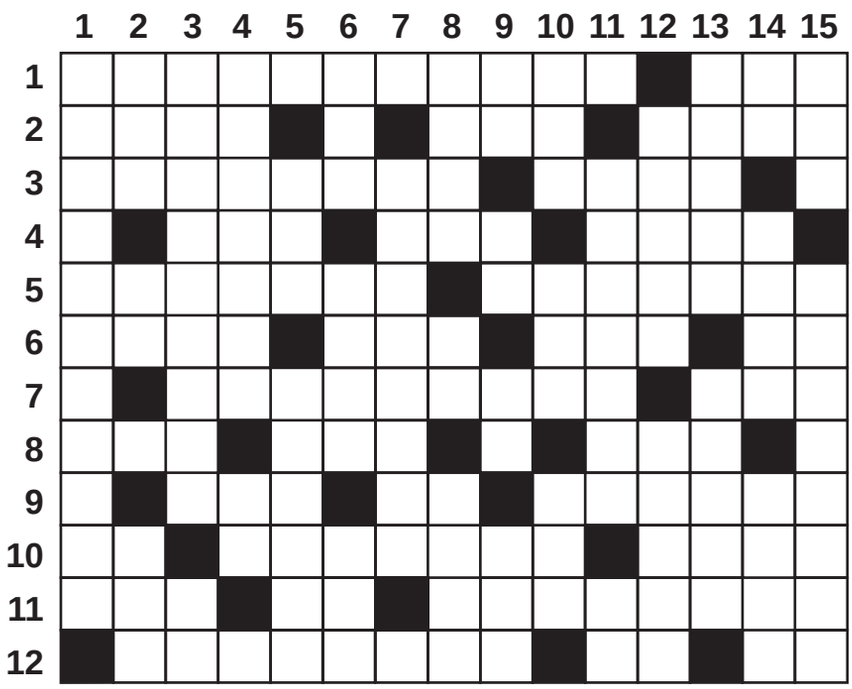
Rezervasyon için irtibat telefonları:
Barbaros İcat : (0533) 734 19 44
Kağan İşeri : (0541) 977 15 77

Bulmaca

Hikmet Uğurlu

Soldan sağa

1) 1932-1995 yılları arasında yaşamış Türkiye'nin akademik eğitim almış ilk kadın fotoğrafçısı. – Halk dilinde "yağ, tereyağı".
2) "Kadd-i dildara kimi … dedi elif / Herkesin maksudu bir amma rivayet muhtelif" (K. Sultan Süleyman). – "… Sevda (Hüseyin Peyda'nın bir filmi). – Anlak, feraset.
3) 19. yüzyılın sonlarında İstanbul tulumbacıları arasında moda olmuş bir tür ayakkabı. – Atlas Okyanusu'nda bir takımada.
4) "… Gençlik" (James Dean'in başrolünü oynadığı bir kült film). – Mezar. – Eski biçimine sokma, döndürme.
5) Nar, erik, kızılcık vb. gibi meyvelerden yapılan pekmez. – Deride yer yer küme durumundaki birtakım kabartılarla kendini gösteren hastalık.
6) Kısa boylu (erkek). – Eski Mısır tanrılarının asası – "Yeryüzüne ait, dünya ile ilgili" anlamında yabancı bir önek. – Cambazı, iskelesi, merdiveni vardır.
7) İnsanlık. – Kars ilindeki ünlü harabeler.
8) Akira Kurosawa'nın bir filmi. – İskandinav mitolojisinde kaderi ve geçmişi simgeleyen üç kader tanrıçasından biri. – Hekimin hastanın bedenini dinlerken duyduğu patolojik ses.
9) Eski dilde "bulut". – Terbiyesiz kimse. – Öykü.
10) Mısır'ın plaka imi. – Tebrik etme. – "Burası Huş'tur yolu yokuştur / Giden gelmiyor … ne iştir" (türkü).
11) Kendi, öz. – Endonezya'nın plaka imi. – Alwin önadlı Amerikalı besteci, ressam ve koreograf.
12) 1912-2012 yılları arasında yaşamış Türkiye'nin ilk kadın gezi ve savaş fotoğrafçısı. – Eski Mısır dininde "ka" ve "ah" ile birlikte ruhun başlıca görünümlerinden biri. – Bir nota.

Yukarıdan aşağıya

1) Hipermetrop.
2) Karakter. – Eski Filistin'de bir kent. – İçine sulu yiyecek konulan kap.
3) 1790-1896 yılları arasında yaşamış Alphonse önadlı şair ve politikacı. – Tellür'ün simgesi.
4) Almanya'da bir kent. – Berkelyum'un simgesi.
5) Eski dilde "akciğer". – "Gülriz …" (ünlü tiyatro oyuncumuz).
6) Kükürtle demir bileşimlerinden biri. – Budun ön kısmından elde edilen ve kızartmaya elverişli olan dana eti. – Çöl.
7) İşin iç yüzünü öğrenme, sorup soruşturma.
8) "Bütün, hep, her şey" anlamında yabancı bir önek. – Silisyum'un simgesi. – Adet.
9) Romanya'nın plaka imi. – Briçte "sanzatü" nün kısa yazılışı. – İterbiyum'un simgesi. –İngilizcede evlenmemiş kadınlar için kullanılan san.
10) Bir etkinliğin geçici süre durdurulması. – Ülkemizde bir bölge. – "Güzel sever diye isnat ederler / Benim …'tan gayrı sevdiğim mi var" (Karacaoğlan).
11) Bakışım. – Hint Okyanusu'nda derin çöküntü.
12) İyi kılıç kullanan maskeli bir film kahramanı. – Bir pamuk türü.
13) Başvurulacak yer ya da makam. – At ve eşeklerin ağzında olan bir tür hastalık.
14) "… sakallı bir koca / Bilmez hali nice / Emek vermesin hacca / Bir gönül yıkar ise" (Yunus Emre). – Dinsel tören. – Umutsuzluktan doğan karamsarlık.
15) "Nazlı … kölen olayım / Kabul eyle kul yerine" (Karacaoğlan). – Sara hastalığı, tutarık.

GEÇEN SAYININ YANITI

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	N	E	J	A	T	U	Y	G	U	R	■	D	R	E	N
2	E	F	İ	■	A	L	E	■	T	A	R	O	■	R	A
3	P	E	N	C	■	A	R	Ş	■	K	A	R	K	A	S
4	O	M	■	İ	N	■	L	A	F	■	B	İ	A	T	■
5	T	E	R	M	O	S	İ	F	O	N	■	S	T	O	K
6	İ	R	A	■	T	A	■	A	K	A	T	L	İ	■	A
7	Z	A	■	P	■	K	E	K	■	M	İ	E	■	A	S
8	M	■	S	A	K	A	L	■	E	L	E	S	T	■	A
9	■	Y	E	R	E	L	M	A	S	I	■	S	A	İ	T
10	E	U	R	O	P	A	■	R	İ	■	D	İ	N	B	U
11	F	R	E	D	E	R	İ	C	K	S	A	N	G	E	R
12	E	T	N	İ	K	■	N	A	■	A	N	G	O	R	A

Ocak sayımızdaki bulmacayı doğru yanıtlayan okurlarımızdan **Canan Koçoğlu (İzmir), Emine Kanar (İstanbul)** ve **Zafer Yalvaç (İstanbul)** Bilim ve Gelecek Kitaplığı'ndan çıkan *F Tipi Bilim: Hoca'nın İlmi* adlı kitabı kazandı. Şubat bulmacamızı doğru yanıtlayacak okurlarımız arasından belirleyeceğimiz üç kişi, Cemal Yıldırım'ın yazdığı *Bilimin Öncüleri* kitabını kazanacak. Çözümlerinizin değerlendirmeye girebilmesi için, en geç 20 Şubat tarihine kadar posta, faks veya e-posta yoluyla elimize ulaşması gerekiyor. Kolay gelsin…

